

ISSN 2524-0323

ВІСНИК

**Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка**

Науковий журнал

*Заснований у 1997 році
Періодичність випуску – 4 номери на рік*

Випуск 1 (89)

**Сєверодонецьк
2020**

Засновник і видавець – Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. *Реєстраційне свідоцтво КВ № 24202-14042 ПР, видане Міністерством юстиції України 16.09.2019 *Уключений до переліку наукових фахових видань з юридичних наук за категорією «В» Наказом МОН України від 15.01.2018 № 32 *Входить до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща) та Онлайн бази HeinOnline

1
2020

Редакційна колегія:

С. О. Письменський – д-р юрид. наук, проф. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна) – *головний редактор*; **О. О. Дулоров** – д-р юрид. наук, проф. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна) – *заступник головного редактора*; **В. В. Коваленко** – канд. юрид. наук, доц. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна) – *відповідальний секретар*; **Я. О. Берназюк** – д-р юрид. наук (КАС ВС, м. Київ, Україна); **Г. О. Білінова** – канд. юрид. наук, доц. (ДДУВС, м. Дніпро, Україна); **А. Г. Бобкова** – д-р юрид. наук, проф., академік НАПрН України (ДонНУ імені В. Стуса, м. Вінниця, Україна); **А. Вайшвіла** – габілітований доктор юриспруденції (д-р юрид. наук), (Університет ім. Миколаша Ромериса, м. Вільнюс, Литва); **О. М. Заєць** – канд. юрид. наук, доц. (ОДУВС, м. Одеса, Україна); **С. О. Іваницький** – д-р юрид. наук, доц. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна); **К. С. Ізбаш** – канд. юрид. наук, доц. (ОДУВС, м. Одеса, Україна); **Н. В. Камінська** – д-р юрид. наук, проф. (НАВС, м. Київ, Україна); **М. В. Карчевський** – д-р юрид. наук, проф. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна); **К. В. Катеринчук** – д-р юрид. наук, доц. (ТНУ ім. В. І. Вернадського, м. Київ, Україна); **В. М. Комарницький** – д-р юрид. наук, проф. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна); **О. М. Литвинов** – д-р юрид. наук, доц. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна); **С. С. Лукаш** – д-р юрид. наук, проф. (СФ ХНУВС, м. Суми, Україна); **В. Ф. Нестерович** – д-р юрид. наук, доц. (ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк, Україна); **Б. Г. Розовський** – д-р юрид. наук, проф. (СНУ ім. Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна); **Р. Л. Степанюк** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС, м. Харків, Україна); **В. Л. Федоренко** – д-р юрид. наук, проф. (НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності МЮ України (м. Київ, Україна); **Т. Фельтес** – габілітований доктор права (д-р юрид. наук), проф. (Гурський університет у Бохумі, м. Бохум, Німеччина)

*Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(протокол № 8 від 27 лютого 2020 року)*

Для науковців та юристів-практиків.

✉ Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
вул. Донецька, 1, м. Северодонецьк, Луганська область, Україна, 93401

☎ (факс): (06452) 9-07-77

ISSN 2524-0323

BULLETIN

of Luhansk State University of
Internal Affairs named after
E. Didorenko

Scientific journal

Founded in 1997
Periodicity of issue – 4 numbers a year

Issue 1 (89)

Sievierodonetsk
2020

BULLETIN

Luhansk State University
of Internal Affairs
named after E. Didorenko

Founder and publisher – Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko * Registration Certificate KV № № 24202-14042 PR, given out by the Ministry of Justice of Ukraine 16.09.2019 * Inscribed to the list of scientific professional editions of legal sciences by the category «B» (order No. 32, dated January 15th, 2018) * Included into the international scientific metric base Index Copernicus International (The Republic of Poland) and HeinOnline database

1
2020

Editorial Board:

Ye. Pysmenskyi – Doctor of Legal Scienc., Professor, (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine) – *Chief Editor*; **O. Dudorov** – Doctor of Legal Scienc., Professor, (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine) – *deputy of editor-in-chief*; **V. Kovalenko** – Cand. of Legal Scienc., Associate Professor (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine) – *responsible secretary*; **Ya. Bernaziuk** – Doctor of Legal Science (KAS VVS, Kyiv, Ukraine); **H. Blinova** – Candidate of Legal Science, Associate Professor (DDUVS, Dnipro, Ukraine); **A. Bobkova** – Doctor of Legal Scienc., Professor, Academician of NAPrS of Ukraine (Don.NU named after V. Stus, Vinnytsya, Ukraine); **A. Vayishvila** – Habilitated Doctor of Jurisprudence (Doctor of Legal Scienc.), (University named after Mykolasa Romerysa, city of Vil'nyus, Lithuania); **O. Zaiets** – Candidate of Legal Science, Associate Professor (ODUVS, Odesa, Ukraine); **S. Ivanytskyi** – Doctor of Legal Scienc., Associate Professor (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine); **K. Izbash** – Candidate of Legal Science, Associate Professor (ODUVS, Odesa, Ukraine); **N. Kaminska** – Doctor of Legal Science, Professor (NAVS, Kyiv, Ukraine); **M. Karchevskiyi** – Doctor of Legal Scienc., Professor, (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine); **K. Katerynchuk** – Doctor of Legal Science, Associate Professor (TNU named after V. I. Vernadskiyi, Kyiv, Ukraine); **V. Komarnytskyi** – Doctor of Legal Scienc., Professor, (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine); **O. Lytvynov** – Doctor of Legal Scienc., Associate Professor (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine); **S. Lukash** – Doctor of Legal Scienc., Professor, (SB KhNUIA, Sumy city, Ukraine); **V. Nesterovych** – Doctor of Legal Scienc., Associate Professor, (LSUIA named after E. O. Didorenko, city of Sievierodonetsk, Ukraine); **B. Rosovskiyi** – Doctor of Legal Scienc., Professor, (SNU named after Volodymyr Dal, city of Sievierodonetsk, Ukraine); **R. Stepaniuk** – Doctor of Legal Science, Professor (KhNUVS, Kharkiv, Ukraine); **V. Fedorenko** – Doctor of Legal Scienc., Professor, The Scientific Research Centre for Forensic Examination on Intellectual Property, Kyiv, Ukraine); **T. Feltes** – Habilitated Doctor of Law, Doctor of Legal Sciences, Professor, (Ruhr University in Bochum, city of Bochum, Germany)

Recommended to printing and to distribution through the Internet network by the scientific council of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko (protocol № 8 from February 27, 2020)

For scientists and lawyers-practical workers.

✉ Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko, Donietska Street, Bldg. 1, Sievierodonetsk city, Luhansk region, Ukraine, postcode 93400

☎ (Fax): (06452) 9-07-77

ЗМІСТ

ДО УВАГИ АВТОРІВ.....9

Розділ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Павшук К. О. Нові підходи до проведення передвиборної агітації в Україні: аналіз Виборчого кодексу України.....13

Палюх А. Я. Правовий статус суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту: теоретичні та конституційно-правові аспекти.....23

Самбор М. А. Особливості юридичної термінології у формулюванні поняття права на свободу мирних зібрань.....33

Розділ II. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Бережний О. І., Чубарь С. С. Втручання в приватне спілкування особи час проведення негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні питання.....45

Вуйма А. Г. Поняття, сутність та форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств.....54

Городецька М. С. Забезпечення ефективності кримінального провадження як один із аспектів функціонального призначення предмету відання.....63

Єрофеев М. І. Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері оцінки впливу на довкілля: питання удосконалення законодавчого регулювання.....71

Зайцев О. В. Проблеми кваліфікації державної зради на сучасному етапі.....79

Любчик О. А. «Гра слів» з тяжкими наслідками, або що таке медична допомога....89

Христюк І. О. Проблеми розробки методики встановлення реальних обсягів корупції в приватній сфері України.....101

Шаповал К. А. Криміналістична класифікація вбивств із застосуванням домашнього насильства.....110

Розділ III. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА, АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Берназюк Я. О. Правові підстави звернення суб'єкта владних повноважень з позовом до суб'єкта приватного права.....121

Бурбело О. А., Патріарх Т. В., Бурбело С. О. Економічна безпека регіону в системі його соціально - економічного розвитку.....	135
Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Універсалії "фактична ознака" та "ознака юридичного складу" в понятті адміністративного проступку.....	149
Комарницький В. М. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері оцінки впливу на довкілля.....	162
Попова Л. М. Особливості адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів підприємництва в умовах пандемії коронавірусу COVID-19.....	172
Сіделковський О. Л. Принципи формування та принципи функціонування єдиного медичного простору України: адміністративно-правовий вимір.....	186

Розділ IV. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Деля В. Ю. Екологічна безпека як об'єкт правового забезпечення.....	195
Загоруй Л. М. Банкрутство фізичної особи - не підприємця.....	204
Чвалюк А. М. Щодо перспектив подальшого врегулювання порядку ввезення в Україну друкарської продукції та творів мистецтва їхніми авторами.....	212
Шатковський Я. М. Запровадження обов'язкового медичного страхування як публічно-правовий крок до підвищення доступності медичної допомоги в Україні.....	221

Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бондар В. С. Криміналістичне дослідження 9-мм пістолета «Glock-17».....	229
Коваленко А. В. Криміналістична класифікація злочинів проти журналістів.....	249
Колодяжний М. Г. Архітектурна профілактика злочинності.....	259
Перлін С. І., Лозова С. М. Деякі напрями використання безпілотних літальних апаратів у слідчій та експертній практиці.....	269
Плетенець В. М. Можливості використання профайлінгу в подоланні проявів протидії розслідуванню.....	279
Семинишин М. О. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з терористичною діяльністю.....	287
Соколов О. С. Особливості криміналістичного дослідження пістолетів та револьверів під 4-мм патрон Флобера.....	298

Розділ VI. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Розовський Б. Г. Парадокс: Конституція сводит український народ к правящей елите?.....	311
---	-----

CONTENTS

TO THE ATTENTION OF AUTHORS.....9

Section I. GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF STATE AND LAW

Pavshuk K. New approaches to conducting election campaigning in Ukraine: analysis of the Electoral code of Ukraine.....13

Palyukh A. Legal status of subjects of state-legal regulation of the sphere of physical education and the sports: theoretical and constitutional-legal aspects.....23

Sambor M. Features of legal terminology in formulating the concept of the right to freedom of peaceful assembly.....33

Section II. PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE OF LEGISLATION

Berezhnyi O., Chubar S. Interference in the private personal communication during the covert investigative (detective) actions: problem issues.....45

Vuima A. Concepts, essence and forms of special knowledge used in the current investigation.....54

Horodetska M. Ensuring the effectiveness of criminal proceedings as an aspect of the functional purpose of the subject matter.....63

Yerofeiev M. Criminal liability for environmental impact assessments: issues of improving legislative regulation.....71

Zaytsev O. Problems of high treason qualification on the current stage.....79

Lyubchik O. "Game work" with hard consequences, or what is medical assistance.....89

Khrystych I. Problems of development of methodology for establishment of real corruption volumes in the private sphere of Ukraine.....101

Shapoval K. Criminalistic classification of murder violence.....110

Section III. PROBLEMS OF MANAGEMENT, ADMINISTRATIVE LAW, ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF LAW ENFORCEMENT

Bernaziuk Ja. The legal grounds for application of a authority with a claim to a subject of private law.....121

Burbelo O., Patriarch T., Burbelo S. Economic security of the region in the system of its socio - economic development.....135

Kolomojets T., Kolpakov V. The universals "actual sign" and "sign of legal composition" in the concept of administrative misconduct.....	149
Komarnytskyi V. Administrative responsibility for violation of the impact on the environment.....	162
Popova L. Peculiarities of administrative and legal regulation of business entity activities in the conditions of the COVID-19 coronavirus pandemic.....	172
Sidelkovsky O. Principles of formation and principles of functioning of the uniform medical space of Ukraine: administrative dimension.....	186

Section IV. PROBLEMS OF CIVIL, LABOR, ECOLOGICAL AND ECONOMIC LAW

Deliya V. Environmental safety as an object of legal support.....	195
Zagoruy L. Bankruptcy of an individual - not entrepreneur.....	204
Chvaliuk A. On the prospects of further settlement of the order of import to Ukraine of printed materials and works of art by their authors.....	212
Shatkovsky Ya. Implementation of compulsory medical insurance as a public legal step to increase the availability of medical assistance in Ukraine.....	221

Section V. PROBLEMS OF CONTROLLING CRIME AND LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

Bondar V. Forensic investigation of the 9-mm pistol «Glock-17».....	229
Kovalenko A. Forensic classification of crimes against journalists.....	249
Kolodyazhny M. Architectural design for crime prevention.....	259
Perlin S., Lozova S. Some ways of using unmanned aerial vehicles in investigative and expert practice.....	269
Pletenets V. Possibilities of using profiling in overcoming the manifestations of resistance to investigation.....	279
Semenishin M. Separate criminal liability issues related with terrorist activity.....	287
Sokolov O. Problem issues of the criminalistic study of guns and revolvers under the 4-Flober cartridge.....	298

Section VI. SCIENTIFIC LIFE

Rozovskyi B. Paradox: Constitution reduces ukrainian people to ruling elite?.....	311
--	-----

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ОПУБЛІКУВАННЯ У «ВІСНИКУ ЛУГАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ІМЕНІ Е. О. ДІДОРЕНКА»

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ

До публікації в науковому журналі приймаються статті фахівців – науковців, науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів та докторантів, працівників юридичної та правоохоронної галузей тощо, що раніше не були опубліковані (розміщені) в друкованих (електронних) виданнях, та оформлені відповідно до цих вимог.

До рукопису додається **інформаційна довідка про автора (ів)**, що має містити таке: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання, місце роботи й посаду (у повному обсязі), поштову адресу, контактний телефон, адресу електронної пошти, ORCID-ідентифікатор автора (ів), місто і країну; розділ наукового журналу, до якого доцільно включити статтю. Якщо автор не зареєстрований в ORCID, треба створити обліковий запис за посиланням <https://orcid.org/>). Ця інформація надається українською, російською та англійською мовами. (**Увага!** Прізвище та ім'я англійською слід зазначати відповідно до закордонного паспорта або ж іншого документа, що засвідчує особу).

Рукопис статті та інформаційна довідка надсилаються на адресу електронної пошти редакції (**vonr.lduvs@gmail.com**).

Якщо автор не має наукового ступеня, додатково надається **рецензія** (або її відсканована копія), підписана фахівцем у відповідній галузі знань, який має науковий ступінь та (або) вчене звання).

Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

Статті приймаються **українською, російською або англійською мовами** обсягом **від 10 до 17 сторінок** (редактор – Word for Windows, формат А 4, шрифт Times New Roman, кегль – 14, інтервал – 1,5, поля навколо тексту – 2 см з усіх боків). При форматуванні не слід використовувати переноси та додаткові пробіли.

Зображення, які подано в статті, слід вислати окремими файлами формату *.jpg або *.png, роздільна здатність не менше 600 dpi. Кольорову гаму привести до чорно-білого або подати в градаціях сірого.

Стаття повинна мати такі **структурні елементи**:

- у першому рядку (ліворуч) - **УДК** статті;
- у другому рядку (праворуч) - **ініціали та прізвище автора(ів)**;
- третій, четвертий та за необхідності п'ятий рядки (праворуч) - **науковий ступінь, учене звання, членство в НАН, НАПрНУ (за наявності), посада та місце**

роботи автора(ів), адреса електронної пошти автора(ів), ORCID- ідентифікатор автора(ів); місто та країна.

– нижче, через один інтервал, напівжирним шрифтом, з вирівнюванням по центру- **назва статті**, яка повинна стисло інформувати про її зміст, містити не більше 12 слів. Назва має бути цікавою для вітчизняної та міжнародної аудиторії;

– нижче, через один інтервал, - **анотація українською мовою** (не менше ніж 500 друкованих знаків) та ключові слова (6-8 слів чи словосполучень).

Нижче, через один інтервал, розміщується **текст статті**, який повинен мати таку **структуру**:

Постановка проблеми. Наводиться актуальність й обґрунтовується доцільність проведеного наукового дослідження в загальному вигляді та її взаємозв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Має містити коротку оцінку сучасного стану досліджуваної проблеми на світовому рівні, аналіз сучасних наукових публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Формулювання цілей. Мета (завдання) статті повинна випливати з огляду раніше виконаних досліджень; бути сформульована конкретно, відповідати змісту й назві статті, містити виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Виклад основного матеріалу. Має містити обґрунтування та виклад отриманих результатів.

Висновки. Наводяться основні результати проведеного дослідження та висловлюються пропозиції щодо перспектив подальших розробок.

Текст статті має бути ретельно вичитаним, без орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок. Стаття може містити оптимальну кількість графічного матеріалу для подібного типу досліджень. Посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок (наприклад, [1, с. 25]), а назви джерел наводяться в кінці статті в порядку згадування в тексті.

Використані джерела. Бібліографічні посилання використаної літератури слід оформлювати згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Кількість використаних джерел має бути не менше ніж 12.

References. Список використаних джерел має бути також оформлений відповідно до стандарту APA (American Psychological Association) <https://apastyle.apa.org/>. Оформлення References слід виконувати з урахуванням ДСТУ 8302:2015 та наказу МОН №40 від 12.01.2017 р. за стандартом АРА. Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено Постановою КМ України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» <https://zakon.rada.gov.ua>. Транслітерувати український кирилический алфавіт латиницею можна безоплатно на сайті <https://slovyk.ua/translit.php>, а російський –

на сайті <https://translit.ru/>. Для транслітерації кирилиці з української мови латиницею слід обрати стандарт паспортний (КМУ 2010), а з російської – стандарт BCN.

Після **references** подаються анотації російською мовою (не менше ніж 500 друкованих знаків) і ключові слова (6-8 слів чи словосполучень)) та англійською мовою (не менше ніж 1800 друкованих знаків) і ключові слова (6-8 слів чи словосполучень)). Перед анотаціями російською та англійською мовами відповідно зазначається прізвище та ініціали, науковий ступінь, учене звання та місце роботи автора(ів), місто та країна (відповідною мовою).

Кожна стаття не українською мовою супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менше ніж 1800 знаків та ключовими словами (6- 8 слів чи словосполучень).

Анотація українською, російською та англійською мовами має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи: **мета** (викремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики); **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис); **наукова новизна** (основні результати дослідження); **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок). Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті.

Ми працюємо на таких засадах:

- редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їх якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть особисто автори;
- редакція має право робити скорочення, редакційні зміни; а також відхиляти статті, якщо вони не відповідають зазначеним вище вимогам;
- кожна з отриманих статей проходить обов'язкове рецензування, яке є анонімним як для рецензента, так і для автора (про результати «сліпого» рецензування повідомлять автора(ів) електронною поштою). За умови незгоди автора(ів) з висновками анонімного рецензування статті, редакція може повернути її без можливості наступного друку у «Віснику ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка»;
- оцінку актуальності поданих статей і формування змісту «Вісника Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка» проводить редакційна колегія;
- подаючи рукопис до редакції, автор цим самим підтверджує бажання розмістити статтю у «Віснику Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка»; погоджується з усіма висунутими редакційною колегією вимогами щодо змісту, обсягу, оформлення й порядку подання матеріалів, а також надає згоду на використання наданих персональних даних для підготовки статті до друку, розміщення її в науковому журналі й мережі Інтернет, розповсюдження, а також інші дії, потрібні для функціонування видання;
- при недотриманні перелічених вимог підготовки рукопису редакція залишає за собою право не розглядати його;
- опубліковані статті розміщуються у вільному електронному доступі в мережі Інтернет;
- матеріали публікуються на безоплатній основі.

Підстави для відмови в розгляді статті:

- ✓ відсутність або неповнота будь-якої складової метаданих (українською, російською або англійською мовами);
- ✓ відсутність контактної інформації;
- ✓ відсутність рецензії (рекомендації, відгуку) наукового керівника, засвідчені підписом та печаткою (тільки для авторів, які не мають наукового ступеня);
- ✓ відсутність ORCID;
- ✓ відсутність УДК;
- ✓ відсутність однієї зі складових статті (структорного елементу).
- ✓ відсутність списку використаних джерел (у тому числі **Референсу** латиницею);
- ✓ недостатній обсяг статті (менше 10 сторінок БЕЗ МЕТАДАНИХ);
- ✓ недостатній обсяг анотації (менше 500 знаків українською та російською мовами та 1800 знаків - англійською);
- ✓ недостатній обсяг списку використаних джерел (менше 12 найменувань);
- ✓ порушення правил цитування;
- ✓ у разі недоопрацювання автором(ами) статті за рекомендаціями анонімного рецензування.

Телефон для довідок: +38 068 1553835

Редакційна колегія

Розділ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

DOI: 10.33766/2524-0323.89.13-22

УДК 342.843.19

К. О. Павшук,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

конституційного права України

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

e-mail: mskate1803@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0588-4178>

НОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВИБОРЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні новели Виборчого кодексу України в частині проведення передвиборної агітації. З'ясовано, наскільки принципово змінилися підходи до її проведення. Проаналізовано позитивні та негативні сторони встановлених законодавчих підходів. Визначено, яким чином окреслені нововведення вплинуть на реалізацію принципу чесних виборів. На основі досвіду минулих виборчих кампаній і практичних прикладів здійснено спробу спрогнозувати результати такого впливу та попередити ймовірні порушення виборчого права.

Ключові слова: передвиборна агітація, чесні вибори, вільні вибори, рівні вибори, державне фінансування виборів, підкуп виборців.

Постановка проблеми. Передвиборна агітація та підходи до її проведення завжди вказують на добросовісну (чи навпаки) конкуренцію між кандидатами та політичними партіями – суб'єктами виборчого процесу. Нерідко прогалинами в законодавстві користуються ті з них, хто має більше ресурсів та адміністративних можливостей вплинути на волевиявлення виборців. Та й самі виборці інколи охоче стають суб'єктами агітації, виступаючи за чи проти кандидатів або політичних партій. Можливість вільно та всебічно обговорювати передвиборні програми, особисті та ділові якості кандидатів, а також відсутність будь-якого тиску, насильства, погроз з їхнього боку чи обману, що перешкоджатимуть вільному волевиявленню, – ось ознаки вільних демократичних виборів. Це, однозначно, показник відкритості та обізнаності суспільства.

Багато років в Українській державі законодавець намагався встановити чіткі та зрозумілі «правила гри» в період виборчих кампаній, закріплюючи права та обов'язки суб'єктів виборчого процесу, порядок притягнення до юридичної відповідальності за дії, які порушують виборчі принципи. Як відомо, таких спроб і поразок було достатньо багато, хоча з часом все більше і більше помилок вдавалося виправити. Еволюційним і цілком закономірним етапом стало прийняття Виборчого кодексу України 2019 р., який набув чинності з 01.01.2020 р. (далі – Кодекс) з метою внормування всіх відносин, які виникають у зв'язку із проведенням виборів

у державі. Які саме «правила чесної передвиборної гри» встановлені цього разу і чи матимуть вони позитивний вплив на укріплення демократичних засад конституційного ладу, матимемо згоду дізнатися не лише в теорії, ознайомлюючись із текстом нормативно-правового акту, а й на позачергових місцевих виборах, проведення яких заплановано на осінь 2020 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У конституційно-правовій та політологічній площині досліджуване питання в період проведення виборів є трендовим та, природно, привертає увагу дослідників та громадських діячів. Дослідження або аналізують досвід минулих років, намагаючись вивести загальноприйнятні формули поведінки та застерегти від помилок, або з'ясовують підстави та детермінанти порушень у надії швидко зреагувати на ситуацію. Водночас, виборчі питання стали центральними проблемами фундаментальних наукових досліджень як на вітчизняному просторі, так і за його межами. Серед них особливо слід виділити М. В. Афанасьєву, Н. В. Богашеву, Ю. Б. Ключковського, Б. С. Мохончука, І. М. Поспелову, П. В. Романюка та ін.

Формулювання цілей. Основною метою статті є вивчення нових підходів до проведення передвиборної агітації в Україні та виявлення дієвих механізмів подолання випадків недобросовісної конкуренції між кандидатами та маніпулятивної боротьби, застосованих у Виборчому кодексі України, що найближчим часом можуть бути використані. Враховуючи актуальність і очікуваність змін у виборчому законодавстві України, а також їх особливу важливість, для врегулювання ведення передвиборної агітації зокрема та, як наслідок, гарантування принципу чесних виборів, основними завданнями цієї статті є таке: по-перше, з'ясувати, як змінилися підходи до проведення передвиборної агітації у зв'язку з прийняттям Кодексу; по-друге, проаналізувати, наскільки дієвими будуть встановлені законодавчі механізми боротьби з порушеннями; і по-третє, визначити, як окреслені нововведення вплинуть на реалізацію принципу чесних виборів, та спробувати спрогнозувати результати такого впливу.

Виклад основного матеріалу. Прийняття та набуття чинності ґрунтового та довгоочікуваного Виборчого кодексу України дозволило уніфікувати підходи до організації підготовки та проведення виборів Президента України, народних депутатів України та депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, старост. Зрозумілим є той факт, що подібна кодифікація не тільки стала механічним поєднанням виборчих законів, а забезпечила систематизацію якісних теоретичних та практичних напрацювань в галузі виборчого права з метою удосконалення та підвищення ефективності процедур. Не претендуючи на детальний аналіз абсолютно всіх новел цього акта та окреслюючи їх виключно у фокусі ведення передвиборної агітації, необхідно, насамперед, віддати належне суттєвому доповненню переліку принципів виборчого права. Мова йде не лише про класичні конституційні принципи, а й принцип добровільності, особистого та одноразового голосування, а також принцип чесних виборів. До того ж, у статтях Кодексу розкрито різні аспекти зазначених принципів, що має вагоме значення для правозастосування.

У контексті дослідження питання передвиборної агітації найбільше звертає на себе увагу принцип чесних виборів, який активно обговорювався та досліджувався в наукових колах [1]. Так, аналізуючи ст. 19 Кодексу, можна дійти висновку, що нормотворець вкладає в поняття «чесних виборів» виборчу кампанію, під час

якої виборчі права громадян України захищаються законом та забезпечуються умови для їх реалізації, винні особи притягаються до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку, встановленому законом, основні засади виборчого права дотримуються, належним чином здійснюються виборчі процедури і механізми, а встановлення результатів виборів є точним і достовірним [2].

Дотичним до цього принципу є один із аспектів принципу рівного виборчого права - рівність прав і можливостей кандидатів, партій (організацій партій) - суб'єктів виборчого процесу брати участь у виборчому процесі відповідних виборів, який забезпечується заборонаю використання для фінансування передвиборної агітації інших коштів, крім коштів виборчого фонду партії (кандидата, організації партії) (п. 4 ч. 5 ст. 12 Кодексу) [2].

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про політичні партії в Україні», під час підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів політичною партією, її місцевою організацією, висунутим партією чи її місцевою організацією кандидатом на відповідних виборах для фінансування своєї передвиборної агітації утворюється власний виборчий фонд. Формування виборчого фонду партії, місцевої організації партії, кандидата на виборах та використання коштів відповідних виборчих фондів здійснюються в порядку, встановленому відповідним законом про вибори [3]. Такий порядок, дійсно, закріплено в розділі XXVII Кодексу.

Відомо, що з 2015 р. згаданий Закон України «Про політичні партії в Україні» містить норму про відшкодування витрат політичних партій на передвиборну агітацію на виборах народних депутатів України. Відповідно до неї, партії-переможці мають право компенсувати витрати на агітацію із державного бюджету. Гарантія повернення коштів повинна стимулювати партії витратити більше грошей на передвиборну агітацію та виводити їх «із тіні». При цьому, за положеннями ст. 17-4 цього Закону відшкодування витрат, пов'язаних із фінансуванням передвиборної агітації політичної партії на виборах народних депутатів України, здійснюється в розмірі фактично здійснених політичною партією витрат, але не більше максимального розміру виборчого фонду політичної партії, кандидати в народні депутати України від якої зареєстровані в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, встановленого Законом України «Про вибори народних депутатів України» [3]. Як бачимо, ці положення не були узгоджені з нормами Кодексу, у якому, до речі дзеркально, немає норми про можливість отримання державної компенсації за понесені витрати під час проведення передвиборної агітації. Та й не ця колізія турбує найбільше. У Законі мова йде про максимальний розмір виборчого фонду політичної партії як гарантія безмежних фінансових можливостей партії – суб'єкта виборчого процесу з метою гарантування тої ж таки рівності умов боротьби, про які ми згадували до цього. Прикро, але ст. 150 Кодексу, встановивши ліміт для власного виборчого фонду кандидата в межах чотирьох тисяч розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року, не обмежив при цьому виборчий фонд партії, зазначивши його максимальний розмір. Хоча в Законі України «Про вибори народних депутатів України» зазначено, що розмір виборчого фонду партії, кандидати в депутати від якої зареєстровані в загальнодержавному окрузі, не може перевищувати дев'яноста тисяч

розмірів мінімальної заробітної плати (а це майже 375,6 млн. грн.) [4]. Це дає підстави стверджувати про ймовірно суттєві витрати з державного бюджету для відшкодування політичним партіям проведення передвиборної агітації, якщо, звісно, положення законів не будуть максимально узгоджені.

Підставою для занепокоєння є й те, що фінансові витрати на проведення передвиборної агітації є, як правило, значними. За результатами позачергових парламентських виборів 2019 р. найбільшу компенсацію отримала партія «Слуга народу» – 114,6 млн. грн. Найменше – «Опозиційна платформа – За життя» – (60,3 млн.). Саме стільки ці партії офіційно витратили під час парламентських виборів з виборчого рахунку. Враховуючи законодавчі обмеження, жодна партія офіційно не витратила навіть третини від встановлених законом лімітів [5]. Ще одне питання із категорії проблемних – фінансова звітність політичних партій, бо перелік витрат, які не потрапляють у фінансові звіти, довгий: прихована реклама (джинса), соціологічні опитування, технологи, штаби партій, оплата роботи агітаторів та членів виборчих комісій тощо. Підрахувати точно, скільки партії витрачають поза офіційними фондами, практично неможливо. На думку автора цього тексту, розмір «чорної каси» суттєво перевищує офіційні видатки партій [6]. М. В. Афанасьєва цілком слушно зазначає, що «досвід організації виборчих кампаній підтверджує, що на проведення передвиборної агітації політичні партії та кандидати на виборні посади витрачають колосальні грошові ресурси, порівняно з якими державне фінансування агітаційних заходів щодо окремого суб'єкта є незначним, а обмежені обсяги такої передвиборної агітації – неефективними» [7, с. 78].

Щодо проведення передвиборної агітації в засобах масової інформації, то, згідно з частиною другою ст. 54 Кодексу, використання ЗМІ для агітації здійснюється на умовах рівної оплати за одиницю друкованої площі та одиницю ефірного часу й обмежується лише граничним розміром витрат виборчого фонду [2]. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій, використання аудіовізуальних ЗМІ задля політичної реклами набирає популярності. Більшість медіаресурсів та публічних діячів мають власні канали та використовують вебсервіси на відомих міжнародних платформах (Google, YouTube, Wikipedia, Facebook, Instagram). Законодавчо заборонено проведення передвиборної агітації в іноземних засобах масової інформації, що діють на території України. Хоча непоодинокими є випадки рекламування кандидатів чи політичних партій у згаданих ресурсах. Приміром, за даними громадського руху «Чесно», за кандидата В. Зеленського в обігу було 430 рекламних дописів на Facebook, при цьому оплата здійснювалася ГО «Команда Зеленського», а реклама Ю. Тимошенко оплачувалася відповідно до даних бібліотек реклами Facebook, ТОВ «Сучасні рекламні рішення» [8].

До того ж, існують механізми таргетування реклами, у тому числі політичної. Кандидати можуть диференціювати обіцянки, які містяться в агітаційних матеріалах, залежно від того, кому та де буде продемонстровано рекламний матеріал (матері віком від 25-34 років, яким кандидат може запропонувати підвищення виплат по догляду за дитиною, а людям старше 65 років - зниження комунальних платежів) [9, с. 57].

На думку експертів ЦЕДЕМ, законодавством варто дозволити поширення реклами на міжнародних платформах з метою агітації, за умови, що вони є ле-

гальними й діють в Україні. Також варто легалізувати групи підтримки того чи іншого кандидата, за умови, що вони мають бути зареєстрованими в Україні суб'єктами, не мати іноземних бенефіціарів чи засновників, мають проходити спеціальну процедуру реєстрації в ЦВК, а після неї замовляти агітацію на підтримку кандидата в межах встановленого ліміту. На групи підтримки також має поширюватися вимога щодо звітування [8].

Порівняно з попереднім виборчим законодавством, Виборчий кодекс України застосує поняття прихованої передвиборної агітації, яка є забороненою, але не дає тлумачення цього поняття (ч. 5 ст. 51) [2]. І хоча на практиці встановити й довести факт проведення прихованої агітації достатньо складно, але саме такою неоднозначністю користуються кандидати та політичні партії, нагадуючи про себе використанням кольорів, голосів чи музичних мотивів, що у виборців асоціюються з ними, причому в заборонений для передвиборної агітації час і спосіб.

Сенсаційною та радикальною новелою цього Кодексу є заборона проводити передвиборну агітацію, що супроводжується наданням виборцям грошових коштів чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей. Подібний спосіб проведення передвиборної агітації вважається підкупом виборців (ч. 6 ст. 57) [2]. Нагадаємо, що, відповідно до положень Закону України «Про вибори народних депутатів України», заборонялось проводити передвиборну агітацію, яка супроводжується наданням виборцям, закладам, установам, організаціям коштів або безоплатно чи на пільгових умовах товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора партії, за умови, якщо вартість таких товарів не перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати), послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних цінностей [4]. Така передвиборна агітація мала ознаки непрямого підкупу виборців. Звична «благодійність» кандидатів у вигляді безкоштовних медичних оглядів, вручення дітям подарункових пакетів з нагоди прийняття Таїнства Першого Причастя, нагородження найкращих учнів золотими, срібними медалями та грошовими винагородами під час випускного балу, оплата боргів за електропостачання, дарування ікон, встановлення на храмі нових куполів та інші дії кандидатів вважатимуться підкупом.

На сьогодні, відповідно до ст. 160 Кримінального кодексу України, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних із безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу (відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах або відмова від такого голосування, передання виборчого бюлетеня іншій особі, незалежно від фактичного волевиявлення особи та результатів голосування, містить ознаки складу злочину. Підкупом виборця в непрямій формі (ч. 3 ст. 160) продовжує вважатися здійснення передвиборної агітації шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди (кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав) або надання безоплатно товарів (крім то-

варів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством, робіт, послуг [10]. Слід зазначити, що вартість товарів або послуг для неправомірної вигоди має становити більше трьох відсотків розміру прожиткового мінімуму. Цей відсоток явно було встановлено через існування аналогічної вимоги у виборчому законодавстві, але з прив'язкою до розміру мінімальної заробітної плати. Тож поки що ці норми суперечать одна одній. У такому разі в Кодексі може бути застосовано диференційований підхід, що за підкуп особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності, якщо розмір неправомірної вигоди становить більше 3 % розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а якщо не перевищує його – настає інший вид юридичної відповідальності (можливо, адміністративної).

До речі, історії українських виборчих кампаній відомі випадки засудження до позбавлення волі за підкуп виборців. Так 4 червня 2019 року особа, розуміючи, що на території 137 одномандатного виборчого округу розпочалась передвиборча кампанія кандидата в депутати Верховної Ради України, під час особистої зустрічі отримала від невідомої особи пропозицію здійснити за грошову винагороду в розмірі 3000 грн. протиправні дії, направлені на підкуп виборців. Вони полягали в підшукуванні осіб, згодних за грошову винагороду, яка перевищує 3 % розміру мінімальної заробітної плати, незалежно від фактичного волевиявлення, проголосувати на користь конкретного кандидата в народні депутати України.

Далі, за планом та своєю роллю агітатора віддати свій голос за конкретного кандидата, особа склала список осіб (усього 16), яких особисто знає та які готові були віддати свій голос за конкретного кандидата в депутати за заздальгідь обумовлену грошову винагороду в сумі від 500 до 1 000 грн., отримавши 16 000 грн., які мали надаватися виборцям за їхні голоси (з розрахунком по 1 000 грн. на одного виборця), та грошову винагороду в розмірі 3000 грн. як власну винагороду за виконання зазначених дій. Дії особи кваліфіковані за ч. 4 ст. 160 КК України як пропозиція та надання виборцю неправомірної вигоди через голосування за конкретного кандидата на виборах (підкуп виборця), вчинені за попередньою змовою групою осіб; їй призначено покарання у виді 5 років позбавлення волі, з позбавленням права обіймати посади та займатися діяльністю, які пов'язані з безпосередньою реалізацією виборцями чи учасниками референдуму свого виборчого права чи права на участь у референдумі, строком на 2 роки [11].

Згідно з роз'ясненням ЦВК [12], залучення виборців до безпосереднього здійснення заходів передвиборної агітації, відповідно до законодавства про вибори, можливе лише на безоплатній основі. При цьому договором на організацію та/або проведення передвиборної агітації та/або розповсюдження матеріалів передвиборної агітації, за необхідності, може передбачатися відшкодування витрат фізичних осіб, залучених до безпосереднього здійснення заходів передвиборної агітації, на телефонні послуги, проїзд (включаючи перевезення багажу), харчування, проживання та інші витрати в разі здійснення заходів передвиборної агітації в іншому населеному пункті тощо. Тобто, підкупом не вважається відшкодування витрат у разі здійснення передвиборної агітації фізичним особам, які залучаються до передвиборної агітації. Згадане роз'яснення ЦВК спричинило судову тяганину та зви-

нування в легалізації підкупу виборців [13]. Із наведеного вироку суду, який винесено нещодавно, стає очевидним, що відкритим залишається питання врегулювання правового статусу агітаторів: їх кількість, оплата послуг, максимально допустимі гонорари за їхню роботу та відрахування з виборчого фонду.

Ще один суттєвий нюанс, який відкрився в постанові Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду. Нещодавно колегія суддів Другої судової палати розглянула касаційну скаржу прокурора на вирок місцевого та ухвалу апеляційного судів. Згідно з вироком, який суд апеляційної інстанції залишив без змін, особа була визнана невинуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 160 КК України (підкуп виборця), і виправдана. Як зазначено у вироку, орган досудового розслідування обвинувачував особу в тому, що вона прийняла пропозицію (обіцянку) неправомірної вигоди за голосування за окремого кандидата в депутати до міської ради [14].

Апеляційний суд послався на те, що диспозицією ч. 1 ст. 160 КК України не передбачено кримінальної відповідальності за прийняття виборцем пропозиції, обіцянки або одержання для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення певних дій на користь чи шкоду кандидата в депутати, якого висунула місцева організація партії. Особа, що балотувалася, брала участь у виборах до міської ради не як окремий кандидат, а як кандидат у депутати від політичної партії, тому апеляційний суд визнав такі доводи апеляційної скарги прокурора безпідставними [14].

У касаційній скарзі прокурор, зокрема, вказував на те, що місцевий суд дійшов необґрунтованого висновку про відсутність у діях особи складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 160 КК України. З цим погодилася й колегія суддів ККС ВС [14].

Отже, колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду, визнавши можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка прийняла пропозицію неправомірної вигоди за голосування за певного кандидата, який балотувалася до міської ради, була суб'єктом виборчого процесу як кандидат у депутати, а тому виборець, який прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду за голосування під час місцевих виборів за окремого кандидата в депутати до міської ради, висунутого політичною партією, підлягав кримінальній відповідальності за злочин, передбачений ч. 1 ст. 160 КК України.

Висновки. На підставі опрацьованого матеріалу слід резюмувати, що зміна підходів до проведення передвиборної агітації з прийняттям Виборчого кодексу України є очевидною, хоча й не настільки радикальною, як, можливо, хотілося б. Позитивними можна назвати зміни, що в цілому покращують ситуацію, зокрема закріплення та визначення змісту таких принципів виборчого права як принцип добровільності, принципи особистого та одноразового голосування, принцип чесних виборів. Їх значення для демократизації виборчого процесу в цілому та для проведення передвиборної агітації є вагомим. Крім того, у контексті саме передвиборної агітації, новелою є повне скасування допустимої вартості товарів та послуг, які можуть надаватися виборцям у період виборчої кампанії, для того щоб дії кандидатів не кваліфікувалися як підкуп виборців, а також введення поняття прихованої агітації.

Попри позитивні моменти, у результаті аналізу деяких проблемних питань, слід визнати й існування прогалин, які дають простір для можливих зловживань:

відсутність встановленого максимального розміру виборчого фонду політичної партії, неприведення у відповідність з виборчим законодавством положень Кримінального кодексу України, відсутність тлумачення поняття «прихована передвиборна агітація». Це, на жаль, не дає змогу робити висновок про справжню чесність виборів, адже нормативне регулювання виборчого процесу не забезпечить справедливих та пропорційних санкцій за порушення законодавства, особливо в частині фінансування агітаційної діяльності.

І насамкінець, покладемо великі сподівання, що законодавець найближчим часом пристосує норми до вимог сучасності, ліквідувавши прогалини й колізії. Тим паче, невдовзі, на місцевих виборах новели Кодексу пройдуть апробацію, на підставі чого можна буде робити конкретні практичні висновки.

Використані джерела:

1. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваїте, 2018. 908 с.

2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення 17.01.2020)

3. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення 17.01.2020)

4. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення 17.01.2020)

5. ЦВК перерахувало партіям 467 мільйонів відшкодування за витрати на вибори. Чесно. 28 січня 2020 р. URL: <https://www.chesno.org/post/3795/> (дата звернення 17.01.2020)

6. Фещенко І. Гра в наперстки: що партії (не)показали у своїх фінзвітах за вибори. Чесно. 19 липня 2019 р. URL: <https://www.chesno.org/post/3454/> (дата звернення 17.01.2020)

7. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2014. 384 с.

8. Прихована агітація, необмежена політреклама, відсутність повноважень регулятора – як це врегулювати? Вибори і ЗМІ. 15 травня 2019 р. URL: <https://vybory.detector.media/2019/05/15/ryhovana-ahitatsiya-neobmezhen-politrekлама-vidsutnist-povnova-zhen-rehulyatora-yak-tse-vrehulyuvaty/> (дата звернення 17.01.2020)

9. Мохончук Б. С. До питання регулювання фінансування виборчих кампаній в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 54–58.

10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 17.01.2020)

11. Вирок Котовського міськрайонного суду Одеської області № 505/2604/19 від 03.09.2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84032993> (дата звернення 17.01.2020)

12. Про Роз'яснення щодо реалізації положень частини шостої статті 64 Закону України «Про вибори Президента України»: Постанова ЦВК від 22.02.2019 № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0376359-19> (дата звернення 17.01.2020)

13. Верховний суд скасував рішення, яке за позовом Гриценка забороняло платну агітацію. Українська правда. 06 березня 2019 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/03/6/7208442/> (дата звернення 17.01.2020)

14. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду № 727/5065/17 (провадження № 51 2124км19) від 03.12.2019 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86206110> (дата звернення 17.01.2020)

References:

1. Kliuchkovskiy, Yu. B. (2018) Pryntsypy vyborchoho prava: doktrynalne rozuminnia, stan ta perspektyvy zakonodavchoi realizatsii v Ukraini. Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].
2. Vyborchyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.12.2019 r. № 396-ІКh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> [in Ukrainian].
3. Pro politychni partii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2365-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> [in Ukrainian].
4. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 17.11.2011 r. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> [in Ukrainian].
5. TsVK pererakhuvalo partiin 467 milioniv vidshkoduvannia za vytraty na vyborakh. Chesno. 28 sichnia 2020 r. URL: <https://www.chesno.org/post/3795/> [in Ukrainian].
6. Feshchenko, I. Hra v naperstky: shcho partii (ne)pokazaly u svoikh finzvitakh za vybory. Chesno. 19 lystopada 2019 r. URL: <https://www.chesno.org/post/3454/> [in Ukrainian].
7. Afanasieva, M. V. (2014) Vyborcha inzheneriia v Ukraini: monohrafiia. Odesa: Yurydychna literatura. [in Ukrainian].
8. Prykhovana ahitatsiia, neobmezhenha politreklama, vidsutnist povnovazhen rehuliatora – yak tse vrehuliuvaty? Vybory i ZMI. 15 travnia 2019 r. URL: <https://vibory.detector.media/2019/05/15/pryhovana-ahitatsiia-neobmezhenha-politreklama-vidsutnist-povnovazhen-rehuliyatora-yak-tse-vrehuliyuvaty/> [in Ukrainian].
9. Mokhonchuk, B. S. (2018) Do pytannia rehuliuвання finansuvannia vyborchykh kampanii v Ukraini. *Porivnialno-analitychne pravo-Comparative analytical law*, 1, 54–58. [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
11. Vyrok Kotovskoho miskraionnoho sudu Odeskoi oblasti № 505/2604/19 vid 03.09.2019 r. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84032993> [in Ukrainian].
12. Pro Roziasnennia shchodo realizatsii polozhen chastyny shostoї statti 64 Zakonu Ukrainy «Pro vybory Prezydenta Ukrainy»: Postanova TsVK vid 22.02.2019 № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0376359-19> [in Ukrainian].
13. Verkhovnyi sud skasuvav rishennia, yake za pozovom Hrytsenka zaboroniatio platnu ahitatsiiu. Ukrainka pravda. 06 bereznia 2019 r. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2019/03/6/7208442> [in Ukrainian].
14. Postanova Kasatsinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu № 727/5065/17 (provadzheniia № 51-2124km19) vid 03.12.2019 r. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86206110> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.01.2020

Павшук Е. А.,

кандидат юридических наук,
доцент кафедри конституційного права України
Національного юридического університета
імені Ярослава Мудрого
(г. Харків, Україна)

НОВЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОВЕДЕНИЮ ПРЕДВЫБОРНОЙ АГИТАЦИИ В УКРАИНЕ: АНАЛИЗ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные новеллы Избирательного кодекса Украины в части проведения предвыборной агитации. Выяснено, насколько принципиально

поменялись подходы к ее проведению. Проанализированы позитивные и негативные стороны установленных законодательных подходов. Определено, каким образом описанные нововведения повлияют на реализацию принципа честных выборов. На основе опыта предыдущих избирательных компаний и практических примеров осуществлена попытка спрогнозировать результаты такого влияния и предотвратить возможные нарушения избирательного права.

Ключевые слова: предвыборная агитация, честные выборы, свободные выборы, равные выборы, государственное финансирование расходов на агитацию, подкуп избирателей.

Pavshuk K.,

Ph.D in Law, Docent of Constitutional Law
of Ukraine Department
Yaroslav Mydriy National Law University
(Kharkiv, Ukraine)

NEW APPROACHES TO CONDUCTING ELECTION CAMPAIGNING IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE ELECTORAL CODE OF UKRAINE

The emergence of a new legislative act is an outstanding event for the state and society. In connection with the adoption of the Electoral Code of Ukraine, a number of issues appeared that are of increased interest in the scientific community. After all, the development and research of issues in the theoretical plane give impetus to the correct application and uniform interpretation of practices. Therefore, the central place of this article is devoted to the main novelties of the Electoral Code of Ukraine in the area of election campaigning. The positive and negative aspects of the legislative approaches adopted were analyzed. The study found that there had been a significant addition to the list of principles of electoral law. This is the principle of voluntarism, personal and one-time voting, as well as the principle of fair elections. The new law defines the total cancellation of the permissible value of goods and services (previously up to 3% of the minimum wage), which can be provided to voters during the election campaign. Thus, from now on, any provision of undue advantage to voters, regardless of size, is a bribery. This fact forms inconsistency with the Criminal Code of Ukraine on bringing to justice for bribery. This Code also includes the concept of "hidden agitation", but its essence in the legislative field is not defined.

Experience and jurisprudence have shown how these innovations will affect the implementation of the principle of fair elections. It is concluded that there are gaps that give room for possible abuses. In particular, the absence of the established maximum size of the electoral fund of the political party, the non-alignment of the provisions of the Criminal Code of Ukraine in accordance with the electoral legislation, the lack of an interpretation of the concept of "hidden pre-election agitation". The normative regulation of the electoral process will not ensure fair and proportional sanctions for violation of legislation, especially in the area of financing agitation activities.

Keywords: campaigning, fair elections, free elections, equal elections, state financing of campaign expenses, bribery of voters.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.23-33
УДК 342.3

А. Я. Палюх,
докторант кафедри конституційного
права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)
e-mail: andrewpaliuch@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0001-9856-9147>

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ФІЗКУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз правового статусу суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізичної культури і спорту в Україні. Розкрито його теоретичні особливості, зокрема різноманітні концептуальні підходи до визначення природи й поняття правового статусу суб'єктів права, правовідносин тощо. Приділено увагу різновидам такого статусу, зокрема конституційно-правовому статусу суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізичної культури і спорту. На основі вивчення складових елементів, а також результатів його реалізації виявлено певні проблеми в даній сфері, окреслено напрями й шляхи удосконалення такого статусу, відповідних нормативно-правових засад і практики реалізації.

Ключові слова: фізична культура, спорт, спортивні правовідносини, держава, нормативно-правове регулювання, законодавство, органи державної влади.

Постановка проблеми. Розширення кола учасників фізкультурно-спортивних відносин не є винятком із загальних тенденцій розвитку інституту правосуб'єктності, статусу суб'єктів правовідносин. Водночас специфіка практично кожної сфери життєдіяльності людини і суспільства накладає свої особливості й на згадані інститути. Сфера фізкультури і спорту належить до тих, які регламентовані переважно на загальнонаціональному рівні в більшості державах світу. Підтвердженням цього є відповідні положення Конституції України 1996 р., Закону України «Про фізичну культуру і спорт» 1993 р. та низки інших. Причому інститут правового статусу суб'єктів правового регулювання в галузі фізкультури і спорту, на наш погляд, не є усталеним і стабільним, на відміну від загальної чисельності таких суб'єктів. Певні модифікації супроводжуються модернізацією спеціально уповноважених органів на види діяльності, варіюється залежно від просторових і часових параметрів.

Зниження уваги держави до забезпечення здоров'я людини і нації, громадського здоров'я, загального стану фізичної культури і спорту змушує все ж таки звернути увагу наукової спільноти на теоретичні основи та практичне втілення реального правового статусу згаданих вище суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок сучасних учених, слід зауважити, не є обмеженим стосовно теоретичних, конституційно-правових, адміністративно-правових, цивільно-правових, господарсько-правових та інших аспектів інституту правового статусу суб'єктів права, правовідносин. Зокрема, варто згадати внесок таких дослідників, як: С. Алексєєв, А. Апаров, О. Бакумов,

О. Біляєв, Н. Богданова, В. Журавель, Н. Камінська, М. Козобра, О. Клименко, Ю. Назарко, Б. Островська, А. Панчишин, П. Рабінович, О. Стрельченко, С. Стеценко, М. Тіхонова, А. Янчук та інші.

Прикметно, що не лише вчені-правознавці звертають увагу на дану проблематику, в інших галузях вітчизняної і зарубіжної науки розглядаються також певні аспекти діяльності суб'єктів регулювання сфери фізкультури і спорту, їх статусу, взаємозв'язку із суб'єктами сфери охорони здоров'я, фізичного виховання, державного управління, економіки тощо. Йдеться про наукові розвідки значної кількості дослідників, з-поміж яких: І. Гасюк, З. Гладун, О. Мацегорін, О. Мельниченко, В. Москаленко, О. Ніколаєв, В. Пилипчук, О. Шамич, І. Шевчук та інші.

Формулювання цілей. Метою даної статті є здійснення аналізу правового статусу суб'єктів регулювання сфери фізичної культури і спорту в Україні, його складових елементів, а також розкриття теоретичних і конституційно-правових особливостей у даній площині. На цій основі важливо визначити напрями і шляхи удосконалення такого статусу, відповідних нормативно-правових засад і практики реалізації.

Виклад основного матеріалу. Як у теорії держави і права, так і в галузевих правових науках значна увага приділяється категорії правового статусу, його природі, поняттю й структурі. У підручниках та інших навчальних виданнях правовий статус розглядається переважно стосовно особи. Зокрема, Н. Камінська і О. Фатхулдінова в загальному вигляді розкривають поняття й природу «статусу» і «правового статусу». Остання категорія визначається як таке положення, що закріплено правовими нормами. Правовий статус особи, на їх думку, це система встановлених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких суб'єкти права (наділені правосуб'єктністю) координують свою діяльність [1, с. 79].

Як зауважують М. Цвік, В. Ткаченко, О. Петришин та інші автори, правовий статус особи – це сукупність усіх прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів права. Крім того, вони розрізняють конституційний і спеціальний статус. Перший є однаковим: основні права і свободи однаковою мірою належать громадянам, а спеціальний статус пов'язаний із різними природними і правовими чинниками, які обумовлюють певні особливості громадян [2, с. 342]. Водночас видається така позиція авторів неточною і неповною мірою розкривається поняття правового статусу, яке є набагато ширшим. Т. Тарахонич трактує правовий статус як правове становище особи в суспільстві, а громадянина в державі, що відбиває їх фактичний стан та взаємодію із суспільством та державою. Це складне юридичне поняття, що містить такі основні елементи: правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність [3, с. 764].

Дослідники В. Зайчук і Н. Оніщенко зауважують на поліаспектності та структурованості правового статусу, адже це система законодавчо встановлених і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [4, с. 366]. Можна погодитись, що це багатоаспектна, комплексна, універсальна категорія, що має чітку стабільну структуру та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в

системі правовідносин [5]. Як зазначають Н. Камінська й О. Фатхутдінова, правовий статус є засобом нормативного закріплення основних принципів взаємодії особи та держави за допомогою зразків (моделей) поведінки суб'єктів, які, з одного боку, захищаються державою, а з іншого – схвалюються суспільством [1, с. 79].

Отже, це юридично закріплене становище або положення певного суб'єкта в суспільстві, що виражається в наявному комплексі його прав та обов'язків; меж його свободи, інших правових можливостей і відповідальності, відображає регламентовані взаємовідносини особи, суспільства і держави. Загалом правовий статус є комплексною, багатоаспектною та інтеграційною категорією системного характеру, об'єктивно відображає позитивні та негативні особливості політико-правової системи держави. Її універсальний загальний характер поширюється на широке коло суб'єктів, тому включає різні статуси суб'єктів правовідносин (держави, суспільства, особи тощо). Притому відображаються індивідуальні їх особливості суб'єктів, реальне положення в системі суспільних відносин. Зміна правового статусу певної групи осіб в законодавстві може мати й цілеспрямований характер, наприклад, шляхом здійснення активних лобістських дій із цього питання [5, с. 58].

Розповсюджений підхід стосовно визначення структури і різновидів правового статусу за принципом «матрьошки». Його концепція зводиться до розрізнення загального, спеціального та індивідуального правових статусів суб'єкта права [6-7]. Власне, врегульований переважно конституційними нормами перший з них відбиває правове становище абстрактних суб'єктів права одного типу, а спеціальний правовий статус відображає правове становище абстрактних суб'єктів права одного виду всередині певного типу, що значною мірою врегульовується галузевими нормами права. Йі індивідуальний правовий статус вказує на відмінні ознаки конкретного суб'єкта права і регулюється нормами різних галузей права, становлячи міжгалузевий правовий інститут у межах національної системи права.

Безумовно, виокремлюють конституційно-правовий статус, міжнародно-правовий статус, адміністративно-правовий статус, господарсько-правовий статус, цивільно-правовий та інші статуси. Наприклад, Н. О. Богданова зауважує, що конституційно-правовий статус містить такі елементи: місце суб'єкта в суспільстві й державі, його соціально-політичну роль та призначення; загальну правоздатність; права й обов'язки (компетенцію) суб'єкта та відповідальність; гарантії сталості та реальності правового становища суб'єкта [9, с. 5]. Узагалі характерним для конституційного права є певний дуалізм правового статусу держави як специфічного об'єкта правового регулювання, оскільки держава – це форма політичного буття народу (субстантивний підхід), а також це система органів (інституційний підхід), а це зумовлює відповідну класифікацію правових норм, які опосередковують правове буття держави.

На наш погляд, оптимальним є інституційний підхід для належного реального вивчення правового статусу суб'єктів державно-правового регулювання в галузі фізкультури і спорту. Він дасть можливість розкрити їх сутнісно-функціональні характеристики, прослідкувати діалектику відносин «держава – державний механізм – орган державної влади – органи місцевого самоврядування – громадські організації – людина». Важливим є також розкриття всіх елементів досліджуваної нами категорії – конституційно-правового статусу таких суб'єктів.

Існують відмінні підходи до визначення суб'єктів фізкультурно-спортивних правовідносин, їх класифікації в доктринальних джерелах. Визначальним базовим документом, на нашу думку, при цьому є профільний основоположний нормативно-правовий акт у цій галузі, а саме Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. Тут міститься розділ II. «Суб'єкти сфери фізичної культури і спорту», де законодавцем викладено відповідні ключові положення щодо суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, їх правового статусу. Зокрема, суб'єкти сфери фізичної культури і спорту - фізичні або юридичні особи, які здійснюють свою діяльність із метою розвитку фізичної культури і спорту. Суб'єктами сфери фізичної культури і спорту є: фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени; фахівці сфери фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту; відповідні органи влади (ст. 1 Закону) [9]. Тобто, на законодавчому рівні розкрито загальний підхід до визначення суб'єктів сфери фізичної культури і спорту.

Так М. Тіхонова, А. Сердюков та ряд інших дослідників виокремлюють три групи безпосередніх суб'єктів в галузі фізкультури і спорту: 1) Міністерство молоді та спорту України, діяльність якого поширюється на всю територію України; на місцях регулювання фізичною культурою і спортом здійснюють спеціалізовані відділи в органах місцевих адміністрацій; 2) центри олімпійської, параолімпійської підготовки, різні неприбуткові союзи в залежності від виду спорту, освітні заклади та наукові організації у сфері спорту, спортивний арбітражний суд, міжнародні спортивні організації тощо; 3) різні комерційні проекти, що створені у формі акціонерного товариства тощо [11, с. 50-53; 11]. Також слід звернути уваги, що не всі з таких суб'єктів наділені повноваженнями, спрямованими на державно-правове регулювання сфери фізкультури і спорту.

У Конституції України 1996 року, а точніше, у його ст. 49 закріплено положення, відповідно до якого «держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [12]. Тобто, в Україні саме на державу в особі відповідних органів покладається обов'язок сприяти зміцненню фізичного компоненту здоров'я населення, спорту тощо. Це означає, що в системі законодавства мають бути деталізовані відповідні конституційні положення, у тому числі стосовно конституційно-правового статусу суб'єктів правового регулювання сфери фізкультури і спорту в Україні. Проте постає питання, чи належним чином врегульовано й забезпечено на практиці згадані положення?

Так, повертаючись до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» 1993 р., гадаємо, що у його ст. 3 регламентовано засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту, у ст. 5 – державне управління у сфері фізичної культури і спорту, яке здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, за сприяння, відповідно, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Також ст. 6 Закону встановлює повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та

спорту, та інших центральних органів виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту [10].

Як бачимо, лише певні елементи правового статусу суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту визначені в даному законі. У розділі IV Основного Закону України регламентується конституційно-правовий статус єдиного органу законодавчої влади в Україні, яким є парламент, – *Верховна Рада України*. За ст. 85 визначено чітко повноваження прийняття законів, затвердження загальнодержавних програм тощо [13]. Згідно із Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» деталізуються статусні, процедурні та інші характеристики конституційно-правового статусу парламенту України [16]. Оприлюднення рішень Верховної Ради України здійснюється через офіційні парламентські видавництва щотижневого нормативного бюлетеню «Відомості Верховної Ради України» та газети «Голос України», систематичне видання яких дає «змогу наповнити реальним змістом принципи демократичності, відкритості, транспарентності та доступності в діяльності законодавчого органу» [17, с. 37-38].

Важливими здобутками на шляху реалізації даного статусу зауважимо значну кількість законів, прийнятих задля забезпечення державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту в Україні. Так, крім згаданих, це і Цивільний кодекс України, і Господарський кодекс України, і Сімейний кодекс України, і Закони України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про громадські об'єднання», «Про підтримку олімпійського, параолімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні», «Про міжнародне приватне право» та ін.

На реалізацію положень ст. 49 Конституції України, ряду деяких інших пов'язаних її статей, Закону України «Про фізичну культуру і спорт» 1993 р., спрямована діяльність *Президента України* як глави держави. Зокрема, підготовка і прийняття значної кількості указів і розпоряджень Президента свідчать про реалізацію його статусу як суб'єкта державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту. Це укази Президента України «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація» 2016 р.; «Про призначення стипендій Президента України для видатних спортсменів із паралімпійських і деолімпійських видів спорту та їх тренерів» 2013 р.; Розпорядження Президента України «Про надання підтримки Міжнародному юнацькому турніру з футболу на Кубок Президента України» 2013 р. тощо.

Не можна не згадати й такі результати реалізації правового статусу таких суб'єктів державно-правового регулювання досліджуваної сфери як органи державної виконавчої влади. Це, зокрема, Постанови *Кабінету Міністрів України* «Про затвердження Порядку та умов обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій» 1995 р., «Про затвердження Порядку створення штатних спортивних команд резервного спорту» 2010 р.; «Про затвердження Положення про центр олімпійської підготовки» від 07.09.2011 р. № 948; «Про затвердження Порядку надання навчальному закладу статусу спеціалізованого навчального закладу спортивного профілю» 2011 р., «Про заохочення спортсменів і тренерів з олімпійських та неолімпійських видів спорту» 2016 р.; Розпорядження Кабінету Міністрів України

«Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку шахів «Інтелект нації» на 2013–2020 роки» від 2012 р. З-поміж Наказів Міністерства молоді та спорту України: «Про проведення навчально-тренувального збору національної збірної команди України з дзюдо зі спеціальної підготовки до чемпіонату Європи» 2019р.; «Про затвердження Положення про Єдину спортивну класифікацію України» 2013 р.; «Про затвердження Порядку визнання видів спорту, включення їх до Реєстру визнаних видів спорту в Україні, порядок його ведення» 2014 р.; «Про затвердження Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні» 2015 р. тощо [18-19].

Обмежений обсяг даної публікації не дозволяє дослідити особливості реалізації правового статусу всіх існуючих суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту в Україні, а також відповідний зарубіжний досвід. Інший напрям перспективних подальших досліджень у цьому напрямі, на наш погляд, полягає в розкритті специфіки елементів правового статусу суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту, особливо відповідальності таких суб'єктів тощо.

Висновки. Отже, досліджувана сфера фізкультури і спорту, фізкультурно-спортивні відносини, які є об'єктом державно-правового регулювання в Україні, визначаються комплексним характером. У законодавстві й доктринальних джерелах згадуються переважно суб'єкти сфери фізкультури і спорту (насамперед у профільному Законі України «Про фізичну культуру і спорт» 1993 р. та ін.). Лише системне і комплексне вивчення існуючої нормативно-правової бази України дозволяє розрізнити суб'єктів сфери фізкультури і спорту, суб'єктів державно-правового регулювання даної сфери, можливо, навіть суб'єктів правового впливу в галузі фізкультури і спорту.

Зокрема, суб'єкти сфери фізкультури і спорту в Україні є досить широкою категорією; законодавець до них включає такі категорії, як: фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у т. ч. спортсмени; фахівці сфери фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту; відповідні органи влади. Фактично лише останні є суб'єктами державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту. З огляду на функціональний критерій, виокремлено з-поміж останніх Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, за сприяння відповідно інших органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що коло суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізичної культури і спорту є вужчим, ніж відповідне коло суб'єктів правового регулювання даної сфери. Наприклад, до другої групи суб'єктів належать органи місцевого самоврядування в Україні. Основним суб'єктом державно-правового регулювання сфери фізичної культури і спорту, звісно, є держава, проте потребує уточнення її конституційно-правовий статус.

Система нормативно-правового регулювання фізичної культури і спорту в Україні засвідчує, що правотворчі та правозастосовні повноваження, інші елементи правового статусу суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізкультури і

спорту, реалізуються переважно на таких основних рівнях конституційно-правового регулювання: конституційний, законодавчий (у вузькому розумінні базується на законах), підзаконний.

Загалом правовий статус суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту є комплексною, багатоаспектною та інтеграційною категорією системного характеру, що об'єктивно відображає позитивні та негативні особливості політико-правової системи держави. Це юридично закріплене становище або положення спеціально уповноважених суб'єктів, що виражається в наявному комплексі його повноважень, обов'язків; відповідальності, відбиває регламентовані взаємовідносини з іншими учасниками суспільних відносин відповідних сфер життєдіяльності.

На нашу думку, спостерігається до певної міри несистемність та непослідовність реалізації правового статусу суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізичної культури і спорту, іноді алогічність чи дублювання положень деяких нормативно-правових актів у цій галузі тощо. Одним із шляхів виходу з такої ситуації є імплементація міжнародно-правових стандартів, оновлення, внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства України, його систематизація з метою удосконалення правового статусу суб'єктів державно-правового регулювання сфери фізкультури і спорту.

Використані джерела:

1. Камінська Н. В., Горун О. В., Фатхутдінова О. В. Теорія держави та права : навч. посіб. К.: КНТ, 2011. 216 с.
2. Загальна теорія держави та права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
3. Тарахонія Т. Правовий статус. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. I. С. 764.
4. Теорія держави і права: Академічний курс / за ред. В. О. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008.
5. Нестерович В. Ф. Основні підходи до визначення поняття «люб'ювання». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. № 1. С. 50-58.
6. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95-98.
7. Бакумов О. С. Юридична відповідальність як елемент правового статусу держави: теоретико-правові аспекти. *Актуальні проблеми держави і права* 2019, вип. 83. Одеса. С. 3-13. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.112>
8. Козюбра М. І., Погребняк С. П., Цельєв О. В., Матвєєва Ю. І. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. проф. Козюбри М. І. Київ: Ваіте, 2016. 392 с.
9. Богданова Н. А. Категорія статусу в конституційному праві. *Вестник Московського університету*. Серія 11. Право. 1998. № 3. С. 3-20.
10. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Ст. 80. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
11. Тихонова М. А. Суб'єкти правовідносин, що складаються у сфері фізичної культури і спорту. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 49 - 55.

12. Сердюков А. В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2010. 26 с.

13. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

14. Апаров А. М. Концепція спортивного права: огляд ключових аспектів. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Правознавство*. 2017. Том 22, № 1(30). С. 6 – 19.

15. Алексеев С. В. Правовые основы профессиональной деятельности в спорте: учебник для вузов. Москва, 2013. 517 с.

16. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України, редакція від 20.03.2020. *Відомості Верховної Ради України*. 2010, № 14-15, № 16-17, ст. 133. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17)

17. Нестерович В. Роль друкованих парламентських видань у забезпеченні діалогової комунікації між парламентами та громадськістю. *Віче*. 2015. № 13. С. 34-38.

18. Палюх А. Я. Система нормативно-правового регулювання фізичної культури і спорту в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 19-25.

19. Палюх А. Я. Повноваження центральних органів влади у сфері фізичної культури і спорту в Україні. *Верховенство права*. 2019. № 2.

20. Kaminska N. V., Nazarko Y. V., Implementation of the right to health care in the countries of the European Union. *Wiadomości Lekarskie*. TOM LXXII, 2019, No 7, P. 1337-1342.

21. Мельниченко О. А. Державне регулювання розвитку фізичної культури та спорту: аналіз проведених досліджень і виокремлення перспективних напрямів *Актуальні проблеми державного управління* 2016, №1(49). С. 32-36

22. Ніколаєв О. А. Роль держави у розвитку фізичної культури і спорту. *Вісн. наук. праць ЧДУ ім. П. Могили*. 2012. Вип. 182. Т. 194. С. 55-59.

23. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація»: Указ Президента України № 42/2016 URL: [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua)

24. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1.03.2017 р. № 115. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-п](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-п).

25. Палюх А. Я. Системний підхід у правовому регулюванні фізкультурно-спортивної сфери. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2. С. 92-99.

References:

1. Kaminska, N. V., Gorun, O. V., Fathutdinova, O. V. (2011) *Teoriya derzhavy ta prava : navch. posib. K.: KNT*. [in Ukrainian].

2. Zagal'na teoriya derzhavy ta prava (2002): pidruchnyk dlya studentiv yurydychnyx special'nostej vyshhy'x navchal'ny'x zakladiv. M. V. Czvik, V. D. Tkachenk, O. V. Petryshyn (Eds.). Xarkiv. [in Ukrainian].

3. Tarahonych, T. (2005). *Pravovyy status. Mizhnarodna policejs'ka encyklopediya* (Vol. 1-10) Yu. I. Rymarenko, Ya. Yu. Kondrat'yev, V. Ya. Tacij, Yu. S. Shemshuchenko (Eds.). Kyiv: Koncern "Vydavnychij Dim" In Yure. T. I. [in Ukrainian].

4. *Teoriya derzhavy i prava* (2008) Akademichnyj kurs. V. O. Zajchuk, N. M. Onishhenko (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter, 764-765. [in Ukrainian].

5. Nesterovych, V. F. (2010) *Osnovni pidkhody do vyznachennya ponyattya «lobiyuvannya»*. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs Didorenko*, 1, 50-58. [in Ukrainian].

6. Panchyshy`n, A. V. (2010) Ponyattya, oznaky ta struktura kategoriyi «pravovoy status». *Chasopys Kyjiv's'kogo universytetu prava – Law Review of Kyiv University of Law*, 2, 95–98. [in Ukrainian].
7. Bakumov, O. S. (2019). Yurydychna vidpovidal`nist` yak element pravovogo statusu derzhavy: teoretyko-pravovi aspekty. *Aktual`ni problemy derzhavy i prava – Current Problems of State and Law, Odesa, issue 83*, 3-13. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.112> [in Ukrainian].
8. Kozyubra, M. I., Pogrebnyak, S. P., Cel`yev, O. V., Matvyeyeva, Yu. I. (2016) Zagal`na teoriya prava: pidruchnyk. M. I. Kozyubra (Ed.) Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].
9. Bogdanova, N. A. (1998) Kategoryya statusa v konstytucuy`onnom prave. *Vestnyk Moskovskogo unyversyteta. Seryya 11. Pravo – Moscow University Bulletin*, 3, 3–20. [in Russian].
10. Pro fizychnu kulturu i sport: Zakon Ukrayiny (1993). *Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayiny- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. (1994) No 14. Art. 80. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Tihonova, M. A. (2017) Sub`yekty pravovidnosyn, shho skladayut`sya u sferi fizychnoyi kul`tury` i sportu. *Pravoviy chasopys Donbasu – Law journal of Donbass*, 2 (60), 49 – 55. [in Ukrainian].
12. Serdyukov, A. V. (2010). Sportyvnoe pravo kak kompleksnaya otrasl` zakonodatel`stva. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moskva. [in Russian].
13. Konstytuciya Ukrayiny (1996). *Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrayiny- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141. [in Ukrainian].
14. Aparov, A. M. (2017). Koncepciya sportyvnoho prava: oglyad klyuchovykh aspektiv. *Visnyk Odes`kogo nacional`nogo unyversytetu im. I. I. Mechnykova. Pravoznavstvo – Bulletin of the Odesa National University Herald*. Vol. 22, 1(30), 6 – 19. [in Ukrainian].
15. Alekseev, S. V. (2013) Pravovye osnovy professional`noy deyatel`nosti v sporte: uchebnyk dlya vuzov. Moskva. [in Russian].
16. Pro Reglament Verhovnoyi Rady Ukrayiny (2010): Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrayiny- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 14-15, 16-17, art. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861>.
17. Nesterovych, V. (2015) Rol` drukovanykh parlament s`kykh vydan` u zabezpechenni dialohovoyi komunikatsiyi mizh parlamentamy ta hromads`kisty. *Viche – Viche*, 13, 34-38. [in Ukrainian].
18. Palyuh, A. Y. (2019). Systema normaty`vno-pravovogo regulyuvannya fizychnoyi kul`tury i sportu v Ukrayini. *Yevropejski perspektyvy – European perspectives*, 2, 19-25. [in Ukrainian].
19. Palyuh, A. Y. (2019). Povnovazhennya central`nykh organiv vlady u sferi fizychnoyi kul`tury i sportu v Ukrayini. *Verhovenstvo prava – Rule of Law*, 2. [in Ukrainian].
20. Kaminska, N. V., Nazarko, Y. V. (2019) Implementation of the right to health care in the countries of the European Union. *Wiadomości Lekarskie*. Vol. LXXII, 7, 1337-1342. [in English].
21. Mel`nychenko, O. A. (2016). Derzhavne regulyuvannya rozvytku fizychnoyi kul`tury ta sportu: analiz provedenykh doslidzhen` i vyokremlennya perspektyvnykh napryamiv *Aktual`ni problemy derzhavnogo upravlinnya – Pressing Problems of Public Administration*, 1(49), 32-36. [in Ukrainian].
22. Nikolayev, O. A. (2012). Rol` derzhavy u rozvytku fizychnoyi kul`tury i sportu. *Visn. nauk. pracz` ChDU im. P. Mogyly- Visn. of sciences. against the BSU them. P. Graves*, 182, Vol. 194, 55-59. [in Ukrainian].
23. Pro Nacional`nu strategiyu z ozdorovchoyi ruxovoyi aktyvnosti v Ukrayini na period do 2025 roku "Ruxova aktyvnist` - zdorovyj sposib zhyttya - zdorova naciya". (2016) Ukaz Prezydenta Ukrayiny, 42/2016. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].

24. Derzhavna cil`ova social`na programa rozvytku fizychnoyi kul`tury i sportu na period do 2020 roku (2017), zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy, 115. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-p>. [in Ukrainian].

25. Palyuh, A. Y. (2019) Systemnyj pidxid u pravovomu reguluvanni fizkul`turno-sportyvnoyi sfery. *Filosofski ta metodologichni problemy prava – Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2, 92-99. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 22.01.2020

Палюх А. Я.,

докторант кафедри конституційного
права і прав человека

Национальной академии внутренних дел
(г. Киев, Украина)

ПРАВОВОЙ СТАТУС СУБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СФЕРЫ ФИЗКУЛЬТУРЫ И СПОРТА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

В статье осуществлен подробный анализ правового статуса субъектов государственно-правового регулирования сферы физической культуры и спорта в Украине. Раскрыто его теоретические особенности, в частности различные концептуальные подходы к определению природы и понятия правового статуса субъектов права, правоотношений и т. д. Уделено внимание разновидностям такого статуса, в частности конституционно-правовому статусу субъектов государственно-правового регулирования сферы физической культуры и спорта.

На основе изучения составляющих элементов, а также результатов его реализации выявлены определенные проблемы в данной сфере, определены направления и пути совершенствования такого статуса, соответствующих нормативно-правовых основ и практики реализации.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, спортивные правоотношения, государство, нормативно-правовое регулирование, законодательство, органы государственной власти.

Palyukh A.,

Doctoral student of Constitutional
Law and Human rights
National Academy of Internal Affairs
(Kyiv, Ukraine)

LEGAL STATUS OF SUBJECTS OF STATE-LEGAL REGULATION OF THE SPHERE OF PHYSICAL EDUCATION AND THE SPORTS: THEORETICAL AND CONSTITUTIONAL-LEGAL ASPECTS

The article provides a thorough analysis of the legal status of the subjects of state regulation of the sphere of physical culture and sports in Ukraine. Its theoretical features, in particular, various conceptual approaches to defining the nature and concept of the legal status of the subjects of law,

legal relations, etc., are revealed. Attention is paid to the varieties of such status, in particular, the constitutional and legal status of the subjects of state and legal regulation of the sphere of physical culture and sports.

The subjects of the sphere of physical culture and sports in Ukraine are quite broad category, the legislator to them includes: physical persons engaged in physical culture and sports, including sportsmen; specialists in the field of physical culture and sports; establishments of physical culture and sports; relevant authorities. In fact, only the latter are subjects of state regulation of the field of sports and sports. In view of the functional criterion, the following are distinguished: the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the central body of executive power implementing state policy in the field of physical culture and sports.

The circle of subjects of state regulation of the sphere of physical culture and sports is narrower than the circle of subjects of regulation of the sphere. For example, the second group of entities is local government in Ukraine. The main subject of state-legal regulation of the sphere of physical culture and sports, of course, is the state, but its constitutional-legal status needs to be clarified.

The legal status of the subjects of state-legal regulation of the sphere of physical culture and sports is a complex, multidimensional and integration category of systemic character, which objectively reflects the positive and negative features of the political-legal system of the state. This is a legally-mandated position or provision of a specially authorized entity, which is expressed in the existing set of powers, duties; responsibility, reflects the regulated relationship with other participants in the public relations of the respective spheres of life.

On the basis of the study of constituent elements, as well as the results of its implementation, certain problems in this field were identified, directions and ways of improvement of such status, corresponding normative legal bases and practice of implementation were outlined.

Keywords: physical culture, sport, sport relations, state, legal regulation, legislation, state authorities.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.33-44

УДК 342.729:340.113

М. А. Самбор,

кандидат юридичних наук,

начальник сектора моніторингу

Прилуцького відділу поліції

Головного управління Національної поліції

в Чернігівській області

(м. Чернігів - м. Прилуки, Україна)

e-mail: NIKOLAS783@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ФОРМУЛЮВАННІ ПОНЯТТЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

У статті досліджуються особливості використання юридичної термінології, покликані формулювати в змісті нормативно-правових актів національного законодавства України поняття права на свободу мирних зібрань. Аналіз національного законодавства України дозволив зробити висновок про те, що для позначення права на свободу мирних зібрань законодавець використовує різні конструкції, а саме «право на свободу мирних

зібрань», «право на мирні зібрання», «право збиратися мирно». Така юридична технологія у використанні юридичної техніки на позначення права людини не гарантує єдності його розуміння та змісту, який містить у собі вказаний юридичний термін. З урахуванням викладеного пропонується внести зміни до чинного законодавства України та використовувати єдине поняття, яке найбільш повно, зрозуміло та доступно розкриє зміст, мету та механізм (алгоритм) його здійснення даного права – «право на свободу мирних зібрань».

Ключові слова: право на свободу мирних зібрань, право збиратися мирно, право на мирні зібрання, юридична техніка, юридична термінологія.

Постановка проблеми. Україна XXI ст. являє собою молоду країну, котра ставить перед собою амбітні цілі розбудови демократії та верховенства права, захисту та охорони прав і свобод людини. Формування власної правової системи та системи законодавства натикається на безліч рифів, котрі обумовлюються наявними течіями в доктринах розвитку права і законодавства в державі. Сьогодні в країні борються представники двох основних спрямувань: «старої» радянської правової школи та ті, які категорично відкидають історико-правову школу, що була джерелом формування українського законодавства, та відстоюють однозначний позитивний ефект рецепції західної традиції правового регулювання суспільних відносин.

Як результат, власна мудрість українського народу втрачається, що розбалансовує системи права і законодавства, створюючи суперечності у формулюванні правових приписів, неоднозначність застосування норм у регулюванні однотипних суспільних відносин, а також позбавляючи правову дійсність визначеності, зрозумілості та однозначності в правозастосуванні.

Особливо гостро та актуально вказані питання постають, коли невизначеність та неоднозначність у використанні притаманні правам, свободам та інтересам людини і громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання юридичної термінології були предметом не одного наукового пошуку. Юридична термінологія, як предмет наукового пізнання, була предметом науково-практичних конференцій, які об'єднали вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед дослідників юридичної термінології та їх проблемних аспектів слід виділити Л. М. Демидову, Л. А. Луць, М. І. Панова, П. М. Рабіновича, І. Д. Шутака та інших.

Останнім часом дослідження юридичної термінології характеризуються своєю різноплановістю, що є наслідком багатогранності предмета наукових пошуків. Зокрема, О. М. Каленюк присвятила своє дослідження історико-правовим витокам української правничої термінології на західноукраїнських землях [14]. Визнання української мови, створення умов для її функціонування було чи не найважливішим чинником українського національного відродження, а, отже, й українського національного державотворення [14, с. 42]. Аналіз праці О. М. Каленюк дозволив зробити висновок про те, що українська юридична термінологія є результатом перш за все розвитку української мови, охоплення нею всіх сфер суспільного життя, зокрема її правової складової.

Т. С. Подорожна вказала, що вимоги до формальної визначеності права і його системності зростають при переході від традиційного суспільства до раціоналістичного. Надалі вони підвищуються у зв'язку з раціоналізацією щоразу більшого кола суспільних відносин, що, своєю чергою, посилює значення законодавчої (правотворчої) техніки та термінології (останнє додано нами – М. С.), а отже, вимагає уникнення пов'язаних із нею помилок [16, с. 53]. У такий спосіб підвищується роль юридичної термінології, яка гарантує усунення можливих розбіжностей розуміння та застосування норм права, а також формулює правотворчі та законотворчі технології, спрямовані на продукування якісних та зрозумілих правових норм, здатних ефективно регулювати суспільні відносини.

Очевидно, що юридична термінологія є складовою правової технології. С. В. Бахвалов визначає законодавчі технології, як здійснювана в конкретно-історичних умовах та в установленому порядку законотворча діяльність компетентного суб'єкта по формуванню стійкої системи законодавства за допомогою науково обгрунтованого комплексу правотворчих дій, принципів, засобів, прийомів та правил [15, с. 8], на наш погляд, можуть якісно реалізуватися виключно за умов єдності використання термінології, яка пов'язує елементи правової системи, формулюючи принцип її єдності, послідовності, зрозумілості й доступності.

І. М. Кочан досліджує юридичну термінологію крізь призму лінгвістики [17], Н. П. Яцишин вивчала юридичну термінологію як об'єкт мовознавчих досліджень [18]. Незважаючи на наявні розвідки у вказаному напрямку, ряд питань використання юридичної термінології залишаються малодослідженими. Одним із таких питань є використання юридичної техніки у формулюванні та викладі норм, що визначають зміст права на свободу мирних зібрань та механізм (алгоритм) здійснення цього права.

Проблема багатозначності юридичної термінології, що істотно впливає на застосування юридичної техніки в процесі правотворення. Вона виражає не тільки плюралізм наукових підходів, але й реальну складність і неоднозначність самої соціально-правової дійсності [6, с. 43]. Як наслідок, розуміння, а звідси й застосування права на свободу мирних зібрань у рівній мірі, якщо не більше, зазнає не виправаних та необгрунтованих обмежень та заборон. Це стосується і захисту цього права із використанням всіх правових засобів.

Формулювання цілей. Враховуючи викладене, метою статті обрано дослідження в національному законодавстві України юридичної техніки, покликаної формулювати зміст права на свободу мирних зібрань.

Виклад основного матеріалу. Суттєвим елементом юридичної техніки є юридична термінологія – мовне відображення державно-правових явищ [7, с. 106]. Мова законодавчих та правозастосовних актів повинна максимально бути зрозумілою пересічному громадянину, тобто бути літературною. Саме юридичні терміни дають можливість досягти чіткості та ємності правового акта, лише за їх допомогою можна виключити двозначність. Отже, чистота, культура мовлення на лексичному рівні має бути досягнута посиленою увагою до кожного слова, терміна, термінологічного словосполучення [7, с. 106].

Філософський зміст поняття точності являє собою суворе, ретельне дотримання необхідних норм, вимог установлених показників [1, с. 219], що на наш погляд, можливе в умовах однозначності використання юридичної термінології,

оскільки її розмитість, неоднозначність використання термінів та понять на позначення одних і тих самих правових явищ не сприяє розумінню їх змісту, і, головне, ефективному здійсненню.

Юриспруденція, будучи досить герменевтичною наукою, відрізняється від інших наукових напрямів явно вираженим тяжінням до точності формулювань і дефініцій. І така традиція зберігається ще з часів римського права – колиски юриспруденції у її сучасному розумінні. І це не просто філологічні експерименти задля виявлення найбільш вправного майстра словесної еквілібристики, а суворі вимоги юридичної практики, вироблені впродовж тисячоліть і сторіч розвитку законодавства, адже від точності й довершеності формулювань може залежати не тільки доля окремої взятої людини, відносно якої відбувається правозастосування, а й подекуди доля цілих народів і континентів, коли, приміром, ідеться про епохальні міжнародні договори чи прийняття основного закону для держави, що визначатиме подальший її шлях розвитку [2, с. 14].

Без перебільшення, для світового правопорядку такі фундаментальні міжнародні договори, як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, інші міжнародні та регіональні документи у сфері прав людини, стали міждержавним, світовим надбанням історико-правової науки і практики, які у своєму змісті зосередили уваження людства про права людини, зокрема й право на свободу мирних зібрань, сформулювавши його саме в такій правовій конструкції як «право на свободу мирних зібрань». Отже, міжнародне та європейське співтовариства однозначно висловилися щодо визначення юридичного терміна у відповідному словосполученні.

Європейський підхід до удосконалення законодавства характерний прагненням до мінімалізації радикальних змін, до доповнення й уточнення раніше прийнятих законів, прагненням постійно еволюційно поліпшувати чинні закони, а не повністю замінювати їх новими. Такий підхід дозволяє сполучати прогресивні зміни із забезпеченням відносної стабільності законодавства, його «впізнання», він має синтезуючий характер [3, с. 4]. За понад 60-річну історію розвитку правовідносин, теоретична конструкція терміна «право на свободу мирних зібрань» у міжнародному праві не зазнала змін, що засвідчує ефективність обраних на позначення даного правового явища понять, які увібрали в себе повноту змісту, зрозумілість та доступність.

Спеціальні юридичні терміни передають основний зміст нормативного тексту і, займаючи відносно невеликий обсяг, складають основний і найбільш інформативний пласт законодавства, сприяють найбільш ефективному й оптимальному викладу нормативних розпоряджень [9, с. 41]. Невдалі формулювання або неточні вживання термінів, допущення суперечностей, некоректні посилання і т. ін. породжують зволікання, сприяють помилкам, виникненню непорозумінь у практичній правничій діяльності, заважають ефективному реформуванню багатьох сфер державного та громадського життя. Отже, сьогодні вже не викликає сумнівів той факт, що юридична техніка має не лише прикладне (допоміжне), але й істотне значення для регулювання суспільного життя [4, с. 53]. Слід зауважити, що семантична цілісність термінологічних сполучень зумовлена не тільки їх розкладністю, а й синтаксичним зв'язком [12, с. 152]. На наш погляд, саме формулювання з використанням зазначених термінів, а саме: «право», «свобода», «мирний» та «зібрання»,

- підкреслює існування в кожного суб'єкта правовідносин певної можливості, яка обумовлена з одного боку природою людини та утворених нею об'єднань безперешкодно, незалежно від позиціонування стосовно даної можливості з боку будь-яких інститутів суспільства, перш за все держави та її органів чи посадових осіб, здійснити проголошену можливість. Ключовою стала й нормативно-правова фіксація визначальної ознаки соціального блага, на здобуття якого спрямована дана можливість – «мирність». Завершальним у цьому словосполученні, спрямованому на позначення даної можливості, є визначення самого блага – «зібрання». Важливим є те, що у всіх нормативно-правових актах для позначення даної можливості має використовуватися ідентичний термін, сформульований словосполученням «право на свободу мирних зібрань».

Упевнені в тому, що ефективне нормативно-правове регулювання відносин щодо здійснення прав, свобод та інтересів людини і громадянина розпочинається саме із якості нормативно-правового матеріалу, який виступає регулятором здійснення правових можливостей. Однією з таких якостей є однозначність використання юридичних термінів, покликаних визначати одні й ті ж правові категорії, явища. Міжнародне право, норми якого регулюють здійснення права на свободу мирних зібрань, цьому підтвердження. Зокрема, ст. 20 Загальної декларації веде мову про право на свободу мирних зборів, ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – про право на свободу мирних зібрань, а от ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права використовує поняття «право на мирні збори». Думається, що такий відступ від попередніх термінів зумовлений тим, що в ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права детально розкривається питання свободи здійснення цього права, а саме те, що користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, із зазначенням вичерпного переліку застережень, що відображено у відповідній нормі.

Послідовно перейдемо до української правової системи та використання в змісті нормативно-правових актів термінів, які покликані розкрити зміст права на свободу мирних зібрань та забезпечити умови свободи здійснення даного права. Зокрема, норма ст. 39 Конституції України, на наш погляд, надзвичайно звужено підійшла до формулювання права на свободу мирних зібрань, оскільки вказаною конституційною нормою проголошено лише право збиратися мирно та без зброї в певних конституційних формах [10, с. 34], здійснення якого гарантується демократичним світом, оскільки в згаданій нормі йдеться виключно про право збиратися мирно та ще й без зброї і проводити лише збори, мітинги, походи й демонстрації. Слід наголосити на тому, що для українських соціальних реалій цілком природним є мирні зібрання, учасники (перш за все активні) є озброєними, наприклад, щорічні військові паради до Дня Незалежності України. Упевнені в тому, що така форма зібрання, як парад, у своєму змісті має антагоністичну складову, оскільки така ознака, як відсутність зброї у її учасників, діаметрально протилежна оснащенню учасників парадів, які збираються зі зброєю.

Загальними прийомами та правилами щодо застосування юридичної техніки є дотримання юридичної термінології, тобто системи усталених, загальноприйнятих і визнаних юридичною наукою та практикою юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, що використовуються під час викладу змісту закону, іншого нормативно-правового акта чи юридично-значущого документа. Зазначене

вимагає дотримання вимог термінологічної уніфікації, а саме таких: однозначність – застосування в нормативному акті або іншому юридично значущому документі понять і термінів в одному й тому ж, тотожному значенні; загальна визнаність – використання загальновідомих і поширених серед наукової спільноти та пересічних громадян термінів, визначень, формулювань, дефініцій і т. ін., а не надуманих і вигаданих спеціально для певного закону, нормативно-правового акта, юридично значущого документа; стабільність (постійність, усталеність) – закріплення в певній незмінній формі термінології нормативно-правового акта, а не зміна її з прийняттям кожного нового нормативно-правового акта чи закону; доступність – простота та адекватність термінології, що використовується; чіткість у викладі нормативно-правового матеріалу, тобто виключення різного розуміння та можливості багатоманітного тлумачення положень норми права; дотримання певних юридичних конструкцій, тобто непорушних і чітких, відпрацьованих юридичною наукою, законодавчою діяльністю та перевірених практикою правозастосовної діяльності типових схем побудови нормативно-правового матеріалу з використанням особливого типу системного зв'язку між його елементами [4, с. 54-55]. Всупереч такій сформульованій науковій доктрині, суб'єкти законотворення для позначення одних і тих же за своєю суттю і змістом правових понять і категорій користуються різними поняттями, адже вже в нормі, що міститься в ст. 315 Цивільного кодексу України, використовується поняття «право на мирні зібрання», яке, на наше переконання, істотно ширше за те, що гарантується Конституцією України – право збиратися мирно й без зброї. Хоча, вважаємо, що конституційні норми не можуть сфокусувати всі права і свободи людини та громадянина, їх зміст, а лише вказують на певні правові вектори необмеженості відповідних прав, які можуть знаходити свій розвиток як у галузевому законодавстві, так і бути наслідком впровадження в суспільні відносини демократичного принципу верховенства права. Упродовж сказаного значимо, що норми Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) у своєму змісті вже використовують саме поняття «право на свободу мирних зібрань» (ст.ст. 46, 280, 281, 371 КАС України). Така правова позиція використання поняття «права на свободу мирних зібрань» у нормах КАС України притаманна обом редакціям згаданого кодексу. Ухвалення вказаних законодавчих актів відбувалося у відповідній хронології: спочатку Конституція України, потому Цивільний кодекс України, і зрештою, Кодекс адміністративного судочинства України. Через те можемо зробити висновок, що поступове суб'єкти законотворення схиляються до науково обґрунтованої доктрини використання на позначення даної правової можливості саме поняття «право на свободу мирних зібрань». Водночас вважаємо, що поступове сприйняття ефективної формули юридичного поняття з позначення права на свободу мирних зібрань має відбуватися не лише в нових нормативно-правових актах, а й шляхом внесення відповідних змін до чинних нормативно-правових актів.

Процес створення норм права має відбуватися у відповідності зі строгими правилами юридичної техніки – системи заснованих на практиці правотворчості правил і прийомів підготовки проектів нормативно-правових актів. За допомогою юридичної техніки забезпечується вичерпне охоплення регульованих питань, до-

ступність, простота та висока регулятивність правового матеріалу [5, с. 32]. В Основному Законі Держави, який ухвалювався в незалежній Україні, яка наприкінці ХХ ст. усіма способами демонструвала прагнення на зближення з Європейським співтовариством незалежних держав, на наш погляд, доцільно було б вже тоді скористатися міжнародним досвідом, заснованим на принципі верховенства права, у створенні конституційної норми, покликаної відтворити зміст досліджуваного права, а також, спираючись на власний багаторічний правотворчий досвід, використати наступну техніко-юридичну формулу – «право на свободу мирних зібрань», зміст якої підкреслював би і природно-правову доктрину походження, і приналежність цього права кожній особі, свободу його здійснення, перш за все, незалежно від суб'єктів владних повноважень.

Однозначність використання юридичних термінів на позначення одного й того ж правового явища - права на свободу мирних зібрань - впливає не лише на загальне розуміння норм права, а й їх здійснення, оскільки норми ухвалюються саме з метою уніфікації регулювання суспільних відносин.

Однією із важливих проблем, вирішення якої дозволяє забезпечити належну якість нормативно-правових актів, є точність правових норм, що становлять їх зміст. Точність правових норм (їх досконалість) виступає обов'язковою умовою якості нормативно-правових актів і, відповідно, належного правового регулювання в суспільстві [8, с. 12-13]. З нашої точки зору, використання поняття «право на свободу мирних зібрань» дозволить систематизувати нормативно-правовий матеріал у сфері регулювання цього права, і розбудувати якісну систему правового регулювання суспільних відносин, у яких учасники здійснюють своє право на свободу мирних зібрань, а також створити дієвий механізм захисту та охорони права на свободу мирних зібрань, зокрема їх судовий та позасудовий захист.

Така уніфікація терміна «право на свободу мирних зібрань» у національному законодавстві України сприятиме гармонізації, яка є м'яким засобом правової інтеграції та здійснюється на принципах рівності, поваги до національного суверенітету, загальноновизнаних норм і принципів права, цілеспрямованості, системності, безперервності, врахування національних особливостей та інтересів [11, с. 8]. У такий спосіб Україна продемонструє реальні кроки в правотворчості, спрямовані на інтеграцію національного законодавства до законодавства Євросоюзу, а з іншого – він цілком відповідає національним традиціям правотворчості та законотворчості, оскільки право на свободу мирних зібрань у різних його лексико-граматичних формах віддзеркалювалося в конституційних нормах держави, що існувала на теренах сучасної України впродовж останнього століття [13].

Висновки. Отже, доходимо висновку про те, що юридична термінологія, яка використовується для позначення права на свободу мирних зібрань, відіграє істотну роль у сприйнятті його змісту суб'єктами здійснення. Упевнені в тому, що пошук ефективних юридичних термінів у юридичній техніці відображає соціальні потреби та історико-правове уявлення суспільства в розумінні даного права, його природи та особливостей здійснення. Якість та однозначність юридичних термінів, що використовуються в нормативно-правових актах, які вживають на позначення права на свободу мирних зібрань, відбиває законодавчу стратегію доступності змісту нормативно-правових актів для суб'єктів, які використовуватимуть зазначені норма-

тивні приписи для регулювання суспільних відносин, учасниками яких виступатимуть ці суб'єкти. Переконані, що вживання різних юридичних термінів на позначення одного й того ж права на свободу мирних зібрань, віддаляє принцип зрозумілості норм права для суб'єктів його застосування та здійснення, що позначається на ефективності здійснення кожним суб'єктом його права на свободу мирних зібрань. Вважаємо, що для єдності нормативно-правового матеріалу, зрозумілості його нормативних приписів для учасників суспільних відносин, а також ефективного використання учасниками правовідносин їх права на свободу мирних зібрань, доречно привести юридичну термінологію законодавства, яке регулює здійснення права на свободу мирних зібрань, до єдності вживання термінів, які позначають однакові правові явища – право на свободу мирних зібрань, використавши саме таке словосполучення – «право на свободу мирних зібрань», яке лінгвістично розкриватиме зміст цього права, вказуватиме на його природу та гарантуватиме можливість здійснення кожним суб'єктом. ..., і, головне, обмежить суб'єктів владних повноважень від необґрунтованого втручання в здійснення права на свободу мирних зібрань, зокрема його обмеження чи заборони.

Ураховуючи сказане, вважаємо за доцільне ч. 1 ст. 39 Конституції України «Кожен має право на свободу мирних зібрань. Про здійснення даного права на вулицях, скверах, парках, інших громадських місцях, що перебувають у комунальній чи державній власності, завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування». Зазначене цілком відповідає світовому досвіду формулювання права на свободу мирних зібрань, а також, по-перше, зсвідчуватиме приналежність даного права кожній людині, незалежно від її правового статусу, і по-друге, підкреслюватиме саме зміст цього права, відтіснивши форму здійснення права на свободу мирних зібрань на другий план, до того ж підтвердить природно-правову складову цього права, позбавивши право на свободу мирних зібрань зайвої політизації. Відповідним чином вважаємо, ч. 1 ст. 315 ЦК України також має зазнати змін, і остання повинна містити норму такого змісту: «Фізичні особи мають право на свободу мирних зібрань, що передбачає вільно збиратися на мирні збори, конференції, засідання, фестивалі, проводити демонстрації, мітинги тощо. Зачасне сповіщення органів виконавчої влади або місцевого самоврядування про здійснення даного права здійснюється виключно в разі необхідності використання для здійснення даного права територій, приміщень, що перебувають у комунальній чи державній власності». Така єдність використання юридичних термінів на позначення одного й того ж явища – права на свободу мирних зібрань – у запропонованій термінологічній формулі сприятиме не лише соціальному призначенню та розумінню цього права всіма учасниками суспільних відносин, а й також гармонізує національне українське законодавство із європейським та міжнародним правовим досвідом регулювання права людини на свободу мирних зібрань.

Використані джерела:

1. Кінддок Б. Особливості юридичної техніки Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Право України*. 2019. № 10. С. 214-228.
2. Стефанчук Р. Юридична природа народовладдя як політико-правової категорії. *Право України*. 2019. № 10. С. 13-24.

3. Мамутов В. Повніше використовувати техніко-юридичні засоби удосконалення законодавства. *Право України*. 2008. № 2. С. 3-8.

4. Лебеденко В. І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2 (11). С. 52-56.

5. Шутак І. Д. Дослідження актуальних та пріоритетних напрямків у галузі юридичної техніки. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. № 1(1). С. 32-36.

6. Пильгун Н. В., Смітюх А. С. Перспективи вдосконалення юридичної техніки в Україні. *Юридичний вісник*. 2014. № 1 (30). С. 42-46.

7. Легка О. В. Юридична техніка законодавчих та правозастосовних актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 101-107.

8. Панов М. І. Точність правових норм як необхідна умова якості правотворення. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: [тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року)] / за ред. проф. В. В. Комарова та І. Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 12-14.

9. Беседіна Л. Л. Термінологія та визначення понять в нормативно-правових актах. *Інформація і право*. 2012. № 2 (5). С. 39-47.

10. Самбор М. А. Форми здійснення права на свободу мирних зібрань. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUA*. 2019. № 2 (85). С. 31-43.

11. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2014. 19 с.

12. Шкута О. Г. Репрезентація структурно-семантичних характеристик англomовних юридичних термінів українською мовою (на матеріалі офіційних текстів міжнародно-правових документів). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 20. № 2. 2017. С. 147-155.

13. Самбор М. А. Право на свободу мирних зібрань в Україні: еволюція конституційних норм протягом століття. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 1 (85). С. 62-74.

14. Каленюк О. М. Розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці XIX – на початку XX століття: дис... канд. юрид. наук по спец. 12.00.01. теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2015. 237 с.

15. Бахвалов С. В. Законодательная технология (некоторые проблемы теории и методологии): автореф. дис... канд. юрид. наук. по спец. 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Нижний Новгород, 2006. 28 с.

16. Подорожна Т. С. Законотворчі помилки як чинник дестабілізації правового порядку. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: [тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року)] / за ред. проф. В. В. Комарова та І. Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 53-56.

17. Кочан І. М. Юридична термінологія крізь призму лінгвістики. *Науковий вісник гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 32. Том 3. С. 57-61.

18. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6 (ч. 2). С. 219-222. <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/2327/1/Yasyshyn.pdf> (дата звернення: 10.01.2020).

References:

1. Kindyuk, V. (2019) Osoblyvosti yurydychnoi tekhniky Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 10, 214-228. [in Ukrainian].

2. Stefanchuk, R. (2019) Yurydychna pryroda narodovladdia yak polityko-pravovoi katehorii. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 10, 13-24. [in Ukrainian].
3. Mamutov, V. (2008) Povnishe vykorystovuvaty tekhniko-yurydychni zasoby udoskonalennia zakonodavstva. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2, 3-8. [in Ukrainian].
4. Lebedenko, V. I. (2014) Yurydychna tekhnika: poniattia, pryznachennia, metodolohichni zasady zastosuvannya. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 2 (11), 52-56. [in Ukrainian].
5. Shutak, I. D. (2017) Doslidzhennya aktualnykh ta priorytetnykh napryamkiv u haluzi yurydychnoyi tekhniky. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 1 (1), 32-36. [in Ukrainian].
6. Pylhun, N. V., Smityukh, A. S. (2014) Perspektyvy vdoskonalennia yurydychnoi tekhniky v Ukraini. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 1(30), 42-46. [in Ukrainian].
7. Lehka, O. V. (2012) Yurydychna tekhnika zakonodavchykh ta pravozastosovnykh aktiv. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 101-107. [in Ukrainian].
8. Panov, M. I. (2015) Tochnist pravovykh norm yak neobkhdna umova yakosti pravotvorennia. Yurydychna tekhnika: doktrynalni osnovy ta problemy vykladannia. Kharkiv: Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 12-14. [in Ukrainian].
9. Besedina, L. L. (2012) Terminolohiia ta vyznachennia poniat v normatyvno-pravovykh aktakh. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 2 (5), 39-47. [in Ukrainian].
10. Sambor, M. A. (2019) Formy zdiisnennia prava na svobodu myrnykh zibran. *Visnyk KhNUVS – Bulletin of KhNUUA*, 2 (85), 31-43. [in Ukrainian].
11. Trykhlub, K. O. (2014) Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy i zakonodavstva YES: nablyzhennia zahalnopravovoi terminolohii. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
12. Shkuta, O. H. (2017) Rerezentatsiia strukturno-semantychnykh kharakterystyk anhlomovnykh yurydychnykh terminiv ukrayinskoiu movoiu (na materialy ofitsiynykh tekstiv mizhnarodno-pravovykh dokumentiv). *Visnyk KNLU. Seriya Filolohiia. – KNLU Bulletin. Philology Series. Vol. 20, 2, 147-155*. [in Ukrainian].
13. Sambor, M. A. (2019) Pravo na svobodu myrnykh zibran v Ukraini: evolyutsiia konstytutsiynykh norm protyahom stolittia. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 1 (85), 62-74. [in Ukrainian].
14. Kalenyuk, O. M. (2015) Rozvytok ukrayinskoï pravnychoï terminolohii na zakhidno-ukrayinskykh zemlyakh naprykintsi XIX – na pochatku XX stolinnia. *Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Bakhvalov, S. V. (2006) Zakonodatelnaya tekhnologiya (nekotoryye problemy teorii i metodologii). *Extended abstract of Doctor's thesis*. Nizhnyi Novgorod. [in Russian].
16. Podorozhna, T. S. (2015) Zakonotvorchi pomylky yak chynnyk destabilizatsii pravovoho porядku. Kharkiv: Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. [in Ukrainian].
17. Kochan, I. M. (2018) Yurydychna terminolohiia kriz pryzmu linhvistyky. *Naukovyi visnyk humanitranoho universytetu. Ser.: Filolohiia- Humanities University Bulletin. Ser.: Philology*, 32, 57-61. [in Ukrainian].
18. Yatsyshyn, N.P. (2011) Yurydychna terminolohiia yak obyekt movoznavchykh doslidzhen. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky- Scientific - Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka., № 6, 219-222*. URL: [http:// esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/2327/1/Yasyshyn.pdf](http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/2327/1/Yasyshyn.pdf). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.01.2020

Самбор Н. А.,
кандидат юридических наук,
начальник сектора мониторинга
Прилуцкого отдела полиции
Главного управления Национальной полиции
в Черниговской области
(г. Чернигов - г. Прилуки, Украина)

ОСОБЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ФОРМУЛИРОВКЕ ПОНЯТИЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНЫХ СОБРАНИЙ

В статье исследуются особенности использования юридической терминологии, призванной формулировать в содержании нормативно-правовых актов национального законодательства Украины понятие права на свободу мирных собраний. Анализ национального законодательства Украины позволил сделать вывод о том, что для обозначения права на свободу мирных собраний законодатель использует различные конструкции, а именно: «право на свободу мирных собраний», «право на мирные собрания», «право собираться мирно». Такая юридическая технология в использовании юридической техники для обозначения права человека не гарантирует единства его понимания и содержания. С учетом изложенного, предлагается внести изменения в действующее законодательство Украины и использовать единое понятие, которое наиболее полно, понятно и доступно раскроет содержание, цели и механизм (алгоритм) его осуществления данного права - «право на свободу мирных собраний».

Ключевые слова: право на свободу мирных собраний, право собираться мирно, право на мирные собрания, юридическая техника, юридическая терминология.

Sambor M.,
Ph. D. in Law,
Head of the monitoring Department
of the Pryluky Police Department
the Main Directorate of the National Police
in Chernihiv region
(Chernihiv - Pryluky, Ukraine)

FEATURES OF LEGAL TERMINOLOGY IN FORMULATING THE CONCEPT OF THE RIGHT TO FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY

The article explores the peculiarities of the use of legal terminology intended to formulate in the content of normative legal acts of the national legislation of Ukraine the concept of the right to freedom of peaceful assembly. The analysis of the national legislation of Ukraine made it possible to conclude that in order to designate the right to freedom of peaceful assembly, the legislator uses different constructions, namely "right to freedom of peaceful assembly", "right to peaceful assembly", "right to assemble peacefully". Such legal technology in the use of legal technique for the designation of human rights does not guarantee the unity of its understanding and content, which the legal term entails.

They are convinced that the search for effective legal terms in the legal technique reflects the social needs and historical and legal representation of the society in the understanding of this

law, its nature and peculiarities of implementation. The quality and uniqueness of the legal terms used in the legal acts used to refer to the right to freedom of peaceful assembly reflects the legislative strategy for the availability of the content of the legal acts for entities that will use these regulations to regulate the public relations of which participants these actors will speak. We are convinced that the use of different legal terms to refer to the same right to freedom of peaceful assembly separates the principle of comprehensibility of the rules of law for the subjects of its application and implementation, which affects the effectiveness of each subject's right to freedom of peaceful assembly.

In view of the above, it is proposed to amend the current legislation of Ukraine and use the only concept that will most fully, clearly and accessibly reveal the content, purpose and mechanism (algorithm) of exercising this right – "right to freedom of peaceful assembly".

Keywords: right to freedom of peaceful assembly, right to assemble peacefully, right to peaceful assembly, legal technique, legal terminology.

Розділ II. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

DOI: 10.33766/2524-0323.89.45-53

УДК 343.10

О. І. Бережний,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

e-mail: alexandr72@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0001-7229-8895>

С. С. Чубарь,

студент 3 курсу Інституту прокуратури
та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

e-mail: sergeychubar1502@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-5626-7757>

ВТРУЧАННЯ В ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У статті проаналізовано актуальні питання щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій у контексті застосування кримінального процесуального законодавства України. Було досліджено зміст та основні принципи конституційного права особи на приватне життя, детерміновано можливості правомірного обмеження такого права під час проведення НСРД. У статті виділено принципові аспекти, які обумовлюють законність обмеження права особи на приватність, зокрема судовий контроль за законністю та обґрунтованістю рішень та дій (бездіяльності) слідчого й прокурора та належна оцінка судом і використання результатів НСРД як допустимих доказів.

Ключові слова: втручання в приватне спілкування особи; результати НСРД; контроль за законністю під час проведення НСРД.

Постановка проблеми. Негласні слідчі (розшукові) дії є важливими слідчими діями в кримінальному процесі України, які наповнюють доказами матеріали кримінального провадження. Приватне (особисте) життя кожного визнано Конституцією України, саме тому проведення НСРД повинно мати обґрунтовані підстави та законні умови здійснення. Ефективним та виправданим інструментарієм контролю за проведенням НСРД є судовий контроль під час досудового розслідування за діяльністю уповноважених суб'єктів на здійснення НСРД. Так визнаним державами-членами Ради Європи є «трискладовий тест», який є важливим та достатнім для можливого правомірного обмеження конституційних прав особи. Актуальним та одним із найсуттєвіших критеріїв є допустимість результатів НСРД як доказів, тобто

здійснення судом належної оцінки. Саме тому з'ясування та розв'язання даних проблем стануть підставою для проведення НСРД із дотриманням вимог правомірності, обґрунтованості, повноти та належності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Негласні слідчі (розшукові) дії досить активно стають приводом для доктринальних вітчизняних та зарубіжних досліджень. Дана проблематика є обумовленою на світовому рівні; держави-члени Ради Європи активно вдосконалюють кримінально-процесуальне законодавство в частині розшукових дій щодо законності та допустимих механізмів їх проведення. На захист конституційних прав, зокрема щодо неможливості неправомірного втручання в приватне життя особи, стає і низка рішень та практики Європейського Суду з прав людини. Особливої уваги заслуговують наукові праці вітчизняних учених, зокрема: О. І. Полухович, О. В. Капліна, М. О. Карпенко, С. В. Єськов, Ю. М. Мирошниченко, А. В. Шило, С. О. Гриненко, О. М. Дроздов, В. А. Колесник, С. С. Кудінов, Д. Й. Никифорчук, Д. П. Письменний, Є. Д. Лук'янчикова. З огляду на значимість доктринальних досліджень даних науковців, констатуємо, що низка питань залишається не розв'язаними й потребують додаткового визначення та обґрунтування.

Формулювання цілей. Метою даного дослідження є обґрунтування правомірних можливостей обмеження конституційного права особи на приватне спілкування під час проведення НСРД та з'ясування підстав щодо оцінки судом та використання результатів НСРД як допустимих доказів.

Виклад основного матеріалу. Право на приватне (особисте) життя особи є одним із фундаментальних прав, які захищаються та гарантуються Конституцією України та міжнародно-правовими договорами. Право на особисте життя особи (приватність) є багатограним, його зміст містить, зокрема, недоторканність житла (територіальна приватність) (ст. 30 Конституції України), таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (комунікаційна приватність) (ст. 31 Конституції України), заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (інформаційна приватність) (ст. 32 Конституції України), заборона піддавати особу без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим досліддам (фізична приватність) (ст. 28 Конституції України) [1].

Загальна декларація прав людини в ст. 12 визначає, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від подібних втручань чи посягань [2].

Стаття 8 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 4.11.1950 р. проголошує право особи на приватність та зазначає, що «кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла й до таємниці кореспонденції» [3]. Консультативна асамблея Ради Європи в Резолюції № 428, 1970 р. визначила, що право на повагу до приватного життя є головним чином право вести своє життя на власний розсуд при мінімальному сторонньому втручанні в неї [4].

Конституційний Суд України (далі – КСУ) рішенням від 20.01.2012 р. у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої,

третьої статті 34 Конституції України ствердив, що особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування. КСУ резюмував, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб (п. 3.1) [5].

Отже, з огляду на вищезазначені норми, констатуємо, що приватність кожної фізичної особи є невід'ємною частиною її життя та потребує особливої охорони та захисту. Зокрема, це має бути забезпечено чіткою правовою регламентацією та належними й ефективними юридичними засобами.

Відповідно до ч. 2 ст. 32 Конституції України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1]. З огляду на дану конституційну норму, можемо констатувати, що приватне (особисте) життя фізичної особи може бути обмежене, але за умови законності та обґрунтованості такого обмеження. Так чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) передбачає низку слідчих дій, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, зокрема, визначає негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), серед яких є і втручання у приватне спілкування особи. Як випливає зі змісту ст. 258 КПК, ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Частина 2 цієї ж статті передбачає, що прокурор, слідчий, за погодженням з прокурором, зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання в приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання [6]. Частина 3 статті 258 КПК розкриває зміст дефініції спілкування й зазначає, що це є передавання інформації в будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Зокрема, частина 4 статті 258 КПК констатує, що втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання в приватне спілкування є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виймка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Необхідно зазначити, що, будучи ефективним засобом збирання доказів у кримінальному провадженні, НСРД істотно обмежують конституційні права особи, що обумовлює необхідність існування механізмів контролю за дотриманням прав та

свобод людини під час їх проведення [7, с. 3]. Саме тому контроль за законністю здійснення НСРД уповноваженими суб'єктами є обумовленою необхідністю в демократичному суспільстві. Зокрема, одним із ефективних механізмів є судовий контроль, який являє собою окремих напрямком діяльності суду, яка здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею. Його сутність полягає в здійсненні слідчим суддею контролю за законністю та обґрунтованістю рішень та дій (бездіяльності) слідчого і прокурора; обмеження при проведенні досудового розслідування конституційних прав людини шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і рішень органів досудового розслідування [8, с. 3].

Об'єктом судового контролю є діяльність (або бездіяльність) слідчого (прокурора), що пов'язана з тимчасовим обмеженням або можливим порушенням конституційних прав громадян та приватність спілкування [9, с. 168]. З огляду на розкриття змісту об'єкта судового контролю, постає питання щодо визначення його предмета. Так предметом судового контролю у сфері втручання в приватне спілкування є законність та обґрунтованість рішень і дій слідчого (прокурора), реалізація або виконання яких супроводжується обмеженням конституційних прав громадян на приватність спілкування. При цьому перевірка законності й обґрунтованості передбачає порівняння певних ситуацій, які виникли під час досудового слідства, тим умовам, з якими закон пов'язує можливість проведення зазначених НСРД [9, с. 169].

Судовий контроль за дотриманням прав особи при проведенні НСРД є специфічним напрямом судово-контрольної діяльності, особливість правової природи якого відбивається в низці характерних рис: 1) процесуальна пасивність суб'єкта, контроль за дотриманням прав, свобод і законних інтересів якого здійснюється; 2) відсутність змагальності та гласності; 3) превентивність; 4) імперативність (остаточність) рішення слідчого судді; 5) самостійний характер рішення слідчого судді [10, с. 65].

Надаючи дозвіл на втручання в приватне спілкування, слідчий суддя повинен одержати достатні знання про певні обставини, що свідчать про необхідність його проведення, за умов вичерпання інших, не пов'язаних із обмеженням прав громадян можливостей задокументувати протиправну діяльність. Причому властивість знань, що лежать в основі судового дозволу на проведення негласних слідчих дій, як окремого виду судового рішення, повинна характеризуватися такими ознаками: вибірковістю, обґрунтованістю, сукупністю досліджених даних, що свідчать про необхідність проведення даних дій; системністю; достатністю для винесення законного й обґрунтованого рішення. Вибірковість полягає в тому, що, приймаючи рішення про проведення втручання в приватне спілкування, не потрібно, щоб слідчий суддя обґрунтовував своє рішення на підставі представлених слідчим даних, що комплексно розкривають сутність досліджуваної події чи поведінки контрольованої особи, оскільки це недосяжно на даній стадії. Обґрунтованість рішення слідчого судді про надання дозволу на здійснення втручання в приватне спілкування полягає в усвідомленні сукупності поданих даних, які надають підстави хоча б підозрювати, що в діяннях особи, щодо якої планується втручання в приватне спілкування, містяться ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Підозра при цьому ґрунтується на фактичних даних, що з достатнім ступенем імовірності дозволяють констатувати або прогнозувати протиправну поведінку контрольованої особи [9, с. 171- 172].

Визначивши основні правила для ухвалення рішення щодо проведення НСРД, необхідно звернутися до нормативів, що є визнаними в Європейському співтоваристві. Так у своєму рішенні «Сергій Волосюк проти України» (Sergey Volosyuk v. Ukraine) від 12 березня 2009 року (заява № 1291/03) Європейський суд з прав людини розкрив основні вимоги до права на повагу до приватного і сімейного життя й кореспонденції, гарантованого статтею 8 Конвенції, зокрема в п. 81 Рішення Суд зазначає, що сторони не заперечували того, що перевірка кореспонденції заявника, здійснювана посадовими особами установи, у якій його тримали під вартою, становила втручання в право заявника на повагу до своєї кореспонденції, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції. Суд також зазначає, що таке втручання суперечитиме статті 8 Конвенції, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не має однієї або кількох легітимних цілей, зазначених у пункті 2 статті 8 Конвенції, а також не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цих цілей. Словосполучення «згідно із законом» не лише вимагає дотримання національного закону, а й стосується якості такого закону. Суд нагадує, що національне законодавство має з достатньою чіткістю визначати межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного права, наданого органам влади, щоб забезпечувати громадянам той мінімальний рівень захисту, на який вони мають право згідно з принципом верховенства права в демократичному суспільстві [11]. Таким чином, у контексті даного рішення ЄСПЛ можна стверджувати про так званий «трискладовий тест», який є показником для належного та можливого обмеження конституційних прав особи під час проведення НСРД.

Констатуємо, що жодна негласна слідча (розшукова) дія не може бути проведена за відсутності певного кола передбачених законом підстав, від наявності яких залежить законність та обґрунтованість рішення щодо провадження НСРД і, як наслідок, допустимість одержаних при цьому доказів [12, с. 121].

Важливо зазначити щодо відомостей, отриманих у результаті проведення НСРД, як різновиду кримінальної процесуальної інформації, особливості правової природи яких відбивається в низці їх характерних рис: 1) специфічні (негласні) умови отримання; 2) захищеність грифом секретності; 3) підвищений (подвійний) рівень захисту окремих блоків інформації; 4) особливий режим захисту від незаконного розголошення та нецільового використання; 5) монополія сторони обвинувачення в отриманні та визначенні доказової належності; 6) складність отримання; 7) поліфункціональність у використанні [13, с. 83, 84].

У контексті розглядуваної проблематики заслуговує на увагу питання щодо визнання результатів проведених НСРД як допустимих доказів у кримінальному провадженні. Як випливає зі змісту ч. 1 ст. 86 КПК, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Частина 2 ст. 86 КПК передбачає, що недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. Досліджуючи дане питання, КСУ у рішенні № 12-рп/2011 від 20.10.2011р. у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України зазначив: [14]: «Визнаватися допустимими і використовуватися як докази в кримінальній справі можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства. Перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою

гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина в кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення в справі» (п. 3.2) [14].

Верховний Суд у постанові від 16 січня 2019 р. зауважив, що для доведення допустимості результатів НСРД мають бути відкриті не тільки результати цих дій, а й документи, які стали правовою підставою їх проведення (клопотання слідчого, прокурора, їх постанови, доручення, ухвала слідчого судді), оскільки змістом цих документів сторони можуть перевірити дотримання вимог кримінального процесуального закону стосовно НСРД. Документи, які стали правовою підставою проведення таких дій (зокрема, не розсекречені на момент звернення до суду з обвинувальним актом), не можуть вважатися додатковими матеріалами до результатів проведених НСРД, отриманими до або під час судового розгляду, оскільки є їх частиною. Ці процесуальні рішення виступають правовою підставою проведення НСРД з огляду на їх функціональне призначення щодо підтвердження допустимості доказової інформації, отриманої за результатами проведення таких дій, і повинні перевірятися та враховуватися судом під час оцінки доказів [15]. У постанові від 05 лютого 2019 р. Верховний суд зазначив, що, розглядаючи справу по суті, суд має право й зобов'язаний оцінити кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності. Підтвердження цьому є постанова Верховного Суду, який, переглядаючи в касаційному порядку рішення судів попередніх інстанцій, зазначив, що для оцінки доказів суд, який встановлює факти, наділений повноваженнями досліджувати всі обставини, які можуть вплинути на його висновок про допустимість доказів, зокрема й обґрунтованість ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування [16].

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що приватне (особисте) життя особи є невід'ємним правом кожного й перебуває під особливим правовим захистом. Втручання в приватне спілкування особи шляхом проведення НСРД вимагає чіткого дотримання нормативних положень, встановлених кримінальним процесуальним законодавством.

Використані джерела:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Загальна декларація з прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Резолюція Консультативної асамблеї Ради Європи "Стосовно Декларації про засоби масової інформації та права людини" № 428 від 23.01.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_107
5. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012. № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення 17.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Поллохович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.

8. Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. та ін. Судовий контроль у кримінальному провадженні: навч. посіб. для підготовки до заліку. Право. 2015. 88 с.

9. Єськов С. В. Судовий контроль у сфері втручання у приватне спілкування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 164-174.

10. Полохович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 217 с.

11. Case of Sergey Volosyuk v. Ukraine Application no. 1291/03 Judgment European Court of Human Rights, 12 March 2009, final 12 June 2009. HUDOC: database. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"fulltext":\["Sergey Volosyuk"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"CHAMBER":"","itemid":\["001-91726"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{).

12. Мірошниченко Ю. М. Негласні слідчі (розшукові) дії: підстави проведення. *Проблеми правоохоронної діяльності*. 2019. № 2 (23). С.117-121.

13. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 233 с.

14. Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2011 № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>

15. Постанова Верховного Суду від 16 січня 2019 р. у справі № 751/7557/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298340>

16. Постанова Верховного Суду від 05 лютого 2019 р. у справі № 754/12820/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79883011>.

References:

1. Konstytutsiya Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Redaktsiya vid 01.01.2020. (2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].

2. Zahal'na deklaratsiya z prav lyudyny vid 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. [in Ukrainian].

3. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4.11.1950 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. [in Ukrainian].

4. Rezolyutsiya Konsul'tatyvnoyi asambleyi Rady Yevropy "Stosovno Deklaratsiyi pro zasoby masovoyi informatsiyi ta prava lyudyny" № 428 vid 23.01.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_107. [in Ukrainian].

5. Rishennya Konstytutsiyonoho Sudu Ukrainy vid 20.01.2012. № 2-рп/2012 u справі за konstytutsiynym podanniam Zhashkiv's'koyi rayonnoyi rady Cherkas'koyi oblasti shchodo ofitsiyonoho tлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Konstytutsiyi Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>. [in Ukrainian].

6. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. Data onovlennya 17.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. [in Ukrainian].

7. Polyukhovych, O. I. (2017) Sudovyy kontrol' pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

8. Kaplina, O. V., Karpenko, M. O., Maryniv, V. I. et al. (2015) Sudovyy kontrol' u kryminal'nomu provadzhenni: navch. posib. dlya pidhotovky do zaliku. *Pravo*. [in Ukrainian].

9. Yes'kov, S. V. (2012) Sudovyy kontrol' u sferi vtruchannya u pryvatne spilkuvannya. *Naukovyy visnyk Lviv's'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav-Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 4, 164-174. [in Ukrainian].

10. Polyukhovych, O. I. (2017) Sudovyy kontrol' pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

11. Case of Sergey Volosyuk v. Ukraine Application no. 1291/03 Judgment European Court of Human Rights, 12 March 2009, final 12 June 2009. HUDOC: database. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"fulltext":\["Sergey Volosyuk"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-91726"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{) [in English].

12. Myroshnychenko, YU. M. (2019) Nehlasni slidchi (rozshukovi) diyi: pidstavy provedennya. *Problemy pravookhoronnoyi diyal'nosti-Problems of law enforcement activities*, 2 (23), 117-121. [in Ukrainian].

13. Shylo, A. V. (2019) Vykorystannya v kryminal'nomu provadzhenni vidomostey, otrymanykh u rezul'tati provedennya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

14. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy vid 20.10.2011 № 12-rp/2011 u spravi za konstytutsiynym podannam Sluzhby bezpeky Ukrainy shchodo ofitsiynoho tumachennya polozhennya chastyny tret'oyi statti 62 Konstytutsiyi Ukrainy. URL: [https:// rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11](https://rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11). [in Ukrainian].

15. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 16 sichnya 2019 r. u spravi № 751/7557/15-k. Yedyny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen'. URL: [http:// www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298340](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298340). [in Ukrainian].

16. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 05 lyutoho 2019 r. u spravi № 754/12820/15-k. Yedyny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen'. URL: [http:// reyestr.court.gov.ua/Review/79883011](http://reyestr.court.gov.ua/Review/79883011). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2020

Бережной А. И.,

кандидат юридических наук,
ассистент кафедры уголовного процесса
Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого
(г. Харьков, Украина)

Чубарь С. С.,

студент 3 курса Института
прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого
(г. Харьков, Украина)

ВМЕШАТЕЛЬСТВО В ЧАСТНОЕ ОБЩЕНИЕ ЛИЦА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ

В статье проанализированы актуальные вопросы проведения негласных следственных (розыскных) действий в контексте применения уголовного процессуального законодательства Украины. Было исследовано содержание и основные принципы конституционного права человека на частную жизнь, детерминировано о возможностях правомерного ограничения такого права во время проведения НСРД. В статье выделены принципиальные аспекты, обуславливающие законность ограничения права человека на

приватность, в частности, судебный контроль за законностью и обоснованностью решений и действий (бездействий) следователя и прокурора и надлежащая оценка судом и использованием результатов НСРД как допустимых доказательств.

Ключевые слова: вмешательство в частное общение лица; результаты НСРД; контроль за законностью при проведении НСРД.

Berezhnyi O.,

Candidate of Law,

Assistant of the Department

of Criminal Procedure Yaroslav Mydryi

National Law University

(Kharkiv, Ukraine)

Chubar S.,

3rd year student of the Criminal Justice

and Prosecutor's Training Institute of

Yaroslav Mydryi National Law University

(Kharkiv, Ukraine)

INTERFERENCE IN THE PRIVATE PERSONAL COMMUNICATION DURING THE COVERT INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTIONS: PROBLEM ISSUES

The current issues of conducting of covert investigative (detective) actions in the criminal procedural law of Ukraine have been analyzed in the article. This research has revealed the content and fundamental principles of a person's constitutional right to privacy. Detailed analysis of the possibility of lawful restrictions on such a right in the course of covert investigative (detective) actions has been carried out. It has already been found out about the lawfulness of the implementation and execution of the covert investigative (detective) actions according to the rules, which defines the Criminal Procedure Code of Ukraine. In particular attention has been paid to the court's assessment of the results of the covert investigative (detective) actions in this scientific article. The interim conclusion has been determined that none covert investigative (detective) actions could be carried out in the absence of legal grounds.

It has been summarized that the covert investigative (detective) actions substantially limit a person's constitutional rights, which necessitates the existence of mechanisms for monitoring the observance of human rights and freedoms during their conduct. It has been founded that judicial control is one of the effective mechanisms for regulating lawfulness during the covert investigative (detective) actions, which is a separate area of the court's activity during the pre-trial investigation by an investigating judge. It was detailed that the results of covert investigative (detective) actions can be recognized by the court only if they comply with the criminal procedural form established by law. It was argued that the recognition of the results of covert investigative (detective) actions should be in accordance with European standards, in particular, recognized by the European Court of Human Rights as a "three-part test", which is an indicator for the proper and possible limitation of a person's constitutional rights when conducting detective actions.

Keywords: the invasion in a person's private communication; results of covert investigative (detective) actions; control over legality during covert investigative (detective) actions.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.54-62
УДК 343.98

А. Г. Вуйма,
ад'юнкт відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)
e-mail: avuima@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0002-6215-5361>

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

У статті досліджено питання, що стосуються сутності та форм використання спеціальних знань під час розслідування вбивств. Проаналізовано нормативні положення чинного законодавства та позиції науковців зі вказаного питання. Установлено, що серед науковців відсутня єдність у визначенні понять «спеціальні знання» та «форми використання спеціальних знань», що зумовлює неоднозначність підходів до визначення вказаних понять та їхньої класифікації. Сформульовано поняття «спеціальні знання, що використовуються під час розслідування вбивств» та визначено основні їх форми.

Ключові слова: кримінальне провадження, спеціальні знання, форми використання спеціальних знань, спеціаліст, експерт, розслідування вбивств.

Постановка проблеми. Реформування законодавства, удосконалення юридичної техніки, узагальнення правозастосовчої практики мають сприяти здійсненню правосуддя, у тому числі вирішенню завдань кримінального судочинства з урахуванням вимог до його змісту та форми і у відповідності до засад кримінального провадження.

Проголосили в законодавстві пов'язують із проблематикою недосконалості правового забезпечення правосуддя. У зв'язку з цим науковці зобов'язані зосередити свої зусилля на вирішенні практичних завдань, що постають перед працівниками правоохоронних органів.

Протидія злочинам проти життя та здоров'я особи – одне з пріоритетних завдань указаних органів. Умисні вбивства були й залишаються особливо тяжкими злочинами, однак висока міра покарання не є стримуючим фактором щодо зменшення чисельності їх реєстрацій у кримінальній статистиці. Указане обумовлює необхідність здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування, що супроводжувалося б підтвердженням вини особи неспростованими, належними та допустимими доказами, зібраними з мінімальними процесуальними витратами, а також часу, сил і засобів правоохоронних органів.

Здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактом умисних убивств, передбачає проведення комплексу дій, спрямованих на виявлення та фіксацію слідів кримінального правопорушення, їх дослідження, а також встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Отже, кримінальні провадження, розпочаті за фактом вбивств, пов'язані із застосуванням спеціальних знань та залученням спеціалістів, співпраця із якими або

© Вуйма А. Г., 2020

носить консультативний характер, або ж призводить до отримання висновку експерта, який Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) віднесено до одного з самостійних процесуальних джерел доказів.

Аналіз чинного законодавства свідчить про відсутність нормативного визначення поняття «спеціальні знання», «форми спеціальних знань», у зв'язку з чим підтверджується необхідність вирішення вказаного питання, яке, крім того, супроводжується численними дискусіями серед науковців.

Проведений аналіз слідчої та судової практики щодо розслідування умисних вбивств, свідчить про численну кількість проблем організаційно-методичного характеру, що знижують ефективність використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування у вказаних кримінальних провадженнях. Наведені факти обумовлюють актуальність дослідження, необхідність формулювання поняття, визначення сутності та форм застосування спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання спеціальних знань під час розслідування вбивств досить часто досліджувалися науковцями. Так у криміналістичній літературі досить повно висвітлено теоретичні основи дослідження проблем використання спеціальних знань у працях В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, Л. Г. Бордюгова, В. І. Галагана, В. І. Гончаренка, О. О. Закатова, А. В. Іщенко, В. О. Коновалової, І. М. Лузгіна, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, М. В. Салтєвського, З. М. Соколовського, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, А. Р. Шляхова та ін. Окремі питання розвитку та становлення судової експертизи досліджувались такими науковцями, як: Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, О. М. Ларін, Н. Т. Малаховська, Х. А. Сабіров, М. Г. Щербаковський, В. І. Шиканов та ін. Проте досі не здійснено комплексного дослідження застосування спеціальних знань під час розслідування вбивств.

Указане обумовлює актуальність розроблення наукових положень щодо визначення основних понять та форм використання спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств.

Формулювання цілей. Метою статті є формулювання поняття «спеціальні знання, що використовуються під час розслідування вбивств» та визначення форм спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вказаної категорії злочинів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні розвитку криміналістики сприяє розширення сфер застосування спеціальних знань у правозастосовчій практиці. Розширюється і спектр науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів, що вміло пристосовані спеціалістами до виконання завдань криміналістики та створюють необхідний інструментарій для вирішення завдань кримінального провадження.

Зазначимо, що розкриття в широкому сенсі дефініції поняття «спеціальні знання, що використовуються під час розслідування вбивств» передбачає визначення обсягу тих знань та навичок, які вони включають в себе, кола суб'єктів, що володіють ними, процедурні особливості їх застосування під час розслідування вбивств, що обумовлені відповідними завданнями досудового розслідування.

Перш ніж перейти до розкриття змісту поняття «спеціальні знання, що використовуються під час розслідування вбивств», пропонуємо розглянути вказане питання з точки зору правової регламентації та проаналізувати різні позиції науковців щодо визначення даного поняття і, з урахуванням проаналізованих думок, сформулювати власну позицію з цього питання.

Отже, філософія не виділяє як окрему філософську категорію «спеціальні знання», тому це є виключно юридичним поняттям, незважаючи на те, що в чинному законодавстві це поняття не містить своєї нормативної регламентації.

Аналіз положень статей КПК України дає підстави вважати, що спеціальні знання в кримінальному процесуальному аспекті – це наукові, технічні та інші знання, що є підставою для надання володільцями цих знань (експертами та спеціалістами), консультацій або висновків, що стосуються обставин вчинення кримінального правопорушення.

Комплексне дослідження наукових позицій з приводу визначення поняття «спеціальні знання» провів Б. В. Романюк, який присвятив цьому та іншим питанням дисертаційне дослідження. Ним було здійснено класифікацію науковців, які досліджували правову категорію «спеціальні знання» та сформулювали дефініцію вказаного поняття [1, с. 41-45].

Варто зазначити, що першим дав визначення поняття «спеціальні знання» О. О. Ейсман [2, с. 91], який наголошував на тому, що їх опанували меншість («вузьке коло спеціалістів»). Указана позиція наштовхує на висновок про наявність у них відповідної освіти та навичок і підтверджується поглядами В. М. Галкіна [3, с. 8] та З. М. Соколовського [4, с. 202].

Отже, незважаючи на те, що законодавець не вказав на обов'язкову необхідність наявності в спеціаліста певної освіти, спеціальні знання, на думку вказаних учених, визначаються як сукупність знань та навичок, засвоєних внаслідок отримання відповідної освіти та здійснення професійної діяльності.

Поряд із цим виникає питання про те, чи є слідчий та прокурор носіями спеціальних знань. Так І. В. Рогатюк зазначає, що спеціальні знання притаманні будь-яким видам професійної діяльності, і не є винятком галузь юриспруденції [5, с. 723].

Указаний підхід спростовується позиціями О. О. Ейсмана [2, с. 91], Ю. В. Шепітька [6, с. 491-492], М. К. Треушнікова [7, с. 192-193], Л. Г. Бордюгова [8, с. 181] та ін. На підтримку позицій останніх, слід зазначити, що, оскільки слідчий та прокурор є стороною обвинувачення, на них покладено обов'язок доказування, тобто їхнє призначення полягає в збиранні та оцінці доказів і прийнятті відповідних рішень, а не в наданні консультацій чи формулюванні певних висновків на основі наявних спеціальних знань.

Беззаперечно, висловлене не виключає можливості наявності в слідчого, прокурора, судді чи захисника спеціальних знань, однак вони є для них непрофесійними, і володіють вони ними зовсім на іншому рівні, ніж експерти та спеціалісти. Таке застосування має інші процесуальні форми, а результати його застосування мають зовсім інше значення для підсумків досудового розслідування.

Слід зауважити, що правові знання не віднесені законодавцем до категорії спеціальних знань, вказане дає підстави зробити висновок про те, що суб'єкт доказування належить до суб'єктів використання, а не застосування спеціальних знань.

Отже, виключно експерти та спеціалісти є суб'єктами застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Визначаючи межі та сферу знань, які прийнято відносити до спеціальних, варто зазначити, що вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Т. В. Авер'янова, О. О. Бондаренко, В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль, А. В. Шмонін, М. Г. Шербаковський відносять до спеціальних, знання в галузі конкретної науки і техніки, мистецтва та ремесла [9, с. 5; 10, с. 6; 11, с. 18; 12, с. 20; 13, с. 3]. Таке тлумачення змістовної складової поняття «спеціальні знання» підтримується й нами, а також знаходить своє відбиття і в нормативних положеннях, оскільки законодавцем визначено необхідність наявності в особи, яка залучається в якості експерта, наукових, технічних або інших спеціальних знань, до яких можна віднести знання в області мистецтва та ремесла, а також наявність спеціальних знань в особи, яка залучається в якості спеціаліста.

Що стосується процедурних особливостей застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні, то тут варто зазначити, що вказана складова може ототожнюватися із формами використання спеціальних знань, що обумовлені конкретними завданнями, які слід розв'язати під час досудового розслідування. Так на необхідності використання спеціальних знань задля вирішення певних процесуальних завдань наголошували В. Г. Гончаренко, В. В. Курдюков, К. В. Легких [14, с. 24].

Проведений аналіз положень чинного законодавства та наукових поглядів учених дозволяє стверджувати, що, розглядаючи вказане поняття крізь призму проблематики його використання виключно в межах методики розслідування вбивств, воно має свої особливості, що знаходять свій прояв як у сфері застосування цих знань, так і в їх основних формах, про які мова піде далі.

Отже, під спеціальними знаннями, що використовуються під час розслідування вбивств, слід розуміти знання в галузі конкретної науки та техніки, засвоєних внаслідок отримання відповідної освіти та здобути на цій основі, у ході здійснення професійної діяльності, навички, що є підставою для надання суб'єктами застосування цих знань (експертами та спеціалістами), консультацій або висновків, що стосуються обставин вчинення кримінального правопорушення, розпочатого за фактом вбивства, які можуть потягнути за собою настання юридично значущих наслідків для кримінального провадження.

Застосування форм спеціальних знань, під час розслідування вбивств залежить від мети, яку вони переслідують на тій чи іншій стадії кримінального провадження, що обумовлюється завданнями досудового розслідування. Основними цілями, що можуть бути досягнуті під час залучення експертів, – це дослідження об'єктів, явищ та процесів та отримання відповіді на певні питання, що потребують спеціальних знань, а під час залучення спеціалістів, – такі: фіксація слідів кримінального правопорушення, виявлення, вилучення, упакування та збереження речових доказів, попереднє їх дослідження без зміни їх властивостей, ефективна підготовка та проведення процесуальної дії, правильна оцінка вилучених біологічних зразків, щодо їх достатності та придатності, допомога щодо правильного та ефективного застосування науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів, отримання консультацій загального характеру щодо події злочину, способу та механізму вчинення злочину, побудова психологічного портрету злочинця тощо.

Враховуючи проаналізовані позиції науковців [8; 15] традиційно в криміналістиці здійснюється класифікація форм спеціальних знань, що використовуються

під час розслідування кримінальних проваджень, на процесуальну та непроцесуальну. Своєю чергою, саме під час розслідування вбивств такі форми мають свої особливості, зважаючи на їх тяжкість та необхідність розв'язання завдань кримінального судочинства.

Отже, до процесуальних форм застосування спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств, доцільно віднести такі: залучення експерта до проведення судової експертизи, участь спеціаліста в проведенні процесуальних дій. Своєю чергою, непроцесуальні форми представлені такими, як: консультативно-довідкова діяльність спеціаліста; застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів під час проведення окремих тактичних операцій, залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо).

Що стосується такої форми застосування спеціальних знань під час розслідування вбивств, як залучення експерта до проведення судових експертиз, то вона є найбільш поширеною. Обов'язковість її проведення забезпечується кримінальним процесуальним законодавством. Усі без винятку кримінальні провадження, розпочаті за фактом вчинення вбивств, передбачають проведення великої кількості судових експертиз. У залежності від способу вчинення вбивств, обставин та фактів, які необхідно встановити під час досудового розслідування, призначаються судово-медичні, судово-психіатричні, молекулярно-генетичні, медико-криміналістичні, судово-балістичні та інші види експертиз.

Найбільш розповсюдженими вважаються судово-медичні експертизи, які передбачають вирішення багатьох питань, серед яких встановлення причин смерті, тяжкості та характеру тілесних ушкоджень виявлених на тілі потерпілого, наявності слідів біологічного походження тощо. Від повноти й грамотності поставлених на вирішення експерта питань відносно виявлених слідів, залежить правильність його висновку, а звідси й повнота та законність розслідування кримінального провадження [16, с. 185].

Кримінальним процесуальним законодавством передбачена й обов'язковість залучення спеціаліста до кримінального провадження, а саме: до проведення деяких процесуальних дій. Наприклад, обов'язково до огляду трупа на місці події залучається спеціаліст (судово-медичний експерт або лікар) [17].

Кримінальним процесуальним законодавством передбачено можливість залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій, якщо в цьому виникне потреба або за наявності потреби, що визначається за внутрішнім переконанням слідчого. Так, наприклад, слідчий експеримент доцільно проводити за участю спеціаліста в галузі медицини. Можливість самостійного сприйняття механізму та локалізації нанесення тілесних пошкоджень, на які вказує особа під час проведення слідчої дії, а також можливість постановки спеціалістом додаткових запитань – усе це є запорукою ефективного проведення додаткової судово-медичної експертизи.

Указана експертиза полягає в дослідженні та реконструкції подій, що відбулися, та направленні на вирішення питань про можливість чи неможливість формування конкретних пошкоджень у конкретній ситуації [16, с. 186-187]. Тобто сприятиме перевірці слідчих версій та розв'язанні завдань кримінального судочинства.

Слід зазначити, що слідчий під час розслідування вбивства може залучати спеціаліста для отримання технічної допомоги або надання консультацій. Також можливе використання спеціальних знань під час проведення окремих тактичних операцій, розроблених науковцями. Проведення тих чи інших тактичних операцій під час розслідування вбивств також передбачає використання спеціальних знань, що може бути виражено в довідково-консультативній формі або ж у наданні слідчому безпосередньої технічної допомоги під час застосування науково-технічних і техніко-криміналістичних засобів чи участі в процесуальних діях.

Використання спеціальних знань під час досудового розслідування є частиною його тактичного забезпечення. Необхідність продовження подальших досліджень щодо окресленої проблематики обумовлюється потребою розширення знань працівників правоохоронних органів щодо тактики розслідування вбивств та тактики проведення процесуальних дій, розширенням знань щодо можливостей судових експертиз.

Подальше дослідження та формулювання теоретичних положень з визначених питань сприятимуть наданню належної правової оцінки наявним доказам стороною обвинувачення, а також встановленню необхідного обсягу доказів для притягнення особи до кримінальної відповідальності або закінчення розслідування, тобто для прийняття законного та обґрунтованого рішення в кримінальному провадженні.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в роботі автором сформульовано поняття спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств. Визначено основні форми використання спеціальних знань, що поділяються на процесуальну й непроцесуальну та мають свої особливості в контексті розслідування вбивств.

До процесуальних форм застосування спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств доцільно відносити такі: залучення експерта до проведення судової експертизи, участь спеціаліста в проведенні процесуальних дій. Непроцесуальні форми представлені такими, як: консультативно-довідкова діяльність спеціаліста; застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів під час проведення окремих тактичних операцій, залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги.

Сформульовані положення мають практичне значення, пропонуємо їх використовувати та враховувати під час розроблення методик розслідування різних видів убивств, з метою забезпечення швидкого та повного досудового розслідування, виконання завдань кримінального судочинства правоохоронними органами.

Використані джерела:

1. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ: НАВС, 2002. 196 с.
2. Эйсмэн А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование): монография. Москва: Юридическая литература, 1971. 164 с.
3. Галкин В. М. Средства доказывания в советском уголовном процессе: учебн. пос. / под ред. Н. С. Полевой. Москва: ВНИИСЭ, 1967. 50 с.
4. Соколовский З. М. Понятие специальных знаний. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1969. № 6. С. 200-202.

5. Рогатюк І. В. Використання спеціальних знань прокурором на стадії порушення кримінальної справи. *Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 25-26 лист. 2010 р. Харків: Право. 2010. С. 721-723.

6. Шепітько В. Ю. Вибрані твори. *Издательская агентство «Апостиль»: избранные труды*. Харків, 2010. 576 с.

7. Треушников М. К. Судебные доказательства. 3-е изд. монография. Москва: Городец, 2004. 272 с.

8. Бордюгов Л. Г. Применение и использование специальных знаний в уголовном процессе Украины. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. № 14. С. 174-183.

9. Аверьянова Т. В. Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Энциклопедия судебной экспертизы. Москва: Юрист, 1999. 552 с.

10. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 19 с.

11. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учебн. пособие. Киев: КГУ, 1987. 100 с.

12. Шмонин А. В. Понятие и структура криминалистического обеспечения расследования преступлений. *Труды Академии управления МВД России*. 2010. № 1 (13). С. 3-8.

13. Щербаковский М. Г. Тактика проведения судебных экспертиз: конспект лекцій. Харків: ХНУВС, 2004. 32 с.

14. Гончаренко В. Г., Курдюков В. В., Легких К. В., Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2 (9). С. 22-34.

15. Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (33). С. 112-123.

16. Гусева В. О. Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*, 2017. № 1. С. 183-188.

17. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.02.2020).

References:

1. Romaniuk, B. V. (2002). Suchasni teoretychni ta pravovi problemy vykorystannia spetsialnykh znan u dosudovomu slidstvi: monohrafiia. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].

2. Eysman, A. A. (1971). Zaklyuchenie eksperta (struktura i nauchnoe obosnovanie): monografiya. Moskva: Yuridicheskaya literature. [in Russian].

3. Galkin, V. M. (1967). Sredstva dokazyvaniya v sovetskom ugolovnom protsesse. Moskva: VNIIE. [in Russian].

4. Sokolovskiy, Z. M. (1969). Ponyatie spetsial'nykh znaniy. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza – Criminalistics and Forensic*. [in Ukrainian].

5. Rohatiuk, I. V. (2010). Vykorystannia spetsialnykh znan prokurorom na stadii porushennia kryminalnoi spravy. *Kryminalistyka XXI stolittia: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 25-26 lyst. 2010 r.) – Forensic science of the XXI century: Proceedings of the Scientific and Practical Conference (Kharkiv, 25-26 pages. 2010)*. Kharkiv: Pravo, 721-723. [in Ukrainian].

6. Shepitko, V. Yu. (2010). Vybrani tvory. Harkiv: Yzdatelskaia ahentstvo «Apostyl». [in Ukrainian].

7. Treushnikov, M. K. (2004). Sudebnye dokazatel'stva. Vol. 3. Moskva: Gorodets. [in Russian].

8. Borydyugov, L. G. (2014). Primenenie i ispol'zovanie spetsial'nykh znaniy v ugolovnom protsesse Ukrainy. *Teoriya ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kriminalistyky – Theory and Practise of Forensic Science and Criminalistics*, 14, 174-183. [in Russian].

9. Aver'yanova, T. V., Belkin, R. S., Korukhov, Yu. G., Rossinskaya, E. R. (1999). Entseklopediya sudebnoy ekspertyzy. Moskva. [in Ukrainian].

10. Bondarenko, O. O. (2004). Protseusualnyi status obiznanykh osib ta yikh pravovidnosnyy z diznavachem i slidchym u kryminalnomu sudochynstvi. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

11. Lisichenko, V. K., & Tsirkal' V. V. (1987). Ispol'zovanie spetsial'nykh znaniy v sledstvennoy i sudebnoy praktike: uchebn. posobie. Kyiv: KG. U [in Ukrainian].

12. Shmonin, A. V. (2010). Ponyatie i struktura kriminalisticheskogo obespecheniya rassledovaniya prestupleniy. *Trudy Akademii upravleniya MVD Rossii – Proceedings of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 1 (13), 3-8. [in Russian].

13. Shcherbakovskiy, M. H. (2004). Taktika provedennia sudovykh ekspertyz: konspekt lektsii. Kharkiv: KhNUVS. [in Ukrainian].

14. Honcharenko, V. H., Kurdiukov, V. V., Lehkykh, K. V. (2007). Spetsialni znannia: henezys, predmet, rivni, formy vykorystannia v dokazuvanni. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy – The Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 2 (9), 22-34. [in Ukrainian].

15. Kohutych, I. I. (2015). Okremi pytannia sutnosti ta form vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenii. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy – The Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 2 (33), 112-123. [in Ukrainian].

16. Husieva, V. O. (2017). Rol spetsialnykh medychnykh znan pry rozsliduvanni zlochyniv proty pratsivnykiv pravookhoronykh orhaniv. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka – Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 1, 183-188. [in Ukrainian].

17. Kryminalnyi protseusualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 12.04.2012 № 4651-VI. Data onovlennia: 05.02.2020. (2020) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.02.2020

Вуйма А. Г.,

адъютнт отдела организации
образовательного-научной подготовки
Харьковского национального
университета внутренних дел
(г. Харьков, Украина)

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ФОРМЫ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ, КОТОРЫЕ ИСПОЛЬЗУЮТСЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УБИЙСТВ

Исследованы проблемные вопросы о сущности и формах использования специальных знаний в уголовном производстве в целом и при расследовании убийств в частности. Проанализированы нормативные положения действующего законодательства и позиции ученых по указанному вопросу. Установлено также, что среди ученых отсутствует единство в определении понятий «специальные знания» и «формы использования специальных знаний», что приводит к неоднозначности подходов к определению указанных понятий и их классификации. Сформулировано понятие «специальные знания, используемые при расследовании убийств» и определены основные их формы.

Ключевые слова: уголовное производство, специальные знания, формы использования специальных знаний, специалист, эксперт, расследование убийств.

Vuima A.,

Adjunct Department of the organization
educational and scientific training
of Kharkiv National University
of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine)

CONCEPTS, ESSENCE AND FORMS OF SPECIAL KNOWLEDGE USED IN THE CURRENT INVESTIGATION

The article deals with problematic issues regarding the use of specialized knowledge in homicide investigations, legislative acts are analyzed. The purpose of the article is to formulate the notion of "special knowledge used in the investigation of killings", to disclose their essence and to define the forms of special knowledge used in the investigation of the specified category of crimes. The author has described the existing in science point of views on understanding of concept of the special knowledge, has pointed out their defects and undertook an attempt to give the determination to this concept. On the basis of the scientists' opinions, the concept of special knowledge is formulated. Publications, which made the beginning of this concept research, have being indicated. The author proved that special attainments in criminal proceedings belong to experts and specialists. The author also substantiated the impossibility of assigning the investigator and the prosecutor to the category of subjects identified as possessors of specialized knowledge. It is determined that to this date the single systematization of forms of application of the special knowledge does not exist.

The author draws attention to the fact that the results of the use of special knowledge are one of the unique ways of obtaining valuable evidential information, and its conclusions are an important source of evidence.

Based on the opinion analysis of criminalistic scientists, forms of special knowledge use divided according to different criteria into procedural and non-procedural. The most commonly used forms are indicated, among them: appointment of forensic examinations, involvement of specialist for performing investigative actions, consulting and reference, auditing and monitoring of records. The author has identified and analyzed the mandatory cases for the appointment of forensic expertise and involvement of specialists in procedural actions.

Keywords: criminal proceeding, special knowledge, form of application of the special knowledge, specialist, expert, homicide investigation.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.63-71
УДК 343.136:343.18

М. С. Городецька,
кандидат юридичних наук,
слідчий слідчого відділу
Криворізького відділу поліції
ГУНП в Дніпропетровській області
(м. Кривий Ріг, Україна)
e-mail: loskutovagorodetskaya@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ВІДАННЯ

У статті розглядається один із аспектів функціонального призначення предмету відання, який полягає в забезпеченні ефективності кримінального провадження. На підставі аналізу різних теоретичних позицій учених робиться висновок, що спільним у функціональному призначенні предмету відання суб'єктів кримінального процесу є забезпечення ефективності провадження, забезпечення прав учасників, забезпечення законності. Підсумовується, що забезпечення ефективності кримінального провадження у зв'язку з розподілом предмету відання відбувається шляхом такого розподілу: 1) праці між суб'єктами одного рівня; 2) праці між суб'єктами-виконавцями та владними суб'єктами; 3) контролю та оцінки результатів діяльності суб'єктів кримінального провадження за визначеними предметами відання.

Ключові слова: предмет відання, компетенція, суб'єкт кримінального провадження, функціональне призначення, ефективність кримінального процесу, спеціалізація.

Постановка проблеми. Кожний суб'єкт, який веде кримінальне провадження, наділений предметом відання, який становить сферу публічних справ, щодо яких суб'єкт уповноважений застосувати свої повноваження задля здійснення кримінальної процесуальної функції. Розподіл предмету відання між суб'єктами, визначення його обсягу та змісту мають відбуватися з урахуванням функціонального призначення даного поняття, щоб забезпечити оптимальний шлях виконання останнього в системі кримінального процесу. Оскільки невідповідність певних ознак предмету відання його функціональному призначенню призведе до того, що даний системний компонент буде порушувати загальний баланс та стане деструктивним елементом. Отже, для оптимального розподілу предмету відання між суб'єктами кримінального судочинства необхідно дослідити його функціональне призначення, з яким такий розподіл має узгоджуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти функціонального призначення предмету відання в кримінальному провадженні досліджували такі вчені, як: Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, С. В. Оверчук, А. А. Омаров, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, В. І. Шишкін та інші. Утім, у перебігу досліджень вчені зосереджувалися на функціональному призначенні компетенції суб'єктів, підслідності, підсудності тощо. Проте не були охоплені всі питання, зокрема вченими не акцентувалася увага на розгляді забезпечення

© Городецька М. С., 2020

ефективності кримінального провадження як одного із аспектів функціонального призначення предмету відання суб'єктів кримінального процесу.

Формулювання цілей. Метою даної статті є дослідження забезпечення ефективності кримінального провадження як одного із аспектів функціонального призначення предмету відання. Для досягнення цієї мети необхідно таке: проаналізувати теоретичні точки зору щодо функціонального призначення предмету відання; визначити шляхи забезпечення ефективності кримінального провадження, пов'язані з розподілом предмету відання суб'єктів кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження будь-якого поняття не обходиться без визначення його функцій в загальному процесі. Так і щодо предмету відання. У контексті його дослідження в кримінальному процесі необхідно визначити його функціональне призначення, тобто відповісти на питання про те, навіщо потрібен даний елемент, на що він впливає та до яких результатів призводить його реалізація.

Для з'ясування функціонального призначення предмету відання в кримінальному процесі проаналізуємо теоретичні розробки вчених щодо суміжних понять.

Досліджуючи кримінально-процесуальну компетенцію, Л. М. Лобойко визначив такі її функції: 1) забезпечення реалізації публічних інтересів у сфері кримінального судочинства й надання офіційності діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду; 2) забезпечення правозастосування у зв'язку із виникненням у суспільстві кримінально-правових конфліктів; 3) розподіл сфер впливу державних органів і посадових осіб під час провадження в кримінальних справах; 4) визначення міри дозволеної поведінки органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду; 5) розмежування кримінально-процесуальних функцій [1, с. 53-61].

Щодо функціонального призначення підслідності, на думку О. В. Селютіна, правильне визначення підслідності забезпечує таке: 1) виконання встановлених законом правил щодо розслідування кримінальних справ компетентними органами; 2) забезпечує права учасників процесу; 3) підвищення виховної ролі кримінального процесу (правильне вирішення питання щодо підслідності забезпечує більшу увагу населення до розслідування кримінальних справ і тим самим підвищує виховний вплив кримінального процесу); 4) своєчасне та кваліфіковане розслідування, чим забезпечує найбільш успішну боротьбу зі злочинністю (оскільки деякі види злочинів держава віднесла до розслідування певним слідчим органам з відповідною кваліфікацією, досвідом та кадрами) [1, с. 171-174].

О. С. Козерацька зазначає, що підслідність кримінальних правопорушень є одним з процесуальних інститутів, пов'язаних із забезпеченням гарантій прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві [3, с. 106].

С. В. Оверчук, аналізуючи терміни, споріднені з підсудністю, робить висновок, що інститут підвідомчості слугує розмежуванню кола питань між судами та іншими юрисдикційними органами, а інститут підсудності – розмежуванню віднесених судовою підвідомчістю юридичних справ між судами усередині єдиної судової системи щодо їх розгляду по першій інстанції [4, с. 25].

Щодо інституту підслідності, її вагомості для злагодженого функціонування механізму кримінального судочинства, А. А. Омаров зазначає, що переоцінити її

доволі складно, з урахуванням багатоаспектності та різновекторності впливу вказаного інституту на процедуру кримінального провадження. Автор вважає, що значення підслідності полягає в такому: 1) виступає інструментом кримінальної процесуальної політики держави; 2) дозволяє оптимізувати діяльність із здійснення досудового провадження; 3) дозволяє уникнути ситуацій, за яких одне й те саме кримінальне правопорушення одночасно окремо розслідується різними органами досудового розслідування або різними слідчими в межах одного органу досудового розслідування; 4) значення підслідності полягає в забезпеченні дії механізму передачі кримінальних проваджень від одного органу досудового розслідування до іншого у випадку виникнення спорів про підслідність; 5) норми відповідного інституту виступають як своєрідні гарантії реалізації прав та законних інтересів осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування та інших учасників процесуальної діяльності; 6) правильне визначення підсудності є гарантією отримання доказів, що відповідають вимогам допустимості; 7) сприяє недопущенню виникнення кримінальних процесуальних спорів, міжвідомчих конфліктів щодо розмежування компетенції тощо, а в разі їх виникнення – оперативному та злагодженому вирішенню такого роду спорів [5, с. 28-30].

Аналізуючи різні позиції вчених, можна зазначити, що спільним у функціональному призначенні предмету відання суб'єктів кримінального процесу є забезпечення ефективності провадження, забезпечення прав учасників, забезпечення законності тощо.

Зупинимось на більш докладному дослідженні такого аспекту функціонального призначення предмету відання суб'єктів кримінального процесу як забезпечення ефективності провадження.

Однією з умов підвищення ефективності кримінального процесу, пов'язаною з розподілом предмету відання, є підвищення компетентності суб'єктів кримінального провадження.

Визначення окремих предметів відання для окремих суб'єктів є нічим іншим, як певним розподілом праці між суб'єктами. За Е. О. Дюркгеймом, розподіл праці підвищує виробництво та обізнаність працівника. Роль такого розподілу праці полягає саме в тому, що він одночасно підвищує виробничу силу (потужність) та вміння працівника [6, с. 52].

Спеціалізація сприяє удосконаленню майстерності суб'єктів кримінального процесу щодо проваджень певної категорії. Удосконалення такої майстерності пов'язане з поглибленням знань суб'єкта щодо провадження певної категорії кримінальних правопорушень. Але вузька спеціалізація суб'єкта призводить до того, що стосовно інших категорій він втрачає кваліфікацію. Дійсно, спеціалізація має в деякому розумінні подвійний характер, оскільки до певної міри підвищує продуктивність праці, проте за умови надмірного застосування може призводити до протилежного негативного ефекту.

Щодо спеціалізації права, О. М. Овчаренко зазначає, що вона становить собою таку сукупність взаємозумовлюючих чинників, які знаходять свій вияв як у звуженні людської діяльності, обмеженні функціональних параметрів, так і в концентрації, мобілізації її зусиль у чітко накресленому напрямку, що в сукупності дозволяє швидко, якісно і з найменшими витратами розв'язувати поставлені завдання. Джерелами юридичної спеціалізації, за визначенням авторки, є суспільний розподіл праці,

реально легітимована диференціація владних структур, національна державна суверенізація. Мета такої спеціалізації, за визначенням О. М. Овчаренко, полягає в тому, щоб якомога повніше й точніше охопити різноманітні особливості, новизну й динаміку соціальних перетворень, відбиття якісного стану таких реформ [7, с. 93].

Аналізуючи спеціалізацію праці, Ю. А. Єременко робить такі висновки: 1) спеціалізація праці має значний вплив на її продуктивність; 2) вплив спеціалізації на продуктивність праці проявляється в зростанні продуктивності праці або ж її спаді; 3) існує рівень спеціалізації, який надає найбільшу користь продуктивності праці, – найефективніший; 4) введення спеціалізації від початкового етапу до рівня найбільш корисного здійснює значний позитивний вплив на продуктивність праці; 5) надмірна спеціалізація несе відвертий негативний вплив на продуктивність праці [8, с. 37].

На думку А. А. Омарова, принцип спеціалізації, який покладено в основу окремих видів підслідності (предметної, персональної) дозволяє визначити орган, який буде проводити досудове розслідування, який найбільш ефективно зможе здійснювати розслідування кримінальних правопорушень певного виду. Це, своєю чергою, має прямий вплив і на проведення кадрової політики держави у сфері протидії злочинності. Так, наприклад, при формуванні кадрового штату відділів по боротьбі з економічними злочинами, за загальним правилом, перевагу віддають слідчим, що мають, окрім юридичної освіти, ще й економічну. Також норми інституту підслідності покликані сприяти заощадженню й економії ресурсів. Спеціалізація слідчих, що здійснюється навіть у межах одного органу досудового розслідування, з огляду на їх вузькопрофільний досвід, дозволяє скоротити строк проведення досудового розслідування, уникнути проведення зайвих перевірочних процесуальних заходів тощо [5, с. 28-29].

Розподіл праці застосовується, окрім як задля забезпечення більш кваліфікованого опрацювання за рахунок спеціалізації однорівневих суб'єктів, також для організації праці. Організація праці здійснюється за рахунок виокремлення керуючих суб'єктів, що також підвищує ефективність діяльності.

Особливим видом діяльності, «який перетворює неорганізований натовп у ефективну й продуктивну групу», є управління або менеджмент. Соціальне управління наявне в будь-якому варіанті *спільної діяльності людей*: у державному, громадському, приватному, сімейному [9, с. 45-46].

Необхідність здійснення щодо суб'єктів провадження керуючого впливу, що, звичайно, здійснює вплив на предмет відання у вигляді реалізації прав учасників кримінального провадження, створює підстави для залучення керуючих суб'єктів. На досудовому розслідуванні керівний вплив на слідчого та на оперативного працівника здійснює прокурор, як процесуальний керівник.

Як справедливо зауважив Р. Г. Ботвінов, прокурор, як процесуальний керівник, здійснює керівництво в конкретному кримінальному провадженні, тоді як сферу забезпечення ефективності слідчого підрозділу, як колективу, опрацьовує керівник органу досудового розслідування. Автор зазначає: «Прокурора цікавить якість розслідування саме в конкретному кримінальному провадженні, навіть якщо це єдиний показник слідчого за місяць. Залишається невикористаним ресурс підвищення

ефективності кримінального провадження у вигляді управлінського впливу не лише в межах розслідування певного кримінального правопорушення, а в межах соціальної групи, тобто управління слідчим підрозділом. У системі з'являється ніша, яку зайняв такий суб'єкт, як керівник органу досудового розслідування» [10, с. 26].

В основі розподілу праці лежать дві складові: збільшення населення (щільність) та збільшення його нерівномірності, різноякісності [6, с. 238, с. 239].

Дійсно, суспільство є нерівномірним у своєму освітньому рівні, у своїх професійних здібностях. Відповідно, й особи юридичних професій не є рівномірно обізнаними. Розподіл діяльності сторони обвинувачення на діяльність двох, трьох суб'єктів може пояснюватись принципом розподілу праці. Так, на нашу думку, місце суб'єкта вищого компетенційного рівня має посідати більш освічений та більш кваліфікований юрист. Серед суб'єктів сторони обвинувачення можна зазначити, що прокурор обіймає керівну позицію відносно слідчого, відповідно, здійснює більш кваліфіковану та більш відповідальну роботу відносно останнього. Прокурор є суб'єктом вищого компетенційного рівня відносно слідчого, а тому логічним буде пред'явити до кандидатів на здійснення даної функції вищі кваліфікаційні вимоги. Менш кваліфікована праця в межах сторони обвинувачення – робота слідчого під керівництвом прокурора чи робота оперуповноваженого під керівництвом слідчого чи прокурора – не потребує такого ж рівня підготовки та рівня обізнаності, як труд процесуального керівника.

Учені зауважують домінування засади ієрархічності в діяльності органів досудового розслідування, що зумовлює відносини «влади-підкорення». Проте такі відносини зовсім не властиві діяльності суду. Щодо відправлення правосуддя передбачає брак потреби в будь-якому процесуальному начальникові, який би керував діяльністю. Суд є незалежним і підкорюється лише Закону (ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [11, с. 26-27].

Виокремлення предмету відання керуючих суб'єктів становить один із аспектів підвищення ефективності кримінальної процесуальної діяльності, що позначається на функціональному призначенні такого поняття, як предмет відання.

Одним із способів забезпечення ефективності діяльності суб'єктів кримінального провадження є їх відповідальність перед суспільством, перед громадськістю, що вимагає застосування громадського контролю.

На думку В. П. Гмирка, передусім має бути створена розвинена система контролю за діяльністю поліції з боку громадянського суспільства [11, с. 31].

Враховуючи дійсно неабияке значення в забезпеченні ефективності діяльності правоохоронних органів системи оцінки та контролю, Н. Куба та Р. Тополевський зазначають, що реформування органів внутрішніх справ України неможливе без перегляду системи оцінки їх роботи. На думку авторів, підвищення довіри населення до поліції є однією із ключових цілей проведення реформи. І від того, як працюватиме нова патрульна поліція, зазначають вони, залежатиме і те, яким чином громадяни ставитимуться до органів внутрішніх справ в цілому, адже задоволеність діяльністю працівників поліції впливає на готовність громадян допомагати правоохоронцям у випадку необхідності.

У своєму дослідженні Н. Куба та Р. Тополевський пропонують систему оцінки ефективності роботи Національної поліції організувати в рамках 4 блоків: блок зовнішнього оцінювання, блок експертного оцінювання, блок оцінювання реалізації

громадських пріоритетів охорони правопорядку, блок самооцінки. До блоку зовнішнього оцінювання віднесено соціологічне дослідження. Ключовими показниками проведення такого оцінювання автори визначають рівень довіри громадян: а) до працівників Національної поліції в цілому; б) у територіальному розрізі; в) у спеціалізаційному розрізі [12].

Цікавою є будова оцінки рівня довіри громадян у територіальному розрізі та в спеціалізаційному розрізі. Тобто, ми можемо визначити будову такої оцінки за розподілом територіального та внутрівідомчого предмету відання. Дійсно, оцінка органів розслідування та й інших суб'єктів кримінального провадження найбільш змістовною є за територіальним, відомчим та внутрівідомчим розподілом предмету відання, оскільки дозволить виявити можливу неефективність діяльності суб'єктів територіального підрозділу, або певного відомства, або суб'єктів спеціалізованих щодо певної категорії кримінальних правопорушень.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, маємо такі висновки:

1. Серед теоретичних поглядів учених щодо функціонального призначення предмету відання в кримінальному процесі спільними є такі аспекти: забезпечення ефективності провадження, забезпечення прав учасників, забезпечення законності тощо.

2. Забезпечення ефективності кримінального провадження у зв'язку з розподілом предмету відання відбувається таким шляхом: 1) розподілу праці між суб'єктами одного рівня, що сприяє підвищенню їх кваліфікації та більш організованому виробничому процесу; 2) розподілу праці між суб'єктами-виконавцями та владними суб'єктами, що сприяє організації кримінальної процесуальної діяльності; 3) розподілу контролю та оцінки результатів діяльності суб'єктів кримінального провадження за визначеними предметами відання.

Подальші розвідки можуть здійснюватись щодо дослідження таких аспектів функціонального призначення предмету відання в кримінальному процесі, як: 1) забезпечення доступу до правосуддя у кримінальному процесі; 2) забезпечення вразливості та дієздатності суб'єктів кримінального провадження.

Використані джерела:

1. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. 188 с.

2. Селютин А. В. Подследственность, как форма внешнего выражения разграничения компетенции государственных органов и должностных лиц при осуществлении уголовно-процессуальной деятельности. *Проблемы в российском законодательстве*. 2010. № 1. С. 171-174.

3. Козерацька О. С. Підслідність кримінальних проваджень злочинів проти безпеки виробництва на досудовому розслідуванні. *Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського нац. університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса, 26-28 листопада 2014 року)*. Одеса: Астропринт, 2014. С. 106-109.

4. Оверчук С. В. Поняття та види підсудності у кримінальному процесі України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ, 2005. 244 с.

5. Омаров А. А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харків, 2017. 214 с.

6. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва: Наука, 1990. 575 с.

7. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.

8. Єременко Ю. А. Правові та організаційні основи спеціалізації органів прокуратури в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київ, 2019. 279 с.

9. Кузьменко О. О. Науковий менеджмент як складова процесу державного управління. *Влада. Людина. Закон*. 2007. № 6. С. 45-48.

10. Ботвінов Р. Г. Кримінальна процесуальна компетенція керівника органу досудового розслідування (за матеріалами діяльності слідчих підрозділів органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства) : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Донецьк, 2013. 208 с.

11. Гмирко В. П. Діяльнісний погляд на реструктуризацію кримінального процесу: The attempt of dogmatic shawshank redemption? *Правова позиція*. 2018. №1(20). С. 21-36.

12. Куба Н., Тополевський Р. Система оцінки ефективності роботи Національної поліції. Інформація з сайту: Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи 15.02.2016. URL: <http://khp.org/index.php?id=1455530110>.

References:

1. Loboiko, L. M. (2006) Kryminalno-protseusualna kompetentsiia. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

2. Selyutin, A. V. (2010) Podsledstvennost', kak forma vneshnego vyrazheniya razgranicheniya kompetentsii gosudarstvennykh organov i dolzhnostnykh lits pri osushchestvlenii ugovolno-protseusual'noy deyatel'nosti. *Problemy v rossiyskom zakonodatel'stve- Gaps in Russian law, 1, 171-174*. [in Russian].

3. Kozeratska, O. S. (2014) Pidslidnist kryminalnykh provadzhen zlochyniv proty bezpeky vyrobnytstva na dosudovomu rozsliduvanni. *Materialy 69-i naukovoï konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu ekonomiko-pravovoho fakultetu Odeskoho nats. universytetu im. I. I. Mechnykova (n. Odesa, 26-28 lystopada 2014 roku) - Materials of the 69th Scientific Conference of the Faculty of Economics and Law of the Odessa National University. University. II Mechnikov (Odessa, November 26-28, 2014)*. Odesa: Astroprint, 106-109. [in Ukrainian].

4. Overchuk, S. V. (2005) Poniattia ta vydy pidsudnosti u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

5. Omarov, A. A. (2017) Instytut pidslidnosti v kryminalnomu provadzheni. *Candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

6. Dyurkgeym, E. (1990) O razdelenii obshchestvennogo truda. *Metod sotsiologii*. Moskva: Nauka. [in Russian].

7. Ovcharenko, O. M. (2008) Dostupnist pravosudiva ta harantii yoho realizatsii. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

8. Yeremenko, Yu. A. (2019) Pravovi ta orhanizatsiini osnovy spetsializatsii orhaniv prokuratury v Ukraini. *Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Kuz'menko, O. O. (2007) Naukoviy menedzhment yak skladova protsesu derzhavnogo upravlinnya. *Vlada. Lyudina. Zakon-Pover. Man. Law, 6, 45-48*. [in Russian].

10. Botvinov, R. H. (2013) Kryminalna protseusualna kompetentsiia kerivnyka orhanu dosudovoho rozsliduvannya (za materialamy diialnosti slidchykh pidrozdiliv orhaniv, shcho zdiisniuiut kontrol za doderzhanniam podatkovoho zakonodavstva). *Candidate's thesis*. Donetsk. [in Ukrainian].

11. Hmyrko, V. P. (2018) Diialnisnyi pohliad na restrukturyzatsiiu kryminalnogo protsesu: The attempt of dogmatic shawshank redemption? *Pravova pozytsiia- Legal position, 1, 21-36*. [in Ukrainian].

12. Kuba, N., Topolevskiy, R. (2016) Systema otsinky efektyvnosti roboty Natsionalnoi politsii. Informatsiia z saita: Prava Liudyny v Ukraini. Informatsiyniy portal Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy. URL: <http://khp.org/index.php?id=1455530110>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2020

Городецкая М. С.,
кандидат юридических наук,
следователь следственного отдела
Криворожского отдела полиции
ГУНП в Днепропетровской области
(г. Кривой Рог, Украина)

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА КАК ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО НАЗНАЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА ВЕДЕНИЯ

В статье рассматривается один из аспектов функционального назначения предмета ведения, который заключается в обеспечении эффективности уголовного производства. На основании анализа разных теоретических позиций ученых делается вывод, что общим в функциональном назначении предмета ведения субъектов уголовного процесса является обеспечение эффективности производства, обеспечение прав участников, обеспечение законности. Подътоживается, что обеспечение эффективности уголовного производства в связи с распределением предмета ведения происходит путем такого распределения: 1) труда между субъектами одного уровня; 2) труда между субъектами-исполнителями и властными субъектами; 3) контроля и оценки результатов деятельности субъектов уголовного производства по определенным предметам ведения.

Ключевые слова: предмет ведения, компетенция, субъект уголовного производства, функциональное назначение, эффективность уголовного процесса, специализация.

Horodetska M.,
Ph.D in Law,
Investigator of the Investigative Department
of the Krivoy Rog Police Department
of the Main Directorate of National Police
in Dnipropetrovsk Regions
(Krivoy Rog, Ukraine)

ENSURING THE EFFECTIVENESS OF CRIMINAL PROCEEDINGS AS AN ASPECT OF THE FUNCTIONAL PURPOSE OF THE SUBJECT MATTER

The article deals with one of the aspects of the functional purpose of the object of knowledge, which is to ensure the effectiveness of criminal proceedings. Attention is drawn to the fact that the investigations are subject to ways of ensuring the effectiveness of criminal proceedings related to the distribution of the subject matter of the subjects of criminal proceedings. Taking into account the stated purpose of the article, a study was carried out to ensure the effectiveness of criminal proceedings as one of the aspects of the functional purpose of

the subject of knowledge due to the analysis of theoretical points of view regarding the functional purpose of the object of knowledge; identifying ways of ensuring the effectiveness of criminal proceedings related to the distribution of the subject matter of the subjects of criminal proceedings. Based on the analysis of different theoretical positions of scientists, it is concluded that the common in the functional purpose of the subject of control of the subjects of criminal proceedings is to ensure the efficiency of the proceedings, to ensure the rights of participants, to ensure legality, and so on. It is suggested that a higher level of competence should be held by a more knowledgeable and qualified lawyer. Among the subjects of the prosecution, it can be noted that the prosecutor takes a leading position with respect to the investigator, respectively, performs more qualified and more responsible work relative to the latter. The prosecutor is subject to a higher level of competence with respect to the investigator, and it would therefore be logical to present higher qualification requirements to candidates for the exercise of this function. It is concluded that ensuring the effectiveness of criminal proceedings in connection with the distribution of the subject matter is through: 1) the division of labor between subjects of the same level, which promotes their skills and more organized production process; 2) division of labor between the executing entities and the authorities, which facilitates the organization of criminal proceedings; 3) the distribution of control and evaluation of the results of criminal proceedings by certain subjects of jurisdiction.

Keywords: subject matter, competence, subject of criminal proceedings, functional purpose, effectiveness of criminal proceedings, specialization.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.71-79
УДК 343.222:343.77:349.6(477)

М. І. Єрофєєв,

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем попередження,
припинення та розслідування злочинів
територіальними органами
Національної поліції України
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Северодонецьк, Україна)

e-mail: erofeevnikolay50@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-7679-7341>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ: ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано стан законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за злочини у сфері оцінки впливу на довкілля. Доведено доцільність виділення в КК України окремої статті щодо злочинів, що посягають на встановлений порядок оцінки впливу на довкілля, та визначено склад правопорушень, які мають бути внесені до цієї статті.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин у сфері оцінки впливу на довкілля, порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, екологічна безпека.

© Єрофєєв М. І., 2020

Постановка проблеми. Після скасування в Україні екологічної експертизи, згідно з підпунктом 4 пункту 5 ст. 17 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 [1], припис про порушення порядку «проведення екологічної експертизи» у ст. 236 КК України [2] було замінено на порушення порядку «здійснення оцінки впливу на довкілля». Таке коригування не є звичайним редакційним заходом, спрямованим на уточнення законодавчої термінології. Оцінка впливу на довкілля відрізняється від екологічної експертизи масштабом застосування, способами здійснення, характером впливу на прийняття рішень про провадження проєктів діяльності (планованої діяльності), що є екологічно ризиковими [3]. Це робить актуальним дослідження питань, пов'язаних із криміналізацією правопорушень у сфері оцінки впливу на довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кримінальної відповідальності за порушення порядку здійснення екологічної експертизи (вид науково-практичної діяльності, що ґрунтувався на аналізі та оцінці проєктів господарської діяльності, що може негативно впливати на довкілля) приділялася значна увага у дослідженнях із питань кримінально-правової охорони довкілля, які здійснювалися до 2017 року, зокрема в роботах А. Шульги [4], В. Матвійчука [5], О. Архипова [6], В. Баранівського [7] та ін. Даного типу дослідження втратили актуальність після того, як, згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля», екологічна експертиза була замінена на процедуру оцінки впливу на довкілля. Натомість спеціальні дослідження з питань кримінальної відповідальності за порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, відповідно до ст. 236 КК України, на сьогодні відсутні.

Формулювання цілей. Мета статті – обґрунтувати доцільність виділення в КК України окремої статті щодо злочинів, що посягають на встановлений порядок оцінки впливу на довкілля, та визначити склад правопорушень, які мають бути внесені до цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність за «порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля» передбачена ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки» розділу VIII «Злочини проти довкілля» КК України. «Прописку» в цій статті КК України злочин, що розглядається, отримав згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля», Прикінцевими та перехідними положеннями якого (підпункт 4 пункту 5 ст. 17) було внесено до неї (ст. 236 КК) відповідні зміни. Як складова групи злочинів, що порушують правила екологічної безпеки (під час проєктування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд тощо), «порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля» відрізняється від відповідних адміністративних правопорушень ступенем суспільної небезпеки, яка виявляється в його наслідках – спричинення загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 № 17 [8], під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок учинення названого злочину, а під екологічним забрудненням значних територій – істотне погіршення екологічної

обстановки внаслідок значного запилення, задимлення, викидів радіоактивних, хімічних, бактеріологічних та інших речовин, що становлять небезпеку для людини, довкілля, матеріальних цінностей тощо (пункти 6, 8).

Для злочину у сфері оцінки впливу на довкілля характерним є те, що його вчиняють спеціальні суб'єкти – службові особи уповноваженого територіального органу та уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань оцінки впливу на довкілля, службові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що приймають рішення про провадження планованої діяльності, щодо якої здійснювалася оцінка впливу на довкілля, члени експертних комісій з оцінки впливу на довкілля, службові особи суб'єкту господарювання, що є замовником оцінки впливу на довкілля тощо.

Криміналізація порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля є важливим заходом щодо забезпечення належного правопорядку в цій сфері, а також чинить загально-профілактичний вплив на учасників такої оцінки, загрожуючи їм кримінальним покаранням за невиконання вимог законодавства щодо порядку її здійснення. Проте цей варіант криміналізації такого правопорушення має й певні недоліки.

Він (варіант її запровадження) ставить такі злочини в один ряд з іншими злочинами у сфері екологічної безпеки, що не дає змогу сфокусувати увагу на специфіці злочинів, пов'язаних із призначенням та завданнями оцінки впливу на довкілля. За Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» така оцінка, її висновки відіграють ключову (вирішальну) роль у прийнятті екологічно значущих рішень щодо провадження планованої господарської діяльності – обґрунтовують недопустимість або ж визначають допустимість провадження планованої діяльності (будівництва, реконструкції, технічного переоснащення, розширення, перепрофільовання, ліквідації (демонтажу) об'єктів, іншого втручання в природне середовище) за додержанням відповідних екологічних умов (зокрема, умов використання території та природних ресурсів під час виконання підготовчих і будівельних робіт та провадження планованої діяльності; умов щодо охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки під час виконання підготовчих і будівельних робіт та провадження планованої діяльності; умов щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків; умов щодо зменшення транскордонного впливу планованої діяльності, щодо якої здійснювалася процедура оцінки транскордонного впливу тощо). З огляду на зазначене, злочини у сфері оцінки впливу на довкілля мали б бути виділені в розділі VIII «Злочини проти довкілля» КК України в окрему статтю.

Окрім того, у ст. 236 КК України диспозиція злочину у сфері оцінки впливу на довкілля має бланкетний характер, тобто вона в загальній формі вказує на характер діяння, називає його, але для встановлення його конкретних ознак треба звертатися до актів законодавства, котрі регулюють відносини в цій галузі. Це, зокрема, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» та прийняті відповідно до нього нормативно-правові акти: Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля» від 13.12.2017 № 1026 [9]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та

об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля» від 13.12.2017 № 1010 [10]; Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля» від 13.12.2017 № 989 [11]; Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля» від 13.12.2017 № 1026 [12].

Вибір бланкетної форми для визначення такого злочину як «порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля» не можна визнати оптимальним із таких поданих далі міркувань. Зазначене порушення, згідно зі ст. 236 КК України, визнається злочинним лише в разі, коли матиме своїми наслідками загибель людей, екологічне забруднення значних територій, інші тяжкі наслідки, тобто «реальну матеріалізовану шкоду» [2, с. 27]. Проте порядок здійснення оцінки впливу на довкілля являє собою досить складну процедуру, що передбачає послідовне проходження декількох основних етапів, які, своєю чергою, охоплюють різні стадії, у процесі проходження яких треба додержуватися спеціальних правил. Безумовно, тут можливі ті чи інші порушення, зокрема, визначені в ст.15 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», за які винні особи мають притягатися до юридичної відповідальності. Однак далеко не всі правопорушення такого роду будуть набувати кримінального забарвлення, оскільки можуть досить оперативно виявлятися (причому, порушення порядку повідомлення про плановану діяльність та внесення звіту з оцінки впливу на довкілля до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля; порядку інформування громадськості; порядку проведення громадського обговорення і врахування його результатів тощо) і не матимуть своїм наслідком заподіяння «реальної матеріалізованої шкоди». Такі правопорушення кваліфікуються як адміністративні чи дисциплінарні.

Однак у сфері оцінки впливу на довкілля є група правопорушень, які можуть набути кримінального характеру в разі, коли дозволена за результатами оцінки впливу на довкілля господарська діяльність чи будівництво та експлуатація виробничих об'єктів унаслідок їх негативного впливу на довкілля призведе до загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків. У цьому разі й виникне необхідність у встановленні зв'язку між наслідками відповідної діяльності та оцінкою її впливу на довкілля й покарання винних осіб, якщо він (зв'язок) буде встановлений. Очевидно, такий зв'язок матиме місце в разі, коли діяльність, що завдала значної екологічної шкоди або ж спричинила загибель людей, виявиться неправомірною, оскільки:

а) на етапі планування вона підлягала оцінці впливу на довкілля, але суб'єкт господарювання ухилився від її проведення, і без здійснення такої оцінки та отримання рішення про провадження планованої діяльності розпочав діяльність, небезпечну для довкілля;

б) під час прийняття рішення, що санкціонувало провадження зазначеної діяльності (рішення уповноваженого центрального органу чи уповноваженого територіального органу про провадження планованої діяльності), не було враховано результати оцінки впливу на довкілля, які вказували на недопустимість її провадження;

в) рішення, що санкціонує провадження відповідної діяльності, прийнято на підставі врахування висновку з оцінки впливу на довкілля, який виявиться «завідомо

неправдивим». Також причинний зв'язок може мати місце між недотриманням під час провадження господарської діяльності, експлуатації об'єктів екологічних умов, визначених у висновку з оцінки впливу на довкілля, та тяжкими екологічними наслідками впливу цієї діяльності на довкілля.

Вважаємо, що можливість виділити склад правопорушень у сфері оцінки впливу на довкілля, які у відповідних випадках можуть кваліфікуватися як злочини, дозволяє відмовитися від бланкетної форми визначення диспозиції аналізованої категорії правопорушень кримінального характеру. Це має бути зроблено (визначення диспозиції) безпосередньо в статті, присвяченій злочинам у сфері оцінки впливу на довкілля, яку пропонуємо виокремити в КК України. Вона має мати назву «Порушення вимог законодавства про оцінку впливу на довкілля» і охоплювати такі склади правопорушень:

- 1) неврахування у встановленому порядку результатів оцінки впливу на довкілля під час прийняття рішення про провадження планованої діяльності;
- 2) підготовка завідомо неправдивого висновку з оцінки впливу на довкілля;
- 3) провадження планованої діяльності, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, без здійснення такої оцінки та отримання рішення про провадження планованої діяльності;
- 4) недотримання під час провадження господарської діяльності, експлуатації об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, зокрема з відобуванням корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин екологічних умов, визначених у висновку з оцінки впливу на довкілля, рішення про провадження планованої діяльності.

Висновки. Згідно із законодавством, оцінка впливу на довкілля є важливим інструментом запобігання появи в Україні нових джерел небезпечного впливу на довкілля. На рівні закону встановлюються не тільки обов'язкові для виконання вимоги щодо порядку здійснення такої оцінки та реалізації екологічних умов, визначених у її (оцінки) висновках, а й гарантії їх додержання. Однією з таких гарантій є кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, яка передбачена в переліку порушень екологічної безпеки в ст. 236 КК України. Регламентация зазначеної кримінальної відповідальності потребує вдосконалення в спосіб виокремлення в КК України окремої статті щодо порушень законодавства про оцінку впливу на довкілля. У диспозиції цієї статті має бути визначений чіткий перелік правопорушень, скоєння яких має тягнути за собою притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Використані джерела:

1. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059> (дата звернення: 11.02.2020).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.02.2020).

3. Науменко О. Оцінка впливу на довкілля vs Екологічна експертиза: що зміниться? *Юридична газета*. № 23 (625). 05.06.2018. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/ocinka-vplivu-na-dovkillya-vs-ekologichna-ekspertiza-shcho-zminilosya.html> (дата звернення: 11.02.2020).

4. Шульга А. М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання. Харків: НікаНова, 2012. 192 с.

5. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: Національна академія управління. 2011. 368 с. URL: <https://nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-46-1-monog.pdf> (дата звернення: 11.02.2020).

6. Архипов О. М. Загальнотеоретичні проблеми системи екологічних злочинів. *Правова держава*. 2005. №8. С.109–118. Режим доступу: <http://pravova-derzhava.org.ua/> (дата звернення: 11.02.2020).

7. Барановський В. Ф. Проблема криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на навколишнє природне середовище. *Юридична наука*. № 7. 2015. С. 99–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_7_14. (дата звернення: 11.02.2020).

8. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: *Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04> (дата звернення: 11.02.2020).

9. Порядок передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля: *Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1026*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79> (дата звернення: 11.02.2020).

10. Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля: *Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1010*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2017-%D0%BF#n12> (дата звернення: 11.02.2020).

11. Порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля: *Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 989*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2017-%D0%BF> (дата звернення: 11.02.2020).

12. Порядок ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля: *Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12. 2017 № 1026*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79> (дата звернення: 11.02.2020).

References:

1. Pro otsinku vplyvu na dovkillia: Zakon Ukrainy vid 23.05.2017 № 2059-VIII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059> [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

3. Naumenko, O. Otsinka vplyvu na dovkillia vs Ekologichna ekspertyza: shcho zminylosia? *Yurydychna hazeta- Legal newspaper*, 23 (625). (05.06.2018) URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/ocinka-vplyvu-na-dovkillia-vs-ekologichna-ekspertyza-shcho-zminilosya.html>. [in Ukrainian].

4. Shulha, A. M. (2012) Zlochyny proty dovkillia. Pytannia kvalifikatsii: nauково-praktychne vydannia. Kharkiv: NikaNova. [in Ukrainian].

5. Matviichuk, V. K. (2011) Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho sredovysycha: monohrafiia. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia. URL: <https://nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-46-1-monog.pdf>. [in Ukrainian].

6. Arkhypov, O. M. (2005) Zahalnoteoretychni problemy systemy ekolohichnykh zlochyv. *Pravoova derzhava- Constitutional state*, 8, 109–118. URL: <http://pravova-derzhava.org.ua/>. [in Ukrainian].

7. Baranovskyi, V. F. (2015) Problema kryminalizatsii ta dekriminalizatsii diian, shcho posiahaiut na navkolyshnie pryrodne seredovyshche. *Yurydychna nauka- Legal Science*, 7, 99–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_7_14. [in Ukrainian].

8. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyv ta inshi pravoporushennia proty dovkillia: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 10.12.2004 No 17. (2004) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>. [in Ukrainian].

9. Poriadok peredachi dokumentatsii dlia nadання vysnovku z otsinky vplyvu na dovkillia ta finansuvannia otsinky vplyvu na dovkillia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12.2017 № 1026. (2017) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia kryteriiv vyznachennia planovanoi diialnosti, yaka ne pidliahaie otsyntsi vplyvu na dovkillia, ta kryteriiv vyznachennia rozshyren i zmin diialnosti ta ob'ektiv, yaki ne pidliahaiut otsyntsi vplyvu na dovkillia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12.2017 No 1010. (2017) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2017-%D0%BF#n12>. [in Ukrainian].

11. Poriadok provedennia hromadskykh slukhan u protsesi otsinky vplyvu na dovkillia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12.2017 № 989. (2017) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2017-%D0%BF>. [in Ukrainian].

12. Poriadok vedennia Yedynoho reiestru z otsinky vplyvu na dovkillia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12. 2017 No 1026. (2017) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2020

Ерофеев Н. И.,

кандидат юридических наук,
научный сотрудник научно-исследовательской
лаборатории по проблемам предупреждения,
прекращения и расследования преступлений
территориальными органами
Национальной полиции Украины
Луганского государственного университета
внутренних дел имени Э. А. Дидоренко
(г. Северодонецк, Украина)

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ: ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В статье проанализировано состояние законодательного регулирования уголовной ответственности за преступления в сфере оценки воздействия на окружающую среду. Доказана целесообразность выделения в УК Украины отдельной статьи, посвященной преступлениям, посягающим на установленный порядок оценки воздействия на окружающую среду, а также определен состав правонарушений, которые должны быть включены в эту статью.

Ключевые слова: уголовная ответственность, преступление в сфере оценки воздействия на окружающую среду, нарушение порядка проведения оценки воздействия на окружающую среду, экологическая безопасность.

Yerofeiev M.,
Candidate of Legal Sciences,
Researcher at the Luhansk State University
of Internal Affairs named after E. O. Didorenko
Research Laboratory on Crime Prevention,
Termination and Investigation by
Territorial Authorities of the National Police of Ukraine
(Sievierodonetsk, Ukraine)

CRIMINAL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENTS: ISSUES OF IMPROVING LEGISLATIVE REGULATION

The article deals with the peculiarities of criminal responsibility for crimes in the field of environmental impact assessment, established by Art. 236 "Violation of environmental safety rules" of the Criminal Code of Ukraine (Criminal Code of Ukraine). As a part of a group of offenses that violate environmental safety rules (during the design, placement, construction, reconstruction, commissioning, operation and liquidation of enterprises, structures, etc.), "violation of the environmental impact assessment procedure" differs from the relevant administrative offenses by the degree of public danger manifested in its consequences - causing deaths, environmental pollution of large areas or other grave consequences. A crime in the field of environmental impact assessment is characterized by the fact that it is committed by special entities - officials and other persons who, in accordance with their responsibilities, participate in the environmental impact assessment procedure.

It is argued that the regulation of criminal liability for violation of the procedure for carrying out an environmental impact assessment has certain disadvantages. First, because in Art. 236 of the Criminal Code of Ukraine it is placed on par with other crimes in the field of environmental safety, which does not allow to focus attention on the specific nature of crimes related to the purpose and tasks of environmental impact assessment (plays a crucial role in deciding on the activities that have a negative impact to the environment). Secondly, in Art. 236 of the Criminal Code of Ukraine the disposition of the crime in the field of environmental impact assessment has a blank nature, that is, it in general indicates the nature of the action, calls it, but to establish its specific features should refer to the acts of legislation governing relations in this field. In this case, this method of determining the disposition of the crime is not justified. After all, in the field of environmental impact assessment we can identify a group of offenses that will become criminal in the case, when permitted by the results of an environmental impact assessment as a result of its negative impact on the environment will lead to the death of people, environmental pollution of large areas or other grave consequences. For example, such consequences may occur where the activities that caused the effects would prove to be unlawful because: (a) the entity, at the planning stage of the activity concerned, evaded the mandatory environmental impact assessment procedure and started the activity unintentionally; for the environment; b) the decision that authorized the implementation of the said activity did not take into account the results of the environmental impact assessment, which indicated the inadmissibility of its implementation; c) the decision authorizing the conduct of the relevant activity is made on the basis of the conclusion of the environmental impact assessment, which will prove to be "deliberately false". Failure to comply with the environmental

conditions identified in the environmental impact assessment may be also result of serious consequences.

In view of the above, the article concludes that it is inappropriate to use a banquet form to determine the disposition of this category of criminal offenses. It is emphasized that the Criminal Code of Ukraine should provide for a separate special article on crimes in the field of environmental impact assessment. It should be called "Violation of the requirements of the legislation on environmental impact assessment" and include the following types of offenses: 1) failure to take into account in a prescribed manner the results of the environmental impact assessment when deciding to carry out the planned activity; 2) preparing a deliberately false opinion on environmental impact assessment; 3) carrying out the planned activity subject to the environmental impact assessment without carrying out such assessment and obtaining the decision on the implementation of the planned activity; 4) non-observance during the economic activity, operation of objects, other interventions in the natural environment and landscapes, including the extraction of minerals, the use of man-made mineral deposits, environmental conditions, determined in the conclusion of the environmental impact assessment, decisions on carrying out the planned activity.

Keywords: criminal liability, crime in the field of environmental impact assessment, violation of the procedure of environmental impact assessment, environmental safety.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.79-89

УДК 343.322

О. В. Зайцев,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету України
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)
e-mail: tavr0106@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-6743-7114>

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

На підставі вивчення судової практики Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду зроблено висновок про різну кримінально-правову оцінку збройних конфліктів на території України. Це спричиняє застосування, ст. 111 КК України, в одному випадку, і ст. 258-3 КК України – в іншому. Приділено увагу міжнародній правовій оцінці збройних конфліктів на території України. Наголошується на значенні проваджень Міжнародного кримінального суду, рішення якого здатні вплинути на розв'язання проблем кваліфікації державної зради.

Ключові слова: державна зрада, збройний конфлікт, Міжнародний кримінальний суд.

Постановка проблеми. Вивченню злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема державної зради, у науці кримінального права України тривалий час не приділялося значної уваги. Це пояснюється тим, що цей злочин вчинявся вкрай рідко [1], відповідно й емпірична база для дослідження була майже відсутня. Через те не дивно, що основні ґрунтовні дослідження були проведені ще радянськими вченими, у тому числі за результатами кримінальних проваджень під час

Другої Світової війни. Наприклад, у 1941 р. за ст. 58-16 КК Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки «Зрада Батьківщині» було засуджено 8 976 військовослужбовців, у 1942 р. – 45 050, у 1943 р. – 527 57, у 1944 р. – 69 895 осіб [2]. Надалі, після завершення «холодної війни», між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, та США і країнами Західної Європи і їхніми союзниками – з іншого, що призвело до розпаду СРСР, проблематика державної зради в Україні не була актуальною, а тому й не викликала інтересу для дослідників-криміналістів.

Ситуація різко змінилася, коли в Україні відбулася Революція гідності, тимчасова окупація Автономної Республіки Крим (далі – АР Крим) [3] та територій у Донецькій та Луганській областях [4]. Саме з 2014 р. кількість кримінальних проваджень за ст. 111 КК України зросла в десятки разів. Так, згідно з повідомленням Служби безпеки України, за матеріалами Департаменту контррозвідки, тільки в 2019 р. розпочато 239 кримінальних проваджень за злочини проти основ національної та громадської безпеки, зокрема за ст. 111 КК України – 57 проваджень. Завдяки діяльності контррозвідки до різних видів та строків покарання за державну зраду засуджено 24 особи [5].

Водночас, більшість обвинувальних вироків була або ще перебуває на стадії апеляційного чи касаційного оскарження. Доводи в скаргах осіб, які є обвинуваченими в державній зраді, та їх захисників різноманітні. Низка з них, зокрема щодо неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність, заслуговують на вивчення й аналіз через призму законодавства України та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної зради досліджувалися в коментарях до КК України, посібниках, підручниках з Особливої частини кримінального права та окремих наукових статтях. Зокрема, ці питання висвітлювали у своїх працях М. І. Бажанов, О. Ф. Бангишев, Ю. В. Баулін, І. В. Діордіца, Л. М. Демидова, З. А. Загинеї, Н. С. Кончук, В. А. Ліпкан, Ю. В. Луценко, М. І. Мельник, Л. В. Мошняга, М. А. Рубашенко, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, М. І. Хавронюк, Р. Л. Чорний, О. В. Шамара, В. М. Шлапаченко та ін.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз проблем, які виникають при встановленні ознак державної зради на сучасному етапі історії України. Для цього слід вивчити доступну судову практику за 2014-2019 рр., зокрема, Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду. Також слід приділити увагу міжнародно-правовій оцінці збройних конфліктів на території України, особливо матеріалам звітів Канцелярії Прокурора Міжнародного Кримінального Суду за 2016 р., 2018 р. та 2019 р.

Виклад основного матеріалу. Вивчення судової практики дозволяє виділити низку проблем кримінально-правової кваліфікації державної зради, причому за всіма трьома формами її об'єктивної сторони [6, 7]. Приділимо увагу найбільш дискусійним їх аспектам.

В Україні у 2014 року розпочалися два збройні конфлікти – на території АР Крим і в окремих районах Донецької та Луганської областей [8]. Водночас Єдиний державний реєстр судових рішень України містить інформацію виключно про обвинувальні вирок за ст. 111 КК України щодо осіб, які вчинили перехід на бік ворога в період збройного конфлікту України та Російської Федерації (далі – РФ) на

території АР Крим. Жодного обвинувального вироку за державну зраду при переході на бік ворога під час збройного конфлікту на території окремих районів Донецької та Луганської областей немає.

Виходячи з текстів судових рішень, такий підхід органів кримінальної юстиції має певне пояснення. Суди вказують на відсутність міждержавного збройного конфлікту на сході України, на відміну від наявності його ознак на території АР Крим. Також зазначається, що території Донецької та Луганської областей не мають статусу тимчасово окупованих РФ. Крім того, судді звертають увагу на сутність «Донецької народної республіки» як терористичної організації, яка не містить жодних ознак, притаманних державі. Указане «утворення» не визнається як держава ані Україною, ані будь-якими іншими державами або міжнародними організаціями. Не менш вагомим, на думку суддів, є відсутність доказів того, що громадянин України перейшов на бік саме РФ, з якою Україна офіційно не перебуває ані в стані війни, ані в стані збройного конфлікту [9].

Такий підхід призвів до того, що дії громадян України з надання представникам «ДНР» та/чи «ЛНР» допомоги в проведенні підривної діяльності проти України або переходу на їх бік кваліфікуються, як правило, за ст. 258-3 КК України. Додатковим аргументом для такої кримінально-правової кваліфікації став висновок колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду, згідно з яким для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 258-3 КК України не вимагається «існування окремого судового рішення, рішення органу законодавчої чи виконавчої влади про визнання діяльності терористичною» [10].

Утім кваліфікація дій громадян України при переході на бік «ДНР» та «ЛНР» може невдовзі змінитися. Пов'язане це з тим, що, по-перше, з 30.06.2019р. набрала чинності ч. 6 ст. 124 Конституції України, відповідно до якої «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду». По-друге, збройний конфлікт на сході України є предметом вивчення Канцелярією Прокурора Міжнародного кримінального суду, яка, за результатами попереднього розслідування, опублікувала звіт за 2016 р. У висновках зазначається, що до 30 квітня 2014 року інтенсивність бойових дій між українськими урядовими військами й антиурядовими озброєними елементами на сході України досягла такого рівня, який тягне за собою можливість застосування до нього права збройних конфліктів, і що озброєні групи, які діють на сході України, у тому числі «ЛНР» та «ДНР», достатньо організовані, щоб вважатися сторонами неміжнародного збройного конфлікту.

Канцелярія Прокурора також дійшла до висновку, згідно з яким приклади прямого збройного протистояння між збройними силами РФ та України вказують на те, що принаймні з 14 липня 2014 року на сході України, паралельно із неміжнародним збройним конфліктом, має місце міжнародний збройний конфлікт. Канцелярія Прокурора продовжує розглядати заяви про те, що РФ здійснювала та здійснює загальний контроль над озброєними групами на сході України задля визнання існуючого збройного конфлікту між Збройними Силами України (далі – ЗСУ) та антиурядовими озброєними групами по суті міжнародним. Факт існування єдиного міжнародного збройного конфлікту на сході України передбачає вжиття щодо відповідного періоду статей Статуту, який стосується збройних конф-

ліктів міжнародного характеру [11]. 05 грудня 2018 р. Канцелярія Прокурора надала звіт по попередньому розслідуванню конфлікту на сході України за 2018 р., який містить висновки, ідентичні звіту за 2016 р. [12]. У звіті ж за 2019 рік наводиться висновок Канцелярії Прокурора, що прямі військові дії між відповідними збройними силами Російської Федерації та Україною свідчать про існування міжнародного збройного конфлікту на сході України не пізніше 14 липня 2014 року, паралельно із неміжнародним збройним конфліктом [13].

Отже, визнання Міжнародним кримінальним судом збройного конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей міжнародним (між Україною та РФ) стане додатковим аргументом кваліфікації дій громадян України (за наявності інших ознак складу злочину) за ст. 111 КК України.

Наступною проблемою при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 111 КК України у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту є вказівка на відсутність збройного конфлікту на території АР Крим або завершення періоду його існування [14]. Окремі аспекти цього питання вже були розглянуті раніше [15]. На додаток до сформованих висновків щодо існування міждержавного збройного конфлікту, вважаємо за необхідне враховувати прийняття Генеральною Асамблеєю ООН низки резолюцій, які стосуються окупації АР Крим, під час здійснення кримінально-правової кваліфікації. Зокрема, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 р. № 68/262; Резолюції «Ситуація з правами людини в АР Крим та м. Севастополь, Україна» від 19 грудня 2016 р. № 71/205; від 19 грудня 2017 р. № 71/205; від 22 грудня 2018 р. № 73/263; від 19 грудня 2019 р. № 74/168; Резолюції «Проблема мілітаризації АР Крим та м. Севастополь (Україна), а також частин Чорного й Азовського морів» від 17 грудня 2018 р. № 73/194; від 9 грудня 2019 р. № 74/17.

Кожна з цих резолюцій має суттєве значення для правильної оцінки збройного конфлікту на території АР Крим, та, відповідно, і для правильного і точного встановлення об'єктивних ознак державної зради. Зокрема, у Резолюції № 68/262 Генеральна Асамблея ООН зазначила, що т. зв. «референдум» 16 березня 2014 року є незаконним і не може стати основою для будь-якої зміни статусу АР Крим або міста Севастополя, та закликала всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-якої зміни статусу АР Крим та міста Севастополя на основі згаданого вище «референдуму». У подальших резолюціях, починаючи із Резолюції від 19 грудня 2016 р. № 71/205, РФ визнається державою-окупантом, а територію Криму і Севастополя – тимчасово окупованими територіями. Слід зауважити, що в Резолюції від 19 грудня 2017 р. № 71/205 держави-підписанти закликали РФ дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 р. і Додаткового протоколу № 1 1977 р. до них. Враховуючи те, що вказані угоди стосуються законів і звичаїв війни, спрямовані на захист жертв збройних конфліктів, це дозволяє зробити висновок, що Генеральна асамблея ООН опосередковано визнає наявність міжнародного збройного конфлікту за участю РФ. Усі вищезгадані резолюції підтверджують єдність і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів і застерігають незаконну анексію, а також вимагають дотримання окупаційною владою всіх своїх зобов'язань згідно із міжнародним правом.

Слід навести результати попереднього розслідування злочинів, що вчинені на території АР Крим, яке здійснює Канцелярія Прокурора Міжнародного кримінального суду. Звіти за 2016 р., 2018 р., 2019 р. [11-13] кваліфікують ситуацію на території Криму та Севастополя як міжнародний збройний конфлікт між Україною та РФ, який виник не пізніше 26 лютого 2014 р. Причому право міжнародних збройних конфліктів повинно бути застосовано і після 18 березня 2014 р., через те що в Криму та Севастополі фактично зберігається стан окупації, а згідно із законодавством України, дата окупації півострова – 20 лютого 2014 р. [3]. Таким чином, наведені нормативні акти та звіти вказують на те, що міжнародний збройний конфлікт у Криму триває й надалі у виді окупації півострова.

У зв'язку з викладеним, звертають на себе увагу такі факти. Прийняття резолюції Генеральної асамблеї ООН та оприлюднення Канцелярією Прокурора Міжнародного кримінального суду звітів про дії з попереднього розслідування злочинів, які вчинені на території України, привели до відповідної реакції з боку РФ. 16 листопада 2016 р. Президент РФ підписав розпорядження «Про наміри Російської Федерації не стати учасником Римського Статуту Міжнародного кримінального суду» [16]. Надалі ж РФ взагалі вийшла з Женевської конвенції про захист цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів. Закон «Про відкликання заяви, зробленої при ратифікацію Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)» підписаний Президентом РФ 12 листопада 2019 р. [17].

Окрім вищевикладеного, під час вивчення судової практики виявлено, що однією з підстав оскарження обвинувальних вироків за ст. 111 КК України є доводи захисників про відсутність ознак суб'єкта цього злочину. Як приклад, можна навести кримінальне провадження щодо військовослужбовця Збройних Сил України, який ілюструє поширений і характерний випадок вчинення державної зради під час російської агресії на території АР Крим. Так 22 березня 2014 року цивільними особами та військовослужбовцями РФ відбулося захоплення військової частини ЗСУ, яка дислокована у смт. Новофедорівка Сакського району АР Крим. Через незаконне захоплення зазначеними особами зброї та боєприпасів бойова та мобілізаційна готовність військової частини була підірвана.

В один із днів третьої декади березня 2014 року командуванням частини на загальному шиківанні доведено до всього особового складу ситуацію в АР Крим та необхідність прийняття рішення кожним військовослужбовцем щодо дотримання Військової присяги на вірність Українському народові й передислокації особового складу частини на материкову частину України для подальшого проходження військової служби в ЗСУ. Однак більшість військовослужбовців самовільно залишили військову частину та звернулись із рапортами до командування Чорноморського флоту РФ із проханням зарахувати їх в ряди Збройних Сил Російської Федерації та заявами про прийняття громадянства РФ.

Однією із таких осіб став прапорщик цієї частини, який відмовився виконувати обов'язки несення військової служби в ЗСУ та заявив про намір проходити службу в Збройних Силах РФ. Причому, ще до силового захоплення військової частини, а саме 20 березня 2014 року, він уклав контракт строком на 1 (один) рік про проходження військової служби й зарахування в списки особового складу Збройних Сил РФ як повітряний радист авіаційної ланки змішаної авіаційної ескадрильї змішаного авіаційного полку.

Як наслідок, ним були проігноровані вимоги Командувача Військово-Морських Сил ЗСУ від 24 квітня 2014р. про передислокацію військовослужбовців військових частин із півострову Крим до визначених місць знаходження на континентальній частині України. Не виконав він також наказ від 12 травня 2014 р. про здійснення маршу особового складу військової частини з місця дислокації військової частини в АР Крим до м. Миколаїв [18].

Під час судового розгляду захисник наполягав на відсутності ознак суб'єкта злочину, а саме громадянства України підсудного. Це свідчило, на думку адвоката, про неможливість здійснювати підсудним військову службу в ЗСУ після 18 лютого 2014 року. І, відповідно, у період збройного конфлікту України і РФ, початком якого є 26 лютого 2014 року, він не був військовослужбовцем ЗСУ, а на момент вступу на військову службу за контрактом до Збройних Сил РФ уже був громадянином РФ [19].

Позицію сторони захисту, що підсудний не був громадянином України і не був військовослужбовцем ЗСУ на момент захоплення штабу військової частини, суд не взяв до уваги. Оцінюючи факт отримання підсудним 2 квітня 2014 року паспорта громадянина РФ, суд зазначив, що згаданий прапорщик є громадянином саме України, а підтвердженням для такого висновку є наявність у нього паспорта громадянина України, що, відповідно до положень Закону України «Про громадянство України», свідчить про наявність громадянства нашої держави. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду залишив без змін вирок районного суду та ухвалу апеляційного суду, а касаційну скаргу захисника – без задоволення [20].

У контексті цього кримінального провадження наведемо цікавий факт. У вересні 2016 р. Генеральна прокуратура РФ надіслала до Генеральної прокуратури України лист, у котрому наполягала на відсутності громадянства України в сотень підозрюваних за ст. 111 КК України, які вчинили перехід на бік РФ під час збройного конфлікту в АР Крим. Основним аргументом наводився текст так званого Указу Президента України «Про вихід із громадянства України» від 21 березня 2014 р. № 01/2014, який підписав В. Ф. Янукович, перебуваючи в м. Ростов-на-Дону [21].

Цей документ та йому подібні не визнаються органами державної влади України як офіційні. Відповідно, і наведене вище рішення Верховного Суду має суттєве значення під час розгляду наступних кримінальних проваджень. Особливо враховуючи те, що, згідно із заявою в. о. президента України (з 22.02.2014р. по 07.06.2014р.) О. Турчинова, «серед усіх силовиків, які перебували в Криму, не зрадили свою країну: з 13 468 солдатів та офіцерів Збройних сил – лише 3 990 (29,6 %); з 10 936 працівників МВС не стали зрадниками лише 88 осіб (0,8 %!); з 1 870 прикордонників до України повернулося лише 519 (29,7 %); з 2 240 працівників СБУ – лише 242 (10,8 %); із 527 офіцерів і прапорщиків Управління держохорони не зрадили Україну лише 20 осіб» [22]. Слід додати, що й досі тривають провадження за ст. 111 КК України проти 327 суддів, 299 працівників прокуратури, 134 депутатів Севастопольської міськради та ВР АРК, 11 самопроголошених представників влади Криму [23].

Висновки. Аналіз окреслених у цій статті проблем кваліфікації державної зради на сучасному етапі історії України не є вичерпним. Діяльність органів кримінальної юстиції поступово виявляє нові труднощі в правозастосовчій практиці, з якими стикаються асистенти кримінальних проваджень за ст. 111 КК України. Значне коло гостро дискусійних питань може бути вирішено за підсумками діяльності

Міжнародного кримінального суду, який остаточно встановить наявність чи відсутність на території України збройних конфліктів, їх характер, сторони, період існування та інші правові наслідки. До цього ж часу учасники кримінального провадження, обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність про державну зраду, повинні враховувати наявні висновки Касаційного кримінального суду, які викладені в постановвах Верховного Суду.

Використані джерела:

1. За 10 років в Україні за державну зраду засудили 7 людей. 28.04.2012. URL: <http://tyzhden.ua/News/48897>
2. Сколько «изменников» обнаружила Родина № 103, 16.09.2011 <https://novaya-gazeta.ru/articles/2011/09/16/45916-skolko-171-izmennikov-187-obnaruzhila-rodina>
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014р. № 1207-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
4. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
5. Попереджені теракти, засуджені зрадники та протидія корупції в оборонній сфері – контррозвідка СБУ підбила підсумки роботи за рік. 27.12.2019р. https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/6923?fbclid=IwAR2pek1AOBqJfs0WZEoLFMZ1n8oqhcjJiZfti9lRFZSdcb0yyKJlx_8nIM#JGLsDIUo.dpbs
6. Зайцев О. В. До питання державної зради у формі шпигунства (ст. 111 КК України) // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 48-58.
7. Зайцев О. В., Філіпенко В. Р. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України як форма державної зради (ст. 111 КК України). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Северодонецьк, 2019. Вип. 3 (87). С. 244 -255.
8. Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку Російської Федерації / О. Гарбар, А. Конопкін, О. Кореньков, С. Мовчан, За ред.: О. Павліченко, О. Мартиненка / *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. К., 2018. 40 с.
9. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Запорізького апеляційного суду від 22.11.2018 у справі № 319/85/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78161951>
10. Постанова Верховного Суду від 05 липня 2018 року у справі № 225/6151/15-к, провадження № 51-1609км18 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241808>
11. Отчет о действиях по предварительному расследованию за 2016 г. Канцелярия Прокурора Международного уголовного суда. 14.11.2016 г. URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>
12. Отчет о действиях по предварительному расследованию за 2018 г. Канцелярия Прокурора Международного уголовного суда. 05.12.2018 г. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2018-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>
13. Report on Preliminary Examination Activities (2019) 5 December 2019. International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=191205-rep-otp-PE>
14. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва від 25.06.2018 у справі № 11-кп/796/431/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75004486>

15. Зайцев О. В. До проблеми кваліфікації державної зради у разі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту (аналіз судової практики 2014-2018 рр.) *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Сєвєродонецьк, 2019. Вип. 2 (86). С. 258-269.

16. Распоряжение Президента Российской Федерации от 16.11.2016 № 361-рп «О намерении Российской Федерации не стать участником Римского статута Международного уголовного суда» Официальный интернет-портал правовой информации [http:// publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201611160018](http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201611160018)

17. Федеральный закон от 12.11.2019 № 368-ФЗ «Об отзыве заявления, сделанного при ратификации Дополнительного протокола к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающегося защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I)». Официальный интернет- портал правовой информации [http:// publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201911120051](http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201911120051)

18. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 06.02.2018 р., справа № 753/2407/0/16-к, провадження № 1-кп/753/259/18 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72174943>

19. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 12 вересня 2018 року у справі № 753/24070/16-к колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76612196>

20. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2019 року у справі № 753/24070/16 к, п провадження № 51 – 10318 км 18 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82599973>

21. Росія надала Україні докази вини 229 кримських прокурорів-зрадників – ППУ. 30 вересня, 2016 <https://tyzhden.ua/News/175083>

22. Коваленко О. Як ми втрачали Крим: свідчення перших осіб України 10.04.2017р. https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/

23. ППУ оприлюднила повістки 727 підозрюваним у держзраді 31 травня 2016 // <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/31/7110349/>

References:

1. Za 10 rokov v Ukraini za derzhavnu zradu zasudyly 7 lyudej. 28.04.2012. URL: <http://tyzhden.ua/News/48897> [in Ukrainian].

2. Skolko «yzmennykov» obnaruzhyla Rodyna № 103, 16.09.2011 URL: <https://novaya-gazeta.ru/articles/2011/09/16/45916-skolko-171-izmennikov-187-obnaruzhila-rodina> [in Ukrainian].

3. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovani terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014r. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> [in Ukrainian].

4. Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnogo suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh: Zakon Ukrainy vid 18.01.2018 r. № 2268-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> [in Ukrainian].

5. Poperedzeni terakty, zasudzeni zradnyky ta protydyia koruptsii v oboronni sferi - kontrolovidka SBU pidbyla pidsumky roboty za rik. 27.12.2019r. URL: https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/6923?fbclid=IwAR2pek1AOBqJfs0WZEoLFMZ1n8oqhcejJfZfti9IRFZSdc0yyKJlx_8nIM#.JGLsDIUO.dpbs [in Ukrainian].

6. Zaitsev, O. V. 92017) Do pytannia derzhavnoi zraady u formi shpyhunstva (st. 111 KK Ukrainy) // *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo un-tu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka- Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*. Sievierodonetsk. № 3 (79), 48-58. [in Ukrainian].

7. Zaitsev, O. V., Filipenko, V. R. (2019) Nadannia inozemnoi derzhavi, inozemnoi orhanizatsii abo yikh predstavnykam dopomohy v provedenni pidryvnoi diialnosti proty Ukrainy yak forma derzhavnoi zryady (st. 111 KK Ukrainy). *Visnyk Luhanskoho derzhaivnoho univertsytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka- Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*. Sievierodonetsk, 3 (87), 244-255. [in Ukrainian].

8. Zbroynyi konflikt v Ukraini: viiskova pidtrymka nezakonnnykh zbroinykh formuvan «DNR» ta «LNR» z boku Rosiiskoi Federatsii (2018) O. Harbar, A. Konopkin, O. Korenkov, S. Movchan (Eds.) O. Pavlichenko, & O. Martynenko (Ed.) Ukrainiska Helsinska spilka z prv liudyny. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Ukhvala kolehii suddiv sudovoi palaty z rozghliadu kryminalnykh sprav Zaporizkoho apeliatyynoho sudu vid 22.11.2018 u spravi № 319/85/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78161951> [in Ukrainian].

10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 05 lypnia 2018 roku u spravi № 225/6151/15-k, provadzhennia № 51 1609km18 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241808> [in Ukrainian].

11. Otchet o deistvyiakh po predvartelnomurassledovaniyu za 2016h. Kantseliariya Prokurora Mezhdunarodnohoholovnohosuda. 14.11.2016 h. URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf> [in Ukrainian].

12. Otchet o deistvyiakh po predvartelnomurassledovaniyu za 2018h. Kantseliariya Prokurora Mezhdunarodnohoholovnohosuda. 05.12.2018h. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2018-otp-rep-PE-Ukraine.pdf> [in Ukrainian].

13. Report on Preliminary Examination Activities (2019) 5 December 2019. International Criminal Court. URL: <https://www.icc.cpi.int/Pages/item.aspx?name=191205-rep-otp-PE> [in Ukrainian].

14. Ukhvala kolehii suddiv sudovoi palaty z rozghliadu kryminalnykh sprav Apeliatsiynoho sudu m. Kyieva vid 25.06.2018 u spravi № 11-kp/796/431/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75004486> [in Ukrainian].

15. Zaitsev, O. V. (2019) Do problemy kvalifikatsii derzhavnoi zryady u razi perekhodu na bik voroha v period zbroinoho konfliktu (analiz sudovoi praktyky 2014-2018 rr.) *Visnyk Luhanskoho derzhaivnoho univertsytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka- Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*. Sievierodonetsk, 2 (86), 258-269. [in Ukrainian].

16. Rasporiazhenye Prezydenta Rossiiskoi Federatsyy ot 16.11.2016 № 361-rp «O namerenyy Rossiiskoi Federatsyy ne stat uchastnykom Rymyskoho statuta Mezhdunarodnoho uholovnoho suda» Ofytsyalnyi ynternet-portal pravovoi ynfornatsyy. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201611160018> [in Ukrainian].

17. Federalnyi zakon ot 12.11.2019 № 368-FZ «Ob otzyve zaiavleniya, sdellanoho pry ratyfykatsyy Dopolnytelnoho protokola k Zhenevskym konventsyiam ot 12 avhusta 1949 hoda, kasaiushchegosia zashchyty zhertv mezhdunarodnykh voorozhennykh konfliktov (Protokol I)». Ofytsyalnyi ynternet portal pravovoi ynfornatsii. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201911120051> [in Ukrainian].

18. Vyrok Darnytskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 06.02.2018r., sprava № 753/24070/16-k, provadzhennia № 1 kp/753/259/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72174943> [in Ukrainian].

19. Ukhvala Apeliatsiynoho sudu m. Kyieva vid 12 veresnia 2018 roku u spravi № 753/24070/16-k kolehiia suddiv sudovoi palaty z rozghliadu kryminalnykh sprav. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76612196> [in Ukrainian].

20. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 chervnia 2019 roku u spravi № 753/24070/16 k, provadzhennia № 51 – 10318 km 18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82599973> [in Ukrainian].

21. Rosiia nadala Ukraini dokazy vyny 229 krymskykh prokuroriv-zradnykiv – HPU. 30 veresnia, 2016 . URL: <https://tyzhden.ua/News/175083> [in Ukrainian].

22. Kovalenko, O. Yak my vtrachaly Krym: svidchennia pershykh osib Ukrainy 10.04.2017r. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak-myvtrachaly-krym-svidchennja-persyh-osib-ukrainy/> [in Ukrainian].

23. HPU opryliudnyla povistky 727 pidozriuvanyim u derzhzradi 31 travnia 2016. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/31/7110349/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.02.2020

Зайцев А. В.,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры уголовного права № 1
Национального юридического университета
Украины имени Ярослава Мудрого
(г. Харьков, Украина)

ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИЗМЕНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В результате изучения судебной практики Кассационного уголовного суда в составе Верховного Суда сделан вывод о разной уголовно-правовой оценке вооруженных конфликтов на территории Украины. Это повлекло применение ст. 111 УК Украины, в одном случае, и ст. 258-3 УК Украины - в другом. Уделено внимание международной правовой оценке вооруженных конфликтов на территории Украины. Отмечается исключительное значение производств в Международном уголовном суде, результаты которых способны повлиять на разрешение проблем квалификации государственной измены.

Ключевые слова: государственная измена, вооружённый конфликт, Международный уголовный суд.

Zaytsev O.,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal Law № 1
National Law University named
after Yaroslav Mudriy
(Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF HIGH TREASON QUALIFICATION ON THE CURRENT STAGE

As a result of the examination of the case law for high treason, it is concluded that there is a different assessing the criminal justice of armed conflicts in the territory of Ukraine. Courts point out that there is the absence of international armed conflict in eastern Ukraine, in contrast to the signs of its presence in the Crimea. This entails the application of the article 111 of the Criminal Code of Ukraine in one case and the article 258-3 of the Criminal Code of Ukraine in another one.

The article notes the importance of the proceedings of the International Criminal Court, whose decision may affect the solution of problems of qualification of high

treason. To date, the Prosecutor's Office is considering an alternative to defining an armed conflict in eastern Ukraine. It is a question of the possibility of applying the provisions of the Rome Statute concerning both international and non-international armed conflict. The situation on the territory of the Crimea is qualified as an international armed conflict between Ukraine and Russia, which arose no later than on 26 February 2014 and continues the occupation of the peninsula.

Also, the defendants for high treason cite their lack of Ukrainian citizenship in the transition to Russia during the armed conflict in February 2014. As the main argument is the Decree of the President of Ukraine "On withdrawal from the citizenship of Ukraine", signed by V. F. Yanukovych. Such documents are not recognized by the bodies of state power of Ukraine as official, which leads to recognition by the court of such persons as subjects of high treason.

The most controversial problems could be solved by the International Criminal Court, which would establish the existence or absence of armed conflicts in the territory of Ukraine, their nature, parties, period of existence and other legal consequences. At the same time, participants in criminal proceedings, choosing and applying the provisions of Ukraine on criminal responsibility on high treason, should take into account the existing conclusions of the Court of Cassation, as set out in the decisions of the Supreme Court.

Keywords: state treason, armed conflict, International Criminal Court.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.89-101

УДК 342.7

О. А. Любчик,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Севєродонецьк, Україна)

e-mail: lyubchikaa@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8239-2129>

«ГРА СЛІВ» З ТЯЖКИМИ НАСЛІДКАМИ, АБО ЩО ТАКЕ МЕДИЧНА ДОПОМОГА

У статті досліджуються сутність, ознаки та визначення поняття «медична допомога» як юридично значущого терміна, співвідношення цього поняття з поняттям «медична послуга». Досліджуються правові позицією законодавця і Конституційного Суду України з цього приводу та ставлення до цього питання науковців. Проведений порівняльний аналіз правової природи термінів «медична допомога» та «медична послуга». Визначається стан і тенденції правового регулювання захисту прав людини на здоров'я та життя в Україні. Запропоновані напрямки вдосконалення правового регулювання щодо захисту прав людини на здоров'я та життя.

Ключові слова: медична допомога, медична послуга, захист прав людини на здоров'я та життя, тенденції правового регулювання, законодавче забезпечення захисту прав людини.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні, яка декларує прагнення до європейських цінностей та проголошує прихильність до європейських соціальних стандартів, помітно погіршився стан справ із дотриманням прав людини у сфері охорони здоров'я, захисту її прав на гідний рівень життя та захисту права кожного на саме життя та здоров'я. Суттєвий вплив на таку реальність надає низький рівень економічного розвитку суспільства та, як наслідок цього, низький рівень життя громадян України; різновекторні політичні процеси; військові дії, у яких бере участь Україна; недостатність здійснюваних заходів щодо подолання корупції та ін. Але ж є і такі фактори, які не залежать від зовнішнього впливу на діяльність держави, не пов'язані з діяльністю тіньових структур та процесів, і мінімізацію цих факторів забезпечило би просте виконання Конституції України, діючих законів та рішень Конституційного Суду України. Саме таким фактором, такою штучною проблемою стала проста підміна термінів, які закріплені в Конституції України, Основах законодавства України про охорону здоров'я та інших нормативних актах. Мова йде про словосполучення «медична допомога» та «медичні послуги». Пересічна людина, навіть фахівець із вищою юридичною освітою, який цілеспрямовано не досліджував сутність цих термінів, не одразу зрозуміє їх корінні відмінності, а зрозуміти, що саме ці відмінності порушують право всіх громадян України на здоров'я та безпосередньо життя зовсім здається абсурдом. Проте саме такий механізм (підміни понять) закладений у діючих нормативних актах, які сьогодні регулюють порядок, умови, підстави, обсяг та платність (або безоплатність) здійснення медичних заходів, з боку державних та комунальних медичних закладів, для забезпечення реалізації права кожної людини й громадянина України на життя та здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реалізації права на життя та здоров'я в Україні вивчали такі фахівці в галузі права, як: С. В. Антонов, С. Б. Булеца, О. М. Берназ-Лукавельська, В. С. Віткова, В. Д. Волков, В. О. Галай, В. Г. Гінзбург, З. А. Дікінова, Л. М. Дешко, О. А. Єнікєєв, В. П. Заблоцький, З. В. Каменєв, А. Б. Литовка, Г. А. Миронова, О. О. Прасов, І. Я. Смотров, А. В. Тихомиров, І. В. Тимофєєв, М. К. Хобзей та ін. Проте проблема наукового визначення понять «медична допомога» та «медична послуга» до сьогодні не є розв'язаною, і донині існують також суперечності діючого законодавства щодо застосування цих термінів.

Формулювання цілей. Метою цього дослідження є визначення дефініції «медична допомога» як юридично значущого терміна та його співвідношення з поняттям «медична послуга», з'ясування правової природи цих понять; на підставі зроблених висновків – визначення стану і тенденцій правового регулювання захисту прав людини на здоров'я та життя в Україні.

Виклад основного матеріалу. Національне відродження та державне будівництво в Україні потребує корінних змін в усіх сферах суспільного життя, відродження процесів дотримання соціальних прав громадян, забезпечення реальних гарантій їх реалізації. Стаття 21 Конституції України закріплює правило, згідно з яким права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; стаття 22 визначає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані та визнає, що зміст й обсяг прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не може бути звужений. Такі слушні формулювання, виникають оптимістичні очікування щодо їх виконання державою. Однак не все, що проголошується, реалізується в житті.

Оптимізм громадян мав би підвищити зміст статті 49 Конституції України, яка закріплює право кожної людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава повинна створювати умови для ефективного й доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно [1]. Проте реальність, з якою стикаються громадяни України, яскраво свідчить про те, що такі конституційні положення відбивають, скоріше, прагнення та орієнтири на майбутнє держави й суспільства, ніж реальну дійсність.

Останніми роками в Україні приймаються нормативні акти, які порушують норми Конституції України, обмежують права громадян на безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, скорочують навіть самі такі заклади, створюють умови для обмеження доступу громадян на медичну допомогу. Саме тому в умовах політичної, економічної, соціальної та епідеміологічної кризи в українській державі вкрай необхідно запровадити дієві механізми та створити умови для забезпечення найважливішого права людини – права на безоплатну медичну допомогу як складову права на життя та здоров'я.

З моменту прийняття Конституції України українська влада та громадяни України дуже пишалися її змістом; останні сподівалися, що її положення почнуть запроваджуватись у життя. Люди ще пам'ятали високі соціальні стандарти життя та прагнули отримати гарантії їх дотримання державою, тому закріплене в статті 49 Конституції України словосполучення «право на безоплатну медичну допомогу» не давало можливостей і приводів владі посягати на таке право.

Положення цієї статті Конституції відповідали нормам міжнародного права, а саме міжнародним договорам, які ратифікувала Верховна Рада України. Так Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року у статті 25 закріплює, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, зокрема їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, удівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [2]. У статті 13 Європейської соціальної хартії (ETS N35) від 1961 року йдеться, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальну та медичну допомогу, договірні сторони зобов'язуються забезпечити таке: щоб будь-якій малозабезпеченій особі, яка неспроможна отримати достатніх коштів або завдяки своїм власним зусиллям, або з інших джерел, зокрема за рахунок допомоги по соціальному забезпеченню, надавалась належна допомога, а у випадку захворювання – забезпечувався догляд, якого вимагає стан її здоров'я [3]. Ключові посилли в цих договорах свідчать про те, що держава повинна забезпечити право кожного (не тільки громадян), незалежно від майнового стану на державну допомогу, у тому числі в разі погіршення здоров'я, і медичну допомогу, яку вимагає стан здоров'я. Тобто, погоджуючись із цими положеннями, держава бере на себе зобов'язання перед міжнародним співтовариством, а приймаючи Конституцію Україну – перед українським народом за надання безоплатної медичної допомоги кожному, хто її потребує, хоча б в державних та комунальних закладах охорони здоров'я. Треба пам'ятати, що визначення «безкоштовна медична допомога» – словосполучення умовне, усі розуміють, що кожен громадянин уже сплатив податками, зборами та іншими неподатковими платежами це своє право, і коли приходить чергова влада, вона приймає «правила гри»,

які прописані в Основному Законі держави та діючих міжнародних договорах. Якщо такі правила владу не задовольняють, то вона повинна або ініціювати зміни до Основного Закону і, згідно з цим, нести політичну відповідальність за таке рішення, або чітко дотримуватись його положень.

Однак в Україні був вибраний інший шлях: не змінюючи положення статті 49 Конституції України, підмінити поняття «медична допомога» поняттям «медична послуга» і на рівні підзаконного акту запровадити платну медицину в державних та комунальних закладах охорони здоров'я. Тобто Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 1138 від 17 вересня 1996 р. «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» [4]. Ця т. зв. «передова ідея» не зразу привернула увагу суспільства, тому що той перелік «платних послуг» не стосувався профілактики та лікування розповсюджених і тяжких захворювань.

Якщо Постанова № 1138 на момент прийняття мала 26 позицій «Послуг щодо надання лікувально-профілактичної допомоги», то вже наступного року він складався з 52. Така геометрична прогресія зростання кількості платних послуг на фоні падіння економіки країни та низького рівня забезпечення більшості населення не залишилася поза увагою суспільства. З цього моменту бере свій початок як теоретична дискусія щодо «корінних відмінностей» між поняттями «медична допомога» та «медична послуга», так і поступове зменшення змістовного наповнення медичної допомоги в розумінні статті 49 Конституції України.

Через те вже в наступному 1998 року Конституційний Суд України (КСУ) рішенням у справі (про платні медичні послуги) від 25 листопада N 1-29/98 визнав положення Постанови №1138 неконституційним [5]. У цьому рішенні було вказано наступне: «Зміст поняття «медична допомога» Конституція України не розкриває. Відсутнє його визначення також в Основах законодавства України про охорону здоров'я та інших нормативних актах. Однак у медичній науці поняттям «медична допомога» переважно охоплюються лікування, профілактичні заходи, які проводяться при захворюваннях, травмах, пологах, а також медичний огляд та *деякі інші види медичних робіт*. Зміст близького до «медичної допомоги» поняття «медична послуга» до цього часу залишається не визначеним не тільки в нормативних актах, зокрема в названій Постанові КМУ, а також у медичній літературі». Конституційний Суд зазначив також: «...значна частина перерахованих у цьому Переліку платних медичних послуг підпадає під поняття «медична допомога», ненадання якої може завдати істотної шкоди здоров'ю хворих [5, п. 2, абз. 7]. Тобто Конституційний Суд не називає дії, які перераховані в Переліку платних послуг, як послуги, а зазначає, що це є «медична допомога».

До «медичної допомоги» він відносить ряд визначених у Переліку платних послуг дій, які безпосередньо пов'язані з лікуванням хворих та профілактикою захворювань. Це зокрема профілактичні медичні огляди з винесенням висновку про стан здоров'я на прохання громадян (розділ I, пункт 15); зубне, вушне, очне протезування дорослого населення (розділ I, пункт 25); надання всіх видів медичної та лікувально-профілактичної допомоги (крім першої невідкладної) особам, обслуговування яких не передбачено даним закладом (розділ I, пункт 37); надання додаткової медичної інформації на прохання громадян (довідки, виписки з історії хвороби) (розділ II, пункт 3) та інші [5, п. 2, абз. 7].

Тобто Конституційний Суд України в рамках повноважень наголошує наступне: 1) визначає сутність та суттєві ознаки «медичної допомоги» (п. 2, абз. 8); 2) називає дії, які знаходяться в Переліку платних послуг, – «виконання робіт» (п. 2, абз. 8); 3) визначає дії, які знаходяться в Переліку платних послуг і які відносяться до медичної допомоги, та дії, які за певних обставин можуть розглядатися як медична допомога (п. 2, абз. 7, 8); 4) визначає незначну частину положень із зазначеного Переліку, яка може розглядатися як послуги, надання яких безоплатно в державних закладах охорони здоров'я не може брати на себе держава (п. 2, абз. 9) [5].

Це правова позиція КСУ, і не погоджуватись з нею, оспорювати її, оскаржувати, не виконувати, не звертати уваги або пропонувати інший підхід до тлумачення статті 49 Конституції не має права жоден державний орган або юрист-фахівець, який інтерпретує діюче законодавство. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Конституційний суд України», єдиний орган, який може легально тлумачити Конституцію, – це Конституційний суд України. У 2016 році Конституцію України було доповнено статтею 151-2, у якій закріплено, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними й не можуть бути оскаржені.

З цього Рішення КСУ можна зробити висновок, що він не сформулював чітке визначення поняття «медична допомога», але ж охарактеризував її сутність та визначив суттєві ознаки й конкретні дії, вказані в Переліку платних послуг, які є медичною допомогою. Науковці за цими «лекалами» мають можливість позмагатись щодо чіткого та слушного визначення терміна «медична допомога».

Вказану правову позицію КСУ підтримав також у своєму Рішенні від 29 травня 2002 року N 10-рп/2002 щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 статті 49 Конституції України: «...у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) [6]. Так було визначено:

- *загальний зміст безоплатної медичної допомоги*. Він полягає у відсутності для всіх громадян обов'язку сплачувати за надану їм медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я як у момент, так і до чи після її отримання. Словосполучення «безоплатність медичної допомоги» означає неможливість стягування з громадян плати за таку допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я у будь-яких варіантах розрахунків (готівкою або безготівковими): чи у вигляді «добровільних внесків» до різноманітних медичних фондів, чи у формі обов'язкових страхових платежів (внесків) тощо [6, п. 4, абз. 6];

- положення статті 49 Конституції не забороняють можливості надання громадянам *медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги* (за термінологією Всесвітньої організації охорони здоров'я – «медичних послуг другорядного значення», «парамедичних послуг»), у зазначених закладах за окрему плату. *Перелік таких платних послуг не може вторгтися в межі безоплатної медичної допомоги і, відповідно до вимог п. 6 ч.1 статті 92 Конституції, має встановлюватися законом* [6, п. 4, абз. 8].

У цьому ж Рішенні було вирішено:

- положення ч. 3 статті 49 Конституції «*у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно*» треба розуміти так, що в державних та комунальних закладах охорони здоров'я *медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги;*

- поняття «медична допомога», умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом.

Цікаво наголосити, що в розглянутому Рішенні N 10-рп/2002 КСУ визнав, що визначення понять «здоров'я», «охорона здоров'я», «заклади охорони здоров'я», «медична допомога», «медична послуга», «медичне обслуговування», «гарантований рівень медичної допомоги», «стандарти медичної допомоги», «медичне страхування», «доступність медичного обслуговування», «безоплатність медичної допомоги», «платність медичних послуг» та інших суттєвих для розгляду справи термінів надали для дослідження КСУ майже всі провідні наукові центри, медичні університети й академії, академічні інститути, відомі вчені і фахівці-практики, об'єднані у Всеукраїнське лікарське товариство, спеціалісти Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я, що працюють в Україні. Дефініції зазначених понять і термінів, наведені науковцями й практиками, різноманітні і збігаються лише в окремих частинах чи елементах. Так «медична допомога» і «медична послуга» трактуються і як синоніми, і як антоніми, і як частина одна одної. Так само співвідносяться поняття «медична допомога» і «медичне обслуговування» та інші [6, п. 3].

До речі, у цьому Рішенні КСУ наводить позиції державних органів із приводу поставленого перед КСУ питанням таким чином [6, п. 2]:

- на думку Президента України, Конституція гарантує надання лише частини з колективу медичних послуг у вигляді безоплатної медичної допомоги, що тягне за собою здійснення останньої тільки на гарантованому рівні й у визначеному законодавством обсязі;

- Комітет ВРУ з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства зміст поняття безоплатності медичної допомоги тлумачить як повну фінансову забезпеченість визначених згідно з вимогами закону основних видів медичних послуг та придбання необхідних для їх надання основних медикаментів за рахунок сформованих у колективному порядку (оподаткування чи сплати, у тому числі найманими працівниками, обґрунтованих страхових внесків) контрольованих державою суспільних фінансових ресурсів.

Сутність терміна «безоплатність медичної допомоги», на думку МОЗ України, вичерпується відсутністю безпосереднього розрахунку пацієнта за одержану послугу не лише в момент, а й до та після її надання. У цьому разі витрати на медичну допомогу відшкодовуються за рахунок бюджету, страхових фондів або інших джерел, визначених законодавством.

Міністерство фінансів України вбачає розрив між проголошеними Конституцією України гарантіями щодо надання безоплатної медичної допомоги та економічними можливостями держави. Формулює безоплатність як відсутність прямого розрахунку пацієнта за медичну допомогу виключно в момент її надання.

Такі кардинально різні погляди державних органів на зміст медичної допомоги свідчить про розбіжні погляди представників влади на роль держави в житті суспільства, на ті цінності, які вони сповідують, та на рівень відповідальності перед

громадянами України, що вони усвідомлюють. Також це свідчить про рівень правового нігілізму, який міцно закріпився в українській політиці. Такий стан справ створив умови для того, що, всупереч Конституції України та рішенням КСУ, продовжує діяти Постанова КМУ № 1138, яка зараз нараховує 39 пунктів, у багатьох з яких визначені «платні медичні послуги», які за змістом є медичною допомогою.

Наприклад: «Медична допомога, що надається в стаціонарних умовах лікарями відповідної спеціалізації (надання консультацій, проведення діагностики, лікування, реабілітації та профілактики хвороб, травм, отруень, патологічних станів, ведення фізіологічних станів (під час вагітності), із забезпеченням харчування та умов для перебування в палаті в закладах охорони здоров'я МВС за договорами з фізичними особами та юридичними особами незалежно від форми власності» [4, п. 38].

Тож перелік медичних заходів (дій), визначених у Постанові КМУ № 1138, протирічить не тільки вказаним рішенням КСУ але ж й існуючому легальному визначенню «медична допомога», яке надано в статті 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 1992 року, а саме: «*медична допомога* – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами» [7]. Це визначення дефініції «медична допомога» відповідає духу та букві Рішень КСУ N 1-29/98 та N 10-рп/2002.

Ще одним суттєвим та нищівним кроком щодо захисту права на здоров'я та життя громадян України був прийнятий Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» № 2168-VIII від 19 жовтня 2017 року. [8] Відповідно до статті 3 цього Закону, держава гарантує повну оплату, згідно з тарифом за рахунок коштів Державного бюджету України, надання громадянам необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, що передбачені програмою медичних гарантій. Формулювання «згідно з тарифом» не відповідає положенням ст. 3 Основ законодавства про охорону здоров'я, досліджуваним рішенням КСУ та, звісно, статті 49, а також статті 22 Конституції України, яка наголошує: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

КСУ в рішенні N 1-29/98 вважає неприйнятними пропозиції окремих державних органів щодо необхідності встановлення якихось меж безоплатної медичної допомоги у вигляді її гарантованого рівня, надання такої допомоги лише неспроможним верствам населення чи «в рамках, визначених законом» тощо. Безоплатна медична допомога, передбачена Конституцією України і повинна надаватись усім громадянам у повному обсязі, тобто задовольняти потреби людини в збереженні або відновленні здоров'я [5, п. 4, абз. 9].

Постає питання: а що як цього «тарифу» не вистачить на лікування людини? Що робити людині? А закріплених тарифів Постановою КМУ № 65 від 5 лютого 2020 р. «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році» дійсно недостатньо, якщо порівняти ці «тарифи» та ціни на «платні медичні послуги».

Наприклад: Постановою КМУ від 27 грудня 2019 р. № 1161 в Постанову КМУ № 1138 внесли додаткові платні послуги для трьох державних установ Національної академії медичних наук України [9]. У цих спеціалізованих установах (*державних!*) можуть бути надані платні медичні послуги, за зверненням громадян без відповідного направлення або за самозверненням (крім невідкладних станів).

Перелік таких послуг на ці три установи сягає аж 956 *різновидів* та передбачає конкретні тарифи на такі послуги, як: п. 617. – Зондування порожнин серця в дітей – 22 834 грн.; п. 628. – Радикальна корекція загального артеріального стовбура в дітей – 89 831 грн.; п. 637. – Ушивання дефекту міжшлуночкової перегородки в дітей – 63 007 грн.; п. 656. – Протезування клапана серця в дітей – 67 938 грн.

Сьогодні і вчені, і практики одностайні в думці, що ст.ст. 33, 35, 58, 67, 68, 77 Основ законодавства про охорону здоров'я визначають вузлові складові медичної допомоги (швидка, невідкладна, первинна, спеціалізована, високоспеціалізована тощо) [10, с. 35-36; 11]. Так само слушно зауважує В. С. Віткова про право людини на медичну допомогу: «...це не стільки право вимагати, скільки можливість отримувати медичну допомогу в необхідному обсязі і в необхідний термін» [12, с. 35].

Можна стверджувати, що на сьогодні вже перелік «платних послуг», які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та державних установах Національної академії медичних наук України досяг свого максимуму, ні Конституція України, ні норми міжнародного права, ні рішення КСУ не змогли припинити цю тенденцію. Соціальні наслідки таких процесів правового нігілізму начисто демонструє виступ голови Комітету ВРУ з питань охорони здоров'я Ольги Богомолець на засіданні круглого столу, який відбувся 10 червня 2019 року, з теми: «Перемогти смерть: ключові чинники, що впливають на тривалість життя українців» [13]. У своїй доповіді вона зазначає, що Україна належить до трійки європейських держав з найвищою інтенсивністю природного скорочення населення. За інформацією Державної служби статистики, у 2018 році померло 587,7 тисяч осіб, відповідно, за рік за рахунок природного скорочення (тобто різниці між числом народжених і померлих) населення зменшилось на 251,8 тисяч осіб. У січні - березні 2019 року народилося 76 125, а померло - 159 264 осіб, отже, природний приріст становив - мінус 83 139 особи. Основною причиною смерті протягом останніх років є серцево-судинні захворювання (67,0 %), на другому місці - новоутворення (13,6 %). Зовнішні причини призвели до 5,4 % смертей. Наприклад, у Франції і Японії серцево-судинні захворювання стають причиною летальності в 29 % випадків, а в США - 31 %.

Щорічно від онкологічних хвороб помирає понад 400 тисяч українців (у середньому щодня гине більше 1 тисячі осіб). Сьогодні в Україні налічується близько 1 мільйона хворих на злоякісні новоутворення, з них - близько 6 тисяч дітей. Причому показники онкозахворюваності мають стійку тенденцію до зростання, і наша держава посідає друге місце в Європі за темпами поширення раку. Щорічно в Україні більше 150 тисяч осіб дізнаються, що вони онкохворі. Щодня рак виявляють у 450 людей.

Такі тяжкі наслідки в тому числі звичайної «гри слів» та правового нігілізму в Україні!

Висновок. Отже, медична допомога у визначенні статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я - це *діяльність професійно підготовлених медичних працівників*, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.

Надається медична допомога як у державних та комунальних, так і в приватних закладах охорони здоров'я та фізичними особами - підприємцями, які зареєстровані й одержали відповідну ліцензію та мають відповідну освіту. Треба наголосити, що не заклади надають «медичну допомогу», а їх працівники, або фізичні особи-підприємці, якщо вони мають відповідну ліцензію, відповідну (медичну) освіту та особисто надають таку допомогу пацієнту.

У державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; фактичною підставою для її надання є звернення громадян за такою допомогою, юридичною підставою є стаття 49 Конституції України та досліджені Рішення Конституційного Суду України № 1-29/98 та № 10-рп/2002.

У приватних закладах медична допомога надається в рамках юридичної конструкції «медична послуга». Зміст цього терміна пропонує стаття 3 Основ законодавства про охорону здоров'я, а саме: «послуга з медичного обслуговування населення (медична послуга) – послуга, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я або фізичною особою-підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником. Як бачимо, навіть ця стаття не визначає дефініції медичної послуги, використано формулу «послуга – це послуга».

Звертаючи увагу на особливе значення здоров'я та життя людини як об'єктів захисту та спираючись на проведене дослідження, на нашу думку, *медична послуга – це дії (медичні заходи), які надаються на підставі укладеного платного договору між пацієнтом та приватним закладом охорони здоров'я з метою профілактики, діагностики, лікування та реабілітації замовника послуги або дії державного та комунального закладу охорони здоров'я, спрямовані на забезпечення потреб пацієнта, які не стосуються його профілактики, діагностики, лікування й реабілітації (медичної допомоги), але тісно пов'язані з ними та сприяють медичній допомозі, та надаються на підставі платного договору між пацієнтом і таким закладом.*

Використані джерела:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. - [Електрон. ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Європейська соціальна хартія (ETS N 35) від 18.10.1961 року. - [Електрон. ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300
4. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти. Постанова КМУ від 17 вересня 1996 р. N 1138. - [Електрон. ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF/ed19960917>

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) від 25 листопада 1998 року N 15-рп/98. - [Електрон. ресурс]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ v015p710-98](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-98)

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року N 10-рп/2002 - [Електрон. ресурс]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ v010p710-02](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02)

7. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 року № 2801-ХП // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 4, ст. 19. - [Електрон. ресурс]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 2801- 12/ ed20150101 / find?text=%CC%E5%E4%E8%F7%ED % E0+%E4%EE%EF%EE%EC%EE%E3%E0](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed20150101/find?text=%CC%E5%E4%E8%F7%ED % E0+%E4%EE%EF%EE%EC%EE%E3%E0)

8. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 року, № 2168-VIII // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 5, ст. 31. - [Електрон. ресурс]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 2168-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19)

9. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань реалізації пілотного проекту щодо зміни механізму фінансового забезпечення надання медичної допомоги. Постанова КМУ від 27 грудня 2019 р. № 1161. - [Електрон. ресурс]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua / laws/ show/ 1161-2019-%D0%BF](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1161-2019-%D0%BF)

10. Антонов С. В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг : дис. канд. юр. наук:12.00.03 / Антонов С. В. Київ, 2006. 206 с.

11. Дешко Л. Проблеми цивільно-правового регулювання угод, пов'язаних з наданням платних медичних послуг / Л. Дешко, В. Волков. // *Правничий часопис Донецького університету*. 2004. № 1. С. 42-48.

12. Віткова В. С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.04 «конституційне право; муніципальне право» / Віткова В. С. Ужгород, 2017. 208 с.

13. «Перемогти смерть: ключові чинники, що впливають на тривалість життя українців». Виступ голови Комітету з питань охорони здоров'я Ольгою Богомолець на засіданні круглого столу який відбувся 10 червня 2019 року у Верховній Раді України. - [Електрон. ресурс]. URL: [https:// rada.gov.ua/ print/ 172805.html](https://rada.gov.ua/print/172805.html)

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na p'iatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141. [in Ukrainian].

2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12.1948 roku. - [Elektron. resurs]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 995_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015). [in Ukrainian].

3. Yevropeiska sotsialna khartiia (ETS N 35) vid 18.10.1961 roku. - [Elektron. resurs]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300. [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki nadaiutsia v derzhavnykh zakladakh okhorony zdorovia ta vyshchykh medychnykh zakladakh osvity. Postanova KMU vid 17 veresnia 1996 r. N 1138. - [Elektron. resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF/ed19960917>. [in Ukrainian].

5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 66 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki nadaiutsia v derzhavnykh zakladakh okhorony zdorovia ta vyshchykh medychnykh zakladakh osvity" (sprava pro platni medychni posluhy) vid 25 lystopada 1998 roku N 15-rp/98. - [Elektron. resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-98>. [in Ukrainian].

6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 53 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhennia chastyny tretioi statti 49 Konstytutsii Ukrainy "u derzhavnykh i komunalnykh zakladakh okhorony zdorovia medychna dopomoha nadaietsia bezoplatno" (sprava pro bezoplatnu medychnu dopomohu) vid 29 travnia 2002 roku N 10-rp/2002 - [Elektron. resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02>. [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia» vid 19.11.1992 roku № 2801-XII. (1993) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) - Verkhovna Rada of Ukraine (BBR)*, 4, art. 19. - [Elektron. resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed20150101/find?text=%CC%E5%E4%E8%F7%ED%EF%EE%EC%EE%E3%E0>. [in Ukrainian].

8. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naseleння: Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnia 2017 roku, № 2168-VIII. (2018) *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) - Verkhovna Rada of Ukraine (BBR)*, 5, art. 31. - [Elektron. resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>. [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy za pytan realizatsii pilotnogo proektu shchodo zminy mekhanizmu finansovoho zabezpechennia nadannia medychnoi dopomohy. Postanova KMU vid 27 hrudnia 2019 r. № 1161. - [Elektron. resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1161-2019-%D0%BF>. [in Ukrainian].

10. Antonov, S. V. (2006) Tsyvilno-pravova vidpovidalnist za zapodiannia shkody zdorov'iu pry nadanni platnykh medychnykh posluh. *Candidate's thesis*. S. V. Antonov, Kyiv. [in Ukrainian].

11. Deshko, L. (2004) Problemy tsyvilno-pravovoho rehuliuвання uгод, pov'iazanykh z nadanniam platnykh medychnykh posluh. L. Deshko, V. Volkov. *Pravnychi chasopys Donets'koho universytetu- Law Journal of Donetsk University*, 1, 42-48. [in Ukrainian].

12. Vitkova, V. S. Konstytutsiine pravo na medychnu dopomohu ta yoho yurydyчне zabezpechennia v Ukraini. *Candidate's thesis*. V. S. Vitkova– Uzhhorod. [in Ukrainian].

13. «Peremohty smert: kliuchovi chynnyky, shcho vplyvaiut na tryvalist zhyttia ukraintsiy». Vystup holovy Komitetu z pytan okhorony zdorov'ia Olhoiu Bohomolets na zasidannia kruhloho stolu yakyi vidbuvsia 10 chervnia 2019 roku u Verkhovnii Radi Ukrainy. - [Elektron. resurs]. URL: <https://rada.gov.ua/print/172805.html>. [in Ukrainian].

Любчик А. А.
доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры
государственно-правовых дисциплин
Луганского государственного университета
внутренних дел имени Э. А. Дидоренко
(г. Северодонецк, Украина)

«ИГРА СЛОВ» С ТЯЖКИМИ ПОСЛЕДСТВИЯМИ, ИЛИ ЧТО ТАКОЕ МЕДИЦИНСКАЯ ПОМОЩЬ

В статье исследуются сущность, признаки и определение медицинской помощи как юридически значимого термина, соотношение этого понятия с медицинской услугой. Рассмотрены правовые позиции законодателя и Конституционного Суда Украины по этому поводу, а также научный взгляд на этот вопрос. Проведён сравнительный анализ правовой природы терминов «медицинская помощь» и «медицинская услуга». Анализируются состояние и тенденции правового регулирования защиты прав человека на здоровье и жизнь в Украине. Предложены направления совершенствования правового регулирования защиты прав человека на здоровье и жизнь.

Ключевые слова: медицинская помощь, медицинская услуга, защита прав человека на здоровье и жизнь, тенденции правового регулирования, законодательное обеспечение защиты прав человека.

Lyubchik O.
Doctor of Laws, Docent,
Professor of the Department
State and Legal disciplines
Lugansk State University of Internal Affairs
named after E. O. Didorenko
(Sievierodonetsk, Ukraine)

GAME WORK WITH HARD CONSEQUENCES, OR WHAT IS MEDICAL ASSISTANCE

This article examines the nature, characteristics and definition of medical care as the legally relevant period, the ratio of this concept with the concept of medical services. Examines the legal position of the legislator and the constitutional Court of Ukraine on this issue and the attitudes of scientists. A comparative analysis of the legal nature of the terms "medical care" and "medical services". Determined the status and trends of legal regulation of protection of human rights to health and life in Ukraine. The directions of improvement of legal regulation in relation to the protection of human rights to health and life.

In recent years in Ukraine, which declares the aspiration to European values, and proclaims its commitment to European social standards deteriorated markedly, the situation of human rights in the sphere of healthcare, protection of their rights to a decent standard of living and protection of the right of everyone to life and health.

One of the factors for this is an artificial problem which consists in the substitution of terms which enshrined in the Constitution of Ukraine, Fundamentals of legislation of Ukraine about

health care and other regulations. We are talking about the phrase "medical assistance" and "medical services".

Determined that the state and municipal institutions health care should be provided free of charge, the factual basis for it is seeking such assistance, the legal basis is article 49 of the Constitution of Ukraine and examined the decisions of the constitutional Court of Ukraine No. 1-29/98 and No. 10-RP/2002. On these grounds, the state arises, the constitutional obligation to provide free medical care in public and private healthcare institutions.

Private institutions medical care is provided under the legal construction of "medical service", which is also in article 3 of the fundamentals of legislation on health care, namely: "the service of health care (medical service) - a service that is provided to a patient by a healthcare institution or a natural person - entrepreneur, which is registered and obtained in accordance with the law the license for implementation of economic activity on medical practice, and it is paid by the customer. Customer service in health care can be the state, relevant local authorities, legal entities and individuals, including the patient." Medical service is provided in the framework of civil or economic relations, on the basis of the agreement for the implementation of paid medical services.

Keywords: medical care, medical service, protection of human rights for health and life, trends in legal regulation, legislative support for human rights protection.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.101-109
УДК 343.9:658:343.352

І. О. Христич,

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України
(м. Харків, Україна)

e-mail: krystych.inna@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-7494-7289>

ПРОБЛЕМИ РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ РЕАЛЬНИХ ОБСЯГІВ КОРУПЦІЇ В ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

У статті розглянуті проблеми, які виникають при розробці методики встановлення реальних обсягів корупції в приватній сфері. Зазначено, що можна по-різному класифікувати методи, які використовуються в кримінології для отримання та опрацювання наукової інформації. На жаль, при дослідженні рівня корупції можна застосовувати найчастіше лише такий соціологічний метод, як опитування. Зроблено висновок, що корупція в нашій країні стала повсякденною практикою, тому розробка методики встановлення реальних обсягів корупції в приватній сфері є одним з найважливіших інструментів дотримання вимог антикорупційних законів України юридичними особами приватного права.

Ключові слова: корупція, приватна сфера, соціологічні методи, масові опитування, методика, перепис населення.

Постановка проблеми. Корупція, як соціально-економічна проблема, характерна для кожного суспільства. Рівень корупції в кожній державі є різним та залежить від економічного, соціального, політичного, культурно-морального та психологічного розвитку суспільства в цілому та окремих громадян зокрема. Корупція, як стримувальний фактор соціально-економічного розвитку країни, є глобальною економічною проблемою з кінця ХХ ст. На жаль, нині Україна відповідно до рейтингу, опублікованого журналом «Transparency International», є однією з найбільш корумпованих держав світу. За оцінками Світового банку, щорічний обсяг хабарів у світі сягає більше 1 трлн дол. США, що дорівнює обсягу ВВП таких країн, як Південна Корея, Мексика, Росія, Канада, Індія [1]. Безперечно, корупція – надзвичайно актуальна проблема, розв'язання якої необхідне для багатьох країн, незалежно від рівня розвитку. Повною мірою це стосується України, високий рівень корумпованості котрої визнано її політичним керівництвом, законодавчими органами, вітчизняними та зарубіжними аналітиками, міжнародними інституціями.

За даними досліджень, саме корупція є однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р. Згідно з результатами дослідження «Барометра Світової Корупції (Global Corruption Barometer), проведеного міжнародною організацією Transparency International у 2013 р., 36 % українців були готові вийти на вулиці протестувати проти корупції. За результатами дослідження громадської думки, проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) наприкінці 2013 р., корупція вже входила до переліку найбільших проблем населення і викликала занепокоєння у 47 % громадян [2, с. 70 – 71].

На жаль, 2019 р. охарактеризувався лише незначним зменшенням рівня корупції в Україні. У 2019 р. вона втратила два бали в рейтингу сприйняття корупції в порівнянні з 2018 р. і повернулася на рівень 2017 р., посівши 126-те місце зі 180 [3]. Отже, пильної уваги вимагає розробка методики оцінки рівня корупції в приватній сфері, тому що з нею стикається пересічний громадянин країни практично щоденно. Тим паче вважається, що рівень корупції становить 4–10 % обороту компанії, а частина компаній втрачає бізнес через корупційні дії конкурентів [4, с. 6].

Стаття підготовлена відповідно до планів проведення наукових досліджень НДІВПЗ НАПрН України за фундаментальною темою «Кримінологічні проблеми запобігання корупції у приватній сфері», що затверджена постановою Президії НАПрН України від 21 червня 2016 р. № 97/7 та постановою № 6/5 Вченої ради Інституту від 28 грудня 2016 р. (Номер державної реєстрації 0117U000280).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні проблеми вдосконалення статистичного обліку корупційних правопорушень порушені в працях вітчизняних учених та представників ближнього та далекого зарубіжжя. Це дослідження М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, А. П. Закалока, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, Т. В. Корнякової, О. М. Литвинова, М. В. Романова, В. В. Сташиса, Л. О. Шевченко, Л. Шелли та інших учених. Проте, на жаль, у більшості публікацій проблемі встановлення реальних обсягів корупції у приватній сфері не приділяється належної уваги, особливо це стосується розробки методики їх встановлення, а також тим проблемам, які виникають при цьому.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз стану розробки методик встановлення обсягів корупції у приватній сфері України, особливо проблем, які виникають при їх розробці.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше корупцію поділяють на побутову (пов'язану з повсякденним життям громадян), бюрократичну або адміністративну (що виникає при взаємодії громадян, підприємців із чиновниками нижчої чи середньої ланки), політичну (корупційна поведінка осіб, які приймають політичні рішення) [5, с. 353].

Корупційні прояви за сферами суспільних відносин, які мають високі корупційні ризики, розподіляють на приватну та публічну сфери. Приватна сфера – це сукупність суспільних відносин, яка складається серед окремих осіб (юридичних або фізичних) з приводу реалізації приватних інтересів [6, с. 29].

У дослідженнях Міжнародного валютного фонду підтверджено, що зростання рівня корупції на одну одиницю (за шкалою від 0 до 10) призводить до зниження реального збільшення ВВП на одну особу на 0,3–1,8 % [7]. Більшість дослідників корупції схильні вважати, що корупція зменшує доходи в суспільстві, навіть перерозподіляє їх на користь окремих верств населення і гальмує соціально-економічне зростання [8], про що свідчить виявлення впливу індексу сприйняття корупції внутрішнього валового продукту на одну особу (у найменш корумпованих країнах він становить 9–10 і, навпаки, у країнах з високим рівнем корупції – менше 3). При викориненні корупції в країні зростає показник ВВП на одну особу.

Проблема корупції в приватному секторі враховується також у визначенні, що подається Міждисциплінарною групою з корупції Ради Європи: «Корупція – це хабарництво та будь-яка інша винагорода особі, якій доручено виконання певних обов'язків у державному або приватному секторі, що веде до порушень зобов'язань, покладених на неї за статутом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, або іншого роду відносин з метою отримати будь-які незаконні вигоди для себе та інших» [9].

Методологія науки – це система основних поглядів, принципів розуміння оточуючого Світу, що є базовими для наукового пізнання. Згідно з нею визначаються напрямки наукового пошуку, пояснюються виявлені закономірності, здійснюються прогнози розвитку явищ. Тому положення наукової методології для кримінологічних досліджень мають принципове значення.

Зараз у вітчизняній кримінології базовою є методологія теорії діалектики. Її основним постулатом є твердження про суцільний взаємовплив та взаємодію об'єктів Світу в різний спосіб та різними формами [5, с. 26]. Це ще раз наголошує тезу, що всі суспільні явища видозмінюються, і тому їх дуже складно вимірювати та оцінювати.

Різні вчені по-різному класифікують методи, які використовуються в кримінології для отримання та опрацювання наукової інформації. Найбільш уживаним є розподіл на загальнонаукові та галузеві. Загальнонаукові – це засоби отримання інформації, застосування яких є загальним для багатьох гуманітарних і технічних наук (описування, аналіз, експеримент). До галузевих методів відносять інтерв'ю, дослідження документів, тобто методи тільки гуманітарних наук. Кримінологія використовує також методи статистичні, соціологічні, психологічні, економічні, зокрема,

монетарний метод, який визначає масштаби тіньової економіки через обсяги поза-банківського обігу готівкових коштів.

Під час проведення кримінологічних досліджень найчастіше застосовуються такі методи: соціологічний, статистичний, психологічний, системний аналіз. Соціологічний (анкетування, інтерв'ювання, вивчення документів, експеримент, експертних оцінок тощо), який дає змогу глибше пізнати соціальний аспект явищ, процес їх детермінації, зібрати емпіричний матеріал, що характеризує як стан і динаміку злочинності в цілому, так і окремі її види, предметно з'ясувати чинники злочинності та розробити заходи щодо запобігання. Статистичний метод дозволяє дослідити масив злочинів і за допомогою отриманих показників встановити закономірності та взаємозалежності їх розвитку, перейти від випадкового й одиничного до стійкого і закономірного, побачити якісні ознаки досліджуваного явища. Історико-порівняльний метод допомагає вивчити тенденції розвитку злочинності, зміни її стану і структури за той чи інший період, без чого неможливо розробити ефективні заходи щодо запобігання. Психологічні методи (наприклад, соціометрії, тестування) слугують для вивчення співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в поведінці злочинця, процесу формування антисоціальних властивостей особи, виникнення злочинного наміру, мотивації вчинення кримінального правопорушення тощо. Системний аналіз дає змогу розглядати злочинність як феномен, для якого характерні певні зв'язки між складовими елементами, з одного боку, а з другого – між злочинністю та іншими соціальними явищами і процесами, які впливають на неї. Результати дослідження, отримані під час використання того чи іншого методу, потрібно належно оформити та довести до зацікавлених користувачів [10, с. 28- 29].

Зрозуміло, що під час проведення кримінологічних досліджень найчастіше використовуються соціологічні методи, особливо в нашій країні. Тим паче складно встановити реальний обсяг корупції в нашій країні, особливо в приватній сфері.

На жаль, загального опитування в масштабі всього суспільства у нас ніколи не проводилося. Перепис населення був проведений останній раз у 2001 р. Розрахунок демографів і соціологів щодо встановлення соціального здоров'я населення та його структури, який, вважалося, отримусьмо під час перепису населення 2020 р., не справдився. Чинна влада замінила його реєстровим, або комбінованим, і встановила, що на 1 грудня 2019 р. нас 37 млн. 289 тис. осіб, зауваживши при цьому, що похибка складала, за думкою тих, хто проводив цю оцінку чисельності населення, $\pm 2,86\%$ від визначеної величини, і це дасть змогу заощадити 2-3 млрд грн. до бюджету 2020 року.

Три впливові соціологічні служби – Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Центр Разумкова та Київський міжнародний інститут соціології – у грудні 2019 року провели дослідження (опитування) громадян України. Зокрема, більшість населення (68,9 %) вважає, що розвитку країни найбільше заважає корупція. Проте з усіх реформ відносно успішними було визнано лише антикорупційну реформу (10 %), реформу децентралізації (10 %), реформу охорони здоров'я та армії (по 9 % відповідно), земельну реформу (8 %). Жодної успішної реформи не назвали 51 % опитуваних (торік – 41 %) [11].

Саме із подоланням корупції в Україні 54 % керівників компаній-членів Американської торговельної палати пов'язують покращення бізнесклімату та зростання

прямих іноземних інвестицій в економіку. Такі дані були представлені 29 жовтня 2019 р. на Інвестиційному форумі «RE:THINK Invest in Ukraine» як результати опитування топменеджерів зі 110 компаній-членів Американської торговельної палати (АСС) щодо бізнесклімату в Україні [12].

Ще у 2014 р., на думку Transparency International Україна, головними рекомендаціями для приватного сектору в Україні, з урахуванням названих вище міжнародних стандартів та законодавства України, могли б бути такі: лідерство; антикорупційні програми; внутрішній контроль та аудит; зовнішній контроль [13, с. 14].

Лідерство. У компанії повинна бути явно виражена воля власника та керівництва компанії щодо заборони будь-яких форм хабарництва й іншої недоброчесної поведінки. Така політика має бути доведена до відома кожного працівника компанії, а власники та менеджмент компанії мусять неухильно її дотримуватись та власним прикладом впроваджувати в життя.

Антикорупційні програми. Компанія має здійснити аналіз можливих корупційних ризиків, інших чинників, пов'язаних із спроможністю компанії запобігати та протидіяти корупції, провести консультації із працівниками, професійними спілками та на їх основі підготувати програму запобігання корупції.

Програма повинна відбивати політику компанії, правила та процедури щодо запобігання та протидії корупції з урахуванням специфіки діяльності компанії, відносин із іншими компаніями, кількості працівників та інших особливостей компанії. Одними із найбільш важливих елементів програми мають бути система аналізу ризиків корупції, кодекс поведінки працівників компанії та механізми запобігання, виявлення та вирішення конфлікту інтересів.

Один із керівників компанії повинен бути визначений відповідальним за імплементацію антикорупційної програми, її моніторинг, перегляд, а також застосування санкцій. Перегляд програми має здійснюватися на регулярній основі, з урахуванням аналізу стану виконання її заходів.

Принципи запобігання корупції, визначені програмою, повинні застосовуватись у всіх видах діяльності компанії та її відносинах із державою, юридичними та фізичними особами. Компанія має забезпечити публічність щодо змісту програми та бути зацікавленою у зовнішніх комунікаціях щодо виконання програми (наприклад, повідомлення інших компаній щодо можливих фактів корупційних діянь).

Відносини, пов'язані із добром, кар'єрним просуванням, оцінкою якості виконання своїх обов'язків персоналом повинні також регулюватися з урахуванням принципів, визначених антикорупційною програмою компанії.

Компанії повинні забезпечити періодичне проходження тренінгів як для керівництва, так і для іншого персоналу з питань, пов'язаних із антикорупційною політикою компанії. Крім того, мають бути створені механізми для надання порад для персоналу щодо правильної поведінки в умовах потенційного конфлікту інтересів чи порушення правил щодо запобігання корупції.

Особи, які відмовляються від виконання вказівок чи доручень щодо дачі хабара чи інших видів корупційної поведінки, не можуть бути покарані за таку відмову та повинні мати можливість анонімного повідомлення про ці факти, зокрема через внутрішні механізми компанії.

Доброчесне повідомлення по підозру у вчиненні корупційного діяння не може ні прямо, ні опосередковано тягнути за собою притягнення особи до будь-якого виду відповідальності.

Внутрішній контроль та аудит. Компанії повинні здійснювати належний внутрішній контроль за виконанням заходів, передбачених антикорупційною програмою. Крім того, у компаніях має бути власний підрозділ аудиту (там, де це дозволяє чисельність працівників), який на основі власного плану здійснює регулярні аудиторські перевірки.

Зовнішній контроль. Керівництво компанії повинно розглянути можливість щодо можливості зовнішньої перевірки імплементації антикорупційної політики компанії та можливого оприлюднення результатів такої перевірки.

З листопада 2013 р. по лютий 2014 р. дослідники Міжнародного агентства маркетингових досліджень «Іпсос» провели 2 719 інтерв'ю рідною мовою для осіб, що приймають рішення, у низці великих компаній 59-ти країн світу. Було опитано 2 658 респондентів. Дане опитування показало, що перші особи компанії менш, ніж підлегли, схильні відвідувати тренінги з питань боротьби з хабарництвом / корупцією (38 %), або брати участь в оцінці ризиків у рамках боротьби з хабарництвом / корупцією (30 %). Це тривожний сигнал, враховуючи, що керівники, схоже, регулярно стикаються з обставинами, що загрожують їх чесній репутації. 21 % топменеджерів заявили, що колись стикалися з пропозицією дати хабар у порівнянні з 10 % всіх опитаних управлінців. Турбує те, що 11 % керівників вищої ланки, які диктують модель поведінки, вважають, що спотворення фінансових показників можна виправдати, якщо це допомагає бізнесу вижити в умовах економічного спаду (у порівнянні з 6 % всіх інших респондентів) [14].

На початку 2019 року Transparency International Ukraine надала 12 рекомендацій, які б могли покращити показники України в СРІ. Станом на кінець року було виконано або частково виконано лише 6 із них, і ті в останньому кварталі 2019-го.

Висновки. На жаль, можна констатувати, що практично при спробі встановити реальний обсяг корупційних діянь, особливо в Україні, спрацьовує соціологічний метод – опитування, але він може давати позитивні результати лише тоді, коли застосовується систематично й з тим же самим контингентом, щоб реально можна було оцінити зміну точку зору населення.

Корупція в нашій країні стала повсякденною практикою, а антикорупційні заходи на підприємствах застосовуються відносно не тривалий час і в більшості компаній носять декларативний характер. Тому розробка методики реальних обсягів корупції у приватній сфері є одним з найважливіших інструментів реалізації стратегії їх мінімізації та дотримання юридичними особами приватного права вимог антикорупційних законів держави. Проблеми, з якими стикаються при її розробці, – це відсутність реальних даних щодо стану корупції в Україні.

Причому необхідно враховувати, що протидія корупції є також заключним серед 10-ти принципів Глобального договору ООН – добровільної ініціативи, яку підтримали понад 8 тисяч компаній та організацій у світі та понад 190 в Україні. Долучившись до Глобального договору, компанії беруть на себе зобов'язання створювати та підтримувати етичні засади корпоративної культури як на стратегічному, так і на операційному рівнях.

Використані джерела:

1. World bank. Costs of corruption. URL: <http://search.worldbank.org/all?qterm=briber&os=10>. (дата звернення 10.02. 2020).
2. Корупційна злочинність: витoki, сучасний стан, стратегія протидії: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, І. Г. Алексєнко та ін.; за заг. ред. Т. В. Корнякової. Дніпро: Ліра, 2017. 276 с.
3. Corruption Perceptions Index 2019 – Transparency International. URL: www.transparency.org/cpi2019 (дата звернення 10.02. 2020)
4. Аналітична довідка «Боротьба з корупцією. Роль бізнесу в Україні». К.: ТОВ «Фарбований лист», 2011. 51 с.
5. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуїська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 512с.
6. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини»», 2017. 176 с.
7. Global Corruption Report 2011. URL: <http://www.globalcorruptionreport.org/gcr2011.shtml>.
8. Barro R. J. Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study / R. J. Barro. – Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
9. Civil Law Convention on Corruption (ETS No 174) // *Combating Corruption. Anti-corruption instruments of the Council of Europe*. 2007. Vol. 3. P. 31–40.
10. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД Дакор, 2018. 352 с.
11. Реформи в Україні: громадська думка населення. URL: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2019> (дата звернення: 08.02.2020).
12. Інвестиційний потенціал України – результати опитування Американської торговельної палати (ACC) URL: <http://chamber.ua/uk/Media/News/12789> (дата звернення: 08.02.2020).
13. Відповідальність бізнесу за корупцію. Методичні рекомендації щодо застосування положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України тосовно відповідальності юридичних осіб». Київ. 2014. 65 с.
14. Зростання корупції в світі змушує бізнес боротися, щоб вижити. URL: <http://csr-ua.info/csr-ukraine/news/ey-%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%83-%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96-%D0%B7%D0%BC%D1%83%D1%88%D1%83%D1%94-%D0%B1%D1%96/> (дата звернення: 08.02.2020).

References:

1. World bank. Costs of corruption. URL: <http://search.worldbank.org/all?qterm=briber&os=10>.
2. Korniakova, T. V., Sokolenko, O. L., Alekseenko, I. H. et al. (2017). Koruptsiina zlochnynist: vytyky, suchasnyi stan, stratehiia protydiei: monohrafiia. T. V. Korniakova (Ed.). Dnipro: Lira. [in Ukrainian].
3. Corruption Perceptions Index 2019 – Transparency International. URL: www.transparency.org/cpi2019. [in English].
4. Analitichna dovidka «Borotba z koruptsiieiu. Rol biznesu v Ukraini». (2011). Kyiv: TOV «Farbovani lyst». [in Ukrainian].

5. Holina, V. V., Holovkin, B. M., Valuiska, M. Yu. et al. (2014). Kryminolohiia. V. V. Holina, B. M. Holovkin (Eds.). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
6. Romanov, M. V. (2017). Osnovni zasady zapobihannia koruptsii. Kharkiv: TOV «Vydavnytstvo «Prava liudyny»». [in Ukrainian].
7. Global Corruption Report 2011. URL: <http://www.globalcorruptionreport.org/gcr2011.shtml>. [in English].
8. Barro, R. J. (1997). Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study / R. J. Barro. Cambridge, MA: MIT Press. [in English].
9. Civil Law Convention on Corruption (2007). *Combating Corruption. Anti-corruption instruments of the Council of Europe, (ETS No. 174), Vol. 3, 31–40*. [in English].
10. Bohatyrov, I. H. (2018). Kryminolohiia. I. H. Bohatyrov, V. V. Topchii (Eds.). Kyiv: VD Dakor. [in Ukrainian].
11. Reformy v Ukraini: hromadska dumka naselennia. N. d. N. p. URL: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselemya-2019> [in Ukrainian].
12. Investytsiyni potentsial Ukrainy – rezultaty opytuvannia Amerykanskoj torhovelnoi palaty (ACC) N. d. N. p. URL: <http://chamber.ua/uk/Media/News/12789> [in Ukrainian].
13. Vidpovidalnist biznesu za koruptsiuu: Metodichni rekomendatsii shchodo zastovuvannia polozhen Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vykonannia Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy stosovno vidpovidalnosti yurydychnykh osib» (2014). Kyiv. [in Ukrainian].
14. Zrostantnia koruptsii v sviti zmusuie biznes borotysia, shchob vyzhyty. URL: <http://csr-ua.info/csr-ukraine/news/ey-%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%83-%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83%D1%88%D1%83%D1%94-%D0%B1%D1%96/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2020

Христич І. А.,

кандидат економічних наук, доцент,
старший научний співробітник
отдела кримінологічних досліджень
науко-дослідницького інституту
вивчення проблем преступності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України
(г. Харків, Україна)

ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ МЕТОДИКИ УСТАНОВЛЕНИЯ РЕАЛЬНЫХ ОБЪЕМОВ КОРРУПЦИИ В ЧАСТНОЙ СФЕРЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены проблемы, возникающие при разработке методики установления реальных объемов коррупции в частной сфере. Подчеркнуто, что можно по-разному классифицировать методы, используемые в криминологии для получения научной информации. К сожалению, при исследовании уровня коррупции наиболее часто используется только такой социологический метод, как опрос. Вывод: коррупция в нашей

стране стала ежедневной практикой. Поэтому разработка методик установления реальных объемов коррупции в частной сфере является одним з наиболее важных инструментов соблюдения юридическими лицами частного права требований антикоррупционных законов страны.

Ключевые слова: коррупция, частная сфера, социологические методы, массовый опрос, методика, перепись населения.

Khrystych I.,
Ph.D in Economics,
Senior Scientific researcher
of Department of Criminological research
of Academician Stashis Scientific Research
Institute for the Study of Crime Problems
of the National Academy of Law Sciences
(Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF METHODOLOGY FOR ESTABLISHMENT OF REAL CORRUPTION VOLUMES IN THE PRIVATE SPHERE OF UKRAINE

The article, prepared in accordance with the plans of scientific research of the Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine on the fundamental theme "Criminological problems of preventing corruption in the private sphere", considers the problems of developing a methodology for establishing real volumes of corruption in the private sphere.

It is analyzed that corruption is most often divided into household (connected with the daily life of citizens), bureaucratic or administrative ones (arising from interaction of citizens, entrepreneurs with lower or middle level officials), political one (corruption behavior of political decision makers). Corruption manifestations in the areas of public relations that have high corruption risks are divided into private and public spheres. The private sphere is a set of social relations that is formed among individuals (legal or natural) about the realization of private interests.

It is emphasized that the methods used in criminology to obtain and treat scientific information can be classified differently. Unfortunately, when investigating the level of corruption, it is often possible to use only such sociological method as the poll.

The results of the poll, conducted by the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Fund, the Razumkov Center and the Kiev International Institute of Sociology in December 2019, have been analyzed. The majority (68,9 %) of the polls believe that corruption is most hindering the country's development. At the same time, only 10 % consider the anti-corruption reform successful.

It is concluded that corruption in our country has become a common practice. Therefore, the development of a methodology for real volumes of corruption in the private sphere is one of the most important tools for implementing a strategy for minimizing them and for the private law legal entities to comply with the requirements of the anti-corruption laws of the state. The problems encountered in its development are the lack of real data on the state of corruption in Ukraine.

Keywords: corruption, private sphere, sociological methods, mass surveys, methodology, population census.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.110-120
УДК 343.98

К. А. Шаповал,
ад'юнкт відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)
e-mail: katjshapoval@ukr.net
 <https://orcid.org/0000-0003-1826-5261>

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ВБИВСТВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розкрито криміналістичну класифікацію вбивств, вчинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. На основі вивченої наукової літератури, судової та слідчої практики розглянуто критерії для формування криміналістичної класифікації вбивств, вчинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. Визначено поняття вбивства, його класифікації та домашнього насильства.

Ключові слова: криміналістична класифікація, вбивство, домашнє насильство, злочин, життя.

Постановка проблеми. Останнім часом у суспільстві значного поширення набуває проблема домашнього насильства. У зв'язку з цим значні зусилля багатьох державних органів та громадських організацій зосереджуються на проблеми протидії домашньому насильству. Однак домашнє насильство – це не тільки проблема, яка має соціальний характер, вона набуває масштабів суспільно небезпечних явищ, за які нині законом передбачено кримінальну відповідальність. Так серед злочинів проти життя й здоров'я особи найбільш небезпечними є вбивства.

Судова та слідча практика свідчить про те, що багатьом вбивствам, вчиненим відносно одного з подружжя, передусє неодноразові факти вчинення домашнього насильства.

Домашньому насильству в Україні сьогодні приділяється значна увага. Зокрема Кримінальний кодекс України (далі – КК України) доповнено ст. 126-1 «Домашнє насильство» [1], також прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]. Ці зміни спонукають до розроблення окремої криміналістичної класифікації вбивств, що вчиняються із застосуванням домашнього насильства та висунення рекомендацій щодо можливих моделей її застосування в практичній діяльності.

Різноманітність обставини злочинів, способів їх вчинення, мотивів та мети, специфічність використовуваних злочинцями знарядь і засобів обумовлюють необхідність особливого тактичного підходу щодо розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень. Класифікація й оптимізація даного виду злочинів значно полегшить роботу правоохоронних органів у розкритті та розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, оскільки наразі класифікація вбивств, учинених через домашнє насильство відсутня, тому дана проблема набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема класифікації злочинів розглядалася багатьма кримінологами. Дослідженню цього питання присвячували свої роботи: Ю. Антонян, О. Головін, А. Зелінський, О. Джужа, Л. Кондратюк, Л. Кривоченко, В. Кудрявцев та ін.

Проблеми насильства детально розглядали та викладали його основні теорії у своїх дослідженнях О. Дудоров, М. Хавронюк [3], Ю. Шемшученко [4]. Проблеми профілактики та протидії насильству в сім'ї досліджували такі вчені, як: О. Бандурка, А. Блага, О. Джужа, Л. Крижна, О. Костирь, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, Г. Мошак, М. Панов, Я. Сотак, О. Старков та ін.

Методика умисних вбивств також досліджувалося багатьма вченими, тому ці проблеми висвітлені в наукових працях. Вагомий внесок у розробку даної проблеми внесли такі вчені-криміналісти, як: О. Андрєєв, Р. Бічурін, І. Борисенко, В. Бояров, О. Булукув, О. Галаган, М. Даньшин, В. Дрозд, В. Журавель, С. Здоровко, В. Гузєй, В. Гусєва, А. Іваниця, І. Когутич, В. Колмаков, Ю. Комаринська, В. Коновалова, М. Костенко, І. Кубарєв, Т. Лускатова, В. Малярова, В. Назаров, О. Одерій, І. Петрова, В. Польщиков, В. Пчолкін, О. Сاینчин, С. Сафронов, В. Семенов, В. Синчук, Р. Степанюк, А. Чорний, В. Шендрика, А. Шеремет, А. Шульга, О. Юхно та інші.

Однак серед учених існує чимало суперечностей щодо критеріїв класифікації окремих видів злочинів, зокрема вбивств, які вчиняються із застосуванням домашнього насильства.

Формулювання цілей. Метою даної статті є детальний аналіз різноманітних типових підходів до класифікації вбивств, які вчиняються із застосуванням домашнього насильства (побутових вбивств) та встановлення її оптимальних критеріїв. Отже, новизна міститься у визначенні критеріїв побудови комплексної криміналістичної класифікації даного виду злочинів. Розроблення класифікації вбивств обумовлене практичними потребами вдосконалення розслідування даної категорії злочинів, розроблення методики їх розслідування та є вагомим елементом під час формування кримінологічного аналізу, особливостей детермінації різних видів злочинів та, відповідно до цього, розроблення превентивних заходів у протидії домашньому насильству та усуненню його негативних наслідків.

Окрема підвидова методика розслідування вбивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства, залишається поза увагою та потребує подальшого розширення та деталізації. Для сприяння оперативного розслідування та розгляду даного виду злочинів є необхідність розроблення криміналістичної класифікації вбивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства, а також визначення можливих сфер застосування розроблених рекомендацій по використанню даної класифікації.

Виклад основного матеріалу. Особлива тяжкість цього злочину обґрунтовується багатьма науковцями в галузі кримінального права, про що свідчить санкція статті, яка передбачає позбавлення волі до п'ятнадцяти років. Зокрема М. Коржанський зазначає, що вбивство – це один із найбільш тяжких злочинів. Убивство позбавляє потерпілого найціннішого блага – життя. Наслідки цього злочину безповоротні. Крім того, убивство завдає надзвичайно тяжкої наслідки не тільки потерпілому, але і його рідним, і близьким. Убивство – це трагедія для всіх, хто його бачить, хто про нього знає [5, с. 41]. Саме тому, у Конституції України, а також у багатьох міжнародних документах (конвенція, договорах) закріплене невід'ємне право кожного на життя, яке визнається найбільшою соціальною цінністю в суспільстві та державі.

Відповідно до ст. ст. 3 і 27 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Кожний має невід'ємне (абсолютне) право на життя. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [6]. Убивства, які скоюються у зв'язку із домашнім насильством, забирають найцінніше, що має людина, – це її життя.

За даними статистики Генеральної прокуратури України, що відбито в «Єдиному звіті про кримінальні правопорушення», можна спостерігати наступні статистичні дані за 2018-2019 роки [7]. Усього зареєстровано 487 133 кримінальні правопорушення (за 2018 рік) і 444 130 – за 2019 рік; із них пов'язаних із насильством у сім'ї – 1 586 випадків в 2018 році проти 2 554 - у 2019 році. Особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення протягом 2018 року, скоєно 317 правопорушень, а в 2019 році – 688. Особи, які скоювали кримінальні правопорушення, пов'язані з насильством у сім'ї, і перебували в стані алкогольного сп'яніння, вчинили 550 кримінальних правопорушень за 2018 рік і 857 – за 2019 рік відповідно.

Тож на основі статистичних даних можемо зробити висновки, що кількість кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням домашнього насильства, зростає. Також прослідковується збільшення випадків скоєння домашнього насильства особами, які перебували в стані алкогольного сп'яніння. Однак статистичні дані про вчинення вбивств у зв'язку з домашнім насильством відсутні, але даний вид злочинів набуває більш широких масштабів та потребує детального аналізу. Необхідним є висунення пропозицій виокремлення його в окремий вид убивств із кваліфікуючою ознакою «із застосуванням домашнього насильства».

Етимологічно термін «убивство» походить із латинського «*homo*» («людина») та «*caedo*» («вбивство»), також може використовуватися термін «гоміцид». Юридичне визначення поняття «умисне вбивство» міститься в частині 1 статті 115 КК України. Зокрема, відповідно до вказаної статті, під умисним убивством розуміється «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині» [1]. З огляду на зазначену конструкцію норми, можна виокремити основні ознаки умисного вбивства:

- винність (тобто наявність вини, яка полягає в ставленні особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу);
- протиправність (означає, що таке діяння заборонене кримінальним законом під загрозою кримінального покарання
- заподіяння смерті (тобто припинення життя людини внаслідок вчинених дій).

Щодо наукового підходу до визначення поняття «вбивство», варто наголосити на позиції позицію вітчизняного вченого-спеціаліста в галузі кримінального права Ю. Бауліна, який зазначає, що «вбивство необхідно розуміти, як протиправне умисне позбавлення життя іншої особи, вчинене суб'єктом злочину за відсутності обставин, що виключають протиправність такого діяння» [8, с. 19]. Також окремі науковці пропонують під вбивством розуміти «суспільно небезпечне протиправне діяння,

вчинене особою, що підлягає кримінальній відповідальності, і полягає в умисному позбавленні життя іншої людини» [9, с. 112].

Важливою складовою методики розслідування вбивств із застосуванням домашнього насильства є формування криміналістичної класифікації даного виду злочинів.

Класифікація злочинів – це необхідна умова ефективного пізнання даного об'єкта, важливий засіб проникнення у його глибинні базисні шари та забезпечення продуктивного руху думок дослідників від вихідного цілого до частин, що його складають, і від них знову до цілого для виявлення закономірностей, знання яких необхідно для його наукового пояснення та описання [10, с. 4].

Під класифікацією розуміється розподіл предметів, явищ на класи, які проведено таким чином, що кожний клас займає відносно інших класів точно встановлене місце [11, с. 59]. Поділ їх на групи залежно від того чи іншого критерію [12, с. 75], тобто розподіл злочинів за групами на підставі тих або інших суттєвих ознак, або поділ злочинів на однорідні групи. Класифікація здійснюється, виходячи з умов формальної логіки. Цю дію необхідно проводити з урахуванням таких методів теорії пізнання, як системний підхід до вивчення окремих об'єктів і явищ, висування гіпотез, моделювання [13, с. 97].

На думку О. Головіна, класифікація є складовою криміналістичної систематики. Тобто розуміння класифікації, як поділу поняття, результатом якої є створення системи супідрядних понять або розподілу предметів, явищ, стосунків, властивостей на класи, групи, види, по суті є опис однієї і тієї ж логічної процедури [14, с. 38]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що класифікація – це процес систематизації інформації шляхом розподілу її на блоки за спільними ознаками.

Головною метою будь-якої класифікації виступають типові об'єктивні ознаки, на підставі яких можна групувати об'єкти класифікації, визначати їх місце в категоріальному просторі. Водночас сенс класифікації полягає в поглибленні знань про самі об'єкти, бо повніше й глибше дійсна сутність явищ та їх властивостей може проявитися лише у зв'язку, у порівнянні з іншими, що дає можливість глибше досліджувати явище в цілому, побачити його розвиток і вплив на інші явища [15, с. 14–15].

Традиційно в криміналістиці класифікація злочинів будувалася, виходячи з системи кримінального закону, залежно від того, до якої глави КК належать ті чи інші норми. Недарма в спеціальній літературі неодноразово відзначалося значення кримінального права у формуванні комплексів окремих криміналістичних методичних рекомендацій. Кримінально-правова класифікація злочинів служить основою для розроблення криміналістичних класифікацій злочинів, які використовуються для систематизації окремих криміналістичних методик розслідування за способом та місцем вчинення злочину, особи злочинця, предмету злочинного посягання та іншим підставам криміналістичного характеру [16, с. 20].

Саме поняття криміналістичної класифікації злочинів є достатньо новим та дискусійним у криміналістиці. Під криміналістичною класифікацією розуміється їх систематизація за криміналістично значущими підставами, що сприяє формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розроблення окремих криміналістичних методик [17, с. 9]. У криміналістиці тривалий час використовувалася кри-

мінально-правова класифікація злочинів для виконання різних завдань, яку ми використаємо за основу під час формування криміналістичної класифікації вбивств із застосуванням домашнього насильства.

Залежно від мети і завдань застосовуються різні підходи щодо групування чи класифікації злочинів, що знаходяться в основі структурування злочинності. Питання про критерії (підстави) класифікації – найважливіше в проблемі побудови класифікації злочинів, оскільки критерії є показником теоретичного і практичного значення класифікації в цілому, тих цілей і задач, що перед нею ставляться [18, с. 27].

Криміналістична класифікація вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством, у значній кількості базується на нормах, які прописані в Кримінальному кодексі України, але існують також не кримінально – правові критерії, які допомагають скласти кримінологічну класифікацію вбивств із застосуванням домашнього насильства. До них ми можемо віднести місце вчинення злочину, наявність свідків тощо.

Убивства, вчинені у зв'язку з домашнім насильством, на нашу думку, можна розподілити на дві основні групи та класифікувати їх за кримінально – правовими ознаками відповідно до положень Особливої частини КК України та за суб'єктом скоєння вбивства:

Перша – це ті, які вчинені особою, що вчинила домашнє насильство в будь-якій формі [2]. До них належать убивства, передбачені ч. 2 ст. 115 КК України [1], а саме: двох або більше осіб (п. 1); малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності (п. 2); вчинене з особливою жорстокістю (п. 4); вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5); поєднане із звалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10).

Другу групу складатимуть убивства, що направлені на особу кривдника, тобто вбивства, які скоює потерпіла від домашнього насильства особа. До другої групи можна віднести злочини:

- убивство, вчинене у зв'язку з перевищенням меж необхідної чи уявної оборони (ст. 118 КК України);

- убивство через необережність, якщо потерпіла особа діяла в ситуації крайньої необхідності (ст. 119 КК України).

Враховуючи те, що об'єктом домашнього насильства можуть бути окремі члени сім'ї, існують такі типи сімейного насильства: з боку батьків стосовно дітей; з боку одного з подружжя стосовно іншого; з боку дітей та онуків стосовно їх родичів.

Убивства, скоєні у зв'язку із застосуванням домашнього насильства, також можна класифікувати, а саме:

1) за способом вчинення: із застосуванням сексуального насильства; із застосуванням фізичного насильства, катування; із застосування психологічного насильства;

2) із застосуванням зброя злочинного посягання: із застосування вогнепальної зброї; із застосування холодної зброї; із застосування інших предметів, які є в домашньому побуті.

Залежно від використання в процесі підготовки, вчинення та приховування вбивства будь-яких зброя можна виділити злочини, вчинені з використанням

певних засобів, із застосуванням інших предметів, які є в домашньому побуті та злочини, вчинені без використання будь-яких засобів [19, с. 152].

За ступенем підготовленості вбивства, вчинені із застосуванням домашнього насильства, можна розподілити на 3 групи: убивства, вчинені раптово, без підготовки та приховування; убивства, вчинені на замовлення; убивства, із застосуванням домашнього насильства, приховані інсценуванням (самогубство, безвісне зникнення особи, нещасний випадок тощо).

Серед убивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства, більшість вчиняється раптово, мають ситуаційний характер, без підготовки та заздалегідь продуманого умислу. Винна особа залишає багато доказів, що підтверджують її вину, або вона навіть сама зізнається в скоєному. Особи жертви та кривдника в більшості випадків перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Механізм вчинення вбивств у сім'ї характеризується раптовістю виникнення наміру. Так у результаті вивчення кримінальних проваджень встановлено, що 82,8 % злочинців прийняли рішення раптово, 8,6 % - протягом доби, 4,3 % - протягом тижня, 1,4 % - протягом місяця, а 2,9 % - протягом року. У рідких випадках мали місце попередня розробка сценарію злочину і дії по забезпеченню власного алібі.

Для сімейно-побутових насильницьких злочинів не властивий груповий характер, оскільки практично всі вони відбуваються на ґрунті особистісних неприязних стосунків, яким, як правило, передує двосторонній конфлікт. Вивчення місця й часу вчинення злочинів у сім'ї дозволяє визначити деякі тенденції та ситуації, що провокують вчинення конкретних видів злочинів, і дає можливість прогнозувати ситуацію та успішно планувати розслідування злочину.

За місцем вчинення вбивства, із застосуванням домашнього насильства можна розподілити таким чином: скоєні в приміщенні (будинку, гаражі, господарських спорудах тощо); скоєні за межами приміщення (подвір'я, город та інше).

Головною ознакою вбивств, скоєних із застосуванням домашнього насильства, є вчинення даного злочину в сім'ї чи в межах місця проживання осіб, які перебувають чи перебували в родинних зв'язках або спільно проживали.

За часом скоєння вбивства, скоєні із застосуванням домашнього насильства, не мають особливих ознак. Можуть бути вчинені як удень, так і вночі, робочі, вихідні чи святкові дні. Але ж на практиці ми можемо спостерігати, що саме більшість скоєних побутових убивств припадає на святкові дні, коли особи перебувають в стані алкогольного сп'яніння.

Слідчий, проаналізувавши на початковому етапі розслідування, до якого виду відноситься вбивство, зможе оперативно та в повному обсязі зібрати докази на місці злочину. Це можуть бути сліди крові, знаряддя вбивства, характер тілесних ушкоджень як на тілі жертви, так і на тілі злочинця. Що своєю чергою спростить та прискорить процес розслідування злочину.

Практичне значення отриманих результатів, а саме формування криміналістичної класифікації вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством, полягає в тому, що вона є складовим елементом для подальшого розроблення методики розслідування даних злочинів. Інформація, отримана в ході проведення даного дослідження, може бути рекомендована для проведення подальших досліджень та використана в наступних сферах:

1) у навчальному процесі – для підготовки навчально-методичних видань з питань розслідування та боротьби з домашнім насильством, при проведенні лекцій і семінарських занять з дисципліни «Криміналістика»;

2) у науково – дослідній сфері – для проведення подальших досліджень щодо особливостей розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством; розроблення методики розслідування зазначених злочинів для подальшого практичного використання органами досудового розслідування; аналіз факторів, які сприяють вчиненню домашнього насильства, на основі яких висунення рекомендацій щодо його запобігання;

3) у правозастосовній діяльності – при підготовці методичних рекомендацій для відповідних підрозділів Національної поліції України, метою діяльності яких є запобігання домашньому насильству та кримінальним правопорушенням взагалі; запропонувати рекомендації, спрямовані на вдосконалення тактики розслідування зазначених правопорушень.

4) у законотворчій діяльності – для подальшої розробки та винесення рекомендацій щодо запровадження на державному рівні нових та вдосконалення вже існуючих законотворчих норм, направлених на профілактику та боротьбу зі злочинністю у зв'язку з домашнім насильством;

Висновки. Отже, розробка окремої криміналістичної класифікації вбивств, скоєних із застосуванням домашнього насильства, є структурним елементом методики розслідування даної категорії злочинів, що безпосередньо необхідна для ефективного розслідування та забезпечення правосуддя.

Виходячи із зазначеного, доцільним, у першу чергу, є внесення змін до КК України, а саме: доповнення ч. 2 ст. 115 пунктом про вчинення вбивства, вчиненого із застосуванням домашнього насильства, або ст. 67 КК України «Обставини, які обтяжують покарання». Через те виділення даного злочину для окремої криміналістичної класифікації є необхідним.

Отже, на підставі аналізу слідчої та судової практики, позицій науковців, встановлено, що основними критеріями для здійснення криміналістичної класифікації вбивств із застосуванням домашнього насильства є суб'єкт злочину (кривдник або жертва домашнього насильства); місце вчинення злочину (обов'язкова ознака спільне місце проживання); вбивство, скоєне із застосуванням рідного типу насильства (економічне, фізичне, психологічне тощо); ступінь підготовленості (у більшості випадків ефект раптово виниклого умислу).

В основу криміналістичної класифікації вбивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства, мають бути покладені два взаємопов'язані критерії: кримінально-правовий, що визначає нормативну суть класифікації, передбаченої законом, та криміналістичний, що враховує чинники, пов'язані зі специфікою виявлення та розкриття вбивств даної категорії, залежно від особливостей предмета посягання, обстановки підготовки, вчинення та приховування злочину, його механізму та способів, типології особи злочинця, мети та мотивації злочинних дій тощо.

Перелічені класифікації вбивств із застосуванням домашнього насильства мають рекомендаційний характер та практичне значення, але залишаються актуальними в контексті розробки зазначеної методики та потребують подальшого дослідження та вдосконалення.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2011 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 03.02.2020).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 03.02.2020).
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
4. Побутова злочинність Юридична енциклопедія [у 6 т.] ред. кол. Ю. С. Шемшученк. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. 720 с.
5. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності. Київ, 1996. 144 с.
6. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)
7. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dirid=113651&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 03.02.2020).
8. Баулін Ю. В. Протиправність як ознака вбивств. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. (Харків 22-23 квітня 2004 р.). Харків: Юрінком Інтер, 2004. С. 18-19.
9. Андреева Л. А. Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность. Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 210 с.
10. Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск. Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. 176 с.
11. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник для юридичних вузів і факультетів. 3-є вид., стереотипне. Харків. Основа, 1999. 256 с.
12. Кримінальне право України. Загальна частина. під ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер –Право, 2002. 414 с.
13. Данышин И. Н. Введение в криминологическую науку. Харків. Право, 1998. 144 с.
14. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика. Москва. «ЛексЭст», 2002. 308 с.
15. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Харків: Вища школа, 1983. 129 с.
16. Чурилов С. Н. Методика расследования преступлений: общие положения. Москва. Юстицинформ, 2009. 232 с.
17. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
18. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року). Укладачі: С. Мінченко, Г. Попов, О. Гладун, С. Штанько. Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.
19. Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019. № 3, ч. 1 (Май). С. 151-156.

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: zakon Ukrainy vid 05.04.2011 № 2341-III // BD «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

2. Pro zapobihannia ta protyddiu domashnomu nasyilstvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII // BD «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: [https:// zakon. rada. gov. ua/laws/show/2229-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19) [in Ukrainian].

3. Dudorov, O. O., Khavroniuk, M. I. (2019) Vidpovidalnist za domashnie nasyilstvo i nasyilstvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) M. I. Khavroniuk (Ed.). Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].

4. Pobutova zlochynnist Yurydychna entsyklopediia. (2002) (Vol. 1-6); Vol. 6. Ju. S. Shemshuchenk (Ed.). Kyiv. [in Ukrainian].

5. Korzhanskyi, M. Y. (1996) Kvalifikatsiia zlochyniv proty osoby ta vlasnosti. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy (1996) *Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrainy- Verkhovna Rada (BBR) information*, 30, art. 141. [in Ukrainian].

7. Statystychna informatsiia pro stan zlochynnosti ta rezultaty prokurorsko-slidchoi diialnosti. Heneralna prokuratura Ukrainy. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dirid=113651&libid=100820&c=edit&_c=fo [in Ukrainian].

8. Baulin, Yu. V. (2004) Protpravnist yak oznaka vbyvstv. Kryminalno-pravova okhrona zhyttia ta zdorov'ia osoby: *Mater. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv 22-23 kvitnia 2004 r.)*. Kharkiv: Yurinkom Inter- Mater. Ph.D. Conf. (Kharkiv, 22-23 April 2004, 18-19. Harkiv: Jurinkom Inter. [in Ukrainian].

9. Andreeva, L. A. (2002) Vliyanye zhestokosti prestupnoho povedenya na uholovnuui otvetstvennost. Yzdatelstvo «Iurydycheskyi tsentr Press». [in Ukrainian].

10. Obratsov, V. A. (1988) Krymynalystycheskaia klasyfykatsiia prestuplenyi. Krasnoiarisk. Yzd-vo Krasnoiar. un-ta. [in Russian].

11. Zherebkin, V. Ye. (1999) Lohika: pidruchnyk dlia yurydychnykh vuziv i fakultetiv. Vol. 3. Kharkiv: Osnova. [in Ukrainian].

12. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. (2002) M. I. Bazhanov, V. V. Stashys, V. Ya. Tatsii. (Eds.) Kyiv-Harkiv: Jurinkom Inter – Pravo. [in Ukrainian].

13. Danshyn, Y. N. (1998) Vvedenye v krymynolohycheskuui nauku. Kharkiv. Pravo. [in Ukrainian].

14. Holovyn, A. Yu. (2002) Krymynalystycheskaia systematyka – Moskva. «LeksЭст» [in Russian].

15. Kryvochenko, L. N. (1983) Klasyfykatsiia prestuplenyi. Kharkiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

16. Churylov, S. N. (2009) Metodyka rassledovanya prestupleniya: obshchye polozheniya. Moskva. Yustytsynform. [in Russian].

17. Rozsliduvannia zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti: okremi krymynalistychni metodyky: monohrafiia. V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel. (Eds.) et al. V. Yu. Shepitko (Ed.). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

18. Novely zakonodavstva pro zapobihannia ta protyddiu domashnomu nasyilstvu. *Materialy mizhnarodnoho kruhloho stolu (27 veresnia 2019 roku)- Materials of the international round table (September 27, 2019)*. (2019). S. Minchenko, H. Popov, O. Hladun, S. Shtanko (Eds.). Kyiv: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy. [in Ukrainian].

19. Husieva, V. O. (2019) Krymynalystychna klasyfikatsiia zlochyniv: suchasnyi stan naukovoho zabezpechennia ta perspektyvy podalshykh doslidzhen. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka- National Law Journal: Theory and Practice*, 3, part. 1, 151-156. [in Moldavia].

Стаття надійшла до редакції 14.02.2020

Шаповал Е. А.,
адьюнкт отдела организации
образовательно-научной подготовки
Харьковского национального
университета внутренних дел
(г. Харьков, Украина)

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ УБИЙСТВ, СОВЕРШЕННЫХ С ПРИМЕНЕНИЕМ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

В статье раскрыто криминалистическую классификацию убийств, совершенных с применением домашнего насилия. Исследовано новизну и необходимость рассмотрения данной темы, и разработку криминалистической методики расследования данного вида убийств. На основе научной литературы и практики органов досудебного следствия рассмотрены критерии для формирования криминалистической классификации убийств, совершенных в связи с применением домашнего насилия. Определено понятие классификации, убийства и домашнего насилия.

Ключевые слова: криминалистическая классификация, убийство, домашние насилие, методика, расследование.

Shapoval K.,
Adjunct Department of the organization
educational and scientific training of
Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine)

CRIMINALISTIC CLASSIFICATION OF MURDER VIOLENCE

The author examines the criteria for forensic classification of homicides in connection with the use of domestic violence. Describes domestic violence issues and examples of counteraction at national level. Also the author justifies the novelty and necessity of addressing this topic, due to the lack of a methodology for investigating domestic violence killings.

The author had explored the criteria for forming a forensic classification of homicide committed in connection with domestic violence have been considered based on the scientific literature and practice of the pre-trial investigation authorities. The scientists who have already worked in this field are noted also were indicated.

The purpose of this article is to analyze in detail the various typical approaches to classifying homicides that are committed with the use of domestic violence (domestic killings) and to determine its optimal criteria. There fore, the novelty is contained in determining the criteria for constructing a comprehensive forensic classification of this type of crime. The development of a homicides classifications` is conditioned by the practical needs of improving the investigation of this category of crimes, developing the methodology for investigating them, and is a significant element in the formation of criminological analysis, the features of the determination of various types of crimes, and accordingly the development of preventive measures to counter domestic violence and negative violence.

The author had defined the notion of classification, murder and domestic violence.

Based on the analysis of investigative practice, criminal law and criminal procedural law, the positions of scientists, it has been established that the main criteria for forensic classification

of homicide committed with domestic violence are: the subject of the crime (the offender or the victim of domestic violence); the place of the crime (mandatory residence sign); murder perpetrated using domestic violence (economic, physical, psychological, etc.); degree of readiness (in most cases, the effect of a sudden emergence of intent).

Keywords: forensic classification, murder, domestic violence, crime, life, killer.

Розділ III. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА, АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

DOI: 10.33766/2524-0323.89.121-134

УДК 342.41

Я. О. Берназюк,
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України,
професор кафедри конституційного та
міжнародного права Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського
(м. Київ, Україна)

e-mail: crimea.tnu@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗВЕРНЕННЯ СУБ'ЄКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ З ПОЗОВОМ ДО СУБ'ЄКТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Статтю присвячено визначенню правових підстав звернення суб'єкта владних повноважень з адміністративним позовом до суб'єкта приватного права. Встановлено, що суб'єкт владних повноважень має право звернутися до адміністративного суду із відповідним позовом виключно у випадках, визначених Конституцією та законами України, та з метою реалізації покладених на нього повноважень. Обґрунтовано, що у виняткових випадках та з метою захисту суспільного інтересу, якщо це не суперечить закону та здійснюється для реалізації визначених законом завдань та функцій, суб'єкт владних повноважень також може звернутися з позовом до суб'єкта приватного права без наявності прямої вказівки на це в законі. Досліджено судову практику у справах, у яких суб'єкт владних повноважень звертається з адміністративним позовом до суб'єкта приватного права.

Ключові слова: адміністративне судочинство, суб'єкт владних повноважень, суб'єкт приватного права.

Постановка проблеми. Одним із актуальних питань у діяльності адміністративних судів є питання щодо підстав виникнення в суб'єкта владних повноважень права на звернення до суду з позовом до суб'єкта приватного права. З цього приводу слід зазначити, що, за загальним правилом, звернення суб'єкта владних повноважень (суб'єкта публічного права) до суб'єкта приватного права відбувається з метою ефективного захисту суспільних інтересів (інтересів необмеженого кола осіб). Наявність у суб'єкта владних повноважень права на звернення до суду з позовом до суб'єкта приватного права у деяких випадках є необхідною умовою реалізації покладених на такого суб'єкта повноважень. При цьому важливо, що право суб'єкта владних повноважень на звернення до суду з позовом до суб'єкта приватного права має здійснюватися з урахуванням певних особливостей, а також основних засад адміністративного судочинства.

© Берназюк Я. О., 2020

Таким чином, з метою визначення правових підстав та особливостей реалізації суб'єктом владних повноважень права на звернення до суду з адміністративним позовом до суб'єкта приватного права виникає необхідність у проведенні аналізу судової практики в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми реалізації права суб'єкта владних повноважень на звернення до адміністративного суду з позовом уже розглядалися у деяких роботах автора статті [1; 2]. Також певною мірою ці питання висвітлювались у наукових працях таких учених, як: В. Б. Авер'янов [3], В. І. Бенедик [4], І. Я. Олендер [5], О. Д. Святецький та В. Я. Тацій [6] та ін. Водночас, практичні аспекти реалізації суб'єктом владних повноважень права на звернення до адміністративного суду з позовом до суб'єкта приватного права у вітчизняній правовій науці досліджено не достатньо.

Формулювання цілей. Отже, метою статті є здійснення огляду судової практики та визначення на основі її аналізу правових підстав звернення суб'єкта владних повноважень до суду з адміністративним позовом до суб'єкта приватного права, а також обґрунтування необхідності наділення відповідним правом суб'єкта владних повноважень з метою захисту суспільного інтересу та здійснення функцій, спрямованих на такий захист.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему реалізації повноважень суб'єктів владних повноважень на звернення до суду з адміністративним позовом до суб'єкта приватного права, слід зазначити, що, відповідно до ч. 2 ст. 46 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), позивачем в адміністративній справі можуть бути, крім громадян України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень.

Зазначене також підтверджується положеннями пункту 1 ч. 1 ст. 19 КАС України, яка передбачає, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи в публічно-правових спорах, зокрема, спорах фізичних чи юридичних осіб з суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження [7].

Ця стаття також закріплює право будь-якої юридичної особи (суб'єкта приватного права та суб'єкта публічного права) на звернення до адміністративного суду за єдиного обмеження, якщо для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження. Поняття «інший» слід розуміти як поширення предметної юрисдикції, зокрема цивільного або господарського суду на вирішення такого спору.

Важливо, що ч. 1, 3 та 4 ст. 6 КАС України містять положення, згідно з якими суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується; забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів непевноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини [7].

Таким чином, у нормах КАС України закладено право суб'єкта владних повноважень на звернення до адміністративного суду з позовом до суб'єкта приватного права з метою, зокрема, захисту суспільного інтересу, який може зазнавати порушення, як зі сторони суб'єктів публічного, так і приватного права. Тому, виходячи із завдань адміністративного судочинства, якщо в діях суб'єкта приватного права вбачається порушення суспільного інтересу, суб'єкт владних повноважень повинен володіти достатніми правами, у тому числі правом на звернення до адміністративного суду, для зулнення такого порушення. Такий принцип у науці адміністративного права отримав назву «принцип реординачії».

У науковій літературі визначається, що принцип реординачії передбачає встановлення рівних прав щодо вимоги належної поведінки з обох сторін, а також рівного юридичного захисту цих прав у разі їх порушення. Реординачійні відносини в системі органів виконавчої влади – це відносини, здійснення зворотного впливу у яких є правом чи обов'язком органу виконавчої влади керованого об'єкта щодо органу виконавчої влади керуючого суб'єкта [4, с. 103].

В. Б. Авер'янов уперше серед українських учених-адміністративістів запропонував застосовувати поняття реординачійних відносин щодо стосунків органів виконавчої влади з громадянами. Він вважав, що громадянам, як підвладним об'єктам, надається право вимагати від виконавчої влади належної поведінки щодо реалізації їхніх прав і свобод, а на останню (в обличчі відповідних суб'єктів) покладаються чіткі обов'язки щодо неухильного виконання вищезазначених вимог. Водночас забезпечується суворий режим дотримання суб'єктами виконавчої влади взятих на себе обов'язків за допомогою засобів адміністративного оскарження їхніх актів і дій та судового захисту порушених цими актами або діями прав і свобод громадян [3, с. 37].

В адміністративному судочинстві принцип реординачії виражається в тому, що суб'єкт владних повноважень наділений рівними із суб'єктом приватного права повноваженнями вимагати дотримання правомірної поведінки від іншого суб'єкта. Одним із засобів забезпечення правомірної поведінки є судовий контроль.

Судовий контроль – це процес, метою якого є встановлення відповідності рішень та дій суб'єктів права певним принципам, стандартам, правилам поведінки, а в широкому сенсі – вимогам закону. Іншими словами, метою судового контролю є забезпечення дотримання законності, а змістом судової діяльності під час судового контролю є перевірка наявності передбачених законом умов для вчинення певних дій чи прийняття певних рішень [5, с. 155-156].

Судовий контроль є видом більш загального явища – контролю. Контроль як юридична форма діяльності – це сукупність дій зі встановлення відповідності дій та рішень суб'єктів права певним принципам, стандартам, правилам поведінки [6, с. 766].

Виходячи з положень КАС України, усі справи за позовом суб'єкта владних повноважень можна умовно поділити на такі категорії:

- 1) справи за позовом суб'єкта владних повноважень до іншого суб'єкта владних повноважень;
- 2) справи за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права.

Зокрема, стосовно другої категорії справ, слід зауважити, що ч. 5 ст. 46 КАС України визначено, що особи, які не є суб'єктами владних повноважень (громадяни

України, іноземці чи особи без громадянства, громадські об'єднання, юридичні особи), можуть бути відповідачами лише за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень:

- 1) про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання;
- 2) про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання;
- 3) про затримання іноземця або особи без громадянства чи примусове видворення за межі території України;
- 4) про встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо);
- 5) в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту владних повноважень законом.

Спільною ознакою цих вимог, які можуть бути предметом позову суб'єкта владних повноважень, є правообмежувальний характер. Завдання адміністративного судочинства у таких справах досягається шляхом усунення загрози необґрунтованого втручання та порушення прав з боку суб'єкта владних повноважень (постанова Верховного Суду від 13 червня 2018 року у справі № 815/332/17 [8]).

Отже, можна дійти висновку, що тільки для справ за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права законом мають бути передбачені безумовні вимоги щодо підстави звернення суб'єкта владних повноважень до адміністративного суду, у той час як у справах за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта владних повноважень звернення до суду може здійснюватися також з підстави, що прямо не передбачена законом, але безпосередньо слідує з відповідних функцій (покликання) цього суб'єкта.

Зокрема, прикладом некомпетентційних спорів у справах за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права є справи про анулювання дозволу або ліцензії, стягнення штрафної санкції та ін. Як правило, відповідне право суб'єкта владних повноважень на звернення до суду та підстави для такого звернення в зазначеній категорії справ закріплене в спеціальних законах, зокрема:

- ч. 2 ст. 26 Кодексу України про надра визначено, що право користування надрами припиняється органом, який надав надра в користування, зокрема в судовому порядку [9];

- п. 12 ч.1 ст. 67, ч. 2 ст. 68 Кодексу цивільного захисту України встановлено, що до повноважень центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, належить право звернутися до адміністративного суду щодо: застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення до повного усунення порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, дільниць, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів; зупинення проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту; надання послуг, якщо ці порушення створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей; застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, агрегатів, експлуатації будівель, споруд,

окремих приміщень, випуску та реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту в порядку, встановленому законом [10];

- п. 20.1 ст. 20 Податкового кодексу України визначає, що контролюючі органи мають право звертатися до суду, у тому числі подавати позови до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб: щодо зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках такого платника податків у банках та інших фінансових установах, у тому числі при недопущенні посадових осіб контролюючих органів до обстеження територій та приміщень (п. 20.1.31 ст. 20 ПК України); щодо зупинення видаткових операцій на рахунках платника податків шляхом накладення арешту на цінні папери та/або кошти та інші цінності такого платника податків, що знаходяться в банку, та зобов'язання такого платника податків виконати законні вимоги податкового керуючого, передбачені цим Кодексом, якщо платник податків перешкоджає виконанню податковим керуючим повноважень, визначених цим Кодексом, (п. 20.1.32 ст. 20 ПК України) тощо [11];

- абз. 2 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачено, що, у разі якщо особа в установленний строк добровільно не виконала вимоги, встановлені в приписі, орган державного архітектурно-будівельного контролю подає позов до суду про знесення самочинно збудованого об'єкта та компенсацію витрат, пов'язаних із таким знесенням [12];

- ч. 5 ст. 37 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» визначає підстави, за наявності яких Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення може звертатися до суду про анулювання ліцензії на мовлення [13];

- ч. 1 ст. 17 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачено, що спори, які виникають із правовідносин за цим Законом, вирішуються в судовому порядку, а ч. 3 цієї ж статті встановлено, що спори щодо розміру шкоди та прав на її відшкодування, накладення штрафів та з інших питань вирішуються в судовому порядку [14];

- ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» визначає, що до повноважень Антимонопольного комітету України належить, зокрема, право звертатися до суду з позовами, заявами і скаргами у зв'язку із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції [15];

- ч. 2 ст. 19-1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» закріплено, що Національний банк України зобов'язаний звернутися до суду з позовом про припинення юридичної особи в разі невиконання юридичною особою, яка має намір здійснювати банківську діяльність, протягом року з дня державної реєстрації вимог частини першої статті 19 цього Закону [16];

- ч. 3 ст. 14 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» передбачено, що в разі невиконання рішення про припинення або повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції, Уповноважений орган звертається до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, з позовом про визнання відповідного нормативно-правового чи акта індивідуальної дії, на підставі якого надавалася така державна допомога, незаконним та про припинення та/або повернення незаконної державної допомоги [17] тощо.

У якості прикладів рішень на користь широкого розуміння права суб'єкта владних повноважень на звернення до адміністративного суду можна навести наступні правові позиції.

Зокрема, постановою Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 822/1544/16 (провадження № 11-862 апп 181) [18], що була розглянута за правилами КАС України, було задоволено касаційну скаргу Відділення Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в Дунаєвському районі Хмельницької області та визнано право на звернення до адміністративного суду з позовом до ДП «Дунаєвський плодоконсервний завод» про стягнення капіталізованих платежів.

Таке рішення було обґрунтовано положеннями Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», які визначають компетенцію Фонду та його робочих органів та дозволяють зробити висновок, що у відносинах, пов'язаних із виплатою страхувальником у передбачених законодавством випадках капіталізованих платежів, ці органи не виступають на рівних засадах з іншими учасниками відповідних відносин, а здійснюють владні управлінські функції, спрямовані на забезпечення державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав.

Основний висновок, який зробила Велика Палата Верховного Суду, полягає в тому, що Фонд не позбавлений права звернутися до адміністративного суду як суб'єкт владних повноважень для виконання покладених на нього Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» функцій за вирішенням спору щодо обов'язку страхувальника виплатити капіталізовані платежі на задоволення вимог, що виникли із зобов'язань відшкодувати шкоду, заподіяну життю і здоров'ю громадян, застрахованих у Фонді.

Відповідно до постанови Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 року у справі № 811/289/16 (провадження № 11-291апп18) [19] розглянуто по суті справу за позовом Відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у м. Кіровоград Кіровоградської області до Управління державної служби охорони при УМВС України в Кіровоградській області про зобов'язання визнати заявлені грошові вимоги та включити грошові вимоги позивача до проміжного ліквідаційного балансу.

Крім того, у постанові від 5 червня 2019 року у справі № 812/1234/18 [20] за позовом Держпродспоживслужби до фізичної особи - підприємця про стягнення штрафу Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що в спірних відносинах Держпродспоживслужби діє як суб'єкт владних повноважень, наділений Законом України «Про рекламу» функціями контролю за дотриманням законодавства України про рекламу та, відповідно, правом на звернення до суду з позовом про примусове стягнення штрафу за порушення законодавства про рекламу. Таким чином, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що цей спір не пов'язаний із вирішенням питання щодо цивільного права, а є публічно-правовим, оскільки виник за участю суб'єкта владних повноважень, який реалізовує в цих правовідносинах надані йому чинним законодавством владні управлінські функції.

Аналогічного висновку Велика Палата Верховного Суду дійшла в постанові від 13 лютого 2019 року у справі № 826/5635/17 [21] за позовом Національної комісії з

цінних паперів та фондового ринку до товариства про стягнення заборгованості. Зокрема, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що в спірних відносинах Комісія діє як суб'єкт владних повноважень, наділений Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» функціями щодо нагляду та контролю за ринком цінних паперів та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері та відповідно правом на звернення до суду з позовом про примусове стягнення штрафу. Таким чином, цей спір не пов'язаний із вирішенням питання щодо майнового права позивача, а є публічно-правовим, оскільки виник за участю суб'єкта владних повноважень, який реалізовує в цих правовідносинах надані йому чинним законодавством владні управлінські функції.

У постановках від 15 травня 2018 року у справі № 463/4564/16-а [22] та від 12 грудня 2018 року у справі № 826/7203/17 [23] за позовом Державної архітектурно-будівельної інспекції про знесення самочинно збудованого об'єкта, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що, звертаючись до суду з позовом про знесення об'єкта самочинного будівництва і мотивуючи такий позов порушеннями архітектурних, містобудівних, пожежних, санітарних або інших подібних норм і правил, суб'єкт владних повноважень діє з метою захисту не своїх приватних прав та інтересів, а прав та інтересів громади або невизначеного кола осіб від можливих порушень їхніх прав, а також з метою запобігти можливим суспільно значимим несприятливим наслідкам порушення відповідних норм і правил.

Причому суд зазначив, що звернення органу державного архітектурно-будівельного контролю до суду з позовом про знесення самочинно збудованого об'єкта здійснюється ним як суб'єктом владних повноважень на підставі частини першої статті 38 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», що, з огляду на норми статей 2-4, 17 та 50 КАС України (у редакції, чинній на час прийняття оскарженого рішення), а також статей 2, 4, 5, 19 та 46 КАС України (у редакції, чинній з 15 грудня 2017 року), свідчить про належність такого спору до юрисдикції адміністративних судів.

У справі № 0840/3643/18 позивачем виступала Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), яка звернулася із позовом до суб'єкта господарювання про стягнення в дохід Державного бюджету внесків на регулювання, які сплачуються суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, відповідно до статті 13 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [24].

У постанові від 8 листопада 2019 року Велика Палата Верховного Суду зазначила, що позивачем у цій справі є НКРЕКП як суб'єкт владних повноважень (у розумінні положень КАС України), правовий статус якого визначено Законом України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», згідно з яким йому надано право звертатися до суду з відповідним позовом. При цьому здійснення НКРЕКП своїх повноважень (владних управлінських функцій) обумовлює виникнення правовідносин із підконтрольною установою, які мають публічно-правовий характер [24].

У контексті дослідження випадків, за яких суб'єкт владних повноважень має право на звернення із позовом до адміністративного суду, слід зазначити, що у справах за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права також

вироблено певну судову практику, яка свідчить, що у виняткових випадках, зокрема, з метою захисту суспільного інтересу, суб'єкт владних повноважень може звертатися до суду за відсутності прямої вказівки про це в законі.

Зазначений підхід ґрунтується на таких положеннях Основного Закону України [25]:

- людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держав; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3);

- носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5);

- органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (ч. 2 ст. 6);

- норми Конституції України є нормами прямої дії; звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ч. 3 ст. 8);

- кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55).

Конституційним Судом України в Рішенні від 25 листопада 1997 року № 6-зп сформульовано правову позицію, за якою удосконалення законодавства в контексті статті 55 Конституції України має бути поступовою тенденцією, спрямованою на розширення судового захисту прав і свобод людини, зокрема судового контролю за правомірністю й обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень [26].

Отже, гарантоване ст. 55 Конституції України та конкретизоване в законах України право на судовий захист передбачає можливість звернення до суду за захистом порушеного права чи охоронюваного законом інтересу, але вимагає, щоб порушення, про яке стверджує позивач, було реальним, обґрунтованим та доведеним.

Одним із прикладів щодо визнання судами права звернення суб'єкта владних повноважень з позовом до суб'єкта приватного права за відсутності про це прямої вказівки в законі, є правова позиція Великої Палати Верховного Суду, сформульована в постанові від 30 січня 2019 року у справі № 826/2793/18 [27] та підтримана Палатою також у постановках від 6 лютого 2019 року у справі № 810/3046/17 [28] і від 13 лютого 2019 року у справі № 810/2763/17 [29] та застосована Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду, зокрема, у постановках від 24 жовтня 2019 року у справі № 810/3165/18 [30], від 3 грудня 2019 року у справі № 810/3164/18 [31] та від 13 грудня 2019 року у справі № 810/3160/18 [32].

Ці справи стосуються права Державіаслужби звертатися до суду з позовами про:

1) зобов'язання суб'єктів господарювання виконати рішення Державіаслужби, знесення самочинного будівництва та приведення в попередній стан земельної ділянки;

2) визнання протиправною бездіяльності органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій в частині погодження будівництва;

3) визнання протиправними дії ДАБІ щодо видачі документів, які дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт та скасування їх;

4) визнання незаконними та скасування декларацій про початок виконання будівельних робіт, дозволів на виконання будівельних робіт, а також містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки.

Позиція Великої Палати Верховного Суду полягає в тому, що повноваження Державіаслужби на звернення до суду із зазначеними позовними вимогами не передбачені КАС України або іншим законом, але чинним законодавством України також не врегульовано питання альтернативних дій Державіаслужби у випадку невиконання особою рішення про припинення будівництва. У такому випадку необхідно застосувати положення ст. 28 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», відповідно до якої міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи звертаються до суду, якщо це необхідно для здійснення їхніх повноважень у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України.

Крім того, Велика Палата Верховного Суду зазначила про наявність «публічного інтересу» такого спору (певна сукупність приватних інтересів), який означає важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, що, відповідно до законодавчо встановленої компетенції, забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації.

Висновки. На підставі вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

1. Справи за позовом суб'єкта владних повноважень умовно можна поділити на такі категорії: 1) справи за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта владних повноважень; 2) справи за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права.

2. Важливо, що ч. 5 ст. 125 Конституції України (з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди) не містить жодних обмежень стосовно юрисдикції адміністративних судів захищати особу або групу осіб, вказуючи лише на сферу такого захисту, а саме, публічно правові-відносини. Якщо будь-який суб'єкт, всупереч ст. 68 Основного Закону України, не забезпечує неухильного додержання Конституції України та законів України або посягає на права і свободи інших осіб і це відбувається в публічно-правовій сфері, саме адміністративний суд, за загальним правилом, має вирішити такий спір та захистити суспільні інтереси (незалежно від можливих процесуальних обмежень стосовно права позивача на ініціювання такого спору). У протилежному випадку деякі суб'єкти публічного або приватного права стають, фактично, «безконтрольними», а гарантії, встановлені ст. 68 Конституції України, - «неспроможними».

3. За загальним правилом, суб'єкт владних повноважень має право звернутися до адміністративного суду виключно у випадках, визначених Конституцією та законами України (ч. 4 ст. 5 КАС України) та з метою реалізації покладених на них повноважень. Однак у судовій практиці сформувався позиція, відповідно до якої

для справ за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права законом мають бути передбачені безумовні підстави для звернення до адміністративного суду; у той час як у справах за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта владних повноважень звернення до суду може здійснюватися також із підстави, що прямо не передбачена законом, але такої, що безпосередньо слідує з відповідних функцій (покликання) цього суб'єкта. У виняткових випадках та з метою захисту суспільного інтересу, якщо це не суперечить закону та здійснюється для реалізації визначених законом завдань та функцій, суб'єкт владних повноважень також може звернутися з позовом до суб'єкта приватного права без наявності прямої вказівки на це в законі.

4. В адміністративних справах за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права, у яких мотивом звернення до суду є захист суспільного інтересу (прав необмеженої кількості осіб), позивачем має бути обгрунтовано необхідність захисту такого інтересу саме в судовому порядку, а також те, що звернення до суду здійснено з метою реалізації суб'єктом владних повноважень своїх функцій, визначених Конституцією та законами України.

5. У справах за позовом суб'єкта владних повноважень до суб'єкта приватного права надважливим є врахування та застосування судом принципу пропорційності, як універсального загальноправового принципу, спрямованого на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу приватних і суспільних інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав мають бути істотними, а засоби їх досягнення обгрунтованими й мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежуються; використання цього принципу дозволяє досягти розумного співвідношення між метою впливу з боку держави в особі її компетентних органів та засобами їх досягнення; принцип пропорційності вимагає виключно справедливого, раціонального та співрозмірного обмеження прав суб'єкта приватного права для захисту суспільних інтересів (прав необмеженої кількості осіб).

Використані джерела:

1. Берназюк Я. О. Про позови, які не підлягають судовому розгляду. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140426-pro-pozovi-yaki-ne-pidlygayut-sudovomu-rozglyadu>.

2. Берназюк Я. О. Звернення до адміністративного суду з метою захисту інтересів територіальної громади є невід'ємним правом органу місцевого самоврядування. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158827-zvernennya-do-administrativnogo-sudu-z-metoyu-zakhistu-interesiv-teritorialnoyi-gromadi-ye-nevidyemnim-pravom-organi-mistseвого-samovryaduvannya>.

3. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Факт, 2003. 384 с.

4. Бенедик В. І. Реординаційні відносини в системі державного управління. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 102-104.

5. Олендер І. Я. Функції суду в державному механізмі. *Право і суспільство*. 2014. № 1.2. С. 153-158.

6. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святецький, С. І. Максимов та ін.; заг. ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2013. 976 с.

7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: [http:// zakon. rada.gov.ua/ laws/ show/2747-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15).

8. Постанова Верховного Суду від 13 червня 2018 року у справі № 815/332/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84134126>.

9. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL: [https:// zakon. rada. gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80).

10. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17).

11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17).

12. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

13. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.

14. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.

15. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

16. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

17. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>.

18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 822/1544/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77473706>.

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 року у справі № 811/289/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74809416>.

20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 червня 2019 року у справі № 812/1234/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82885666>.

21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 лютого 2019 року у справі № 826/5635/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80633985>.

22. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 15 травня 2018 року у справі № 463/4564/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74699902>.

23. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 826/7203/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78680707>.

24. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 8 листопада 2019 року у справі № 840/3643/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85582474>.

25. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

26. Рішення Конституційного суду України від 25.11.1997 № 6-зп. URL: [https:// zakon. rada. gov.ua/laws/show/v006p710-97](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97).

27. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 826/2793/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80112348>.

28. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 6 лютого 2019 року у справі № 810/3046/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80364145>.

29. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 13 лютого 2019 року у справі № 810/2763/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79883398>.

30. Постанова Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року у справі № 810/3165/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85154157>.

31. Постанова Верховного Суду від 3 грудня 2019 року у справі № 810/3164/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86203329>.

32. Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2019 року у справі № 810/3160/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86360494>.

References:

1. Bernaziuk, Ya. O. (2019) Pro pozovy, yaki ne pidliahaiut sudovomu rozghliadu. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial newspaper*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140426-pro-pozovi-yaki-ne-pidlygayut-sudovomu-rozglyadu>. [in Ukrainian].

2. Bernaziuk, Ya. O. (2020) Zvernennia do administratyvnoho sudu z metoiu zakhystu interesiv terytorialnoi hromady ye nevidiemnym pravom orhanu mistsevoho samovriaduvannia. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial newspaper* URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158827-zvernennya-do-administrativnogo-sudu-z-metoyu-zakhistu-interesiv-teritorialnoyi-gromady-ye-nevidiemnym-pravom-organa-mistsevoho-samovriaduvannya>. [in Ukrainian].

3. Derzhavne upravlinnia: problemy administratyvno-pravovoi teorii ta praktyky (2003) V. B. Averianov (Ed.). Kyiv: Fakt. [in Ukrainian].

4. Benedyk, V. I. (2015) Reordynatsiini vidnosyny v systemi derzhavnoho upravlinnia. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 5, 102–104. [in Ukrainian].

5. Olender, I. Ia. (2014) Funktsii sudu v derzhavnomu mekhanizmi. *Pravo i suspilstvo– Law and Society*, 1.2, 153–158. [in Ukrainian].

6. Pravova doktryna Ukrainy (2013) (Vol.1-5; Vol. 1.) Zahalnoteoretychna ta istorychna yurysprudentsiia. V.Ia. Tatsii, O. D. Sviatetskyi, S. I. Maksymov (Eds.) et al.; O. V. Petryshyn (Ed.). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

7. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV v red. Zakonu vid 03.10.2017 № 2147-VIII. (2017) N. p. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. [in Ukrainian].

8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 13 chervnia 2018 roku u spravi № 815/332/17. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84134126>. [in Ukrainian].

9. Kodeks Ukrainy pro nadra vid 27.07.1994 № 132/94-VR. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].

10. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403-VI. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>. [in Ukrainian].

11. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. [in Ukrainian].

12. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 17.02.2011 № 3038-VI. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>. [in Ukrainian].

13. Pro telebachennia i radiomovlennia: Zakon Ukrainy vid 21.12.1993 № 3759-XII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>. [in Ukrainian].

14. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 23.09.1999 № 1105-XIV. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>. [in Ukrainian].

15. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 26.11.1993 № 3659- XII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>. [in Ukrainian].

16. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-III. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. [in Ukrainian].

17. Pro derzhavnu dopomohu subiektam hospodariuvannia: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1555-VII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>. [in Ukrainian].

18. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 17 zhovtnia 2018 roku u spravi № 822/1544/16. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77473706>. [in Ukrainian].
19. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 6 chervnia 2018 roku u spravi № 811/289/16. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74809416>. [in Ukrainian].
20. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 5 chervnia 2019 roku u spravi № 812/1234/18. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82885666>. [in Ukrainian].
21. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 13 liutoho 2019 roku u sprava № 826/5635/17. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80633985>. [in Ukrainian].
22. Postanova Velyka Palata Verkhovnoho Sudu vid 15 travnia 2018 roku u spravi № 463/4564/16-a. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74699902>. [in Ukrainian].
23. Postanova Velyka Palata Verkhovnoho Sudu vid 12 hrudnia 2018 roku u spravi № 826/7203/17. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78680707>. [in Ukrainian].
24. Postanova Velyka Palata Verkhovnoho Sudu vid 8 lystopada 2019 roku u spravi № 840/3643/18. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85582474>. [in Ukrainian].
25. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. N. p. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].
26. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 25.11.1997 № 6-zp. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>. [in Ukrainian].
27. Postanova Velyka Palata Verkhovnoho Sudu vid 30 sichnia 2019 roku u spravi № 826/2793/18. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80112348>. [in Ukrainian].
28. Postanova Velyka Palata Verkhovnoho Sudu vid 6 liutoho 2019 roku u spravi № 810/3046/17. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80364145>. [in Ukrainian].
29. Postanova Velyka Palata Verkhovnoho Sudu vid 13 liutoho 2019 roku u spravi № 810/2763/17. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79883398>. [in Ukrainian].
30. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 24 zhovtnia 2019 roku u spravi № 810/3165/18. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85154157>. [in Ukrainian].
31. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 3 hrudnia 2019 roku u spravi № 810/3164/18. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86203329>. [in Ukrainian].
32. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 13 hrudnia 2019 roku u spravi № 810/3160/18. N. p. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86360494>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 03.02.2020

Берназюк Я. А.,

доктор юридических наук,
заслуженный юрист Украины,
профессор кафедры конституционного и
международного права Таврического национального
университета имени В. И. Вернадского
(г. Киев, Украина)

ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ ОБРАЩЕНИЯ СУБЪЕКТА ВЛАСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ С ИСКОМ К СУБЪЕКТАМ ЧАСТНОГО ПРАВА

Статья посвящена определению правовых оснований обращения субъекта властных полномочий с административным иском к субъекту частного права. Установлено, что субъект властных полномочий имеет право обратиться в административный суд иск-

лючительно в случаях, определенных Конституцией и законами Украины, и с целью реализации возложенных на него полномочий. Обосновано, что в исключительных случаях и с целью защиты общественного интереса, если это не противоречит закону и осуществляется для реализации определенных законом задач и функций, субъект властных полномочий также может обратиться с иском к субъекту частного права без наличия прямого указания на это в законе. Исследовано судебную практику по делам, в которых субъект властных полномочий обращается с иском к субъекту частного права.

Ключевые слова: административное судопроизводство, субъект властных полномочий, субъект частного права.

Bernaziuk Ja.,
Doctor of Laws,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department
of Constitutional and International Law
of Tavriada National University
named after V. I. Vernadsky
(Kyiv, Ukraine)

THE LEGAL GROUNDS FOR APPLICATION OF A AUTHORITY WITH A CLAIM TO A SUBJECT OF PRIVATE LAW

The article is devoted to determining the legal grounds for applying the subject of power with an administrative claim to the subject of private law on the basis of the analysis of the provisions of the Constitution and laws of Ukraine, as well as the case law in the relevant category of cases.

It is established that, as a general rule, a subject of power has the right to apply to an administrative court with a corresponding claim against a subject of private law only in cases determined by the Constitution and laws of Ukraine, and in order to exercise the powers vested in him. The author gives examples of incompetent disputes in cases of a claim of a subject of power to a subject of private law cases of revocation of a permit or license, penalties and others. It is established that the relevant right of the subject of power to appeal to the court and the grounds for such appeal in the specified category of cases is enshrined in special laws.

It is argued that in exceptional cases and in order to protect the public interest, if this is not contrary to the law and is carried out for the fulfillment of statutory tasks and functions, the subject of power may also bring an action against the subject of private law without direct indication thereof in law. Such a conclusion is substantiated by the constitutional provisions on the state's responsibility to the individual, as well as the fact that human rights and freedoms and their guarantees determine the content and orientation of the state's activity. At the same time, the author cautions that in the cases of the claim of the subject of power to the subject of private law, it is crucial to consider and apply the principle of proportionality as a universal principle of law aimed at ensuring a reasonable balance of private and public interests.

On the basis of the scientific and legal analysis, the author substantiated the opinion that the subject of the power of authority has the right to appeal to the subject of private law, in particular, in order to protect the public interest and perform functions aimed at such protection.

Keywords: administrative justice, subject of power, subject of private law.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.135-148
УДК 332.021.8

О. А. Бурбело,

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри економіки та підприємництва

Інституту хімічних технологій
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
(м. Рубіжне, Україна)

e-mail: burbelo@ro.ru

 <https://orcid.org/0000-0002-2903-9596>

Т. В. Патріарх,

асистент кафедри економіки та підприємництва

Інституту хімічних технологій
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
(м. Рубіжне, Україна)

e-mail: saenko.tat@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0002-2277-9073>

С. О. Бурбело,

провідний економіст Інституту
економіко-правових досліджень
Національної академії наук України
(м. Київ, Україна)

e-mail: sSENS82@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-4895-1329>

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ В СИСТЕМІ ЙОГО СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню проблем підвищення рівня економічної безпеки регіонів в умовах реалізації реформ щодо децентралізації влади в Україні. На регіональну політику накладаються нові зобов'язання, особливо в частині підвищення рівня економічної безпеки регіонів. Зазначено, що економіка регіонів розвивалася нерівномірно. Доведено, що визначення поняття «регіон» залишається дискусійним. Обґрунтовано необхідність інтегрування системи економічної безпеки в соціально-економічну систему регіону.

Ключові слова: децентралізація влади, регіональна економіка, регіон, інтеграція, нерелевантні стратегії, поляризація економічного простору.

Постановка проблеми. Реалізація реформ щодо децентралізації влади в Україні певною мірою гальмується відсутністю ефективної системи регіональної економічної безпеки. Необхідність формування такої системи обумовлена сучасними реаліями ведення бізнесу в країні – політична нестабільність, кризові ситуації, неузгодженість і недосконалість правової бази, відсутність науково обґрунтованої програми економічних реформ з урахуванням специфіки діяльності

регіонів, криміналізація економічних відносин [1, с. 46]. До цього переліку негативних чинників слід додати постійні (з 2014 р.) гібридні загрози національній безпеці держави [2].

У 2014 році, відповідно до чинного законодавства [3; 4], в Україні розпочався процес децентралізації влади, який призвів до формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що повинні стати базовою складовою ефективної системи влади в державі. Як свідчить практика, створення ОТГ стикнулося з багатьма труднощами, серед яких чи не найвагомішою стала відсутність усталених пріоритетів забезпечення базових послуг населенню громад [4, с. 9]. А саме створення сприятливих умов для забезпечення мешканців ОТГ важливішими (за соціальними стандартами) послугами є одним із завдань ефективного функціонування системи економічної безпеки регіону.

Найбільша складність у реалізації соціально-економічної політики сьогодні змістилася в регіони, через які здійснюється управління всією країною та знаходить втілення державна стратегія розвитку країни. Передача значної частини прав і відповідної їм частки відповідальності на регіональний рівень триває в руслі об'єктивних тенденцій розвитку самоврядування. Це накладає нові зобов'язання на регіональну політику, особливо в частині забезпечення економічної безпеки. Для України політика економічної безпеки в контексті регіонального розвитку до недавнього часу була політикою вирівнювання стану індустріалізації регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасного рівня розвитку економіки регіонів України свідчить, що вона переживає не найкращі часи. Відомі вчені держави стверджують, «що ми маємо зараз справу не просто з катастрофічним рівнем основних економічних показників, а з якісно новим станом економіки. Новим у тому плані, що за останні кілька років вона деградувала - стала «напівкримінально-тіньовою». При цьому кримінально-тіньова економіка - це не якийсь окремий сектор, а підсистема, що пронизує всю економіку країни, позбавлену необхідного керуючого впливу з боку уряду. Майже всі підприємства працюють у двох сферах - легальній і тіньовій, і всі громадяни, так чи інакше, пов'язані з тіньовою економікою. Нинішня господарська система, як губка, увібрала в себе кримінально-тіньову діяльність, якою пронизано всі ланки економіки й управління [9, с. 7].

Головна причина кризового стану вітчизняної економіки - це втрата державою важелів ефективного управління економічними процесами, істотні недоліки економічної та законодавчої політики, незадовільний загальний стан господарського законодавства. Глибинна ж причина - сильний вплив на економічну й законодавчу політику ідеології ринкового фундаменталізму, проявом якого служить гасло «дозволено все, що не заборонено». За твердженням широко відомого Дж. Сороса, «ринкові сили, якщо їм надати повну владу, навіть у суго економічних і фінансових питаннях, викликають хаос в Україні» [10, с. 16].

На жаль, більшість виокремлених негативних наслідків від реформування економіки та суспільства не ліквідовані й сьогодні, що створює труднощі щодо забезпечення стійкого й збалансованого розвитку економіки та соціуму регіонів країни в довгостроковій перспективі [11, с. 17].

Питання соціально-економічної безпеки регіонів залишаються актуальними (як гарантія безпеки країни в цілому) та активно вивчаються вітчизняними науковцями, такими як: В. І. Чиж, В. К. Антошкін, В. В. Дикань, В. Ортинський, С. М. Синиця, С. В. Белай, Т. М. Кисла, В. І. Криленко, В. О. Ткач, А. М. Новак, Л. Л. Огарок, О. Л. Резніков [1; 11; 14; 15; 17-22], та низкою інших дослідників [25– 27; 33], а також зарубіжними фахівцями, як-от: Т. Ю. Феофілова, В. К. Сенчагов, С. А. Потокіна, О. Б. Черненко, М. Е. Листопад, Е. Е. Матвєєва [16 - 32]. Вітчизняні вчені зазначають, що забезпечення інтересів країни базується на розвитку її регіонів через реалізацію цілей і завдань у сфері регіональної соціально-економічної політики, яка віддзеркалює формування можливостей системи цілеспрямованих дій на загрози регіонального рівня [5; 9].

Водночас забезпечення інтересів країни базується на стійкому розвитку регіонів, коли реалізація цілей і завдань у сфері регіональної політики відбиває формування можливостей системи цілеспрямованих дій на загрози регіонального рівня. Однак при цьому слід враховувати регіональні відмінності рівня економічної безпеки, що визначаються нерівномірністю соціального розвитку, особливостями розвитку економіки та розміщення продуктивних сил, ступенем динамізму інноваційних перетворень, якістю людського потенціалу, інвестиційним кліматом і багатьма іншими чинниками [21, с. 1].

Більшість досліджень із проблем економічної безпеки присвячено вивченню економічної безпеки України в цілому. Тим часом соціально-економічна безпека та стійкий розвиток суб'єктів держави є основою національної безпеки. Однак розвиток регіонів перебуває на такій стадії, коли наростання старих і виникнення нових загроз безпеці стають непередбачуваними, до того ж іще не сформовано систему управління економічною безпекою регіону в складі державного механізму управління соціально-економічними процесами [27, с. 398]. Саме тому суспільно політична й економічна ситуація в Україні свідчить про кризу управління.

У державі відчувається відсутність ефективно діючої і науково обґрунтованої стратегії й тактики в діях усіх гілок влади. Подальшому розвитку окремих регіонів та держави в цілому не сприяє розбіжність між старими методами роботи й новими завданнями системи управління, місцевим самоврядуванням і ринковою економікою. Відповідно, сучасна ситуація в економіці України вимагає кардинального вирішення взаємозалежних проблем, розв'язання яких передбачає реалізацією різних заходів як на державному, так і на регіональному рівнях. Гарантування економічної безпеки і формування ефективних організаційно-економічних механізмів (ОЕМ) управління нею є одним з пріоритетних завдань у сучасних умовах розгортання кризових явищ із метою пом'якшення впливу циклічних та структурних коливань у господарському комплексі регіону [17, с. 48].

Довгостроковою метою концепції стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України є зменшення вірогідності виникнення в певному регіоні держави кризових явищ соціально-економічного характеру [6; 8; 13; 15; 17; 18; 21; 25; 26]. Основними пріоритетами концепції стратегії соціально-економічної безпеки є діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо недопу-

щення виникнення в регіонах гострих соціальних конфліктів. Не менш важливими завданнями залишаються забезпечення ефективного соціального захисту населення, умов для збільшення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності населення в регіонах, формування середнього класу, зменшення майнової диференціації; зниження рівнів злочинності та безробіття серед населення тощо [17, с. 51].

За свідченням деяких авторів, унаслідок реалізації нерелевантних стратегій, не відбулося якісного зростання регіональних економік [23, с. 15; 26]. Більшість регіонів України, хоча й мали загальну позитивну тенденцію ефективності реалізації стратегії розвитку, але вона виявилася нестійкою. Це стримувало створення нових просторових форм організації економіки та зменшувало обсяги й темпи залучення інвестицій.

Упродовж останніх десяти років економіка вітчизняних регіонів розвивалася нерівномірно. Мало місце неефективне використання наявного виробничого та управлінського потенціалу регіонів. Причиною цьому стала часта зміна цілей і напрямів розвитку, відсутність системи критеріїв, за допомогою яких можна розробляти та реалізовувати стратегії розвитку [23, с. 15]. В управлінні всіма регіонами переважали поточні та оперативні рішення, які здійснювалися з урахуванням короткострокових цілей та майже повної відсутності певної лінії стратегічної поведінки. Крім того, у недалекому минулому успішність соціально-економічного розвитку регіону багато залежала від того, представники якої території, так би мовити, були при владі: «дніпропетровські», «донецькі» чи «вінницькі».

Результати досліджень сучасного стану економічного розвитку регіонів України дозволяють зробити висновок про необхідність зміщення акцентів у регіональній політиці з територіальної концентрації, надмірність якої є причиною поляризації економічного простору в бік економічної концентрації [23, с. 15].

Формулювання цілей. *Метою статті* є дослідження теоретичних засад системи забезпечення економічної безпеки та інтегрування її в соціально-економічну систему регіону.

Виклад основного матеріалу. Результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України 2017-2018 років за всіма напрямками свідчать, що серед них у першій трійці перебувають відповідно м. Київ, Рівненська та Харківська області, а серед аутсайдерів (з 23 по 25 місця) опинилися Чернігівська, Донецька та Луганська області [12]. За останні десять років ситуація з лідерством та останніми місцями серед регіонів України (за показниками соціально-економічного розвитку) досить мінлива. На жаль, вітчизняною наукою, законодавцями не запропоновані ефективні інструменти зниження диференціації рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

Результати дослідження організації економіки регіону та доцільності впровадження новітніх просторових форм з урахуванням стратегічних цілей і конкурентних переваг регіонів свідчать, що нині відбувається зміна парадигми розвитку продуктивних сил та відповідний злам понять щодо їх організації. На зміну територіально-часовій парадигмі дослідження продуктивних сил і поняттю «те-

риторіальна організація економіки регіону» приходять просторово-часова парадигма та відповідне їй поняття «просторова організація економіки регіону» [23, с. 10].

Дослідники стану економічного розвитку регіонів України за останні десять років підтверджують необхідність зміщення акцентів у регіональній політиці з територіальної концентрації, надмірність якої є причиною поляризації економічного простору, у бік економічної концентрації [14; 17; 18; 20; 21; 23]. Примітним у наукових публікаціях є й інший факт: поняття «безпека» відокремлюється від «стійкого розвитку».

Як і всяка система, система економічної безпеки є сукупністю елементів, що функціонують, як єдине ціле. Розгляд поняття «економічна безпека» виявив відсутність її однакового розуміння. Відсутність єдиної думки властива і визначенню суті й структури системи економічної безпеки. Причому аналіз робіт показав, що серед численних висловлювань, які торкаються досліджуваної теми, лише незначна частина містить явний розгляд системи економічної безпеки, її складових. Часто автори просто відходять від визначення структури елементів системи економічної безпеки.

Поняття «регіону» і «соціально-економічної системи» багатьма авторами розуміється по-різному. Така ситуація пояснюється багатоаспектністю змісту цього поняття й неоднозначністю підходів. Це зумовило виникнення різних трактувань понять «економічна безпека» стосовно регіонального рівня. У літературі взагалі використовуються два терміни – «безпека регіону» («регіонів») і «регіональна безпека» [11; 14-17; 19; 21; 29-31].

За результатами критичного аналізу думок різних дослідників проблем економічної безпеки слід виділити найбільш вагомую позицію щодо розкриття її поняття [16, с. 158]. Відповідно до неї, економічна безпека регіону є оціночною категорією. Вона характеризує стан соціально-економічної системи регіону. У подальшому під системою економічної безпеки розуміємо сукупність сил і засобів, спроможних своєчасно виявляти загрози соціально-економічній системі регіону й протидіяти їм. При цьому забезпечуються соціальні стандарти населення.

Мета системи економічної безпеки регіону полягає в досягненні певного рівня розвитку його економіки за допомогою формування сприятливих умов і чинників.

Окремі автори звертають увагу на економічну безпеку регіону як складову соціальної безпеки, тобто остання розглядається ними, як субкатегорія, що взаємопов'язана із економічною безпекою регіону (ЕБР) [25, с. 40], тому часто використовується словосполучення «соціально-економічна безпека регіону».

Економічною основою соціально-економічної безпеки регіону є територіальна організація виробництва, яка виявляється в економічних процесах та явищах, що пов'язані з ринковим розвитком господарства регіону та його інфраструктурними ознаками [11, с. 21].

В Україні нині відсутній спеціальний закон, який регулює питання адміністративно-територіального устрою, залишаються не визначеними порядок створення, ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів, чіткі повноваження органів влади у відповідній сфері тощо. У той же час

продовжує діяти Указ Президії Верховної ради Української РСР № 1654 X «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» від 12 березня 1981 р., більшість норм якого суперечать Конституції України. Кабінет міністрів України (27.12.2019 р.) схвалив законопроект, який визначає основні принципи адміністративно-територіального устрою України, порядку утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів.

Законопроект дає визначення адміністративно-територіального устрою і залишає три рівні системи адміністративно-територіального устрою: базовий, субрегіональний (районний), регіональний (обласний). При цьому передбачено, що районний рівень має бути більш упорядкований і відповідати європейським стандартам.

Також у проекті закону є визначення адміністративно-територіальної одиниці й адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів: громада, район, регіон. Є надія, що з прийняттям Верховною Радою України відповідного Закону наведене вище протиріччя буде скасовано.

Огляд поняття «регіон» у наукових та експертних роботах проводився неодноразово [5; 7; 9; 11; 14; 16; 17-21; 29; 30; 32], тому обмежимося лише висновками, отриманими в результаті аналізу позицій різних авторів. Дослідники цієї проблеми в цілому визначають межі поняття «регіон» відповідно до сфери свого дослідження. Дещо складнішою є справа у визначенні регіону в економіці. У наукових публікаціях даний термін часто вживається разом із поняттями «район», «агломерація», «територія», «територіально-виробничий комплекс», «частина континента» тощо. Слід погодитися з точкою зору, що регіон із позицій забезпечення його економічної безпеки повинен розглядатися як елемент єдиного простору на умовно відособленій території, що має стійкі економічні зв'язки й систему органів та інститутів, які їх регулюють [16].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що поняття «регіон» може трактуватися з різних точок зору, а також з урахуванням історичного минулого: тобто, з одного боку, ідеться про частину великої географічної, культурної та політичної спільності, з іншого – визначається спільність економічних та структурних ознак. Ключовим елементом є територіальна цілісність, територіальна одиниця або територіальне об'єднання.

Розширене трактування категорії «регіон» зумовлюється не тільки авторським розумінням цієї дефініції. Вона може мати різну природу – географічну, економічну, екологічну, адміністративно-територіальну, історико-етнографічну, соціологічну тощо. Це створює можливості щодо розширення методологічних меж дослідження її сутності.

З викладеного можна зробити висновок про те, що регіон є не тільки підсистемою національної економіки, а й відносно самостійною його частиною із замкнутим циклом відтворення, особливими формами прояву стадії відтворення й специфічним протіканням процесів розвитку.

Якщо розглядати в якості єдиного простору країну, то під регіоном розумітимемо певну територію України, оскільки жодне інше адміністративне утворення або ж формування не відповідає вище сформульованим умовам. Звідси

виходить, що економіка регіону – це економіка певної території держави, що має загальні риси соціально-економічної системи, об'єднуючи частини цієї території в один просторовий комплекс.

Зокрема вбачається спільність із підходом до дослідження регіону як соціуму (спільності людей, що живуть на певній території), у рамках якого висувається на перший план відтворення соціального життя (населення й трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури) і розвиток системи розселення, де дослідження ведеться в розрізі соціальних груп із їх особливими функціями та інтересами [16, с. 151].

Можна підсумувати, що питання визначення поняття «регіон» в українській науці залишається дискусійним, а науковий пошук у цьому напрямі триває. Однак, на превеликий жаль, у нормативно-правовій базі України немає узгодженості щодо розуміння поняття «регіон», що ускладнює роботу над розробленням концептуальних підходів до реформи адміністративно-територіального устрою України. Очевидно, це питання могло би бути вирішене з прийняттям у майбутньому Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України».

Стратегією економічної безпеки України виділені об'єкти економічної безпеки України – особистість, суспільство, держава й основні елементи економічної системи, включаючи систему інституціональних відносин при державному регулюванні економічної діяльності [6]. Особливий інтерес у закріплених об'єктах економічної безпеки становлять «основні елементи економічної системи». Серед них найчастіше називають соціально-економічні відносини. Вони розвиваються в кожній економічній системі відповідно до різних форм власності та економічних ресурсів і результатів господарської діяльності [7]. Тому при дослідженні проблем формування систем економічної безпеки на регіональному рівні виникає питання про доцільність її інтеграції в соціально-економічну систему регіону. Такий крок дозволить подолати домінування надрегіональних інтересів, з одного боку, а з іншого – мінімізувати відтворення в регіоні негативних впливів, що впливають на національну безпеку [16, с. 325].

У подальшому дослідженні ми поділяємо точку зору, що в контексті розвитку соціально-економічних систем «регіон» необхідно розглядати як елемент єдиного простору на умовно відокремленій території зі стійкими економічними й соціальними зв'язками, системою органів й інститутів, які їх регулюють. Економічна безпека регіону має специфічні відмінності, які головним чином обумовлені тісним зв'язком економічних відносин із соціальним середовищем даної території. Соціальний аспект є визначальним в оцінці стану економічної системи адміністративно-територіального утворення [16, с. 247].

Відмінними ознаками регіону від інших утворень є локалізація повноважень щодо формалізованого регулювання соціальних та економічних відносин. Припускаючи економічну безпеку підсистемою соціально-економічної системи регіону, можна виділити один із елементів її цільової функції – забезпечення соціальних і економічних гарантій населенню в рамках певних стандартів. Цей елемент дозволяє врахувати специфіку регіонів. Відповідно до вище наведених міркувань, було сформовано модель системи соціально-економічного розвитку регіону з інтегрованою до неї підсистемою економічної безпеки.

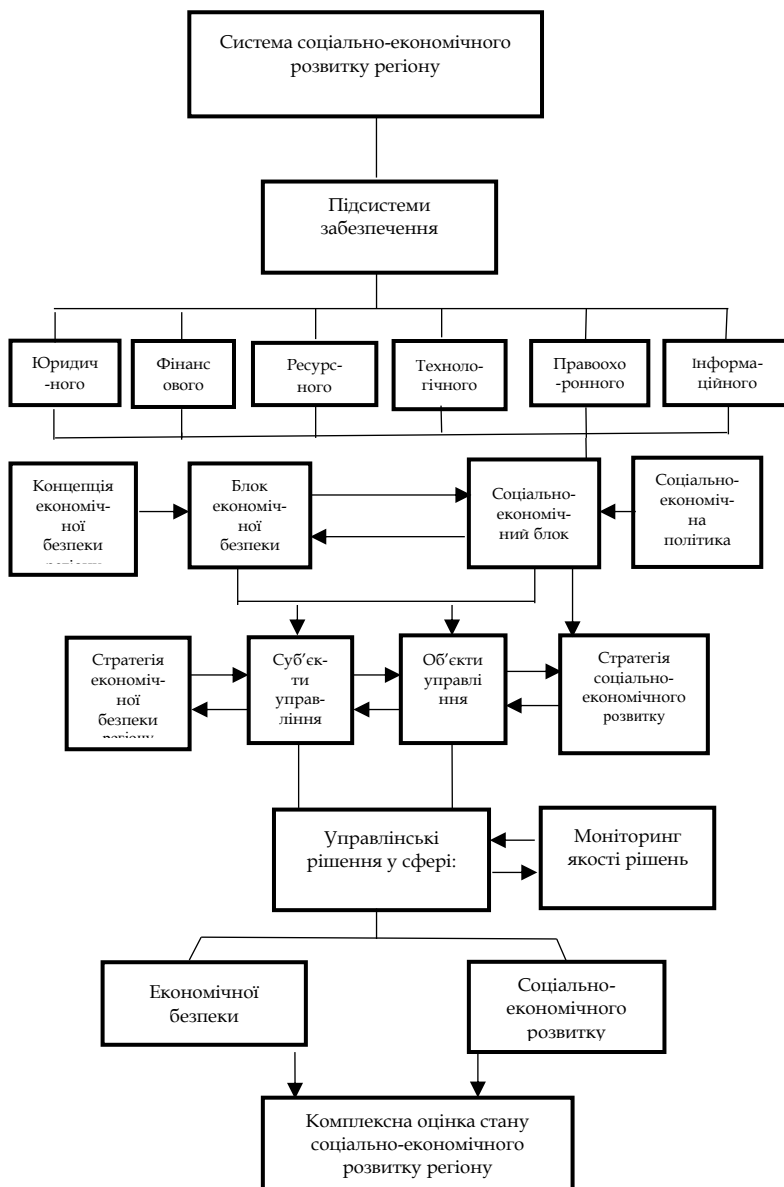

Рис. 1. Модель економічної безпеки регіону в складі системи його соціально-економічного розвитку

Функціонування системи соціально-економічного розвитку регіону базується на п'яти підсистемах забезпечення, серед яких, на наш погляд, однією з найважливіших є підсистема правового забезпечення. Особливе значення цієї підсистеми обумовлено важливістю нормативно-правових актів України, що регламентують поведінку учасників соціально-економічних відносин [15, с. 6].

Ключовими елементами соціально-економічної системи виступають такі:

- відносини між економічними агентами й соціальними групами, індивідуумами в процесі задоволення їх потреб (у соціально-економічних відносинах);

- економічні відносини – відносини між економічними агентами в процесі виробництва та обігу;

- управлінські відносини – відносини між органами влади різних рівнів, органами влади та економічними агентами, соціальними групами та їх індивідуумами в процесі регулювання соціальних, економічних або соціально-економічних відносин [16, с. 247].

Зміцненню економічної безпеки регіонів може сприяти вдосконалення державного регулювання економічного зростання шляхом розробки концептуальних і програмних документів міжрегіонального та територіального планування, створення комплексної системи контролю над ризиками [11].

Ідеться про заходи саме господарсько-правові, про вплив економічний або економіко-правовий, а не про посилення заходів кримінально-правових, застосованих силовими структурами. Пропонується впливати зсередини системи господарських зв'язків, а не ззовні господарського обігу [9, с. 7].

Висновки. Досвід соціально-економічного розвитку України демонструє, що реалізація реформ у різних сферах життя відбувається незадовільними темпами. Причинами цього є прорахунки в регіональній політиці держави, істотні недоліки в економічній та законодавчій політиці, відсутність ефективної системи управління економічною безпекою регіонів та концепції її соціально-економічної безпеки. Подолати цей стан пропонується шляхом формування та запровадження сучасної стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України, яка б ефективно сприяла зменшенню вірогідності виникнення в них кризових явищ. Пропонується досліджувати систему соціально-економічного розвитку регіонів крізь стійкі зв'язки учасників соціальних та економічних відносин. З метою підвищення ефективності функціонування регіональної системи економічної безпеки доцільно розглядати її як підсистему соціально-економічної системи регіону.

Використані джерела:

1. Антошкін В. К. Сутність соціально-економічної безпеки регіонів та її зв'язок з національною безпекою держави. В. К. Антошкін. Економіка та управління національним господарством: *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 3 (27). С. 17–23.

2. Ахромкін Є. М., Бурбело О. А., Алексєєва А. С., Заблудська Д. В. Економіко-правове забезпечення стратегічного розвитку новоутворених територіальних громад: до обговорення. *Економіка та право*. № 2 (44). 2016. С. 9-13.

3. Белай С. В. Концепція стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/04.pdf> (дата звернення 08.02.2020).

4. Економічна безпека підприємства в умовах рейдерських загроз за наук. ред. О. А. Бурбело, С. К. Рамазанова. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2015. 282 с.

5. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19 (дата звернення 04.02.2020).
6. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV (зі змінами та доповненнями). URL: www.rada.gov.ua (дата звернення 07.02.2020).
7. Кисла Т. М. Сучасний стан організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону. Т. М. Кисла. *Вісник Сумського аграрного національного університету, серія «Економіка і менеджмент»*, вип. 6/2 (49). 2011.
8. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки: автореф. дис. к. п. н.: 08.01.01. В. І. Криленко. Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана. Київ, 2006. 38 с.
9. Листопад М. Е. Эволюция представлений об экономической безопасности. *Теория и практика общественного развития*. 2011. № 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/evolyut-siyapredstavleniy-ob-ekonomicheskoy> (дата звернення 04.02.2020).
10. Мамутов В. К. Передовой опыт регионализации государственного управления экономикой. *Экономика та право*. № 2 (44). 2016. С. 3-8.
11. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. Київ, 2018. 106 с.
12. Матвеева Е. Е. Механизм обеспечения экономической безопасности региона. *Вестник Московского университета МВД России*. 2018. (6). С. 282-288.
13. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. В. В. Дикань, О. Ю. Александрова. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetr_2017_58_4 (дата звернення 02.02.2020).
14. Моніторинг та оцінка соціально-економічного розвитку: URL <http://www.Min-region.gov.ua/wp-content/uploads/2018/05/Reytingova-otsinka-za-2017-rik-prezentatsiyini-materiali.pdf> (дата звернення 02.02.2020).
15. Новак А. М. Економічна безпека регіону: глобалізаційний вимір. URL <http://nauka.kushnir.mk.ua/> (дата звернення 02.02.2020).
16. Огарок Л. Л. Системний підхід до управління економічною безпекою як регіональної складової державного змісту. Л. Л. Огарок. *Вісник Сумського аграрного національного університету, серія «Економіка і менеджмент»*, вип. 3. 2009.
17. Ортинський В. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки. В. Ортинський. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 4-12. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (дата звернення 06.02.2020).
18. Потокина С. А., Бочарова О. Н., Ланина О. И. Сущность и механизмы обеспечения экономической безопасности региона. *Социально-экономические явления и процессы*. 2012. № 3 (037). С. 83-93.
19. Принципи економічної безпеки, її структура та рівні. URL: <http://pidruchniki.ws/> (дата звернення 10.02.2020).
20. Про добровільне об'єднання територіальних громад Верховна Рада України; Закон від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення 08.02.2020).
21. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 2.03.2007 № 60. URL: <http://www.expertua> (дата звернення 02.02.2020).
22. Про співробітництво територіальних громад Верховна Рада України; Закон від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення 08.02.2020).
23. Резніков О. Л. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону - нагальне завдання сьогодення. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/> (дата звернення 02.02.2020).

24. Синиця С. М., Бринзей Б. С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Випуск X. С. 48-51.
25. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Дж. Сорос. М.: ИНФРА-М, 1999. 262 с.
26. Стратегия национальной безопасности Украины ВР Украины Закон от 21.06.2018 № 2469-VIII.
27. Стратегія забезпечення економічної безпеки України (Економічна політика). URL: <http://library.if.ua/> (дата звернення 03.02.2020).
28. Ткач В. О. Економічна безпека України в регіональному вимірі. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2011. № 1 (4). С. 398-403.
29. Тяжжороб І. В. Інвестиційне забезпечення стратегії розвитку просторових форм організації економіки регіону. Автореф. дис. д-ра екон. наук. Севродонецьк: СХУ ім. В. Даля. 2018. 36 с.
30. Феофилова Т. Ю. Экономическая безопасность в обеспечении развития социально-экономической системы региона: теория и методология. Специальность 08.00.05. Дис. д-ра экон. наук. Санкт-Петербург. 2014. 418 с.
31. Черненко О. Б. Экономическая безопасность региона: определение и методологические подходы к обеспечению. *Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ)*. 2015. № 4 (52). С. 113-119.
32. Чиж В. І. Податкове адміністрування як спосіб забезпечення економічної безпеки регіону. *Економіка та право*. №2 (44). 2016. С. 46-52.
33. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник. Под ред. В. К. Сенчагова. М.: Дело, 2005. С. 55.

References:

1. Antoshkin, V. K. (2014) Sutnist sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehioniv ta yii zv'iazok z natsionalnoiu bezpekoiu derzhavy. V. K. Antoshkin. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom: Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu-Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 3 (27), 17–23. [in Ukrainian].
2. Akhromkin, Ye. M., Burbelo, O. A., Aleksieieva A. S., Zablodska, D. V. (2016) Ekonomiko - pravove zabezpechennia stratehichnoho rozvytku novoutvorenykh terytorialnykh hromad: do obhovorennia. *Ekonomika ta pravO-Economics and law*, 2 (44), 9-13. [in Ukrainian].
3. Bielai, S. V. Kontseptsiia stratehii sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy. N. d. N. p. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/04.pdf> [in Ukrainian]
4. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovakh reiderskykh zahroz. (2015) O. A. Burbelo, S. K. Ramazanova. Sievierodonetsk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky» vid 5 liutoho 2015 roku № 156-VIII. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19. [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 19 chervnia 2003 roku № 964-IV (zi zminamy ta dopovnenniamy). (2019) URL: www.rada.gov.ua. [in Ukrainian].
7. Kysla, T. M. (2011) Suchasnyi stan orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu. *Visnyk Sumskoho aharnoho natsionalnoho universytetu, seriia «Ekonomika i menedzhment»-Bulletin of Sumy Agrarian National University, series «Economics and Management»*, 6/2 (49). [in Ukrainian].
8. Krylenko, V. I. (2006) Ekonomichna bezpeka rehionu yak skladova zabezpechennia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyivskiy natsionalny ekonomichnyy universytet im. V. Hetmana. [in Ukrainian].
9. Listopad M. E. (2011) Evolyuciya predstavlenij ob ekonomicheskoy bezopasnosti. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya-Theory and practice of social development*, 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiyapredstavleniy-ob-ekonomicheskoy>. [in Ukrainian].

10. Mamutov, V. K. (2016) *Peredovoj opyt regionalizacii gosudarstvennogo upravleniya ekonomikoj. Ekonomika ta pravo-The economy and right*, 2 (44), 3-8. [in Ukrainian].
11. Martyniuk, V. (2018) *Hibrydni zahrozy Ukraini i suspilna bezpeka. Dosvid YeS i skhidnoho partnerstva*. Kyiv. [in Russian].
12. Matveeva, E. E. (2018) *Mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoi bezopasnosti rehyona. Vestnyk Moskovskogo unyversyteta MVD Rossiyi-Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 6, 282-288 [in Russian].
13. *Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu: sutnist, skladovi, napriamy dii*. V. V. Dykan, O. Yu. Aleksandrova. (Eds.) *Visnyk ekonomiky transportu i promysloosti-Bulletin of Economics of Transport and Industry*. N. d. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2017_58_4. [in Ukrainian].
14. *Monitorynh ta otsinka sotsialno-ekonomichnoho rozvytku*. N. p. URL www.Min-region.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Reytingova-otsi [in Ukrainian].
15. Novak, A. M. *Ekonomichna bezpeka rehionu: hlobalizatsiinyi vymir*. N. p. N.d. URL <http://nauka.kushnir.mk.ua/>. [in Ukrainian].
16. Oharok, L. L. (2009) *Systemnyi pidkhid do upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu yak rehionalnoi skladovoi derzhavnogo zmistu. Visnyk Sumskoho ahrarynoho natsionalnoho unyversytetu, seriia «Ekonomika i menezhment»-Sumy Agrarian National University, series «Economics and Management»*, 3. [in Ukrainian].
17. Ortynskyi, V. (2016) *Analiz normatyvno-pravovoi osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky. Visnyk Natsionalnoho unyversytetu «Lvivska politekhnika»*. *Yurydychni nauky-Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Law*, 855, 4-12. URL: <http://.gov.ua/UJRN/>. [in Ukrainian].
18. Potokyna, S. A., Bocharova, O. N., Lanyna, O. Y. (2012) *Sushchnost' i mekhanizmy obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti regiona. Social'no-ekonomicheskie yavleniya i process-Socio-economic phenomena and processes*, 3 (037), 83-93. [in Ukrainian].
19. *Pryntsypy ekonomichnoi bezpeky, yii struktura ta rivni*. N. p. N. d. URL: <http://pidruchniki.ws/> [in Ukrainian].
20. *Pro dobrovilne ob'iednannia terytorialnykh hromad Verkhovna Rada Ukrainy; Zakon vid 5 liutoho 2015 roku № 157-VIII*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>. [in Ukrainian].
21. *Pro zatverdzhennia metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy; Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 2.03.2007 № 60*. URL: <http://www.expertua> [in Ukrainian].
22. *Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad Verkhovna Rada Ukrainy; Zakon vid 17.06.2014 № 1508-VII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. [in Ukrainian].
23. Reznikov, O. L. *Zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehionu - nahalne zavdannia sohodennia*. N. d. N. p. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/> [in Ukrainian].
24. Synytsia, S. M., Brynzei, B. S. (2014) *Ekonomichna bezpeka rehionu yak vazhlyve zavdannia stratehichnoho rozvytku. Visnyk Prykarpatskoho unyversytetu. Ekonomika-Bulletin of Carpathian University. Economy*, 10, 48-51. [in Ukrainian].
25. Soros, Dzh. (1999) *Kryzys myrovoho kapytalizmu*. Moskva: YNFRA-M. [in Russian].
26. *Stratehiia natsyonalnoyi bezopasnosti Ukrainy VR Ukrainy Zakon vid 21.06.2018 № 2469-VIII*. N.p. [in Ukrainian].
27. *Stratehiia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy (Ekonomichna polityka)*. URL: <http://library.if.ua/>. [in Ukrainian].
28. Tkach, V. O. (2011) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy v rehionalnomu vymiri. Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu. Economic security of Ukraine in the regional dimension-Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, 1 (4), 398-403. [in Ukrainian].

29. Tiazhkorob, I. V. (2018) Investytsiine zabezpechennia stratehii rozvytku prostorovykh form orhanizatsii ekonomiky rehionu. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sievierodonetsk. SNU im. V. Dalia. [in Ukrainian].

30. Feofylova, T. Yu. (2014) Ekonomicheskaya bezopasnost' v obespechenii razvitiya social'no-ekonomicheskoy sistemy regiona: teoriya i metodologiya. *Doctor's thesis*. Sankt-Peterburh. [in Russian].

31. Chernenko, O. B. (2015) Ekonomicheskaya bezopasnost' regiona: opredelenie i metodologicheskie podhody k obespecheniyu. *Vestnyk Rostovskoho hosudarstvennogo ekonomicheskoho unyversyteta (RYNKh)-Bulletin of the Rostov State Economic University (RINH)*, 4 (52), 113-119. [in Russian].

32. Chyzh, V. I. (2016) Podatkove administruvannya yak sposib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu. *Ekonomika ta pravo-Economics and law*, 2 (44), 46-52. [in Ukrainian].

33. Senchahova, V. K. (2005) Ekonomicheskaya bezopasnost' Rossii: Obshchij kurs. Uchebnik. V. K. Senchahova (Ed.). Moskva: Delo, 55. [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2020

Бурбело О. А.,

доктор экономических наук, профессор,
заслуженный деятель науки и техники Украины,
профессор кафедры экономики и предпринимательства
Института химических технологий
Восточноукраинского национального
университета имени Владимира Даля
(г. Рубежное, Украина)

Патриарх Т. В.,

ассистент кафедры экономики и предпринимательства,
Института химических технологий
Восточноукраинского национального
университета имени Владимира Даля
(г. Рубежное, Украина)

Бурбело С. О.,

ведущий экономист Института
экономико-правовых исследований
Национальной академии наук Украины
(г. Киев, Украина)

ЕКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ РЕГИОНА В СИСТЕМЕ ЕГО СОЦИАЛЬНО - ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию проблем повышения уровня экономической безопасности регионов в условиях реализации реформ по децентрализации власти в Украине. На региональную политику накладываются новые обязательства, особенно в части повышения уровня экономической безопасности регионов. Показано, что экономика регионов развивалась неравномерно. Доказано, что определение понятия «регион» остается дискуссионным. Обоснована необходимость интегрирования системы экономической безопасности в социально-экономическую систему региона.

Ключевые слова: децентрализация власти, региональная экономика, регион, интеграция, нерелевантные стратегии, поляризация экономического пространства.

Burbelo O.,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Professor Department of Economics and Entrepreneurship
Institute of Chemical Technologies of the East Ukrainian National
University named after Vladimir Dahl
(Rubezhnoe, Ukraine)

Patriarch T.,

Assistant Department of Economics and Entrepreneurship
Institute of Chemical Technologies
of the East Ukrainian National
University named after Vladimir Dahl
(Rubezhnoe, Ukraine)

Burbelo S.,

Leading Economist, Institute
of Economic and Legal Studies
National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

ECONOMIC SECURITY OF THE REGION IN THE SYSTEM OF ITS SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of problems of increasing the level of economic security of regions in the context of the implementation of reforms on the decentralization of power in Ukraine. New obligations are imposed on the regional policy, especially in terms of increasing the level of economic security of the regions. It is shown that the regional economy developed unevenly. It is brought up that the definition of the term "region" remains debatable. It is emphasized that Ukraine still has a by-law of the period of the Ukrainian SSR on the administrative-territorial structure of the republic, contrary to the Constitution of Ukraine. It is noted that the emphasis in the implementation of socio-economic policies is shifting to the regions. The economic security policy was a set of measures to create conditions for leveling the levels of industrialization of the regions. The state is losing the levers of effective management of the country's economy. There is a fascination with the ideology of market fundamentalism in economic and legislative activities. In regional politics, there was a frequent change in development goals and directions. Qualitative growth of the regional economy did not occur due to the implementation of irrelevant strategies. Among scientists, there are many definitions of the concept of economic security at the regional level. It is shown that the main goal of the region's economic security system should be the creation of favorable conditions for the effective development of its economy. It is proposed to study the system of economic security of the region as an integral element of the system of its socio-economic development. The necessity of integrating the economic security system into the socio-economic system of the region is substantiated. A model of economic security of the region in the structure of its socio-economic system is developed.

Keywords: decentralization of power, regional economy, region, integration, irrelevant strategies, polarization of the economic space.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.149-162
УДК 342.95(477)

Т. О. Коломоєць,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України,
декан юридичного факультету
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
e-mail: T_deputy@ukr.net
 <https://orcid.org/0000-0003-1101-8073>

В. К. Колпаков,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
та господарського права
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
e-mail v.k.kolpakov@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0002-8580-3261>

УНІВЕРСАЛІЇ «ФАКТИЧНА ОЗНАКА» ТА «ОЗНАКА ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ» В ПОНЯТТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ

У статті досліджується співвідношення універсалій «фактична ознака» та «ознака юридичного складу» в понятті адміністративного проступку. На підставі їхнього онтолого-гносеологічного аналізу розкрито зміст і практичне значення апостеріорних та апіорних ознак адміністративного проступку. Акцентовано увагу на ролі вказаних ознак у розробленні понять «суспільна шкідливість адміністративного правопорушення» та «суспільна небезпека адміністративного правопорушення». Запропоновано нове бачення генетичних витоків, правової природи, співвідношення та розуміння зазначених універсалій. На підставі здійсненого дослідження сформульоване доктринальне визначення поняття адміністративного правопорушення.

Ключові слова: адміністративне правопорушення; онтологія та гносеологія адміністративного правопорушення; фактичні ознаки та юридичний склад адміністративного правопорушення; суспільна небезпека і суспільна шкідливість адміністративного правопорушення.

Постановка проблеми. У джерелах, присвячених дослідженням властивостей адміністративного проступку, останнім часом спостерігається тенденція щодо отождолення змісту ознак проступку та ознак складу проступку [1, с. 35; 2, с. 49; 3, с. 44–45]. Однак це різні універсалії поняття «адміністративне правопорушення (проступок)», про що один із співавторів цієї статті вже писав [4, с. 48–75]. Детермінація вказаних універсалій має істотне значення як для розвитку доктринальних положень адміністративно-деліктного права, так і для практики кваліфікації відповідних вчинків, накладення стягнень і запобігання адміністративним правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання щодо визначення поняття кримінальних проступків, у тому числі їх ознак, розглядали у своїх працях

такі вчені, як: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. Ю. Басов, О. І. Безпалова, А. І. Берлач, Ю. П. Битяк, К. Л. Бугайчук, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, Т. О. Гуржій, С. М. Гусаров, С. Ф. Денисюк, В. В. Доненко, В. В. Зуй, Р. А. Каложний, А. П. Клошніченко, Л. В. Коваль, Ю. М. Козлов, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, С. Ф. Константинов, І. М. Копотун, М. Й. Коржанський, О. В. Кузьменко, К. Б. Левченко, Д. М. Лук'янець, О. І. Миколенко, О. М. Музичук, В. О. Навроцький, Є. Б. Ольховський, О. І. Остапенко, А. М. Подоляка, О. Ю. Салманова, О. Ю. Сиявська, В. Ю. Стороженко, В. Г. Фатхутдінов, О. Л. Чернецький та ін. Проте, незважаючи на активізацію наукових досліджень із цих питань, аналіз фактичних ознак та ознак юридичного складу в контексті визначення поняття адміністративного проступку є недостатньо дослідженими і викликають багато запитань на практиці.

Аналіз ознак адміністративного проступку у вітчизняній юридичній літературі зазвичай обмежується цитуванням ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) і поясненням того, що таке дія, бездіяльність, винність, умисність, необережність, громадський порядок, власність, права і свободи громадян і встановлений порядок управління [5, с. 379–381]. Крім перелічених, до ознак адміністративного проступку вкочають суспільну шкоду [6, с. 150] або суспільну небезпеку [7, с. 242–243]. Непоодинокими є випадки, коли в описанні ознак адміністративного проступку шкода і небезпека фігурують як тотожні поняття [8, с. 92].

Це є свідченням того, що автори, по-перше, не обтяжують себе розумінням правової природи шкоди й небезпеки відповідно до концепції адміністративного проступку, по-друге, не усвідомлюють різниці між фактичними ознаками адміністративного проступку (апостеріорні, емпіричні, онтологічні) та ознаками юридичного складу такого проступку (апріорні, гносеологічні).

Формулювання цілей. Автори мають на меті дослідити співвідношення універсальї «фактична ознака» та «ознака юридичного складу» щодо поняття адміністративного проступку, розкрити зміст апостеріорних та апріорних ознак такого проступку й на підставі цього сформулювати вдосконалене доктринальне визначення поняття адміністративного проступку.

Виклад основного матеріалу. З'ясування співвідношення між указаними групами ознак вважаємо за доречне розпочати з аналізу ст. 9 КУпАП. Саме в її тексті зафіксовані найбільш загальні фактичні (апостеріорні) ознаки адміністративного проступку та апріорні ознаки юридичного складу адміністративного проступку. Отже, адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Фактичними (від слова «факт» – те, що трапляється бути, випадок, подія зафіксована безпосередніми фізичними відчуттями як конкретно існуюча в конкретному часі реальність, що об'єктивно перевіряється, спостерігається, вимірюється і протилежна загальному й абстрактному) ознаками проступку є «дія» і «бездіяльність» (позначаються терміном «діяння»). Ці ознаки виявляються простим спостереженням відповідної події і фіксуються шляхом точного опису, який можна вважати калькою

(від фр. «calque» – копія) діяння. Такі описи ми знаходимо в актах, протоколах, поясненнях, експертних висновках та інших аналогічних джерелах. Завдання таких описів – точно відтворити словами (поняттями) картину реальної дійсності в часі й просторі.

Ознаки, про які йдеться, є фактичними (емпіричними, апостеріорними, онтологічними), тобто ознаками події, яка трапилась у матеріальному світі та яка, за відповідних умов, може бути розцінена як адміністративний проступок. Отже, у частині ст. 9 КУпАП, присвяченій переліку фактичних ознак, розкрито онтологію адміністративного проступку. Однак наявності фактичних ознак недостатньо для юридично коректного висновку про те, що відповідний випадок є (не є) адміністративним правопорушенням. Для такого остаточного висновку необхідно дослідити окремі специфічні (апріорні) властивості цих фактів. Найбільш загальні з них також подані у ст. 9 КУпАП.

Існують два різновиди таких властивостей: перший відбиває внутрішню природу діяння (протиправність, винність у формі умислу або необережності), а другий – зовнішню об'єктивізацію діяння (дія або бездіяльність мають бути посяганням). Крім того, законодавець вводить у текст аналізованої статті КУпАП уточнення щодо суті посягання. Уточнення здійснено за двома параметрами: 1) за особливостями об'єктів; б) за галузевим змістом відповідальності. Щодо особливості об'єктів, то посягання має здійснюватись на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління. Щодо галузевого змісту відповідальності – посягання має підпадати під адміністративну відповідальність.

У продовження цієї тези сформульована ч. 2 ст. 9 КУпАП, де зазначено, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Наведена норма є прямою вимогою враховувати кримінальний закон при зіткненні з подіями, які ймовірно можуть бути адміністративними правопорушеннями.

Осягнення перелічених вище специфічних властивостей діяння неможливо здійснити за допомогою лише онтологічного опису. Для цього потрібні інші юридичні засоби та інструментарій, які зорганізовані поняттям «склад адміністративного проступку». Про склад проступку йдеться в ст. 247 КУпАП «Обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення». Проте в цьому випадку законодавець уникнув будь-яких вказівок щодо розуміння поняття «склад адміністративного правопорушення (проступку)». Він лише зазначив, що провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за відсутністю складу адміністративного правопорушення.

Склад проступку є узагальненою абстракцією. Це поняття і термін введено в науковий обіг для позначення результатів наукового, системного осмислення емпіричних (фактичних) знань про адміністративний проступок. Водночас слід зазначити, що «склад проступку» – поняття конкретне. Воно може застосовуватися лише до конкретного діяння, описаного в Особливій частині КУпАП.

Учення про склад правопорушення посідає одне з центральних місць в адміністративно-правовій науці і має велике практичне значення. По-перше, воно сприяє виявленню найбільш істотних ознак антигромадських діянь, їхньому обмежуванню і встановленню справедливих санкцій; по-друге, це вчення допомагає правозастосовним органам юридично коректно кваліфікувати правопорушення та

обирати адекватні їм заходи впливу; по-третє, воно дозволяє зрозуміти закон, допомагає навчанняю юристів і правовому вихованню громадян. Під складом адміністративного правопорушення розуміється описана в законі система апостеріорних і апріорних ознак конкретного діяння, за наявності яких воно (діяння) набуває статусу адміністративного правопорушення (проступку).

У зв'язку із наведеним вище, виникають такі питання: скільки ознак є у правопорушення? Які ці ознаки за своїми юридичними властивостями? Які з них є обов'язковими для визнання діяння адміністративним проступком, тобто утворюють його склад?

Цілком очевидно, що кожне конкретне правопорушення має величезну кількість ознак, що виділяють його із загальної маси проступків і роблять особливим, специфічним явищем реальної дійсності. За своїми юридичними властивостями ці ознаки поділяються на такі, (а) які мають юридичне значення (юридично значущі), і на ті, (б) які не мають юридичного значення (юридично незначущі). Юридично значущі ознаки, своєю чергою, поділяються на дві групи: по-перше, це ознаки, які входять до складу проступку (описані в законі) або, інакше кажучи, конструктивні ознаки; по-друге, ознаки, які не входять до складу проступку. До другої групи належать обставини, що пом'якшують (ст. 34 КУпАП), обтяжують (ст. 35 КУпАП), виключають (ст. 17 КУпАП) відповідальність тощо. Наявність у діянні конструктивних (які утворюють склад) ознак і робить певне діяння адміністративним правопорушенням. Навіть більше, реальне діяння тільки тоді вважається проступком, коли воно містить усі ознаки складу (відсутність хоча б однієї з них означає відсутність складу загалом). Усі інші ознаки проступку на його кваліфікацію не впливають.

Як впливає з дефініції (визначення) складу, ці ознаки повинні бути закріплені (описані) в законі. Засіб, за допомогою якого зазначені ознаки зафіксовані в законі, має важливе значення для розуміння суті складу адміністративного правопорушення. Існує щонайменше дві точки зору з приводу цієї проблеми. Відповідно до першої – ознаки складу проступку закріплюються в статтях Особливої частини КУпАП. Ця точка зору, на наш погляд, є помилковою з таких підстав. По-перше, вона ґрунтується на ототожненні статті Особливої частини КУпАП з нормою закону, що визначає склад проступку. Варто зауважити, що проблема співвідношення норми права й статті нормативного акта давно привертає увагу вчених-юристів. Тут найбільш плідними виявилися дослідження представників кримінального права. Складно не погодитися з їхніми висновками про те, що стаття закону може бути частиною норми, а норма може міститися в декількох статтях і навіть у низці законодавчих актів, оскільки норма – це правило, а стаття законодавчого акта – лише форма викладу думки законодавця і форма вираження його державної волі.

По-друге, аналіз Особливої частини КУпАП показує, що диспозиції будь-якої статті не містять повного переліку всіх ознак складу. Наприклад, у даних статтях немає вказівок на вік правопорушника, його осудність, намір тощо. Ці ознаки, будучи загальними для всіх адміністративних правопорушень, закріплюються нормами Загальної частини КУпАП.

Відповідно до другої точки зору, адміністративно-правова норма, що закріплює склад проступку, синтезується з положень Загальної та Особливої частин КУпАП. Загальна частина закріплює ознаки, що є обов'язковими для будь-якого

проступку (вік, із досягненням якого настає адміністративна відповідальність, форми вини), і в статтях Особливої частини не фігурують. Остання закріплює конкретні (особливі) ознаки адміністративних правопорушень. Таке «розчленування» адміністративно-правової норми за статтями Загальної й Особливої частин КУпАП здійснено з єдиною метою: щоб десятки разів не повторювати загальні ознаки при визначенні конкретного адміністративного правопорушення.

Усі ознаки складу адміністративного правопорушення взаємопов'язані і взаємозалежні, тобто їхня сукупність становить цілісне системне утворення. Візьмемо для прикладу дрібне розкрадання (ст. 51 КУпАП). Самі собою такі його ознаки, як чуже майно, намір, досягнення 16-річного віку тощо, узяті як окремо, так і в сукупності, нічого вартого осуду не містять, але коли вони об'єднуються законодавцем у відповідній нормі, як ознаки конкретного протиправного діяння, перед нами виникає юридична модель адміністративного правопорушення (його склад).

З визнання такої властивості складу, як цілісності, впливає важливий висновок: якщо в діянні немає хоча б однієї з ознак, що містяться в складі, то в ньому немає і цього складу, тобто воно не може бути кваліфіковане за конкретною статтею на основі норми права, що закріплює певний склад. Це означає, що в діянні або є інший склад, або немає жодного.

Велике практичне значення має виділення постійних і перемінних ознак складів адміністративних правопорушень. Постійними вважаються ті, що чітко визначені правовою нормою, теорією або усталеною практикою. Наприклад, чітко зафіксований зміст понять «піднаглядний», «транспортний засіб», «пішохід» тощо.

Перемінними називають ознаки, зміст яких чітко не зафіксований. Їхній перший різновид становлять ті ознаки, що містяться у відсилочних нормах [9, с. 197–199] і змінюються підзаконними актами. Наприклад, законом встановлена відповідальність за порушення правил санітарії (статті 42, 43, 107 КУпАП), благоустрою населених пунктів (ст. 152 КУпАП), тримання собак і кішок (ст. 154 КУпАП). Ці правила можуть встановлюватися, змінюватися, скасовуватися органами управління, що тягне зміну ознак відповідних складів.

Другий різновид перемінних ознак – оцінні. Зміст таких ознак у нормативному порядку чітко не визначається і питання про їхню наявність або відсутність вирішується практичними працівниками з урахуванням конкретних обставин. Наприклад, це «грубе порушення» (статті 85, 86, 108 КУпАП), «забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання» (ст. 184 КУпАП), «об'єкти, що сприяють масовому скупченню птахів, небезпечних для польотів повітряних суден» (ст. 111 КУпАП).

За ступенем узагальнення розрізняють ознаки: а) загальні; б) родові або видові; г) конкретні або одиничні. Загальні ознаки властиві всім складам (протиправність, осудність, вина тощо). Родові (видові) характерні для групи складів. Наприклад, для складів, що описують правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, специфічним буде об'єкт зазіхань – це суспільні відносини, що складаються в згаданій сфері. Конкретні (одиничні) характеризують окремі конкретні складі. Наприклад, ідеться про «нецензурну лайку» (ст. 173 КУпАП), «протиституцію» (ст. 181-1 КУпАП), «організатора вуличного походу» (ст. 185-1 КУпАП).

Важливу роль розуміння співвідношення ознак фактичних та ознак складу (апостеріорних й апіорних ознак) та, відповідно, онтології і гносеології проступку відіграє при розв'язанні питання про його шкідливість або суспільну небезпеку. Вказане питання є дискусійним ще з середини ХХ століття і донині, [10, с. 75].

нашу думку, розгортання дискусії з приводу шкідливості або суспільної небезпеки як ознаки адміністративного проступку має два (поза всяким сумнівом, пов'язаних між собою) аспекти, – політичний і юридичний.

Політичний аспект полягає в тому, що визнання за адміністративним деліктом ознаки суспільної небезпеки вказує на його генетичні зв'язки зі злочиною, дає підстави для виключного використання для його позначення терміна «адміністративний проступок», залишає можливість позначити негравомірні дії терміном «адміністративне правопорушення». Невизнання за адміністративним деліктом ознаки суспільної небезпеки дає можливість створення концепції щодо його особливої правової природи, яка пов'язана із соціалістичним суспільством, затушувати питання про правову природу адміністративного судочинства.

Юридичний аспект цієї дискусії витікає з близькості адміністративних проступків (деліктів) і кримінальних правопорушень (злочинів). У літературних джерелах відзначається, що зазначені види правопорушень, як соціальні явища, є дуже близькими між собою, а межі між ними – досить рухливі та умовні. З цього приводу зауважимо, що законодавча практика знає випадки, коли перші з них перетворюються на другі й навпаки. Тобто одне й те саме діяння на одному проміжку часу розцінюється як злочин, а на іншому – як адміністративний проступок [11, с. 9–10]. Прикладом може слугувати адміністративна відповідальність за дрібне хуліганство. У перші роки її існування, незалежно від кількості виконаних особою протягом року складів, наступала саме вона. З перебігом часу законодавець прийшов до висновку про доцільність кримінальної відповідальності спочатку за третє, а потім за друге дрібне хуліганство. Згодом кримінальна відповідальність за дрібне хуліганство була скасована. Сьогодні законодавство України кримінальної відповідальності за дрібне хуліганство не знає. Аналіз кримінальних й адміністративних справ показує, що за значний проміжок часу властивості дрібного хуліганства майже не змінилися, а от їхня правова оцінка – істотно.

Отже, усе залежить від волевиявлення законодавця, вираженого в праві й зумовленого соціально-політичними та іншими потребами суспільства, а також ситуацією, що в ньому склалась.

Зазначене у відповідній мірі збігається з тезою про те, що між різними категоріями правопорушень об'єктивно існує лише кількісна відмінність у ступені суспільної небезпеки, а якісну відмінність надає законодавець.

Ця якісна відмінність значною мірою проявляла себе в зміні процедури притягнення правопорушника до відповідальності. Як відомо, суб'єктом застосування заходів відповідальності до злочинця є суд. Суб'єктом застосування заходів відповідальності до адміністративного правопорушника є, як правило, посадові особи органів управління. Зміна процедури притягнення до відповідальності порушувала просте питання: чому для покарання за скоєння певних правопорушень законодавець в одних випадках надає перевагу адміністративним, а в інших – судовим засобам? Відповіддю мав стати матеріальний (об'єктивний) критерій відокремлення адміністративних правопорушень від злочинів. У ході його пошуку формуються два підходи. Відповідно до першого, адміністративні делікти є діяннями, що мають суспільну небезпеку. Відповідно до другого, адміністративні делікти є діяннями шкідливими.

Прихильники оцінки адміністративного правопорушення, як явища, що не є суспільно небезпечним, спираються на твердження про те, що злочини – це якісно особливий вид правопорушень, а їхня основна матеріальна властивість полягає в суспільній небезпечності. Остання повно характеризує виключно злочини, а для інших правопорушень ця ознака не є обов'язковою. При цьому вказують на норми КК України, які містять визначення злочину як суспільно небезпечного діяння, і фіксують, що не є злочином дія чи бездіяльність, яка хоч формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла й не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України). Отже, у праві чітко закріплено, що малозначний протиправний вчинок не є суспільно небезпечним і не може розглядатись, як злочин. Відповідно до цього положення, виходять два висновки.

По-перше, ознака суспільної небезпеки властива тільки злочинам, інші правопорушення позбавлені цієї якості. По-друге, адміністративні правопорушення (проступки) не становлять собою суспільної небезпеки; це суспільно шкідливі, антигромадські явища.

Шкідливість розглядається як властивість, наявність якої виключає суспільну небезпеку і визнається критерієм, за яким адміністративні правопорушення відокремлюються від інших порушень правових норм, насамперед від злочинів. Злочини й відрізняються від адміністративних правопорушень тим, що перші є діяннями суспільно небезпечними, а другі – це діяння лише шкідливі.

Науковці, які розглядають адміністративні правопорушення як суспільно небезпечні діяння, зазначають, що їх вихідною позицією є матеріальна єдність усіх правопорушень. Тому суспільна небезпека – це ознака, властива їм усім без винятку. Відмінність полягає лише в ступені суспільної небезпеки. Злочини мають підвищений ступінь суспільної небезпеки. Адміністративним правопорушенням вона властива меншою, невеликою, невисокою, незначною мірою, не досягаючи того рівня, з якого починається застосування заходів кримінальної відповідальності.

Л. В. Коваль з цього приводу зазначає, що суспільна небезпека є однією з основних ознак адміністративного правопорушення та його об'єктивною властивістю; учений розглядає її як критерій а) диференціації адміністративних проступків між собою, б) розмежування адміністративних проступків і злочинів. Далі робиться висновок про те, що більшість адміністративних проступків відрізняється від злочинів меншим ступенем суспільної небезпеки, відсутністю великої шкоди для суспільства, яку завдають йому злочини [12, с. 15].

Вихідною позицією поглядів Є. В. Додіна на проблему співвідношення суспільної небезпеки і шкоди як характеристик адміністративного делікту є судження про наявність якісних відмінностей між злочином й адміністративним проступком. Такі відмінності, на думку Є. В. Додіна, знаходять зовнішній вираз у категорії «характер». З цього приводу вчений зазначає, що у філософії категорія «якість» трактується як «визначеність об'єкта». Вона становить собою цілісну і відносно стійку сукупність ознак, що визначають його специфіку й риси подібності з іншими об'єктами. Цю визначеність злочинам надає особливий характер суспільної небезпеки. Саме характер суспільної небезпеки, а не ступінь суспільної небезпеки відрізняє

злочини від адміністративних деліктів. Ступінь – показник кількості. Нагромадження суспільної небезпеки в силу закону діалектики переходу кількості у якість перетворює проступок на якісно нове явище – злочин [13, с. 34–35].

У кримінальному праві вчення про суспільну небезпеку діяння розвинулось у межах соціологічної школи. У доктрині суспільна небезпека визнається матеріальною ознакою будь-якого злочину і характеризується кількісними та якісними властивостями. Їхня сукупність визначає тяжкість посягання загалом. Якісна властивість називається характером суспільної небезпеки, а кількісна – її ступенем. Характер суспільної небезпеки визначається суспільною цінністю об'єкта злочину (родового й безпосереднього), на який посягає злочинець. Ступінь суспільної небезпеки зумовлюється розміром завданої шкоди, способом вчинення злочину, місцем, обстановкою та стадіями його вчинення, формою вини, мотивом і метою, а також особою винного. Ступінь суспільної небезпеки остаточно виражений у санкції кримінально-правової норми. Суспільна небезпека виявляється в певному рівні шкідливості для суспільства. Зменшення цього рівня інколи завершується втратою суспільної небезпеки діяння, тобто воно перестає бути злочином. Зокрема, суть кримінально-правової норми про малозначність полягає в тому, що лише формальної, зовнішньої схожості діяння зі злочином ще недостатньо для визнання його таким. Вирішення цього питання віднесено до компетенції правозастосувача. Малозначне діяння, що не містить складу злочину через відсутність суспільної небезпеки, може утворювати склад іншого правопорушення (наприклад, адміністративного чи дисциплінарного проступку).

Значення суспільної небезпеки полягає в тому, що вона, по-перше, є основним критерієм визнання діяння злочинним, тобто підставою його криміналізації; по-друге, дає змогу класифікувати злочини за ступенем тяжкості; по-третє, визначає межу між злочинами та іншими правопорушеннями (зокрема, адміністративними проступками); по-четверте, є однією із загальних засад індивідуалізації кримінальної відповідальності.

З огляду на зазначене, в українській адміністративно-правовій концепції існує три варіанти вирішення проблеми співвідношення шкідливості й суспільної небезпеки як ознак адміністративного проступку.

Перший погляд (Л. В. Коваль) полягає в тому, що поняття «суспільна небезпека» є загальним. Характеристики загального – це а) ступінь і б) кількість. Ступінь визначається питомою вагою шкоди, а кількість – повторністю та рецидивом. Другий погляд (І. П. Голосніченко) зводиться до того, що загальним є поняття «шкідливість». Зростання або зниження питомої ваги шкідливості утворює відповідну ступень суспільної небезпеки. Третій погляд (Є. В. Додін) полягає в тому, що поняття «суспільна небезпека» є загальним. Характеристики загального – це а) характер, що має якісний зміст; і б) ступінь, що має кількісний зміст. Зростання або зниження питомої ваги кількісних показників відповідно до законів діалектики впливає на якісний зміст, тобто на характер.

Отже, незважаючи на тривалість дискусії щодо проблеми суспільної небезпеки адміністративних правопорушень, можна констатувати спільність поглядів її учасників у визнанні негативного характеру всіх правопорушень. Негативна ж оцінка не може полягати в чомусь іншому, крім шкоди й суспільної небезпеки. Водночас представники дискусійних точок зору не знайшли достатніх аргументів, які б дали

змогу прийняти одну з позицій за основу і здійснювати подальші дослідження проблем шкідливості й суспільної небезпечності адміністративних деліктів шляхом створення спільної базової концепції.

Загальною вадою поглядів фахівців, котрі беруть участь у відповідній полеміці, на нашу думку, є пріоритет логіко-понятійного підходу до обґрунтування своїх аргументів і доказів. Залежно від того, який зміст вкладається в поняття «шкода» і «суспільна небезпека», робиться висновок: а) про їхню наявність або відсутність серед ознак адміністративного проступку; б) загальний характер одного з понять відносно другого; в) пріоритетність одного перед іншим у формуванні категорії «адміністративний проступок (делікт)». Ми вважаємо за можливе запропонувати новий підхід щодо об'єктивного розмежування категорій «шкода» і «суспільна небезпека». Цей підхід ґрунтується на сучасних висновках філософії права й полягає в дослідженні значених категорій із позицій а) правової онтології; б) правової гносеології.

Застосування онтологічних і гносеологічних знань як методів дослідження адміністративно-деліктного середовища свідчить, що поняття «шкода», «шкідливість», «суспільна шкода», «об'єктивна шкідливість діяння» є онтологічними категоріями і проявляються в емпіричному вимірі. Наявність шкоди, як правило, встановлюється шляхом опису, який сам собою вже виступає доказом шкідливості відповідного діяння. Недаремно законодавець застосовує зазначене поняття як первісну ознаку правопорушення. Так адміністративний проступок визнається вчиненням, коли особа, яка його вчинила, передбачала, бажала, свідомо допускала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності (ст. 10 і ст. 11 КУпАП). Відповідно до закону, потерпілим є особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду (ст. 269 КУпАП). Вимога зазначати в документі, який описує факт вчинення адміністративного проступку (протоколі про адміністративний проступок), наявність матеріальної шкоди (ст. 256 КУпАП) також свідчить про онтологічну природу категорії «шкода».

Суспільна небезпека – це гносеологічна категорія. Її неможливо встановити шляхом онтологічного опису того, що трапилось. Вона доводиться шляхом дослідження всіх ознак і характеристик факту дійсності, у нашому випадку – правопорушення. Дослідження всього комплексу властивостей правопорушення здійснюється у відповідних організаційних формах – справах про адміністративні проступки, кримінальних справах, дисциплінарних справах тощо. Такі справи по своїй суті є гносеологічним відбитком конкретного діяння. Розслідування справи є пізнанням (дослідженням) факту реальної дійсності, в онтології якого виявились ознаки правопорушення (кримінального, адміністративного, дисциплінарного тощо).

За КК України особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження, внаслідок зміни обстановки, вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною. Зауважимо, що в законі йдеться саме про суспільну небезпеку, а не про шкоду або шкідливість. Тим самим законодавець підкреслює, що діяння втрачає не онтологічну ознаку «шкідливість», а гносеологічну – суспільну небезпеку.

У цьому контексті важливим аргументом на користь гносеологічності категорії «суспільна небезпека» є нормативне закріплення юридичного значення суб'єктивного компоненту (позиції дослідника) в остаточному вирішенні питання про

суспільну небезпеку діяння. За Кримінальним процесуальним кодексом України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили. Це означає, що кожний із суб'єктів доказування в межах своєї компетенції здійснює відшукування (виявлення), процесуальне закріплення, дослідження та оцінку доказів. Оцінці підлягає кожен доказ окремо і всі в сукупності. При оцінці окремих доказів враховується специфіка їхніх джерел, а також вироблені наукою, перевірені практикою та історичним досвідом особливості оцінки цих джерел (наприклад, при оцінці показань свідків враховуються особливості психологічного процесу їхнього формування).

Методами такої оцінки є, зокрема, аналіз самого факту, а також порівняння (зіставлення) певного факту з іншими доказами, що містяться в справі. Її результатом є внутрішнє переконання про відсутність чи наявність суперечності між доказом, що виявлений знову, і доказами, зібраними раніше. Встановлені суперечності слугують підставою для пошуків засобів їх вирішення шляхом відшукування та оцінки нових фактів. Кінцевим результатом цієї діяльності є формулювання висновків у справі. При цьому кожен суб'єкт доказування (суддя, прокурор, слідчий) робить такі висновки самостійно і незалежно від інших учасників процесу.

Побічною вказівкою на онтологічний характер фактичних ознак адміністративного проступку, які зафіксовані в протоколі про адміністративний проступок (ст. 256 КУпАП), і ґносеологічний характер ознак, що містяться в постанові по справі про адміністративний проступок (ст. 283 КУпАП), слід визнати термінологію, яку застосовує законодавець у відповідних випадках.

Так протокол про адміністративний проступок складається, а постанова по справі про адміністративний проступок вноситься. Термін «складання» означає поєднання в сукупність незмінюваних предметів, частин, ознак. Термін «винесення» походить від слова «виноска», що означає пояснення чого-небудь. Останнє містить оцінку суб'єктом пояснення існуючих у дійсності фактів, обставин, предметів, а тому є ґносеологічною категорією.

Відповідно до міркувань щодо співвідношення понять «шкідливість» і «суспільна небезпека», необхідно відзначити, що термін «суспільна небезпека» КУпАП не використовує. Утім аналіз чинного законодавства України дозволяє стверджувати, що законодавець пов'язує суспільну небезпеку з будь-яким правопорушенням.

Висновки. Отже, є достатньо підстав вважати «шкідливість» онтологічною ознакою об'єктивної сторони правопорушення (не складу, а суто діяння), притаманною злочинам та адміністративним проступкам. ґносеологічною ознакою об'єктивної сторони складу правопорушення, яка притаманна злочинам й адміністративним проступкам, є «суспільна небезпека». Її наявність або відсутність у шкідливому діянні доводиться під час розслідування відповідних справ, яке полягає в дослідженні та оцінці уповноваженим суб'єктом усіх обставин, що стосуються цього діяння, і формулюванні висновку щодо його (діяння) кваліфікації. У такому висновку (постанова у справі про адміністративний проступок, вирок суду) фактично фігурує ґносеологічна ознака об'єктивної сторони складу правопорушення

– «суспільна небезпека». Таким чином, адміністративним правопорушення (проступком) є діяння, у гносеології якого встановлено ознаки його складу.

Використані джерела:

1. Завгородня Л. О. Особливості кваліфікації правопорушень, передбачених статтею 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Правова держава*. 2018. № 31. С. 31–37.

2. Братковський В. М. Ознаки адміністративного порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 26. С. 48–52.

3. Самбор М. А. Правопорушення та проступок: до питання співвідношення понять в умовах розвитку законодавства про адміністративні та кримінальні правопорушення. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 39–48.

4. Колпаков В. К. Парадигма «поняття адміністративного права»: зміст і новели в системі універсалій. *Питання адміністративного права*. Кн. 3 / відп. за вип. Н. Б. Писаренко. Харків: Право, 2019. С. 48–75.

5. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галуцько В. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 520 с.

6. Музиченко Г. В. Адміністративне право та процес. Конспект лекцій. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2020. 366 с.

7. Кравцова Т. М. Адміністративне право: навчальний посібник. Суми: СВС Панащенко, 2015. 308 с.

8. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

9. Колпаков В. К. Бланкетні та відсилочні склади адміністративного проступку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 197–199.

10. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Теорія адміністративного проступку: монографія. Харків: Харків юридичний, 2016. 344 с.

11. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України»: навч. лекція Київ: Ін Юре, 2014. 240 с.

12. Коваль Л. В. Відповідальність за адміністративні правопорушення: монографія. Київ: Вища школа, 1975. 104 с.

13. Додин Е. В. Правонарушения в системе механизма торможения социально-экономического развития страны. *Роль органов внутренних дел в преодолении антиобщественных проявлений: сборник научных трудов*. Киев: НИИРГО КВЦ, 1988. С. 32–37.

References:

1. Zavorodnia, L. O. (2018) Osoblyvosti kvalifikatsii pravoporushen, peredbachenykh statteiu 172-7 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. *Pravova derzhava-Constitutional state*, 31, 31–37. [in Ukrainian].

2. Bratkovskiy, V. M. (2017) Oznaky administratyvnoho porushennia zakonodavstva pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu- Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 26, 48–52. [in Ukrainian].

3. Sambor, M. A. (2013) Pravoporushennia ta prostupok: do pytannia spivvidnoshennia poniat v umovakh rozvytku zakonodavstva pro administratyvni ta kryminalni pravoporushennia. *Yurydychna nauka- Legal Science*, 8, 39–48. [in Ukrainian].

4. Kolpakov, V. K. (2019) Paradyhma «poniattia administratyvnoho prava»: zmist i novelty v systemi universalii. Pytannia administratyvnoho prava. Part. 3. Pysarenko N. B. (Ed.). Kharkiv: Pravo, 48–75. [in Ukrainian].
5. Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs: pidruchnyk (2019) Halunko V. (Ed.) et al. Kherson: OLDI-PLLuS. [in Ukrainian].
6. Muzychenko, H. V. (2020) Administratyvne pravo ta protses. Konspekt leksii. Odesa: Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. [in Ukrainian].
7. Kravtsova, T. M. (2015) Administratyvne pravo: navchalnyi posibnyk. Sumy: SVS Panasenka. [in Ukrainian].
8. Alforov, S. M., Vashchenko, S. V., Dolhopolova, M. M., Kupin, A. P. (2011) Administratyvne pravo. Zahalna chastyna: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
9. Kolpakov, V. K. (2016) Blanketni ta vidsylochni sklady administratyvnoho prostupku. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal- Legal scientific electronic journal*, 2, 197–199. [in Ukrainian].
10. Kolpakov, V. K., Hordieiev, V. V. (2016) Teoriia administratyvnoho prostupku: monohrafiia. Kharkiv: Kharkiv yurydychnyi. [in Ukrainian].
11. Kolomoiets, T. O., Kolpakov, V. K. (2014) Vstup do navchalnoho kursu «Administratyvne pravo Ukrainy»: navch. Lektsiia. Kyiv: In Yure. [in Ukrainian].
12. Koval, L. V. (1975) Vidpovidalnist za administratyvni pravoporushennia: monohrafiia. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
13. Dodin, E. V. (1988) Pravonarusheniya v sisteme mekhanizma tormozheniya social'no-ekonomicheskogo razvitiya strany. Rol' organov vnutrennih del v preodolenii antiobshchestvennykh proyavlenij: sbornik nauchnykh trudov. Kyiv: NliRIO KVSH, 32–37. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2020

Коломоєц Т. А.,

доктор юридических наук, профессор,
член-корреспондент НАПрН Украины,
заслуженный юрист Украины,
декан юридического факультета
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)

Колпаков В. К.,

доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой административного
и хозяйственного права
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)

УНИВЕРСАЛИИ «ФАКТИЧЕСКИЙ ПРИЗНАК» И «ПРИЗНАК ЮРИДИЧЕСКОГО СОСТАВА» В ПОНЯТИИ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ

В статье исследуется соотношение универсалий «фактический признак» и «признак юридического состава» административного правонарушения. На основании их онтолого-гносеологического анализа раскрыто содержание и практическое значение апостериорных и апriorных признаков административного проступка. Акцентировано внимание на роли

указанных признаков в разработке понятий «общественная вредность административного правонарушения» и «общественная опасность административного правонарушения». Предложено новое видение генезиса, правовой природы, соотношения и понимания указанных универсалий. На основании проведенного исследования сформулировано доктринальное определение административного правонарушения.

Ключевые слова: административное правонарушение; онтология и гносеология административного правонарушения; фактические признаки и юридический состав административного правонарушения; общественная опасность и общественная вредность административного проступка.

Kolomojets T.,

Doctor of Law, Professor, Corresponding Member
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine, Dean of the Law Faculty
at Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)

Kolpakov V.,

Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Administrative and Business Law
at Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)

THE UNIVERSALS "ACTUAL SIGN" AND "SIGN OF LEGAL COMPOSITION" IN THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE MISCONDUCT

The article examines the actual signs of an administrative misconduct. Study the legal structure of an administrative misconduct. Study the laws on administrative misconducts. It explains the concept of the actual signs of an administrative misconduct. It explains the concept of the legal structure of an administrative misconduct. We investigate their relationship. Identify common characteristics and features of the administrative misconduct of an administrative misconduct.

The actual symptoms of this empirical signs. The actual signs sous-exist in the material world. The actual signs are established through observation. The article deals with the legal nature of the administrative tort law of Ukraine. To that end, studied the signs of the administrative tort. The author distinguishes between a posteriori and a priori signs of administrative tort. Posteriori signs are fixed by law. These features - the truth of facts. They are the same for any behavioral act. A priori characterize the individual behavioral act. They are the result of the analysis of a particular behavioral act. These features - the truth of logic. They allow to characterize behavioral act as an administrative tort.

The article deals with their classification according to the degree of public danger; the nature of the damage caused; guilty subjects; structural features; regulation in the legislation. The author proves that a set of a priori evidence of individual behavioral act is a system. Signs of legal structure of an administrative misconduct gnosological signs. Signs of legal structure of an administrative misconduct need to be proved. In it a difference between the actual signs of an administrative misconduct and signs of structure of an administrative misconduct. Problem in the following: a) the administrative misconduct when is the actual signs; b) the administrative misconduct when is signs of structure of an administrative misconduct. Signs which are directly listed by the law in particular article 9 code of Ukraine about administrative misconducts, are signs a posteriori. Signs which the concept "structure of administrative misconduct" contains are signs aprioristic.

The ratio a posteriori and aprioristic is that knowledge which was gained previously by practical consideration (a posteriori knowledge, knowledge the acquired from experience, empirical

knowledge, truth of the fact) precede further experience, will organize and direct it. Act as the tool which serves for receiving and formation of new knowledge of theoretical level (aprioristic knowledge, knowledge the acquired from consciousness, theoretical knowledge, truth of reason).

From here follows: to truly consider "harm" as an ontologic sign of the objective party of an misconduct which is inherent in crimes and administrative misconducts. Gnoseological a sign of the objective party of structure of an misconduct which is inherent in crimes and administrative misconducts is "public danger".

Its existence or absence in harmful action is proved during the investigation of the corresponding affairs. Proof consists: a) in research and an assessment by the subject of investigation of all circumstances of act; b) to the formulation of the conclusion about its qualification. The sign of the objective party of structure of an misconduct – "public danger" actually appears in it the conclusions (the resolution on the case of administrative misconduct, a sentence of court) gnoseological.

On the basis of differentiation of the actual signs of an administrative misconduct from signs of structure of an administrative misconduct the ratio is investigated: a) public harm of an administrative misconduct; b) public danger of an administrative misconduct. It is proved: 1) Public harm – ontology of an administrative misconduct. Public harm – a posteriori sign of an administrative misconduct; 2) Public danger – gnoseology of an administrative misconduct. Public danger – an aprioristic sign of an administrative misconduct.

Main conclusion: an administrative misconduct is act in gnoseology of which existence of signs of structure of an administrative misconduct is proved.

Keywords: administrative misconduct; misconduct ontology; misconduct gnoseology; actual indication of an misconduct; legal components of an misconduct; posteriori legal signs of an misconduct; aprioristic legal signs of an misconduct; public danger of an administrative misconduct; public harm of an administrative misconduct.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.162-172

УДК 342.95:349.6(477)

В. М. Комарницький,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
попередження, припинення та розслідування
злочинів територіальними органами
Національної поліції України
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Северодонецьк, Україна)
e-mail: mail@lduvs.edu.ua
 <https://orcid.org/0000-0003-1510-2395>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

У статті досліджено питання, пов'язані з регулюванням адміністративної відповідальності у сфері оцінки впливу на довкілля. Зокрема, акцентовано увагу на проблемі визначення складів адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений порядок здійснення оцінки впливу на довкілля, а також обгрунтовано

пропозиції щодо усунення прогалін і недоліків у формуванні цих складів у Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Ключові слова: оцінка впливу на довкілля, адміністративне правопорушення у сфері оцінки впливу, правові екологічні вимоги, адміністративні санкції за порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля.

Постановка проблеми. Прийняття Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 [2] спричинило оновлення (коригування) законодавства з відповідного питання, серед іншого, й у частині, що стосується адміністративної відповідальності за порушення вимог зазначеного Закону та інших нормативно-правових актів, котрі регулюють досліджувану сферу суспільних відносин. Це обумовлює потребу в аналізі відповідних положень КУпАП щодо визначення їх вичерпності для вирішення завдань запобігання небезпечних фізичних, хімічних, біологічних впливів на довкілля ще на стадії здійснення процедури оцінки такого впливу та можливості оперативно відреагувати на будь-які порушення цієї процедури. Актуальність дослідження зумовлена ще й тим, що на сьогодні не надто велика кількість публікацій щодо такого аспекту адміністративної відповідальності у сфері забезпечення екологічної безпеки, як порушення законодавства про оцінку впливу на довкілля, які сприяли б виробленню загальної позиції щодо її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як уже зазначалось, публікації, у яких учені досліджували питання адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оцінку впливу на довкілля, нечисленні. Їх здійснювали такі автори, як: Д. Кашук [3], Р. Ленівський [4], Н. Малишева, Ю. Шемшученков [5], Т. Третяк [6], О. Бондаренко, Р. Гаврелюк, К. Журбас, О.Тарасова та ін [7]. Зазвичай у відповідних працях адміністративну відповідальність аналізують фрагментарно, зокрема в контексті загальної тематики законодавчого регулювання оцінки впливу на довкілля.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз складу адміністративних правопорушень у сфері оцінки впливу на довкілля та обґрунтування пропозицій щодо оптимізації їх складів у КУпАП.

Виклад основного матеріалу. До адміністративної відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про оцінку впливу на довкілля, притягають відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. У ньому склади відповідних правопорушень і санкції за їх скоєння згруповано в такі глави:

1) Гл. 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини», у якій встановлена відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (ст. 91⁵);

2) Гл. 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією», у якій ст. 172⁹⁻² встановлена відповідальність за порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля;

3) Гл. 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління», до складу яких ст. 212³ «Порушення права на

інформацію та права на звернення» унесено правопорушення, пов'язані з не оприлюдненням інформації, обов'язкове оприлюднення якої передбачено Законом України «Про оцінку впливу на довкілля», несвочасним внесенням документів до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля [8] згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» та обмеженням доступу до інформації, унесеної до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля.

Перша група правопорушень має складний характер. Зокрема, частина перша ст. 91⁵ КУпАП встановлює відповідальність за надання завідомо неправдивих чи неповних відомостей про вплив на довкілля планованої діяльності, порушення встановлених законодавством вимог процедури щодо здійснення оцінки впливу на довкілля, у тому числі порядку інформування громадськості та порядку проведення громадського обговорення і врахування його результатів [9]. Тобто об'єктивна сторона цієї групи правопорушень характеризується протиправною поведінкою, яка виявляється в порушеннях правових вимог щодо складу та змісту інформації про вплив на довкілля планованої діяльності, що має міститися в повідомленні про плановану діяльність, звіті з оцінки впливу на довкілля, оголошенні про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля, висновку з оцінки впливу на довкілля, а також порядку проходження процедури такої оцінки (зокрема, порядку інформування громадськості про планову діяльність, підготовки суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля, проведення громадського обговорення звіту оцінки впливу на довкілля, підготовки уповноваженим органом висновку з оцінки впливу на довкілля, прийняття рішення про провадження планованої діяльності та його отримання суб'єктом господарювання). Ці правопорушення тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Частиною другою ст. 91⁵ КУпАП встановлена адміністративна відповідальність за недотримання під час провадження господарської діяльності, експлуатації об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, зокрема з видобуванням ресурсів корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, екологічних умов, передбачених у висновку з оцінки впливу на довкілля, рішеннях про провадження планованої діяльності та проектах будівництва, розширення, перепрофілювання, ліквідації (демонтажу) об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, з-поміж іншого, з видобуванням корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, а також змін у цій діяльності або подовження строків її провадження – до моменту забезпечення виконання таких екологічних умов. Основною кваліфікуючою ознакою зазначеної протиправної поведінки є порушення екологічних умов, передбачених у висновку з оцінки впливу на довкілля та рішеннях про провадження планованої діяльності. Загальний склад і зміст цих умов зазначено в частині п'ятій ст. 9 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля». Визначено, зокрема, що у висновку з оцінки впливу на довкілля мають бути встановлені: умови використання території та природних

ресурсів під час виконання підготовчих і будівельних робіт та провадження планованої діяльності; умови щодо охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки під час виконання підготовчих і будівельних робіт та провадження планованої діяльності; умови щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків; умови щодо зменшення транскордонного впливу планованої діяльності, щодо якої здійснювалася процедура оцінки транскордонного впливу [10] тощо. Скоєння правопорушення, установленого частиною другою ст. 91⁻⁵ КУпАП, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Друга група правопорушень досліджуваної сфери є складовою адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією (Гл.13-А КУпАП). До цієї групи входить частина перша статті 172^{-9,2} «Порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля», що охоплює таке: порушення встановленої законодавством процедури та строків здійснення оцінки впливу на довкілля, втручання в підготовку та надання висновку з оцінки впливу на довкілля чи рішення про врахування результатів оцінки транскордонного впливу на довкілля, відмова уповноваженим законом територіальним органом, уповноваженим законом центральним органом виконавчої влади у видачі висновку з оцінки впливу на довкілля з підстав, не встановлених законом.

На цю групу правопорушень поширюється загальне визначення «правопорушення, пов'язаного з корупцією», надане в ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 №1700-VII [11], – це діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, учинене особою, зазначеною в частині першій ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Спеціальними суб'єктами правопорушення, пов'язаного з корупцією, визначеного в ст. 172^{-9,2} «Порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля» КУпАП, є особи, які зазначені в пункті 1, підпунктах «а» та «б» пункту 2 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (Примітка до ст. 172^{-9,2}). Це, зокрема, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування – народні депутати України (депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови; посадові та службові особи державних органів, посадові особи місцевого самоврядування та ін.), а також особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені в пункті 1 частини першої цієї статті; особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги, наприклад, аудитори, оцінювачі, експерти та інші особи). Скоєння правопорушень, установлених частиною першою ст. 172^{-9,2} КУпАП, тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А в разі, коли ті самі дії, учинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення, передбачене частиною

першою ст. 172⁹⁻², то це потягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від чотирьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

Третю групу адміністративних правопорушень цієї сфери презентують ті, що пов'язані з порушенням права на інформацію. Відповідні правопорушення визначені в ст. 212³ «Порушення права на інформацію та права на звернення», яка розміщена в гл. 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління». Ідеться про:

- не оприлюднення інформації, обов'язкове оприлюднення якої передбачено Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» та іншими законами, яке тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина перша ст. 212³);

- несвоєчасне внесення документів до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля», обмеження доступу до інформації, унесеної до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля, які тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина восьма ст. 212³).

Під час розгляду адміністративних правопорушень у цій сфері треба відзначити існування кореспондуючого зв'язку між складами цих правопорушень, визначених у КУпАП та в ст. 15 «Відповідальність за порушення законодавства про оцінку впливу на довкілля» Закону України «Про оцінку впливу на довкілля». Згадана стаття містить загальний перелік правопорушень у цій сфері, у якому зроблена спроба максимально детально змодельовати різні варіанти протиправної поведінки в аналізованій сфері суспільних відносин. Цей перелік виконує важливу оцінно-орієнтувальну функцію під час формування різного роду санкцій за їх скоєння (охоплюючи адміністративні). Ці санкції можуть прив'язуватися до вже сформульованих правопорушень або ж конкретизуватися, уточнюватися в їх контексті. У такому разі за приклад може слугувати адміністративна відповідальність за несвоєчасне внесення документів до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля та обмеження доступу до інформації, унесеної до цього Реєстру (частина восьма ст. 212³ КУпАП). Ці правопорушення безпосередньо не передбачені в ст. 15 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», але є варіантом інтерпретації, конкретизації такого правопорушення, як порушення встановленої законодавством процедури здійснення оцінки впливу на довкілля (абзац 2 частини першої пункту один ст. 15). Це є позитивним моментом розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення з оцінки впливу на довкілля, проте є і негативний.

Не всі правопорушення, визначені в ст. 15 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», отримали «прописку» у КУпАП. Ідеться про такі правопорушення, як «підготовка завідомо неправдивого звіту з оцінки впливу на довкілля чи завідомо неправдивого висновку з оцінки впливу на довкілля», «невраховання у встановленому порядку результатів оцінки впливу на довкілля при

прийнятті рішення про провадження планованої діяльності», «провадження планованої діяльності, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, без здійснення такої оцінки та отримання рішення про провадження планованої діяльності» [12]. Це утворює невідповідності у формуванні складу правопорушень у цій сфері, не забезпечує зв'язку між задекларованими намірами боротьби з конкретними протиправними діями в процесі оцінки впливу на довкілля та реальними заходами щодо покарання осіб, винних у їх скоєнні.

Важливо, що зазначені правопорушення мають самостійне значення, не охоплюються складами інших правопорушень, за скоєння яких КУпАП вже встановлена адміністративна відповідальність. Приміром, надання завідомо неправдивих чи неповних відомостей про вплив на довкілля планованої діяльності, за скоєння якого встановлена відповідальність частиною першою ст. 91⁻⁵ КУпАП, може мати місце під час оприлюднення повідомлення про плановану діяльність (має містити, серед іншого, інформацію про екологічні та інші обмеження планованої діяльності за альтернативами; необхідну еколого-інженерну підготовку і захист території за альтернативами; сферу, джерела та види можливого впливу на довкілля тощо) або ж в іншій документації, необхідній для оцінки впливу на довкілля, яку надає відповідний суб'єкт господарювання. Натомість, таке правопорушення, як «підготовка завідомо неправдивого звіту з оцінки впливу на довкілля чи завідомо неправдивого висновку з оцінки впливу на довкілля», яке не внесено до складу правопорушень ст. 91⁻⁵ КУпАП та інших статей цього Кодексу, стосується дій:

а) суб'єктів господарювання, пов'язаних з оформленням звіту з оцінки впливу на довкілля планованої діяльності, унесенням до нього інформації, яка дає змогу твердити про відповідність цієї діяльності вимогам екологічного законодавства, і є підставою для надання позитивного висновку за результатами оцінки впливу на довкілля. Відповідно до частини першої ст. 6 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» суб'єкт господарювання «несе відповідальність за достовірність наведеної у звіті інформації згідно із законодавством». І таку відповідальність мають не тільки декларувати, а й безпосередньо завбачити в КУпАП, ст. 91⁻⁵ якого має передбачати санкції за підготовку завідомо неправдивого звіту з оцінки впливу на довкілля;

б) уповноваженого територіального органу та уповноваженого центрального органу (їх посадових осіб), на яких покладено видачу висновку з оцінки впливу на довкілля, у якому з огляду на результати оцінки впливу на довкілля планованої діяльності визначається допустимість чи обґрунтовується недопустимість провадження планованої діяльності та визначаються екологічні умови її провадження. Цей висновок є ключовим документом оцінки впливу на довкілля, що обов'язковий для виконання, зокрема, під час прийняття рішення про провадження планованої діяльності. Тож посадові особи уповноважених органів, залучені до видачі висновку про оцінку впливу на довкілля, мають чітко усвідомлювати свою відповідальність. Сприяти цьому має встановлення в ст. 91⁻⁵ КУпАП санкцій за підготовку завідомо неправдивого висновку з оцінки впливу на довкілля.

Також не погоджуємося з тим, що за межами дії КУпАП залишилося таке правопорушення, як «невраховання у встановленому порядку результатів оцінки впливу на довкілля при прийнятті рішення про провадження планованої діяльності» (абз. 3 частини першої пункту 1 ст. 15 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»). Відсутність адміністративних санкцій, які мали б бути застосовані до посадових осіб, винних у порушенні законодавчих вимог щодо обов'язкового врахування висновку з оцінки впливу на довкілля в рішенні про провадження планованої діяльності, штучно знижує рівень відповідальності таких осіб. Отже, треба усунути цю прогалину в КУпАП.

Екологічно ризиковою є провадження планованої діяльності, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, без здійснення такої оцінки та отримання рішення про провадження планованої діяльності. Потенційно така діяльність може завдати істотної шкоди довкіллю, адже не випадково її визнають протиправною та окремо виділяють у складі правопорушень ст. 15 коментованого Закону, що дає змогу сфокусувати на ньому увагу відповідних органів контролю та громадськості. Дальшим важливим кроком такого визнання мало б бути встановлення в ст. 91⁵ КУпАП адміністративної відповідальності посадових осіб суб'єктів господарювання, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності за його скоєння.

Висновки. Підсумовуючи результати запропонованого дослідження, зазначимо, що КУпАП містить комплекс норм, що дають змогу оперативно реагувати на порушення порядку оцінки впливу на довкілля, застосовуючи до винних осіб відповідні адміністративні санкції. Проте до цього Кодексу внесено не всі склади правопорушень, передбачені ст. 15 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», які потребують застосування до осіб, що їх скоюють, заходів адміністративного примусу. Зокрема, це такі правопорушення, як «підготовка завідомо неправдивого звіту з оцінки впливу на довкілля чи завідомо неправдивого висновку з оцінки впливу на довкілля», «невраховання у встановленому порядку результатів оцінки впливу на довкілля при прийнятті рішення про провадження планованої діяльності», «провадження планованої діяльності, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, без здійснення такої оцінки та отримання рішення про провадження планованої діяльності». Унесення цих складів правопорушень до КУпАП сприятиме посиленню ефективності адміністративної відповідальності у сфері оцінки впливу на довкілля.

Використані джерела:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. URL: <https://rada.gov.ua/laws/show/80731-10/card4#History> (дата звернення: 13.02.2020).
2. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059> (дата звернення: 13.02.2020).
3. Кашук Д. Що не так в законі про оцінку впливу на довкілля. *Економічна правда*, 11.06.2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/06/11/637661/> (дата звернення: 13.02.2020).
4. Ленівський Р. Оцінка впливу на довкілля та інші екологічні засади роботи іноземного інвестора в Україні. URL: https://zib.com.ua/ua/139695-ocinka_vplivu_na_dovkillya_ta_inshi_ekologichni_zasadi_robot.html. (дата звернення: 13.02.2020).

5. Малишева Н., Третяк Т., Шемшученко Ю. Оцінка впливу на довкілля як інструмент охорони екологічних прав людини. *LexInform* (Юридичні новини України), 09.10.2018. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/> (дата звернення: 13.02.2020)

6. Третяк Т. Процедура оцінки впливу на довкілля у проєкті Закону України «Про оцінку впливу на довкілля». *Право і громадянське суспільство*. № 1. 2015. С.141–198. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-10-2015/item/204-protsedura-otsinky-vplyvu-na-dovkillya-u-proekti-zakonu-ukrayiny-pro-otsinku-vplyvu-na-dovkillya-tretiak-t-o> (дата звернення: 13.02.2020).

7. Проблемні питання процедури ОВД: аналіз і пропозиції / О. Тарасова, О. Бондаренко, В. Шаравара, Г. Проців, Р. Гаврилюк, Д. Гулевець, І. Тимченко, С. Савченко, О. Гусев, К. Журбас. Київ: НЕЦУ, 2018. 16 с. URL: <http://necu.org.ua/wp-content/uploads/2018/12-OTvs.pdf> (дата звернення: 13.02.2020).

8. Порядок ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79> (дата звернення: 13.02.2020).

9. Порядок передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79> (дата звернення: 13.02.2020).

10. Про ратифікацію Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті: Закон України від 25.02.1991 № 534-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-14> (дата звернення: 13.02.2020).

11. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 13.02.2020).

12. Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2017-%D0%BF#n12> (дата звернення: 13.02.2020).

References:

1. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 07.12.1984. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/card4#History>. [in Ukrainian].

2. Pro otsinku vplyvu na dovkillia: Zakon Ukrainy vid 23.05.2017 № 2059-VIII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059>[in Ukrainian].

3. Kashchuk, D. Shcho ne tak v zakonі pro otsinku vplyvu na dovkillia. *Ekonomichna Pravda- Economic truth*, (11.06.2018). URL: <https://www.epravda.com.ua/colu-mns/2018/06/11/637661/>. [in Ukrainian].

4. Lenivskiy, R. Otsinka vplyvu na dovkillia ta inshi ekolohichni zasady roboty inozemnoho investora v Ukraini. N. d. URL: https://zib.com.ua/ua/139695-ocinka_vplyvu_na_dovkillya_ta_inshi_ekologichni_zasadi_robot.html. [in Ukrainian].

5. Malysheva N., Tretiak T., Shemshuchenko Yu. (2018) Otsinka vplyvu na dovkillia yak instrument okhorony ekolohichnykh prav liudyny. *LekhInform* (lurynychni novyny Ukrainy) - *LexInform* (Юридичні новини України) (09.10.2018). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/>. [in Ukrainian].

6. Tretiak, T. (2015) Protседura otsinky vplyvu na dovkillia u proekti Zakonu Ukrainy «Pro otsinku vplyvu na dovkillia». *Pravo i hromadianske suspilstvo- Law and civil society*, 1, 141–

198. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-10-2015/item/204-protse-dura-otsinky-vplyvu-na-dovkilliya-u-proekti-zakonu-ukrayiny-pro-otsinku-vplyvu-na-dovkilliya-tretiyak-t-o>. [in Ukrainian].

7. Problemni pytannia protsedury OVD: analiz i propozytsii (2018) O. Tarasova, O. Bondarenko, V. Sharavara, H. Protsiv, R. Havryliuk, D. Hulevets, I. Tymchenko, S. Savchenko, O. Husiev, K. Zhurbas (Eds.). Kyiv: NETsU. URL: <http://necu.org.ua/wp-content/uploads/2018/12-OTvs.pdf>. [in Ukrainian].

8. Poriadok vedennia Yedynoho reiestru z otsinky vplyvu na dovkillia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12. 2017 No 1026. (2017) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79>. [in Ukrainian].

9. Poriadok peredachi dokumentatsii dlia nadannia vysnovku z otsinky vplyvu na dovkillia ta finansuvannia otsinky vplyvu na dovkillia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12.2017 No 1026 (2017) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#n79>. [in Ukrainian].

10. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro otsinku vplyvu na navkolnyshnie seredovyshche u transkordonnomu konteksti: Zakon Ukrainy vid 25.02.1991 No 534-XIV. (1991) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-14>. [in Ukrainian].

11. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 No 1700-VII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia kryteriiv vyznachennia planovanoi diialnosti, yaka ne pidliahaie otsyntsi vplyvu na dovkillia, ta kryteriiv vyznachennia rozshyren i zmin diialnosti ta ob'ektiv, yaki ne pidliahaiut otsyntsi vplyvu na dovkillia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12.2017 No 1010. (2017) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2017-%D0%BF#n12>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 20.02.2020

Комарницкий В. М.,

доктор юридических наук, профессор,

ведущий научный сотрудник

научно-исследовательской лаборатории

по проблемам предупреждения, прекращения

и расследования преступлений территориальными

органами Национальной полиции Украины

Луганского государственного университета

внутренних дел имени Э. А. Дидоренко

(г. Северодонецк, Украина)

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ОЦЕНКИ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

Статья посвящена исследованию вопросов, связанных с регулированием административной ответственности в сфере оценки воздействия на окружающую среду. Акцентировано в частности внимание на проблеме определения составов административных правонарушений, которые посягают на установленный порядок проведения оценки воздействия на окружающую среду. Аргументированы предложения по

устранению пробелов и других недостатков в формировании этих составов в Кодексе Укрины об административных правонарушениях.

Ключевые слова: оценка воздействия на окружающую среду, административное правонарушение в сфере оценки воздействия на окружающую среду, правовые экологические требования, административные санкции за нарушение законодательства в сфере оценки воздействия на окружающую среду.

Komarnytskyi V.,

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Leading Researcher at the Luhansk State University
of Internal Affairs named after E. O. Didorenko
Research Laboratory on Crime Prevention,
Termination and Investigation by
Territorial Authorities of the National Police of Ukraine
(Sievierodonetsk, Ukraine)

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF THE IMPACT ON THE ENVIRONMENT

The article is devoted to the study of issues related to the regulation of administrative responsibility in the field of environmental impact assessment. Such responsibility was introduced by the Law of Ukraine "On Environmental Impact Assessment" of 23 May 2017, which provided for the amendment of the Code of Administrative Offenses. As a consequence, the Code of Conduct has been formulated into relevant offenses, grouped into:

1) Art. 91⁵, which establishes responsibility for violations of the requirements of the legislation in the field of environmental impact assessment (for providing deliberately false or incomplete information about the environmental impact of the planned activity; violation of the requirements of the legislation for the implementation of the environmental impact assessment, including the public information and public order procedure discussion and consideration of its results; non-observance of environmental activities, environmental impact assessment, the decision on the proceedings of proposed activities and projects, etc.);

2) Art. 172⁹, which establishes liability for corruption-related environmental impact offenses (interfering with the preparation and delivery of an environmental impact assessment or decision to take into account the results of the transboundary environmental impact assessment; refusal of the territorial body authorized by law, the central executive body authorized to issue an opinion on environmental impact assessment on grounds not established by law, etc.);

3) Art. 212³ - established responsibility for violation of the procedure for the publication of information on environmental impact assessment, maintenance of the Unified register of environmental impact assessment.

These offenses within the Code of Administrative Offenses of Ukraine provide for the practical implementation of Article 15 "Responsibility for Violations of the Environmental Impact Assessment Legislation" of the Law of Ukraine "On Environmental Impact Assessment", which established the list of offenses in this field. In this list, an attempt was made to model as much as possible various variants of unlawful behavior in this field of public relations, and therefore it performs an important evaluative and orientation function in the formation of administrative sanctions for their commission.

Unfortunately, the potential of this list is not fully utilized. Not all the offenses are defined in Article 15 of the Law of Ukraine "On Environmental Impact Assessment" have been registered with the Administrative Code. These are the offenses, such as "preparation of a deliberately false EIA report or a deliberately false EIA conclusion", "failure to take due account of the results of an environmental impact assessment when deciding to carry out a planned activity", "carrying out a planned environment assessment activity", without carrying out such an assessment and obtaining the decision to carry out the planned activity. It creates unjustified gaps in the composition of the offenses in this area, does not provide a link between the declared intentions to combat specific unlawful actions in the environmental impact assessment process and the actual penalties for perpetrators. The article proves that the inclusion of these offenses in the Code of Administrative Offenses will enhance the effectiveness of administrative responsibility in the field of environmental impact assessment.

Keywords: environmental impact assessment, administrative offense in the field of impact assessment, legal environmental requirements, administrative sanctions for violation of legislation in the field of environmental impact assessment.

DOI:10.33766/2524-0323.89.172-186

УДК 342.951(477):334.722

Л. М. Попова,

доктор юридичних наук,

кандидат економічних наук,

професор кафедри фінансів та кредиту

Харківського національного університету

будівництва та архітектури

(м. Харків, Україна)

e-mail: Liliya.herman01@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-8255-8363>

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19

У статті розглянуті особливості адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів підприємництва в умовах пандемії коронавірусу COVID-19. Акцентовано увагу на тому, що підприємці обмежені у своїх діях у зв'язку із введенням карантину та режиму надзвичайної ситуації в Україні. Роз'яснено відмінності в трактуванні понять «надзвичайна ситуація» та «надзвичайний стан», а також особливості діяльності суб'єктів господарювання в першому та другому випадках. Проаналізовано деякі законодавчі та інші нормативно-правові акти, прийняті з метою запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19, а також зроблено висновки щодо надання пільг для суб'єктів підприємництва та притягнення їх до відповідальності за порушення норм чинного законодавства.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, суб'єкти підприємництва, протидія пандемії коронавірусу, карантин, надзвичайна ситуація, надзвичайний стан, пільги, відповідальність суб'єктів підприємництва.

Постановка проблеми. Станом на сьогодні ми є свідками дійсно серйозного виклику світового масштабу – пандемії коронавірусу COVID-19. Нині провідні економіки світу і кращі системи охорони здоров'я зіткнулися з атакою вірусу COVID-19. Генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) 13 березня 2020 року на брифінгу для ЗМІ з приводу COVID-19 оголосив, що на даний час Європа стала епіцентром пандемії, де реєструється більше випадків і смертей, ніж у решті країн світу (за винятком Китаю). Досвід Китаю, Республіки Корея, Сінгапуру та інших країн показав, що активне тестування і відстеження контактів у поєднанні із заходами соціального дистанціювання і мобілізацією громади можуть запобігти зараженню і врятувати життя людей [1].

Як видається, одним із важливих кроків, спрямованих на подолання такого кризового явища як пандемія коронавірусу, може стати запровадження дієвих заходів влади кожної держави. Задля того щоб витратити час та вберегти від хвороби якомога більше людей, майже в усіх країнах світу запроваджено тотальний повний карантин. Україна не є винятком.

Спільно з Фондом Організації Об'єднаних Націй та Швейцарським фондом благодійності ВООЗ запустив Фонд солідарного реагування на COVID-19, щоб дати можливість окремим особам й організаціям внести свій вклад [1]. До боротьби з коронавірусною хворобою COVID-19 залучаються й представники бізнесу. В Україні також підприємці активно долучаються до боротьби з пандемією коронавірусу, однак в умовах запровадження владою карантину та режиму надзвичайної ситуації адміністративно-правове регулювання діяльності більшості із суб'єктів господарювання зазнало значних змін. Через те особливої уваги набувають питання правового регулювання господарської, зокрема підприємницької діяльності в сучасних умовах пандемії коронавірусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі традиційно значна увага зосереджується на теоретичних і практичних проблемах правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання та забезпечення контролю у сфері підприємництва. Важливою теоретичною базою для дослідження питань здійснення підприємництва та проведення контролю у сфері підприємницької діяльності є наукові роботи таких учених: І. В. Басанцова, Ю. М. Бажала, М. Т. Білухи, С. І. Бобира, І. Л. Белобжецького, В. В. Бурцева, Ф. Ф. Бутинця, О. Д. Василика, З. С. Варналія, С. С. Вітвіцького, О. П. Віхрова, І. І. Вороніна, Н. В. Воротиної, В. М. Гарашука, М. М. Голованя, А. Є. Григоренко, Є. В. Калого, С. Т. Кадькаленка, М. О. Кизима, О. П. Кириленка, М. П. Мельника, В. Д. Понікарова, С. М. Попової, Н. О. Саніахметової, В. В. Сопко, І. Б. Стефанюка, В. О. Шевчука, Ф. О. Ярошенка та ін. Питанням адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності та правового забезпечення контролю за діяльністю підприємницьких структур в Україні присвятили свої праці такі учені: О. М. Бандурка, О. О. Бандурка, О. І. Баранівський, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, Л. К. Воронова, М. І. Геєць, О. В. Джафарова, О. П. Дзісяк, М. М. Єрмошенко, М. І. Камлик, Т. Є. Когановська, А. Т. Комзюк, М. В. Куркін, М. Н. Курко, М. П. Кучерявенко, О. В. Покатаєва, С. М. Попова, В. П. Петков, Л. А. Савченко, О. Ю. Синявська, О. П. Угровецький, Н. П. Фліссак та інші [2, с. 1-2; 3, с. 6-7].

Проте наразі об'єктивно недостатньо опрацьованою є наукова та практична проблема адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів підприємництва в умовах пандемії коронавірусу.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є розкриття загальних рис та особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів підприємництва в умовах пандемії коронавірусу.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні введено обмежувальні заходи, що з кожним днем стають значно жорсткішими. Зокрема, запроваджено заходи соціального дистанціювання і мобілізації громади з метою запобігання зараженню і врятування життя людей. З 8 березня по 3 квітня 2020 року Кабінетом Міністрів України (КМУ) введена заборона залізничного, авіа- та автобусного сполучення міжміських та міжобласних пасажирських перевезень, а також з 17 березня 2020 року – робота метрополітенів. Крім того, з 17 березня 2020 року заборонено проведення всіх масових заходів (культурних, розважальних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших), у яких бере участь понад 10 осіб [4].

Відповідно до статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [5], з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, від 10 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України (КМУ) встановлено карантин на всій території України з 12 березня до 3 квітня 2020 р. [6]. Пізніше рішенням Уряду карантин в Україні продовжено до 24 квітня 2020 року [7]. Крім того, у деяких регіонах України встановлено режим надзвичайної ситуації [8; 9; 10]. Пізніше Уряд запровадив режим надзвичайної ситуації на всій території України на 30 днів, до 24 квітня 2020 року [11].

Вказані заходи прямо вплинули на діяльність суб'єктів підприємництва, оскільки підприємці постали перед необхідністю зменшення ділової активності або взагалі її припинення (тисячі підприємств та підприємців (за даними Торгово-промислової палати України – 600-700 тисяч) зупинили роботу, мільйони працівників відправлені у відпустки за власний кошт [12]). Міністр внутрішніх справ України А. Аваков заявив, що: «...в Україні повинні працювати лише критично необхідні суб'єкти господарювання та підприємства критичної промислової інфраструктури. Усі інші – повинні бути закриті, а люди мають бути вдома на карантині» [13].

З іншого боку, під час боротьби з поширенням коронавірусу влада звернулася саме до підприємців за допомогою при закупівлі й постачанні великих партій тестів, життєво необхідного медичного обладнання, захисних та дезінфекційних засобів тощо [14]. Зокрема, Державний концерн «Укроборонпром» вирішив відновити виробництва апаратів штучної вентиляції легенів (ШВЛ) на Київському державному заводі «Буревісник» [15]. «Нова пошта» прийняла рішення виділити 25 млн гривень на закупівлю найнеобхіднішого обладнання для ефективного лікування вірусних інфекцій у лікарнях [16]; у тестовому режимі – запустити послугу доставки продуктів харчування (пілотний проект запущений у Дніпропетровській області разом з партнерами – інтернет-магазином Rozetka і торговельною мережею АТБ) [17]; на час карантину – розширити свій ключовий соціальний проект «Гуманітарна пошта» з доставки засобів індивідуального захисту для боротьби з вірусом лікарням, дитячим будинкам, військовим та незахищеним верствам населення [18]. 14 нових

апаратів УЗД останнього покоління придбали компанія «Кулиничі» (11 апаратів УЗД) та IT-компанія NIX Solutions (3 апарати УЗД), і передали їх до основних лікарень міста Харкова, де є реанімації. Голова групи компаній DCH оплатив додаткову партію тестів для ПЛР-діагностики, що дають більш точну відповідь і вважаються кращими на сьогодні для виявлення COVID-19 (при сприянні офісу китайського підприємця Джека Ма) [19].

Україні слід нарощувати свої власні потужності, оскільки саме в умовах пандемії коронавірусу розраховувати на підтримку інших країн дуже складно. Без силових швейних фабрики можуть зупинити свою діяльність, оскільки майже всі орієнтовані на Китай і працюють вже на залишках тканин. У таких умовах Торгово-виробнича група «Текстиль-Контакт» [20] розпочала виробництво захисних костюмів, бахіл, нарукавників і масок на своїй швейній фабриці в Чернігові, а найближчим часом планується підключення ще двох швейних фабрик – у Лубнах (Полтавська обл.) і Коростені (Житомирська обл.). З урахуванням можливих проблем з доставкою марлі з Узбекистану, компанія на декількох виробництвах запускає пошиття багаторазових захисних масок із ситцю власного виробництва.

Життєдіяльність всієї країни в умовах карантину та обмежувальних проти-епідемічних заходів значно змінилася. Доцільно зазначити, що карантин – це адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання розповсюдження особливо небезпечних інфекційних хвороб [5]; а обмежувальні проти-епідемічні заходи – медико-санітарні та адміністративні заходи, що здійснюються в межах осередку інфекційної хвороби з метою запобігання її поширенню [5].

Доцільно також зауважити, що надзвичайна ситуація та надзвичайний стан є неготожними поняттями. Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загинувших і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності (п. 1 ст. 2 Цивільного кодексу України [21]; спеціальний тимчасовий правовий режим, що виникає через порушення нормальних умов життя і діяльності людей через аварію, катастрофу, стихійне лихо або епідемію [22]. На відміну від надзвичайного стану, який запроваджується Верховною Радою України за поданням Президента України, коли держава може напряму управляти як державними, так й усіма приватними компаніями, а права і свободи українців можуть бути обмежені [23], режим надзвичайної ситуації запроваджує КМУ на основі рішення Комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій. Під час надзвичайної ситуації передбачається, що влада, а передусім – служби цивільного захисту – працюватимуть посилено, у спеціальному режимі. При цьому в режимі надзвичайної ситуації влада не втручається в управління компаніями чи обмеження прав та свобод українців. Залежно від поширення, економічних збитків, кількості людей, які загинули, розрізняють 4 рівні надзвичайних ситуацій: загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий. В умовах пандемії коронавірусу надзвичайну ситуацію запроваджують з метою посилення координації всіх

служб, задіяних для протидії поширення коронавірусу (зادія посилення охорони громадського порядку, інформування громадян, дезінфекції об'єктів та територій, санітарно-гігієнічних протиепідемічних заходів тощо) [22].

У зв'язку з пандемією коронавірусу Верховна Рада України ще 17 березня 2020 року ухвалила законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), згідно з яким передбачалося:

- медпрацівникам, які задіяні на роботах з ліквідації коронавірусу в Україні, доплачувати до 200 % зарплати;
- здійснювати доплати окремим категоріям працівників, які забезпечують основні сфери життєдіяльності;
- встановлювати відповідальність за порушення санітарних норм під час поширення коронавірусної інфекції;
- спрощувати процедуру державних закупівель товарів для боротьби із коронавірусом тощо [1].

На офіційному вебсайті Державної служби України з питань праці оприлюднено таку інформацію: «З метою недопущення розповсюдження коронавірусної інфекції, збереження життя, здоров'я та забезпечення безпеки працівників та оточуючих людей, у випадку виявлення у працівника первинних ознак захворювання, роботодавцям рекомендується негайно забезпечити направлення такого працівника до медичного закладу для встановлення відповідного діагнозу» [24].

З метою реалізації заходів, передбачених законодавством, у разі встановлення карантину, роботодавці зобов'язані вжити всіх можливих заходів, серед яких передбачається:

- надання працівникам щорічних основних та додаткових відпусток, інших оплачуваних відпусток, передбачених законодавством;
- надання відпусток без збереження заробітної плати за заявою працівників;
- встановлення працівникам неповного або скороченого робочого часу;
- запровадження роботи змінами;
- тимчасове запровадження дистанційної або надомної роботи;
- уведення простою;
- продовження роботи за умови застосування засобів індивідуального та колективного захисту [24].

На офіційному вебсайті Міністерства охорони здоров'я України з'явилася інформація щодо запровадження комплексу правових норм, спрямованих на захист прав фізичних та юридичних осіб під час карантину та обмежувальних заходів пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), а саме: можливість роботи вдома для працівників, державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування та надання за їх згодою відпустки; надання права власникам змінювати режими роботи органів, закладів, підприємств, установ, організацій, зокрема щодо прийому та обслуговування фізичних та юридичних осіб з обов'язковим інформуванням населення про це через вебсайти та інші комунікаційні засоби; заборона на скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (на період карантину та на 30 днів після його відміни); заборона на притягнення до адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які

не змогли виїхати за межі України або не змогли звернутися до територіальних органів/підрозділів Державної міграційної служби України із заявою про продовження строку перебування на території України, у зв'язку із введенням карантинних заходів; продовження строків отримання та надання адміністративних та інших послуг тощо [1].

З метою протидії пандемії коронавірусу в Україні прийнято ряд важливих законодавчих (у тому числі Закони України від 17.03.2020 р. № 530-IX, № 531-IX, № 532-IX, № 533-IX) та інших нормативно-правових актів, що стосуються також діяльності суб'єктів господарювання, зокрема передбачають пільги платникам податків, регулюють питання відпусток, обмежують перевезення окремих товарів проти епідемічного призначення за межі митної території України тощо.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р. № 530-IX [25] передбачаються поправки до Кодексу законів про працю України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Податкового та Митного кодексів України, Законів України «Про торгово-промислові палати в Україні», «Про публічні закупівлі» тощо. Згідно із Законом України № 530-IX: 1) забороняється проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; 2) дозволяється виконання протягом певного періоду роботи, визначеної трудовим договором, удома; 3) встановлюється, що термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не включається у загальний термін (у разі встановлення КМУ карантину відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»); 4) вводяться адміністративні штрафи та підвищується кримінальна відповідальність за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених чинним законодавством тощо. Важливим моментом є те, що введення карантину, згідно із законом, належить до форс-мажорних обставин.

Крім того, тимчасово, для здійснення заходів щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) [25]:

- звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, необхідних для виконання заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), перелік яких визначено КМУ.

- звільняються від сплати ввізного мита лікарські засоби, медичні вироби та/або медичне обладнання, необхідні для виконання заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), перелік яких визначено КМУ;

- плата за виконання митних формальностей поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для них, щодо вказаних у Законі товарів не справляється;

- митне оформлення вказаних товарів здійснюється першочергово;

- на вказані у Законі товари допускається подання попередньої або тимчасової декларації за правилами, встановленими чинним законодавством тощо.

У Законі України «Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закуповуються особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я» від 17.03.2020 р. № 531-IX [26] визначено особу, уповноважену на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я. Такою особою є юридична особа, утворена центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, та уповноважена здійснювати закупівлі лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них і послуг за кошти державного бюджету для виконання програм та здійснення централізованих заходів з охорони здоров'я, а також за кошти грантів (субгрантів) для виконання програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні відповідно до закону. Згідно з вищезазначеним Законом, особа, уповноважена на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, має право безоплатно постачати (передавати) належні їй лікарські засоби, медичні вироби та допоміжні засоби до них і послуги структурним підрозділам з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій або суб'єктам господарювання, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики. Тобто, згідно із Законом, з'явилася нова незалежна державна юридична особа, що створюється Міністерством охорони здоров'я України для закупівель ліків за кошти державного бюджету. У Законі України № 531-IX [26] вказуються особливості державної реєстрації лікарських засобів, які можуть закуповуватися особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я. Крім того, згідно із Законом, до 31 березня 2022 року продовжено термін дії реєстраційних посвідчень на лікарські засоби, що закуповуються спеціалізованими організаціями, які здійснюють закупівлі, виданих до 31 березня 2020 року.

У Законі України від 17.03.2020 р. № 532-IX [27] вказано, які товари не відносяться до безоплатно поставлених (переданих) особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я; за яких умов не включаються до складу доходу безоплатно надані (передані) особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, на користь суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики для виконання програм та здійснення централізованих заходів з охорони здоров'я тощо. Також, згідно із Законом України від 17.03.2020 р. № 532-IX, тимчасово, до 31 грудня 2022 року, звільняються від оподаткування ПДВ лікарські засоби, які закуповуються Закупівельною організацією [27].

Згідно із Законом України № 533-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р.,

- не застосовуються штрафні санкції за порушення податкового законодавства, вчинені протягом періоду з 1 березня по 31 травня 2020 року;

- встановлено мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок ДПС з 18 березня по 31 травня 2020 року, крім документальних позапланових перевірок з підстав, визначених підпунктом 78.1.8 пункту 78.1 статті 78 Податкового кодексу України (ПКУ);

– подовжено термін подання річної декларації про майновий стан і доходи за 2019 рік до 1 липня 2020 року (крім випадків, передбачених розділом IV ПКУ, коли така декларація може бути подана пізніше цього строку);

– не нараховується та не сплачується за період з 1 березня по 30 квітня 2020 року плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки, що перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, та використовуються ними в господарській діяльності;

– об'єкти нежитлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, не є об'єктом оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, у період з 1 березня по 30 квітня 2020 року (стаття 266 ПКУ);

– тимчасово звільняються від нарахування та сплати ЄСВ усі фізичні особи-підприємці, особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність та члени фермерського господарства за періоди з 1 по 31 березня та з 1 квітня по 30 квітня 2020 року за себе;

– не нараховується пеня платникам єдиного внеску протягом періодів з 1 по 31 березня та з 1 по 30 квітня 2020 року, а нарахована пеня за ці періоди підлягає списанню тощо [28].

Постановою КМУ від 20.03.2020 р. № 224 затверджено перелік лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, необхідних для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), які звільняються від сплати ввізного мита та операції з ввезення яких на митну територію України звільняються від оподаткування податком на додану вартість, а саме:

- 1) лікарські засоби для надання медичної допомоги хворим з COVID-19;
- 2) дезінфекційні засоби й антисептики;
- 3) медичне обладнання для закладів охорони здоров'я, що надають допомогу хворим на COVID-19 [29].

Одним з основних нормативно-правових актів, котрі регламентують порядок здійснення державного контролю у сфері підприємництва, є Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V [30], що визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного контролю у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю). Однак суттєві зміни в законодавстві щодо здійснення господарської діяльності та нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, які прийняті у зв'язку з протидією поширенню коронавірусу на території України, жодним чином не відображені у вказаному Законі. Також потребує уточнень та доопрацювання в частині обмеження здійснення господарської діяльності та проведення нагляду (контролю) суб'єктів господарювання в умовах форс-мажорних обставин Постанова КМУ «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства у сферах охорони праці, промислової безпеки, гігієни праці, поведіння з вибуховими

матеріалами промислового призначення, зайнятості населення, зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, заходів державного гірничого нагляду Державною службою з питань праці» [31] від 6 лютого 2019 р. № 223.

Отже, можна зробити такі **висновки**:

1) з метою запобігання поширенню пандемії коронавірусу на всій території України запроваджено обмежувальні заходи, що прямо вплинуло на діяльність суб'єктів підприємництва;

2) влада вжила ряд заходів, що передбачають адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів підприємництва у частині:

2.1) надання пільг платникам податків, регулювання питань відпусток, обмежень перевезення окремих товарів протиепідемічного призначення за межі митної території України тощо;

2.2) введення адміністративних штрафів та підвищення кримінальної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм;

3) нестача необхідних лікарських, медичних засобів та обладнання в період пандемії коронавірусу свідчить про залежність нашої країни від інших країн та доводить нагальність нарощення власних потужностей та розширення власного виробництва;

4) у зв'язку з прийняттям законодавчих та інших нормативно-правових актів, направлених на запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19, доцільно внести поправки та доповнення в інші нормативно-правові акти задля узгодження чинного законодавства.

Використані джерела:

1. Оперативна інформація про поширення коронавірусної інфекції COVID-19. Офіційний вебсайт Міністерства охорони здоров'я України. URL: [https:// moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennya-koronavirusnoi-infekcii-2019-ncov](https://moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennya-koronavirusnoi-infekcii-2019-ncov)

2. Попова Л. М. Адміністративно-правові засади контролю в сфері підприємницької діяльності: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2019. 38 с.

3. Попова Л. М. Адміністративно-правові засади контролю в сфері підприємницької діяльності: монографія. Харків: Майдан, 2018. 536 с.

4. Що треба знати про коронавірус? Офіційний сайт Кабінету міністрів України. URL: [https:// covid19.com.ua/](https://covid19.com.ua/).

5. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14).

6. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL: [https:// www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19](https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19).

7. Загальнонаціональний карантин продовжено до 24 квітня – рішення уряду. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: [https:// mon.gov.ua/ ua/news/zagalnonacionalnij-karantin-prodovzhen-do-24-kvitnya-rishennya-uryadu](https://mon.gov.ua/ua/news/zagalnonacionalnij-karantin-prodovzhen-do-24-kvitnya-rishennya-uryadu).

8. Уряд встановив режим надзвичайної ситуації у Києві та двох областях. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ», 20.03.2020 р. URL: [https:// www.ukrinform.ua/rubric-politics/2901278-urad-vstanoviv-rezim-nadzvichajnoi-situacii-u-kyevi-ta-dvoh-oblastah.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2901278-urad-vstanoviv-rezim-nadzvichajnoi-situacii-u-kyevi-ta-dvoh-oblastah.html)

9. На Харківщині оголошують надзвичайну ситуацію. Українська правда, 21.03.2020 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/21/7244556/>;

10. Надзвичайну ситуацію вводять у Тернопільській, Черкаській і Донецькій областях: рішення Кабмін. Новини України «24 канал», 23.03.2020 р. URL: https://24tv.ua/nadzvichayna_situatsiya_ukrayina_2020_spisok_mist_novini_n1301501.

11. Уряд запровадив режим надзвичайної ситуації на всій території України. Офіційний вебпортал органів виконавчої влади «Урядовий портал», 25.03.2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zaprova-div-rezhim-nadzvichajnoyi-situaciyi-po-vsij-teritoriyi-ukrayini>.

12. Представники бізнесу звернулися до влади щодо кризового стану в економіці. Сайт Української ради бізнесу, 24 березня 2020 р. URL: <http://urb.org.ua/predstavniku-ukra%D1%97nskogo-biznesu-zvemulisy-a-do-vladi-shhodo-krizovogo-stanu-v-ekonomicz/>.

13. Аваков пропонує ввести в Україні тотальний карантин. Новини України «24 канал». URL: https://24tv.ua/avakov_proponuye_vvesti_v_ukrayini_totalniy_povniy_karantin_n1301750.

14. Президент України провів зустріч з великим бізнесом для допомоги під час боротьби з поширенням коронавірусу. Офіційне інтернет-представництво Президента України, 16.03.2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-prov-v-zustrich-z-velikim-biznesom-dlya-d-60185>.

15. Укроборонпром може почати випускати апарати штучної вентиляції легенів та респіратори FFP3, 22 березня 2020 р. URL: <https://mind.ua/news/20208879-ukroboronprom-mozhe-pochati-vipuskati-apatari-shtuchnoyi-ventilyaciyi-legeniv-ta-respiratori-ffp3>.

16. «Нова пошта» виділяє 25 млн гривень на купівлю обладнання та матеріалів для лікарень. Офіційний сайт «Нової пошти», 15.03.2020 р. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/6779>.

17. «Нова пошта» запускає послугу безпечної доставки продуктів харчування. Офіційний сайт «Нової пошти», 20.03.2020 р. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/6945>.

18. Нова пошта буде безкоштовно доставляти допомогу лікарням, дитячим будинкам та військовим. Офіційний сайт «Нової пошти», 25.03.2020 р. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/6969>.

19. «Больных и подозрений на коронавирус в Харькове нет», — Кернес. MyKharlov.info, 25.03.2020 г. URL: <https://mykharlov.info/news/bolnyh-i-podozrenij-na-koronavirus-v-harkove-net-kernes-86669.htm>.

20. «Текстиль-Контакт» начинает выпуск защитных костюмов и многоцветных масок. Информационное агентство «Интерфакс-Украина». URL: <https://interfax.com.ua/news/general/648989.html>

21. Цивільний кодекс України: Закон України від 02.10.2012р. №5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17?find=1&text=надзвичайн#w11>.

22. Режим надзвичайної ситуації запроваджений по всій території України. Офіційний вебсайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій, 25.03.2020р. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/106449.html> <https://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/106449.html>.

23. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 №1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.

24. Як організувати роботу працівників під час карантину, не порушуючи трудове законодавство. Офіційний веб-сайт Державної служби України з питань праці, 20 березня 2020р. URL: <http://dsp.gov.ua/zakhody-i-aki-maiut-vzhyty-robotodavtsi-z-metoiu-nedopushchennia-rozpovsiudzhennia-koronavirusu/>.

25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20>.

26. Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закупаються особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я: Закон України від 17.03.2020 р. № 531- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531-20>.

27. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закуповуються за кошти державного бюджету, та створення умов для закупівель у сфері охорони здоров'я за кошти державного бюджету : Закон України від 17.03.2020 р. № 532-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-20>.

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20>.

29. Про затвердження переліку лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, необхідних для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), які звільняються від сплати ввізного мита та операції з ввезення яких на митну територію України звільняються від оподаткування податком на додану вартість: Постанова КМУ від 21.03.2020р. № 224.URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-zatverdzhennya-pereliku-likarskih-zasobiv-medichnih-virobiv-taabo-224200320>.

30. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877- V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.

31. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства у сферах охорони праці, промислової безпеки, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, зайнятості населення, зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, заходів державного гірничого нагляду Державного службою з питань праці: Постанова КМУ від 6 лютого 2019 р. № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2019-%D0%BF>.

References:

1. Operativna informatsiia pro poshyrennia koronavirusnoi infektsii COVID-19. Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennya-koronavirusnoi-infekcii-2019-ncov-> [in Ukrainian].

2. Popova, L. M. (2019) Administratyvno-pravovi zasady kontroliu v sferi pidpriemnytskoi diialnosti. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

3. Popova, L. M. (2018) Administratyvno-pravovi zasady kontroliu v sferi pidpriemnytskoi diialnosti: monohrafiia. Kharkiv: Maidan. [in Ukrainian].

4. Shcho treba znaty pro korona virus? Ofitsiinyi sait Kabinetu ministriv Ukrainy. N. p. N. d. URL: <https://covid19.com.ua/>. [in Ukrainian].

5. Pro zakhyst naseleennia vid infektsiinykh khvorob: Zakon Ukrainy vid 06.04.2000 r. № 1645-III. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>. [in Ukrainian].

6. Pro zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy koronavirusu COVID-19: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 bereznia 2020 r. № 211. N. p. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>. [in Ukrainian].

7. Zahalnonatsionalnyi karantin prodovzhen do 24 kvitnia – rishennia uriadu. Ofitsiinyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. N. d. N. p. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zagalnacionalnij-karantin-prodovzhen-do-24-kevniya-rishennya-uryadu>. [in Ukrainian].

8. Uriad vstanovyv rezhym nadzvychainoi sytuatsii u Kyievi ta dvokh oblastiakh. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy «Ukrinform», 20.03.2020 r. N. p. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2901278-urad-vstanoviv-rezim-nadzvichajnoi-situacii-u-kyievi-ta-dvokh-oblastah.html>. [in Ukrainian].

9. Na Kharkivshchyni oholoshuiut nadzvychainu sytuatsiu. Ukrainska pravda, 21.03.2020 r. N. p. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2020/03/21/7244556/>. [in Ukrainian].

10. Nadzvychainu sytuatsiu vvodiat u Ternopilskii, Cherkaskii i Donetskkii oblastiakh: rishennia Kabmin. Novyny Ukrainy «24kanal», 23.03.2020 r. N. p. URL: https://24tv.ua/nadzvichayna_situatsiya_ukrayina_2020_spisok_mist_novini_n1301501. [in Ukrainian].

11. Uriad zaprovadiv rezhym nadzvychainoi sytuatsii na vsii terytorii Ukrainy. Ofitsiinyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady «Uriadovi portal», 25.03.2020 r. N. p. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zaprovadiv-rezhim-nadzvichajnoi-situaciyi-po-vsij-teritoriyi-ukrayini>. [in Ukrainian].

12. Predstavnyky biznesu zvernulysia do vlady shchodo kryzovoho stanu v ekonomitsi. Sait Ukrainskoi rady biznesu, 24 bereznia 2020 r. N. p. URL: <http://urb.org.ua/predstavnik-ukra%D1%97nskogo-biznesu-zvernulysia-do-vladi-shhodo-krizovogo-stanu-v-ekonomicz/>. [in Ukrainian].

13. Avakov proponuie vvesty v Ukraini totalnyi karantyn. Novyny Ukrainy «24 kanal». N. p. URL: https://24tv.ua/avakov_proponuye_vvesti_v_ukrayini_totalnyi_povniy_karantin_n1301750. [in Ukrainian].

14. Prezydent Ukrainy proviv zustrich z velykym biznesom dlia dopomohy pid chas borotby z poshyrenniam koronavirusu. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy. 16.03.2020 r. N. p. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-zustrich-z-velikim-biznesom-dlya-d-60185>. [in Ukrainian].

15. Ukroboronprom» mozhe pochaty vypuskaty aparaty shtuchoi ventyliatsii leheniv ta respiratory FFP3, 22 bereznia 2020 r. N. p. URL: <https://mind.ua/news/20208879-ukroboronprom-mozhe-pochaty-vipuskati-aparati-shtuchoyi-ventilyaciyi-legeniv-ta-respiratori-ffp3>. [in Ukrainian].

16. «Nova poshta» vydiliaie 25 mln hryven na kupivliu obladnannia ta materialiv dlia likaren. Ofitsiinyi sait «Novoi poshty», 15.03.2020 r. N. p. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/6779>. [in Ukrainian].

17. «Nova poshta» zapuskaie posluhu bezpechnoi dostavky produktiv kharchuvannia. Ofitsiinyi sait «Novoi poshty», 20.03.2020 r. N. p. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/6945>. [in Ukrainian].

18. Nova poshta bude bezkoshtovno dostavliaty dopomohu likarniam, dytiachym budynkam ta viiskovym. Ofitsiinyi sait «Novoi poshty», 25.03.2020 r. N. p. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/6969>. [in Ukrainian].

19. «Bol'nyh i podozrenij na koronavirus v Har'kove net», – Kernes. MyKharkov.info, 25.03.2020 g. N. p. URL: <https://mykharkov.info/news/bolnyh-i-podozrenij-na-koronavirus-v-harkove-net-keres-86669.htm>. [in Russian].

20. «Tekstil-Kontakt» nachinaet vypusk zashitnyh kostjumov i mnogorazovyh masok. Informacionnoe agenstvo «Interfaks-Ukraina». N. p. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/648989.html>. [in Russian].

21. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.10.2012r. № 5403-VI. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17?find=1&text=nadzvychain#w11>. [in Ukrainian]

22. Rezhym nadzvychainoi sytuatsii zaprovadzheny po vsii terytorii Ukrainy. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii, 25.03.2020r. N. p. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/106449.html>. [in Ukrainian].

23. Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 №1550-III. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>. [in Ukrainian].

24. Yak orhanizuvaty robotu pratsivnykiv pid chas karantynu, ne porushuiuchy trudove zakonodavstvo. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan pratsi, 20 bereznia 2020 r. N. p. URL: <http://dsp.gov.ua/zakhody-i-aki-maiut-vzhyty-robotodavtsi-z-metoiu-nedo-pushchennia-rozpovsiudzhennia-koronavirusu/>. [in Ukrainian].

25. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zapobihannia vynykenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy vid 17.03.2020 r. № 530-IX. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20>. [in Ukrainian].

26. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy, spriamovanykh na pidvyshchennia dostupnosti likarskykh zasobiv, medychnykh vyrobiv ta dopomizhnykh zasobiv do nykh, yaki zakupuvuiutsia osoboiu, upovnovazhenoiu na zdiisnennia zakupivel u sferi okhorony zdorov'ia: Zakon Ukrainy vid 17.03.2020 r. № 531-IX. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531-20>. [in Ukrainian].

27. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo pidvyshchennia dostupnosti likarskykh zasobiv, medychnykh vyrobiv ta dopomizhnykh zasobiv do nykh, yaki zakupuvuiutsia za koshty derzhavnoho biudzhetu, ta stvorennia umov dlia zakupivel u sferi okhorony zdorov'ia za koshty derzhavnoho biudzhetu: Zakon Ukrainy vid 17.03.2020 r. № 532-IX. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-20>. [in Ukrainian].

28. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo pidtrymky platnykiv podatkov na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynykenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy vid 17.03.2020 r. № 533-IKh. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20>. [in Ukrainian].

29. Pro zatverdzhennia pereliku likarskykh zasobiv, medychnykh vyrobiv ta/abo medychnoho obladnannia, neobkhidnykh dlia zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynykenniu i poshyrenniu, lokalizatsiiu ta likvidatsiiu spalakhiv, epidemii ta pandemii koronavirusnoi khvoroby (COVID-19), yaki zvilniaiutsia vid splaty vziznoho myta ta operatsii z vvezennia yakykh na mytnu terytorii Ukrainy zvilniaiutsia vid opodatkovannia podatkom na dodanu varstist : Postanova KMU vid 21.03.2020r. № 224. N. p. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-pereliku-likarskih-zasobiv-medichnih-virobiv-taob-224200320>. [in Ukrainian].

30. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 05.04.2007 r. № 877-V. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>. [in Ukrainian].

31. Pro zatverdzhennia kryteriiv, za yakymy otsiniuietsia stupin ryzyku vid provadzhennia hospodarskoi diialnosti ta vyznachaietsia periodychnist provedennia planovykh zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) za doderzhanniam zakonodavstva u sferakh okhorony pratsi, promyslovi bezpeky, hihieny pratsi, povodzhennia z vybukhovymy materialamy promysloвого pryznachennia, zainiatosti naselennia, zainiatosti ta pratesvlashtuvannia osib z invalidnistiu, zakhodiv derzhavnoho hirnychoho nahliadu Derzhavnoiu sluzhboiu z pytan pratsi: Postanova KMU vid 6 liutoho 2019 r. № 223. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2019-%D0%BF>. [in Ukrainian].

Попова Л. Н.,
доктор юридических наук,
кандидат экономических наук,
профессор кафедры финансов и кредита
Харьковского национального
университета строительства и архитектуры
(г. Харьков, Украина)

ОСОБЕННОСТИ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА COVID-19

В статье рассмотрены особенности административно-правового регулирования деятельности субъектов предпринимательства в условиях пандемии коронавируса COVID-19. Акцентируется внимание на том, что предприниматели ограничены в своих действиях в связи с введением карантина и режима чрезвычайной ситуации в Украине. Разъяснено различия в трактовке понятий «чрезвычайная ситуация» и «чрезвычайное положение», а также особенности деятельности субъектов хозяйствования в первом и втором случаях. Проанализированы некоторые законодательные и другие нормативно-правовые акты, принятые с целью предотвращения распространения на территории Украины коронавируса COVID-19, а также сделаны выводы о предоставлении льгот для субъектов предпринимательства и привлечения их к ответственности за нарушение норм действующего законодательства.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, субъекты предпринимательства, противодействие пандемии коронавируса, карантин, чрезвычайная ситуация, чрезвычайное положение, льготы, ответственность субъектов предпринимательства.

Popova L.,
Doctor of Law, Ph. D. in Economy,
Professor of Finance and Credit Department
Kharkiv National University
of Civil Engineering and Architecture
(Kharkiv, Ukraine)

PECULIARITIES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF BUSINESS ENTITY ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC

The article deals with the peculiarities of administrative and legal regulation of the activity of entrepreneurship entities in the conditions of the COVID-19 coronavirus pandemic. Attention is drawn to the fact that entrepreneurs are limited in their actions due to the introduction of quarantine and emergency regime in Ukraine. It was noted that while fighting the spread of the coronavirus, the state authorities appealed to entrepreneurs for assistance with the purchase and delivery of large batches of tests, vital medical equipment, protective and disinfectants and more. The differences in the interpretation of the concepts of «emergency» and «state of emergency» are explained, as well as the peculiarities of the activity of entrepreneurship entities in the first and second cases. The major legislation and other normative acts implemented to prevent the spread of COVID-19 coronavirus in Ukraine have been analyzed. It was found that the authorities took a number of important measures to prevent the spread of the coronavirus in Ukraine, which

directly affected the activities of business entities, namely: providing taxpayers with benefits, regulating holidays, restricting the transportation of certain anti-epidemic goods outside the customs territory of Ukraine. In addition, the authorities imposed administrative penalties and increased criminal liability for violations of the rules on quarantine of people, sanitary-hygienic, sanitary-anti-epidemic rules and norms. It is noted that the lack of necessary medicines and equipment in Ukraine during the pandemic of the coronavirus testifies to our country's dependence on other countries and proves the urgency of increasing our own capacities and expanding our own production. In addition, it is proposed, in connection with the adoption of legislative and other legal acts aimed at preventing the spread of COVID-19 coronavirus in the territory of Ukraine, to make timely amendments and supplements into legal acts in order to harmonize the current legislation.

Keywords: administrative and legal regulation, entrepreneurship entities, counteraction to the coronavirus pandemic, quarantine, emergency, state of emergency, benefits, responsibility of entrepreneurship entities.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.186-194
УДК342.951: 614.2 (477)

О. Л. Сіделковський,
кандидат медичних наук,
керівник клініки «Аксімед»
(м. Київ, Україна)
e-mail: ols_med@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0002-4139-4478>

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОГО МЕДИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

У статті розглядається проблематика виокремлення принципів формування та принципів функціонування єдиного медичного простору України. Аналізуються причини незадовільного стану вітчизняної охорони здоров'я та роль і значення адміністративного права у їх подоланні. Запропоновано конкретні принципи, які можуть бути покладені в основу побудови єдиного медичного простору України. Стверджується, що дотримання цих принципів здатне покращити якість та доступність медичної допомоги.

Ключові слова: єдиний медичний простір, принципи, медичне право, адміністративне право, права пацієнтів, обов'язкове медичне страхування.

Постановка проблеми. Стан здоров'я значної кількості громадян України залишається таким, який потребує покращення. Наслідки Чорнобильської катастрофи 1986 року, незадовільний економічний стан у державі, неможливість з боку держави гарантувати належне соціальне забезпечення – усі ці й багато інших факторів обумовлюють актуальність розгляду питань, пов'язаних із збереженням та покращенням стану справ у вітчизняній медицині.

Як справедливо зазначає С. Г. Стеценко, галузь охорони здоров'я України потребує кардинальних змін. Практично ніхто не заперечує тієї обставини, що завдання, які ставляться суспільством перед державою та її публічно-правовими інституціями стосовно забезпечення функціонування сфери охорони здоров'я, виконуються не в повному обсязі. Це стало все більш очевидним із отриманням Україною

статусу незалежної держави в 1991 році. Зміни соціально-економічних, політичних чинників, фінансові негаразди початку 90-х років минулого століття зумовили необхідність постановки питання щодо проведення реформи у сфері медицини. Радянська модель організації охорони здоров'я (справедливості заради, нагадаю, що вона не була поганою, свідченням чого стало офіційне визнання її первинної медичної допомоги взірцевою для впровадження в інших державах, що мало місце 1978 року в діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я) вже не могла бути реалізована в умовах незалежної України. Відповіддю на такого роду невідповідність стало ініціювання медичної реформи [1, с. 57].

Тобто медична реформа на часі, вона потрібна і державі, і суспільству. У рамках медичної реформи наразі активно обговорюється проблематика створення єдиного медичного простору. Медичний простір спрямований на функціональне об'єднання можливостей державної, комунальної, приватної та відомчої медицини задля покращення якості та доступності медичної допомоги. У сенсі пошуку шляхів створення та належного правового регулювання єдиного медичного простору важливим видається попереднє формулювання адміністративно-правових принципів, за якими буде відбуватись створення та публічне управління означеним медичним простором. Дані принципи повинні стати свого роду фундаментом побудови даного функціонального медико-правового утворення. Автор свідомо виділяє два різновиди вказаних принципів: принципи формування та принципи функціонування єдиного медичного простору. Це обумовлено тим, що завдання, які стоять перед публічно-правовими інституціями стосовно єдиного медичного простору дещо відрізняються на етапі формування та на етапі функціонування даного медико-правового феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання медичного права все активніше розглядаються в площині юридичної науки. Проблематика правового регулювання медичної діяльності загалом та формування медичного простору зокрема було предметом системних наукових розвідок З. Гладуна, Б. Логвиненка, Р. Майданика, Т. Самілик, В. Стеценко, С. Стеценка, Д. Шатковської, Н. Шевчук. Проте наразі об'єктивно недостатньо опрацьованою є наукова та практична проблема принципів формування та принципів функціонування єдиного медичного простору України.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є обґрунтування адміністративно-правових принципів, які лежать в основі формування та функціонування єдиного медичного простору України.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні в державі існує державна, комунальна, приватна та відомча медицина. З точки зору історії України, її традицій та підходів до правового забезпечення медичної діяльності такий варіант організації охорони здоров'я є виправданий. Проте наразі, коли мова йде про проведення медичної реформи, про необхідність пошуку шляхів забезпечення та захисту прав пацієнтів, актуальним є пошук шляхів до формування єдиного медичного простору. Відтак важливим є належна публічна політика в цій царині, ключову роль у якій, як правило, відіграє уряд, який не лише буде здійснювати, але й активно впливати на її формування, у тому числі й під час законотворчої діяльності. Активність уряду під час законотворчого процесу не є феноменом виключно України, а є невід'ємною рисою функціонування більшості парламентського-президентських та парламентських республік. Наприклад, у ФРН приблизно 3/4 федеральних законів, які приймаються, ґрунтуються на проектах, які були підготовлені саме в уряді [2, с. 63]. Це важливо, оскільки:

1. Публічна політика – це явище, котре значною мірою залежить від результатів попередніх виборів, проте не в меншій мірі – від адміністративно-правового забезпечення її впровадження в життя.

2. Єдиний медичний простір – відносно нове явище для вітчизняної охорони здоров'я та практично не розроблене (не досліджене) в рамках правової науки загалом та адміністративно-правової зокрема.

3. Поєднання необхідності формування єдиного медичного простору з проведенням у нашій державі протягом 2016-2019 рр. медичної реформи, яка передовсім спрямована на зміну системи фінансування медичної галузі.

4. Наявність наразі нормативно-визначеного поділу системи охорони здоров'я зумовлює певну уніфікацію діяльності відповідних медичних закладів. Уніфікацію, яка спрямована на забезпечення прав отримувачів медичних послуг [3, с. 176].

У рамках публічної політики побудови системи єдиного медичного простору, з нашої точки зору, важливим є чітке формулювання принципів, на яких буде базуватись конкретна діяльність суб'єктів владних повноважень, адже від такого роду принципів багато в чому залежить якісний «старт» єдиного медичного простору, його сприйняття суспільством та пересічними громадянами. Підсумок, який очікують усі від єдиного медичного простору, – покращення якості та доступності медичної допомоги стане можливими лише тоді, коли першочергово сформульовані принципи будуть реально втілені в життя. Саме тому формулювання принципів є важливим на початку роботи, а їх дотримання – у процесі діяльності із започаткування єдиного медичного простору України.

Ми вважаємо класичним визначення, дане провідним вітчизняним теоретиком права П. М. Рабіновичем, який на сторінках юридичної енциклопедії зазначає, що принципи права – це керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Значення принципів права полягає в тому, що вони в стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є його квінтесенцією, «обличчям». Види принципів права такі: загальнолюдські (цивілізаційні), типологічні, конкретно-історичні, галузеві, міжгалузеві [4, с. 128]. Загальнолюдські принципи – це юридичні засади, ідеали, які зумовлюються певним рівнем усесвітнього розвитку цивілізації, втілюють прогресивні здобутки прав, історії людства й широко визнані в міжнародних нормативних документах. До цих принципів, зокрема, належать: захист основних прав і свобод людини; юридична рівність однойменних суб'єктів перед державою та перед законом; верховенство закону як акта нормативного волевиявлення вищого представницького органу державної влади або прямого волевиявлення народу (референдум); взаємопов'язаність (єдність) юридичних прав і обов'язків; закріплення в нормах об'єктивних, права процедурно-процесуальних механізмів здійснення та захисту суб'єктивних юридичних прав і виконання обов'язків людей та інших суб'єктів суспільного життя; здійснення правосуддя незалежними судами; застосування юридичної відповідальності тільки в разі вчинення особою винного протиправного діяння (презумпція невинуватості особи).

Без перебільшення, цей варіант розуміння принципів права можливо та доцільно використовувати й для потреб адміністративно-правового забезпечення медичної діяльності, зокрема стосовно єдиного медичного простору України. У цій частині ми наголошуємо, що теоретичні правові принципи (виходячи із призначення

теорії держави і права в системі юридичних наук) повинні бути підґрунтям для формування адміністративно-правових принципів.

У науковій правовій літературі виокремлюються дві концепції щодо правових принципів. Згідно з першою концепцією, побудованою на теорії позитивізму, принципи права – це ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, що конкретизуються в змісті правових норм та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства. Відповідно до другої концепції, що бере початок від ідеї природного права, принципи права розуміють як керівні ідеї, об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які висувують до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів та визначають зміст і спрямованість правового регулювання, відображають найважливіші закономірності соціально-економічної формації [5, с. 40]. У даному контексті слушною є думка, що «рушійною основою правотворчості є соціальні інтереси різних груп громадськості. Виявлення, формування та вираження їх у праві, у тому числі й під впливом суб'єктивних інтересів учасників правотворчого процесу, дозволяє закріпити в праві певну рівновагу цих інтересів» [6, с. 73].

І. А. Буряк у рамках своєї дисертації зазначає, що ним формулюється авторська позиція щодо принципів формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. До таких принципів слід віднести: принцип врахування пріоритетності сфери соціального життя; принцип належної правової забезпеченості; наукової обґрунтованості; практичної апробованості; цілеспрямованості; послідовності реалізації; ефективного реагування на потенційні та реальні загрози, що можуть вплинути на належний хід її реалізації; відповідності існуючим реаліям політичного, економічного та іншого характеру; принцип необхідності дотримання міжнародних стандартів та поєднання вітчизняних традицій зі світовим досвідом у цій сфері [7, с. 7]. У цілому, погоджуючись із вказаним варіантом, усе ж таки зазначимо про те, що складно погодитись із двома із запропонованих принципів, а саме: практичної апробованості та відповідності існуючим реаліям політичного, економічного та іншого характеру. Мова йде про те, що важко (а фактично і неможливо) забезпечити практичну апробованість у процесі формування принципів державної політики у сфері охорони здоров'я, адже формування принципів – це початковий процес, тож про яку апробованість тут може йти мова? Крім того, принципи мають сприйматись як керівні ідеї, спрямовані уперед, для досягнення яких ми маємо рухатись. Відтак, відповідність існуючим реаліям політичного, економічного та іншого характеру (а ми віддаємо належне і сприймаємо незадовільний стан вітчизняної економіки та соціальної сфери) тягнути нас постійно назад, не даватиме прогнозувати, планувати і досягати позитивних результатів.

Нами пропонується наступний перелік основних адміністративно-правових принципів формування та функціонування єдиного медичного простору України: наукова обґрунтованість (обов'язковість попереднього науково-експертного обговорення реформаторських кроків); верховенство права (права та свободи людини є найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість дій суб'єктів владних повноважень стосовно запровадження єдиного медичного простору); законність (реформаторські дії мають відповідати вимогам чинного законодавства); запровадження обов'язкового медичного страхування (що потенційно здатне забезпечити

зміну парадигми фінансування процесу надання медичної допомоги); стандартизація (уніфіковані підходи до профілактики, діагностики, лікування, реабілітації патологічних станів у межах єдиного медичного простору, що дозволить забезпечити певну прогнозованість результатів лікування); пріоритетність профілактичної складової (максимальна увага запобіганню відхилень у стані здоров'я, запровадження щорічних всеохоплюючих диспансеризацій); міжсекторальна взаємодія (пошук та налагодження шляхів організаційної взаємодії державних, комунальних, приватних та відомчих медичних закладів); залучення інституцій громадянського суспільства (що дозволить використовувати ініціативність та креативність інституцій громадського сектору для отримання позитивних результатів); забезпечення збереження медичної таємниці (запобігання незаконному поширенню інформації, що є об'єктом медичної таємниці, що в умовах різних систем охорони здоров'я державної, комунальної, відомчої та приватної належності є більш ніж важливим); діджиталізація медичного документообігу (підтримка електронного документообігу в межах єдиного медичного простору, поступова відмова від паперових носіїв медичної інформації).

Говорячи про класифікацію, то, з нашої точки зору, до принципів формування єдиного медичного простору можуть бути віднесені: наукова обґрунтованість; верховенство права; міжсекторальна взаємодія; залучення інституцій громадянського суспільства; забезпечення збереження медичної таємниці.

Своєю чергою, до принципів функціонування єдиного медичного простору доцільно віднести: законність; запровадження обов'язкового медичного страхування; пріоритетність профілактичної складової; стандартизація; діджиталізація медичного документообігу.

Ми усвідомлюємо певну умовність такого роду класифікації, оскільки певна частина принципів носить універсальний характер і можуть бути використані як у період формування, так і в період функціонування єдиного медичного простору. Проте такого роду розподіл є важливим з позиції теоретико-методологічної та науково-дослідної доцільності, а це, свого роду, попередні кроки перед практичним застосуванням.

Надамо короткі пояснення деяким принципам. Запровадження обов'язкового медичного страхування (що потенційно здатне забезпечити зміну парадигми фінансування процесу надання медичної допомоги). Тут ми погоджуємося із позицією В. Ю. Стеценко, яка стверджує, що обов'язкове медичне страхування є суттєвим кроком до розв'язання багатьох проблем української медицини, і однією із причин цього є необхідність забезпечення якості медичної допомоги – об'єктивного критерію задоволеності наданими медичними послугами з боку пацієнтів, а також наявності правових відносин, які виникають між лікувальною установою, де надавалася медична допомога та страховою медичною організацією, яка фінансує медичну допомогу. Забезпечення якості та безпеки медичної допомоги має стати індикатором, за яким пересічні громадяни судитимуть про ефективність (неефективність) запровадження обов'язкового медичного страхування [8, с. 51-52]. Обов'язкове медичне страхування здатне стати свого роду фоном єдиного медичного простору, який уніфікує організаційні, фінансові та інші питання надання медичної допомоги.

Стандартизація медичної допомоги. Це більш ніж важливий принцип, який потенційно здатен стати одним із ключових при побудові єдиного медичного простору. Прикметники «єдиний» та «стандартизований» є дещо подібними, відтак це

може сприйматись як передумова адекватності та доцільності використання принципу стандартизації. На думку К. П. Воробйова, стандартизація медичних послуг уже кілька десятиліть вважається одним із необхідних умов існування національних систем охорони здоров'я. Судячи з дій українських чиновників від охорони здоров'я, тільки в останні кілька років ця парадигма була прийнята в Україні, оскільки лише в цей час почали розробляти методологічні основи стандартизації медичної допомоги та затверджувати ці рекомендації на рівні наказів МОЗ України. Створення «Департаменту стандартизації медичних послуг» та поточна діяльність цієї структури також демонструють всіляке прагнення до послідовного й систематичного впровадження стандартів надання медичної допомоги в Україні [9, с. 148]. Нам видається, що запровадження єдиного медичного простору, без усякого сумніву, природно має стати фактором покращення стану справ із запровадженням медичних стандартів, адже наразі, як відомо, такі підходи дещо різняться в державних, комунальних, приватних та відомчих медичних закладах.

Залучення інституцій громадянського суспільства дозволить використовувати ініціативність та креативність інституцій громадського сектору для отримання позитивних результатів. Нам видається, що цей крок є не тільки і не стільки даниною моді на подібного роду ініціативи. Громадянське суспільство повинне бути долученим до цієї роботи і такого роду принципи є доцільними в системі формування єдиного медичного простору. Ми погоджуємося із С. Г. Стеценком, який зазначає, що не буде великим відкриттям теза про те, що як громадянське суспільство, так і соціальна держава – явища суспільно корисні, важливі та свідчать про якісно високий рівень розвитку суспільства та держави. Громадянське суспільство – це добре, оскільки в його рамках у пересічного громадянина з'являється можливість мати реальну свободу та незалежність від держави, вільно реалізовувати свої права, свободи та законні інтереси, об'єднуватись з іншими вільними громадянами на підставі спільних потреб чи інтересів тощо. Своєю чергою, соціальна держава – це добре, оскільки є продовженням, якісно новим рівнем правової держави, засвідчує домінування в державі соціальної функції, акцентує увагу на рівності стартових можливостей та справедливості розподілу економічних результатів. Проте є питання, яке видається важливим з точки зору правової науки, та ще не знайшло своєї відповіді про те, чи можуть ці дві початково, беззаперечно, позитивні категорії (громадянське суспільство та соціальна держава) співіснувати в рамках одного просторово-темпорального середовища? Причому співіснувати із взаємно потенціуючим ефектом [10, с. 71-72].

Нам видається, що відповідь на це питання має бути ствердною. Так, громадянське суспільство і соціальна держава мають і повинні співпрацювати в рамках правового регулювання медичної діяльності загалом та формуванні єдиного медичного простору зокрема. Це піде на користь і громадянському суспільству, і державі. Важливою в даному разі є думка, що «розширення можливостей реалізації прав громадян для того, щоб відігравати роль у прийнятті нормативно-правових актів не лише через обраних представників до органів публічної влади, але й через різноманітні конституційно-правові форми впливу, дозволяє враховувати думку та інтереси різноманітних суспільних груп під час прийняття нормативно-правових актів та наближає громадян до процесу вирішення державних та суспільних справ» [11, с. 25].

Постановка питання в такому контексті не є випадковою, оскільки, відповідно

до ст. 5 Конституції України, «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [12]. Український учений В. Федоренко з цього приводу додає, що «Демократія починає ототожнюватися не лише з виборами і референдумами, а й із широкою участю громадянського суспільства та його інститутів в усіх сферах суспільного та державного життя. [...] Власне, демократія участі або ж партисипаторна демократія, що сформуvala такий основоположний принцип сучасного врядування як «government of the people», стала важливим чинником успіху демократизації на межі останніх століть» [13, с. 280].

Висновки. Отже, як видається, початкове визначення та теоретико-методологічне наповнення принципів, на підставі яких має бути побудований єдиний медичний простір України є важливим завданням юридичної науки. Розподіл їх на принципи формування та принципи функціонування є доцільним як з точки зору наукової доцільності, так і з позицій практичної значущості.

Використані джерела:

1. Стеценко С. Г. Медична реформа в Україні: право, політика, мораль. *Публічне право*. 2017. № 4. С. 57-61.
2. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади лобіювання у Федеративній Республіці Німеччини. *Вибори та демократія*. 2009. № 3. С. 59-66.
3. Сіделковський О. Л. Адміністративно-правова сутність публічної політики у контексті формування єдиного медичного простору України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 4. С. 175-182.
4. Рабінович П. М. Принципи права. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемпученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. С. 128.*
5. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-44.
6. Нестерович В. Ф. Категорія «інтерес» у правотворчості: загально-теоретичні аспекти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 1. С. 73-78.
7. Буряк І. О. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення права громадян України на охорону здоров'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2013. 20 с.
8. Стеценко В. Ю. Обов'язкове медичне страхування як крок до вирішення багатьох проблем української медицини: правові засади. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 48-53
9. Вороб'єв К. П. Европейская политика оценки технологий здравоохранения. *Український медичний часопис*. 2014. № 2. С. 142-150
10. Стеценко С. Г. Громадянське суспільство та соціальна держава: проблеми взаємодії. *Право України*. 2014. № 4. С. 71-80.
11. Нестерович В. Ф. Постмодерні нормативні підходи конституційно-правових засад впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 24-29.
12. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
13. Федоренко В. Л. Конституційне право України: Підручник. К.: Видавництво ЛІРА-К, 2016. 616 с.

References:

1. Stetsenko, S. G. (2017) *Medychna reforma v Ukraini: pravo, polityka, moral. Publichne pravo - Public law*, 4, 57-61. [in Ukrainian].

2. Nesterovych, V. F. (2009) Konstytutsiyno-pravovi zasady lobiyuvannya u Federatyvnyi Respublitsi Nimechchyny. *Vybory ta demokratiya – Elections and democracy*, 3, 59-66. [in Ukrainian].
3. Sidelkovskiy, O. L. (2019) Administratyvno-pravova sutnist publichnoi polityky u konteksti formuvannya yedynoho medychnoho prostoru Ukrainy. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, 4, 175-182. [in Ukrainian].
4. Rabinovych, P. M. (2003) Pryntsypy prava. Yurydychna entsyklopediia (Vol. 1-6); Yu. S. Shemshuchenko (Ed.) et al. Kyiv: Ukr. entsykl., 1998, Vol. 5: P-S, 128. [in Ukrainian].
5. Starchuk, O. V. (2012) Shchodo poniattia pryntsypiv prava. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 40–44. [in Ukrainian].
6. Nesterovych, V. F. (2006). Katehoriia "interes" u pravotvorchosti: zahalnoteoretychni aspekty. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of the Lugansk State University of Internal Affairs*, 1, 73-78. [in Ukrainian].
7. Buriak, I. O. (2013) Administratyvno-pravove rehuliuвання u sferi zabezpechennia prava hromadian Ukrainy na okhoronu zdorov'я. *Extended abstract of canddate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Stetsenko, V. Yu. (2016) Obov'iazkove medychne strakhuvannya yak krok do vyryshennia bahatokh problem ukraïnskoi medytsyny: pravovi zasady. *Publichne pravo – Public Law*, 3, 48-53. [in Ukrainian].
9. Vorobjev, K. P. (2014) Evropeiskaia polytyka otsenky tekhnolohiyi zdavookhranenyia. *Ukrainskyi medychnyi chasopys – Ukrainian Medical Journal*, 2, 142-150. [in Ukrainian].
10. Stetsenko, S. G. (2014) Hromadianske suspilstvo ta sotsialna derzhava: problemy vzaiemodii. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 4, 71-80. [in Ukrainian].
11. Nesterovych, V. F. (2016) Postmoderni normatyvni pidkhody konstytutsiyno-pravovykh zasad vplyvu hromads'kosti na pryynyattia normatyvno-pravovykh aktiv. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 1, 24-29. [in Ukrainian].
12. Konstytutsiya Ukrainy: pryynyata na p'yatyi sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku. (1996) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141. [in Ukrainian].
13. Fedorenko, V. L. (2016) Konstytutsiyne pravo Ukrainy. K.: Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2020

Сиделковский А. Л.,

кандидат медицинских наук,
руководитель клиники «АКСИМЕД»
(г. Киев, Украина)

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРИНЦИПЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЕДИНОГО МЕДИЦИНСКОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ: АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье рассматривается проблематика выделения принципов формирования и принципов функционирования единого медицинского пространства Украины. Анализируются причины неудовлетворительного состояния отечественного здравоохранения и роль и значение административного права в их преодолении. Предложены конкретные принципы, которые могут быть положены в основу построения единого медицинского пространства Украины. Утверждается, что соблюдение этих принципов способно улучшить качество и доступность медицинской помощи.

Ключевые слова: единое медицинское пространство, принципы, медицинское право, административное право, права пациентов, обязательное медицинское страхование.

Sidelkovsky O.,
Candidate of medical sciences,
Head of Aksimed clinic
(Kyiv, Ukraine)

PRINCIPLES OF FORMATION AND PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE UNIFORM MEDICAL SPACE OF UKRAINE: ADMINISTRATIVE DIMENSION

The article deals with the problem of separation of principles of formation and principles of functioning of the single medical space of Ukraine. The reasons for the unsatisfactory state of national healthcare and the role and importance of administrative law in overcoming them are analyzed.

The health status of a significant number of Ukrainian citizens remains in need of improvement. The consequences of the Chernobyl disaster of 1986, the poor economic situation in the country, the inability of the state to guarantee adequate social security - all these and many other factors make it urgent to consider issues related to the preservation and improvement of the state of affairs in domestic medicine.

The article states that medical reform is needed on time, both for the state and for society. Medical reform is currently actively discussing the issue of creating a single medical space. The medical space is aimed at functionally integrating the capabilities of public, communal, private and departmental medicine to improve the quality and accessibility of care. In the sense of finding ways to create and properly regulate a single medical space, it is important to pre-formulate administrative and legal principles by which the creation and public management of the designated medical space will take place. These principles should become a basis for the construction of this functional medical and legal education.

The concrete principles that can be the basis for the construction of a single medical space of Ukraine are proposed. It is proposed to include the principles of formation of a single medical space: scientific validity; Rule of Law; intersectoral interaction; involvement of civil society institutions; securing medical confidentiality.

In turn, it is advisable to include the principles of functioning of a single medical space: legality; compulsory health insurance; the priority of the preventive component; standardization; digitization of medical records.

It is argued that adherence to these principles can improve the quality and accessibility of care.

Keywords: uniform medical space, principles, medical law, administrative law, patients' rights, compulsory health insurance.

Розділ IV. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

DOI: 10.33766/2524-0323.89.195-203

УДК 342.951:88.755(477)

В. Ю. Делія,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Донецького юридичного інституту

Міністерства внутрішніх справ України

(м. Кривий Ріг, Україна)

e-mail: v.delia@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0038-095-3719-175>

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджено поняття екологічної безпеки, її види та особливості правового регулювання. Проаналізовано законодавче закріплення даного правового інституту, з'ясовано наукові підходи щодо порядку регулювання у сфері екологічної безпеки. Запропоновано створення суб'єкта управління, наділеного функціями щодо протидії екологічним загрозам та напрями вдосконалення з огляду на нові соціально-економічні виклики в Україні.

Ключові слова: екологічна безпека, правове забезпечення, охорона довкілля, екологічна політика держави, правоохоронний орган.

Постановка проблеми. Надзвичайно важливою проблемою в Україні та світі є запит на забезпечення екологічної безпеки. Сьогодні змінюється характер екологічних загроз як природного, так і техногенного характеру; небезпека й загрози стають усе більше взаємопов'язані. Суспільство повинно не тільки впроваджувати передові технології, вчасно реагувати на виклики екологічної небезпеки та створювати запобіжники для збереження екологічної спадщини.

Звернутися до означеної проблематики змусив рівень правового регулювання даного інституту. Сучасна наука змогла напрацювати значний масив наукових досліджень у сфері екологічної безпеки. Також слід зазначити, що з початку року на урядову «гарячу лінію» надійшло близько двох тисяч звернень, що загалом стосувалися екологічної безпеки. В основному у зверненнях порушувались питання щодо забруднення атмосфери, водних об'єктів та ґрунту, охорони зелених насаджень [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У спеціальній літературі означений інститут залишається недостатньо досліджений. Водночас головні аспекти проблематики розглядали у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: В. І. Андрийцев, О. С. Баб'як, В. А. Боков, І. В. Бригадир, А. П. Гетьман, С. М. Голубченко, А. В. Горбань, В. П. Горбулін, А. Б. Качинський, В. М. Комарницький, В. І. Курило, І. О. Личенко, А. В. Лещик, А. А. Махмуд, С. В. Петков, К. А. Рябець, Г. В. Тищенко, М. І. Хилько, Ю. С. Шемпученко, М. В. Шульга та ін. Використання наукових розробок дає змогу продовжити дослідження цього напрямку і сформулювати пропозиції щодо

вдосконалення правового забезпечення та подолання існуючих проблем у сфері екологічної безпеки.

Формулювання цілей. Метою даної роботи є з'ясування поняття екологічної безпеки, її видів та особливостей правового забезпечення, пошук напрямів його вдосконалення з огляду на нові соціально-економічні виклики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення екологічної безпеки суспільством, як і державна (національна) безпека, дозволяють громадянам вільно використовувати гарантовані конституційні права і свободи. Нині проблема екологічної безпеки кожної держави, а також цивілізації в цілому є одним із найважливіших критеріїв соціального розвитку. Принцип рівної екологічної безпеки для кожної людини та держави зумовлений неможливістю формування екологічної безпеки за рахунок обмеження екологічних прав, інтересів груп населення усередині екосистеми й поза її межами. Глобальний взаємозв'язок соціальних, природних явищ і процесів не дає переваги будь-якій нації, державі, групі людей у вирішенні екологічної проблеми за рахунок інших.

Найважливішим для забезпечення екологічної безпеки в Україні сьогодні є проведення реформ щодо оптимізації наявних управлінських структур у цій сфері та створення органів публічного управління, наділених функціями щодо подолання нових важливих екологічних проблем, запровадження в системі Міністерства внутрішніх справ України природоохоронного підрозділу європейського зразка. Слід також звернути увагу на питання екологічної безпеки в окремих регіонах Донецької та Луганської областей, у яких проводиться операція Об'єднаних сил. Воно повинні вирішуватися комплексно, з використанням усіх можливих способів та методів (форм), заходи з нейтралізації джерел техногенної, військової небезпеки.

Слушною є думка В. Горбуліна та А. Качинського, які звертають увагу на необхідність враховувати ту обставину, що Україна визначила свої дострокові цілі та пріоритети в напрямі європейської інтеграції. Проголошений керівництвом країни курс на розбудову правової, демократичної держави та громадянського суспільства стверджує орієнтацію суспільства на європейські демократичні цінності [2, с. 20]. Не є винятком і питання екологічної безпеки, що залежить від забезпечення прозорості та відкритості органів державної влади та гарантування права на доступи до інформації [3, с. 67-68].

Трансформація суспільних відносин не могла не відбитися на сфері екологічної безпеки в Україні. Зазначене вимагає оптимізації системи правовідносин, якими регламентовано забезпечення екологічної безпеки. Руїнування озонового шару пов'язане з парниковим ефектом і глобальним потеплінням. Підвищення в атмосфері двоокису вуглецю на 30 % [4, с. 3], окисів азоту (на 19 %) й метану (на 100 %) [5, с. 36-38] за останні пів століття ускладнює відбивання сонячної радіації від земної поверхні в космічний простір.

У теоретичних розвідках під категорією «екологічна безпека» зазначається рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а також суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, зумовлених антропогенними чи природними чинниками. У 2000 р. ЮНЕСКО ухвалило «Хартію Землі» – декларацію фундаментальних принципів побудови в XXI ст. справедливого глобального суспільства, яка по суті визнає принципи екологічної етики. Важливо, що центром,

на якому фокусується Хартія, є спільнота екосистеми, а не лише людина (принципи 1 Хартії) [6]. Автори міжнародно-правового документа справедливо на перше місце ставлять інтереси світової спільноти.

Основи екологічної безпеки в Україні закладено в основоположних документах держави, а саме: у Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Акті проголошення незалежності України (1991 р.). Продовженням основ екологічної безпеки є новели Конституції України. Український парламент запропонував використання низки понять: «екологічна безпека», «екологічна рівновага» та «генофонд народу». Зокрема, у ст. 16 Конституції України зазначається, що екологічна безпека й екологічна рівновага на території України, збереження генофонду народу покладаються на українську державу у вигляді її конституційного обов'язку [7].

Аналізуючи конституційні акти країн світу, не можемо не звернути увагу на те, що в текстах ряду країн виокремлено питання захисту конституційних інститутів – природи, екології тощо. У Конституції Еквадору закріплено не тільки права громадян, а й проблеми (питання) екологічної безпеки. За згаданою Конституцією, природа та екосистеми, які перебувають на території держави, мають право на існування та своєчасне відновлення (розділ «Біологічне різноманіття»), а в Конституції Венесуели глава IX носить таку назву: «Права в галузі навколишнього середовища».

Детальна регламентація прав і свобод призводить до розширення текстів конституцій, які містять по кілька сотень статей [8, с. 109] і включають у свій склад норми, звичайна наявні в галузевому законодавстві. Причиною подібного явища науковці вважають таке: якщо норми будуть зазначені на конституційному рівні, будуть захищені краще, ніж зафіксовані в нормах нижчого рівня [9, с. 1494], мається на увазі, законодавчому та підзаконному рівнях правового регулювання. Виходячи із зазначеного, українському законодавцю слід розглянути можливість більш детального закріплення досліджуваного інституту в тексті Основного Закону держави. За необхідності варто винести дане питання на всенародне обговорення.

Конституція України закріплює правову основу екологічних прав громадян – право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50). Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50). Конституційну основу участі громадськості при прийнятті екологічно важливих рішень становлять такі норми: право громадян на свободу зборів, мітингів, вуличних ходів, демонстрацій і пікетування (ст. 39); право на свободу об'єднання (ст. 36); право брати участь у вирішенні державних справ як безпосередньо, так і через вільно обраних представників (ст. 38); право надсилати особисті або колективні звернення до державних органів (ст. 40) [7].

У ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» надано законодавче розуміння категорії «екологічна безпека» – стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів (ст. 50) [10].

Довкілля вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, що стосуються його чистоти (не забрудненості), ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян.

16 січня 1997 р. Верховна Рада України своєю постановою затвердила Концепцію національної безпеки України, за якою основними напрямками державної політики в галузі екологічної безпеки є контроль за дотриманням науково обґрунтованих нормативів природокористування й охорони довкілля; виявлення та усунення загроз для здоров'я населення, своєчасне його попередження в разі небезпеки; зниження антропогенного навантаження на довкілля; впровадження у виробництво екологічно безпечних технологій та ін. [11].

Своєю чергою, екологічна безпека ґрунтується на такому: усвідомленні того, що людство – невід'ємна частина природи, повністю залежна від навколишнього природного середовища; визнанні обмеженості й вичерпності природно-ресурсного (екологічного) потенціалу Землі та окремих її регіонів, необхідності його якісної і кількісної інвентаризації; неможливості штучного розширення природно-ресурсного (екологічного) потенціалу понад природно-системні обмеження; визначенні допустимого максимуму вилучення природних ресурсів і зміни екосистем як середовища життя; необхідності вироблення превентивних екологічних заборон задовго до економічного вичерпання природних ресурсів або їх непрямого руйнування тощо.

До відповідних нормативно-правових актів необхідно зарахувати КУпАП, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р., «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08 лютого 1995 р., «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року. До того ж гострою є потреба прийняття Закону України «Про екологічну безпеку України». Правові норми цього закону здатні закласти нові основи публічного управління, контролю у сфері екологічної безпеки, підвищити роль громадськості в цій сфері.

31 березня 2019 р. набув чинності Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [12]. Серед основних засад державної екологічної політики – збереження такого стану кліматичної системи, який унеможливить підвищення ризиків для здоров'я та благополуччя людей і навколишнього природного середовища; досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку (далі – ЦСР), які були затверджені на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку в 2015 р.; сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку; забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, підвищення рівня екологічної безпеки в зоні відчуження; забезпечення невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства; відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;

упровадження новітніх засобів і форм комунікацій та ефективної інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища тощо [13]. Визначення основних принципів політики екологічної безпеки й покращення стану довкілля має ґрунтуватися на результатах міждисциплінарних наукових досліджень зв'язків природи й суспільства та можливості комплексного вирішення проблеми збереження й захисту екологічної безпеки.

Усталеною є позиція, згідно з якою демократія припускає свободу людини робити все, що не шкодить іншому. Отже, закон обмежує її свободу певними рамками. У цьому полягає важливий суспільний інтерес. Як бути суспільству, якщо з цим його інтересом вступає в конфлікт приватний інтерес, або чи не надати кожній людині можливість особисто відстоювати свої порушені права? Відомо, що держава має усувати, згладжувати протиріччя між загальними інтересами й інтересами приватними [13, с. 47], у тому числі й за рахунок більш активного включення громадян у вирішення питань екологічної безпеки. Зарубіжний досвід, наприклад у рамках інституту лобіювання, наочно демонструє цивілізовані механізми представництва та узгодження загальних і суспільних інтересів під час прийняття нормативно-правових актів [14, с. 23].

Поняття «екологічна безпека» є різновидом ширшого поняття – «безпека», яке походить від англійського слова *security*. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», під національною безпекою розуміють захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [15].

Як зазначає І. В. Попова, майже 10 % території України перебуває в стані глибокої екологічної кризи, що загрожує здоров'ю і життю людей [16, с. 1]. Зрозуміло, що йдеться про розширення переліку загроз антропогенного, військового, техногенного характеру щодо екологічної безпеки нашої держави. Держава має трансформуватися до викликів екологічного характеру та створювати відповідні правоохоронні суб'єкти, впроваджувати необхідні технології з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу. Важлива роль у забезпеченні екологічної безпеки належить також громадськості, яка останнім часом трансформувалася в потужну силу, що здатна швидко вирішувати різного роду проблемні питання в цій сфері [17, с. 101].

Подолання глобальної екологічної кризи безпосередньо залежить передусім від з'ясування її глибинних коренів, бо тільки знання причинних факторів дає підстави для прийняття об'єктивно виважених рішень.

Серед науковців немає єдності щодо класифікації екологічної безпеки. Здійснювалися розвідки згідно з різними чинниками: за джерелами небезпеки, територіальним принципом, масштабами шкідливого впливу, за способами і заходами забезпечення [18, с. 152]. Деякі з видів екологічної безпеки мають свою внутрішню диференціацію. Водночас окреслене питання є широким і буде розглянуто в наступних наукових розвідках.

Перехід в екологічній доктрині від охорони природи, як захисту окремих компонентів природного середовища, до охорони екологічної безпеки демонструє правове положення людини не тільки з традиційного боку, тобто тільки як суб'єкта права, але і як об'єкта, екологічна безпека якого забезпечується певним набором

правових засобів. Екологічні права громадян мають певні, притаманні тільки їм властивості [19, с. 58].

Слід зазначити, що питання екологічної безпеки не нові для українського суспільства. З проголошенням України незалежною державою даний інститут отримав новий законодавчий розвиток, з'явилися нові суб'єкти у сфері забезпечення екологічної безпеки. Змінилося ставлення до збереження екологічної спадщини з боку громадськості, про що свідчить створення численних НДО (англ. Non-governmental organization, скорочено NGO), які займаються цією проблематикою, напрацьовано певний масив нормативно-правових актів, що засвідчує визнання забезпечення екологічної безпеки та екологічної рівноваги важливим завданням планетарного масштабу. Дотримання екологічної безпеки потребує об'єднання зусиль як держави, органів місцевого самоврядування, так і недержавних інституцій. Громадськість стає активним та відповідальним природоохоронним суб'єктом разом із державою та самоврядними інституціями.

До питань методологічного характеру належать проблеми становлення й розвитку понятійно-категоріального апарату досліджуваного інституту. Існуюча різноманітність у застосуванні тих чи інших понять у науковій літературі свідчить про наявність багатьох проблем, пов'язаних із відсутністю єдиного підходу до екологічних проблем серед представників різних галузей правових знань. Важливим, на нашу думку, є формування окремого суб'єкта управління, наділеного функціями щодо протидії екологічним загрозам на території проведення операції Об'єднаних сил із наступним запровадженням у межах держави.

Висновки. Феномен категорії «екологічна безпека» є важливою юридичною категорією, що забезпечується практичним втіленням норм різних галузей права, регулюється різними правовими рівнями – конституційним, законодавчим, підзаконним, міжнародно-правовим та локальним. Вирішення окресленої проблематики лежить у такій площині: «держава – суспільство – територіальна громада». Формування стратегії подолання наявних нових екологічних загроз та удосконалення системи публічного управління є важливим завданням українського суспільства. Для вирішення цих проблем необхідна розробка наукових стандартів екологічної безпеки України і публічно-правові механізми її реалізації.

Використані джерела:

1. Урядова «Гаряча лінія» – механізм для взаємодії Уряду з громадянами. URL: <https://www.kmu.gov.ua/uryadova-garyacha-liniya-1545>. (дата звернення: 09.02.2020).
2. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вироблення проблем національної безпеки: Київ: НІСД, 2010. 288 с.
3. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості у діяльності органів державної влади як важлива передумова для утвердження демократії участі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 4. С. 67–78.
4. Брусиловський С. А. Єхстапология: міфи і реальність. Вид-во. «Дельфіс», 1996. № 1(6). С. 3–10.
5. King Alexander. The First Global Revolution. A report by the Council of the Club of Rome / Alexander King, Bertrand Schneider. NY: Pergamon Press, 1990. 780 p.
6. Хартія Землі. URL: http://www.earthcharterinaction.org/invent/images/uploads/EarthCharter_Ukrainian.pdf. (дата звернення: 10.02.2020).

7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Боcharова Н. В. Конституційні реформи в Латинській Америці крізь призму неоконституціоналізму. *Конституційно-правові академічні студії*. 2018. № 2. С. 106–113.
9. Костоґризов П. І. Феномен латиноамериканського конституціоналізму. *Право та політика*. 2016. Вип. 12. С. 1492–1500.
10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
11. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 10. Ст. 85.
12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
13. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / за ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Наукова думка, 2007. 588 с.
14. Нестерович В. Ф. Зміни у конституційно-правовому регулюванні лобювання у Німеччині та Франції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 2. С. 23–33.
15. Про основи національної безпеки України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. № 351.
16. Попова І. В. Освітня парадигма екобезпечного розвитку трансформаційного суспільства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 09.00.10. Київ, 2016. 38 с.
17. Нестерович В. Ф. Громадськість як суб'єкт впливу на прийняття нормативно-правових актів: аргументи «за» та «проти». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 1. С. 92–101.
18. Екологічне право: підручник / за ред. А. П. Гетьмана. Харків, 2013. 432 с.
19. Екологічне право України в запитаннях та відповідях: навч. посіб. / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова. Харків: Одиссей, 2008. 478 с.

References:

1. Government hotline is a mechanism for government interaction with citizens. (2019) URL: <https://www.kmu.gov.ua/uryadova-garyacha-liniya-1545> [in Ukrainian].
2. Gorbulin, V. P., & Kachinsky, A. B. (2010) Strategic Planning: Developing National Security Issues. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
3. Nesterovych, V. F. (2016) Pryntsypy vidkrytosti ta prozorosti u diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady yak vazhlyva peredumova dlia utverdzhennia demokratii uchasti. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava - Philosophical and methodological problems of law*, 4, 67-78. [in Ukrainian].
4. Brusilovsky, S. A. (1996) Eschatology: myths and reality. S. A. Brusilovsky (Ed.). Kyiv: Delphis. 1 (6), 3-10. [in Ukrainian].
5. King Alexander. (1990) The First Global Revolution. A report by the Council of the Club of Rome / Alexander King, Bertrand Schneider. – NY: Pergamon Press. [in English].
6. Earth Charter. URL: http://www.earthcharterinaction.org/invent/images/uploads/EarthCharter_Ukrainian.pdf. N. d. N. p. [in Ukrainian].
7. Konstytutsiya Ukrainyiny. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 30, art. 141. [in Ukrainian].
8. Bocharova, N. V. (2018) Konstytutsiini reformy v Latynskii Amerytsi kriz pryzmu neokonstytutsionalizmu *Konstytutsiino-pravovi akademichni studii-Constitutional Law Academic Studies*, 2, 106-113. [in Ukrainian].

9. Kostogrizov, P. I. (2016) The phenomenon of Latin American constitutionalism. *Pravo ta polityka - Law and politics, issue 12, 1492-1500*. [in Ukrainian].

10. Law of Ukraine on the protection of the environment. (1991). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 41, 546*. [in Ukrainian].

11. On the Concept (Fundamentals of State Policy) of Ukraine's National Security (1997): Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 10, art. 85*. [in Ukrainian].

12. Law of Ukraine on the Fundamental Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030. 2697-VIII (2020, January 01): *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 16, art. 70*. [in Ukrainian].

13. Averyanov, V. B. (2007) Citizens' rights in the sphere of executive power: administrative and legal support for implementation and protection. V. B. Averyanov (Ed.). Kyiv: Scientific Thought. [in Ukrainian].

14. Nesterovych, V. F. (2015) Zminy u konstytutsiyno-pravovomu rehulyuvanni lobiyuvannya u Nimechchyni ta Frantsiyi. *Visnyk Luhans'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka - Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs Didorenko, 2, 23-33*. [in Ukrainian].

15. Law of Ukraine on the Basics of Ukraine's National Security № 2469-VIII (2018, July 08). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 39, art. 351*. [in Ukrainian].

16. Popova, I. V. (2016) The Educational Paradigm of Eco-Safe Development of a Transformational Society. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

17. Nesterovych, V. F. (2014) Hromads'kist' yak sub'yekt vplyvu na pryynyattya normatyvno-pravovykh aktiv: arhumenty «za» ta «proty». *Naukovyy visnyk Lviv'skoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav - Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Seriya yurydychna, 1, 92-101*. [in Ukrainian].

18. Hetman, A. P. (2013) Environmental Law: a textbook. A. P. Hetman (Ed.). Kharkiv. [in Ukrainian].

19. Hetman, A. P., Shulga, M. V., Anisimova, G. V., & Sokolova, A. K. (2008) Environmental Law of Ukraine in Questions and Answers: Tutorial. tool. A. P. Hetman, M. V. Shulha, H. V. Anisimova, A. K. Sokolova (Eds.) Kharkiv: Odyssey. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.02.2020

Деля В. Ю.,

соискатель степени высшего образования «магистр»

Донецкого юридического института

Министерства внутренних дел Украины

(г. Кривой Рог, Украина)

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

В статье исследовано понятие экологической безопасности, ее виды и особенности правового регулирования. Анализируется законодательное закрепление данного правового института, выяснены научные подходы относительно порядка регулирования в сфере экологической безопасности, совершенствования защиты экологической безопасности с учетом новых социально-экономических вызовов в Украине.

Ключевые слова: экологическая безопасность, правовое обеспечение, охрана окружающей среды, экологическая политика государства, правоохранительный орган.

Deliya V.,
Master's Degree student of the
Donetsk Law Institute of the Ministry of
Internal Affairs of Ukraine
(Krivoy Rog, Ukraine)

ENVIRONMENTAL SAFETY AS AN OBJECT OF LEGAL SUPPORT

The article explores the concept of ecological safety, its types and features of legal regulation. The legislative consolidation of this legal institute is analyzed, scientific approaches to the order of regulation in the field of ecological safety, directions of improvement in view of new socio-economic challenges in Ukraine are found out.

Environmental security issues have become extremely acute in Ukraine. Today, environmental and man-made environmental threats are changing, and threats and threats are increasingly interconnected. At the same time, due to anthropogenic activity, the risk of natural disasters is constantly increasing, which is often the root cause of most natural and man-made emergencies. It is not only the public's responsibility to introduce cutting-edge technologies, to respond timely to the challenges of the environmental sector, and to create fuses to preserve the environmental heritage.

Building a democratic state, requiring the potential benefits of a civilized society for the importance of environmental security, as well as state (national) security, allow citizens to freely use constitutional rights and freedoms.

It should be noted that environmental issues are not new to Ukrainian society. With the proclamation of Ukraine as an independent state, the institute received a new legislative solution, the emergence of new entities in the field of environmental security. The attitude towards the preservation of environmental heritage by the public has changed. Maintaining an ecological balance requires a concerted effort between the state and local governments and non-governmental institutions. The public is becoming an active and responsible environmental subject, together with the state and self-governing institutions.

The phenomenon of environmental safety is an important legal category that provides for the practical implementation of the rules of various fields of law. It is regulated by different legal levels: constitutional, legislative, by-law, international law and local.

It is necessary to review the existing system of legal security of ecological safety taking into account the international factor, to expand the list of environmental programs and projects, to deepen cooperation with public associations in this field, to formulate a strategy for overcoming existing environmental threats and to improve the system of public management is an important task of the Ukrainian society.

Keywords: environmental safety, legal support, environment protection, state environmental policy, law enforcement agency.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.204-212
УДК347.736:347.15/17(477)

Л. М. Загоруй,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка
(м. Северодонецьк, Україна)
e-mail: mila.zh61@ukt.net
 <https://orcid.org/0000-0002-7374-4137>

БАНКРУТСТВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ - НЕ ПІДПРИЄМЦЯ

У статті досліджуються деякі проблемні питання, пов'язані із запровадження в національному законодавстві інституту банкрутства фізичної особи - не підприємця. Зокрема, акцентована увага на доцільності розширення переліку осіб, за заявою яких може бути розпочата процедура банкрутства (як боржників, так і кредиторів), з урахуванням напрацьованої практики багатьох країн світу. Придільено увагу аналізу питання про несплату судового збору боржником. Такий підхід розглядається як недотримання балансу між приватними та публічними інтересами. Виокремлені інші спірні питання, які можуть, на думку автора, завадити належній реалізації інституту банкрутства фізичної особи - не підприємця. На підставі проведеного дослідження сформульовані пропозиції щодо внесення змін до діючого законодавства.

Автором зроблено висновок про практичне значення інституту банкрутства фізичної особи - не підприємця. Для кредитора це не тільки можливість позбутися «безнадійних» боржників, але й виправдана доцільність підвищених вимог щодо потенційних боржників. Для боржника - також змога відновити статус повноцінного учасника цивільно-правових відносин та звільнитися від свавілля колекторських компаній. Для суспільства - збереження балансу інтересів кредитора та боржника.

Ключові слова: банкрутство, фізична особа, реструктуризація боргу, неплатоспроможність, боржник, арбітражний керуючий.

Постановка проблеми. Важливим елементом розвитку економіки є дієвий механізм захисту прав та інтересів кредиторів у споживчих кредитних відносинах та повернення боржнику статусу повноцінного учасника цивільно-правових відносин. Одна зі складових цього механізму - інститут банкрутства фізичної особи, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності. Це новий інститут для національного законодавства, тому актуальним є дослідження проблемних, спірних питань, вирішення яких можна розглядати як необхідні умови реалізації процедури банкрутства на практиці та забезпечення цивілізованого ринку конкурентоздатного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із банкрутством фізичної особи, є предметом дослідження таких науковців, як: Б. Ратушна, Я. Гаєцька-Колотило, М. Дроздова, Л. Девятова, Л. Зубатенко, Л. Кравченко, І. Рибка, Р. Сахібуллін, В. Степанов, Л. Гарник та ін. Проте аналіз проблем щодо банкрутства фізичної особи залишається актуальним з урахуванням того, що в жовтні 2019 року введено в дію Кодекс України з процедур банкрутства, яким

уперше на рівні національного законодавства запроваджено інститут банкрутства фізичної особи, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності. Більшість наукових досліджень пов'язані з розглядом банкрутства юридичної особи або фізичної особи, суб'єкта підприємницької діяльності.

Формулювання цілей. На підставі діючого законодавства та наукових досліджень проаналізувати проблемні питання, пов'язані з банкрутством фізичної особи, вирішення яких, можливо, є необхідною умовою реалізації процедури банкрутства на практиці.

Виклад основного матеріалу. Становлення інституту банкрутства в Україні починається з прийняттям у 1992 р. Закону України «Про банкрутство», сфера дії якого поширювалась виключно на юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності [1]. З 1 січня 2000 року, після доопрацювання питань щодо банкрутства, набув чинності новий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (надалі – Закон), який розширив межі дії процедури банкрутства на «громадян-підприємців» (саме ці слова були взяті в статті 47 Закону) [2]. У 2012 році набув чинності оновлений Закон, у якому слова «громадян-підприємців» замінили на притаманні цивільному праву – «фізична особа», яка є підприємцем і може бути боржником за зобов'язаннями, що виникли в неї у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності [3]. Отже, фізична особа, яка не була підприємцем, не визнавалася банкрутом. На практиці це призводило до того, що адвокати пропонували клієнтам зареєструватися як суб'єкт підприємницької діяльності, а потім ініціювати процедуру банкрутства. З жовтня 2019 року набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства (надалі – КзПБ), яким уперше в національному законодавстві вирішено питання щодо банкрутства фізичної особи, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності чи відновлення її платоспроможності [4]. Утім, на думку В. Гвоздзя, інститут банкрутства фізичних осіб доцільно було б запроваджувати на стадії економічного росту, а не рецесії, у стані якої на сьогодні знаходиться Україна. У період економічної кризи, зазначає В. Гвоздзь, його запровадження може призвести до того, що Україна перетвориться на «країну банкрутів» [5]. З такими міркуваннями можна погодитись, оскільки саме в складні економічні часи держава намагається запровадити гуманітарну емпатію – спробу захистити конкретну фізичну особу від фінансової трагедії [6]. За твердженням Світового банку, запровадження інституту банкрутства фізичної особи видається виправданою ситуацією як для кредиторів, так і боржників та суспільства в цілому [6]. Для кредитора це не тільки можливість позбутися «безнадійних» клієнтів, але й виправдана доцільність підвищених вимог щодо потенційних боржників. Для останніх це можливість відновити статус повноцінного учасника цивільно-правових відносин та звільнитися від свавілля колекторських компаній. Для суспільства – збереження балансу інтересів кредитора та боржника.

Якщо порівняти вирішення вказаного питання із зарубіжним досвідом, то, наприклад, у США з 1978 року Кодексом про банкрутство регламентовані питання щодо юридичних та фізичних осіб. Створена модель процедури банкрутства має «проборжниковий» характер, тобто, у разі подання заяви про неспроможність, боржник має право нав'язувати суду проведення санаційних процедур, а судом можуть застосовуватися різні відстрочки і знижки боргів тощо [7, с. 125].

У Норвегії з 1993 р. право на звернення із заявою про визнання неспроможним мають кредитор і боржник [7, с. 124]. У Німеччині з 1994 р. будь-яка фізична особа може бути визнана банкрутом. Провадження у справі про неспроможність порушується за заявою боржника або одного з його кредиторів [7, с. 124]. У Великій Британії провадження відкривається за заявою боржника, кредитора або прокурора в разі зловмисної неспроможності [7, с. 124]. На підставі вказаних прикладів ми бачимо, що, по-перше, в інших країнах вже існує багаторічна судова практика визнання фізичної особи неспроможною або відновлення її платоспроможності. Україна тільки починає свій шлях в цій сфері. Лише в грудні 2019 року Господарський суд міста Києва відкрив провадження в справі № 910/16249/19 про неплатоспроможність боржника – фізичної особи, яка не є підприємцем [8]. По-друге, провадження щодо неспроможності може відкриватися як за заявою боржника, так і кредитора. Така можливість у новому КзПБ не передбачена. Тільки боржник має право ініціювати процедуру свого банкрутства або відновлення платоспроможності. Можна було б скористатися вже напрацьованою практикою, яка вдало пройшла випробування в багатьох країнах світу, щодо переліку осіб, які мають право подати заяву про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, тобто як боржник, так і кредитор. Фахівці вважають доцільним розглянути питання щодо внесення змін до статті 115 Кодексу, дозволивши кредитору ініціювати справу про банкрутство фізичної особи [9, с. 179]. Враховуючи вищевикладену думку автора, вважаємо за необхідне внести зміни не тільки до частини 1 статті 115, але й до частини 1 статті 116 Кодексу України з процедур банкрутства.

У цілому, як зазначає Л. Гарник, у США та Європі сформувалося дві моделі фінансової реабілітації фізичної особи:

- а) демократична модель (мінімальні строки процедури банкрутства і максимально висока частка списання боргів);
- б) прокредиторська модель (тривалий період сплати боргів) [7, с. 125].

Питання, яка з моделей є кращою з урахуванням національних інтересів країни, є спірним.

На підставі аналізу змісту Кодексу України з процедур банкрутства, деякі судді господарського суду вважають, що він має «прокредиторський» характер, оскільки регулювання процедури банкрутства здійснено з ухилом в бік задоволення вимог кредиторів, а не відновлення платоспроможності боржника [10].

Звернемо увагу ще на декілька проблемних питань. Згідно з пунктом 9 частини 2 статті 4 Закону України «Про судовий збір» сума судового збору встановлена для заяви кредитора про відкриття провадження у справі банкрутства [11]. Відповідно до частини 1 статті 116 КзПБ, заява про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність подається боржником, для якого сплата судового збору не передбачена. Однак цікавим є той факт, що докази авансування боржником на депозитний рахунок суду винагороди керуючому реструктуризацією за три місяці виконання повноважень, потрібно додати до заяви боржнику (пункт 12 частина 3 стаття 116 КзПБ) [4]. Керуючим реструктуризацією є арбітражний керуючий – це фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво, інформація про неї внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України та призначена господарським су-

дом. Станом на лютий 2020 року розмір основної винагороди керуючого реструктуризацією складає 31 530 грн. Вказані зміни в законодавстві фахівці пропонують проаналізувати з точки зору «... гіпотези справедливої заробітної плати, висвітленої в дослідженні науковців та громадських діячів Рйкхем та Ведер «Спокуса корупцією: чи призводить низька заробітна плата на державній службі до корупції» [12, с. 10]. А. Підгородецька зазначила, що арбітражний керуючий не є державним службовцем або посадовою особою місцевого самоврядування, але Законом України «Про протидію корупції» він віднесений до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення [12, с. 10]. На думку А. Підгородецької, збільшення розміру грошової винагороди арбітражного керуючого – це один із шляхів зменшення рівня корупції [12, с. 13]. Якщо на вищевказане питання подивитися під пропонуванім кутом зору, то з автором можна погодитись. Однак, вважаємо, що в цілому підхід законодавця свідчить про недотримання балансу інтересів, тобто домінування приватних інтересів арбітражного керуючого над публічними (сплата судового збору не передбачена для боржника). Для уникнення цього дисбалансу варто внести зміни до пункту 9 частини 2 статті 4 Закону України «Про судовий збір», встановивши суму судового збору для заяви боржника про відкриття провадження у справі. Принаймні в такий спосіб можна створити несприятливі майнові наслідки для особи, яка пред'являє необґрунтовані вимоги, фальсифікує документи, зловживає правами.

Далі, на нашу думку, варто звернути увагу на пункт 7 частини 3 статті 116 КЗПБ, де зазначено, що боржник повинен надати до суду копії документів про вчинені правочини протягом року до дня подання заяви про відкриття провадження щодо належного йому нерухомого майна тощо та угоди на суму не менше 30 розмірів мінімальної заробітної плати [4]. Проте в частині 5 статті 116 КЗПБ сформульовано, що декларація про майновий стан подається боржником за три роки, що передували поданню до суду заяви про відкриття провадження. Вимоги до боржника, зазначені у пункті 7 частини 3 статті 116 та в частині 5 статті 116 КЗПБ, логічно взаємопов'язані, оскільки зміна майнового стану впливає на зміст декларації. З урахуванням цього, доцільно було б збільшити строк, указаний у пункті 7 частини 3 статті 116 КЗПБ, до трьох років, який буде збігатися зі строком подання декларації про майновий стан боржника.

Далі викликає питання абзац 2 частини 5 статті 116 КЗПБ, де зазначено, що до членів сім'ї боржника належать також особи, з якими шлюб розірвано протягом трьох років до дня подання декларації. Незрозуміле з боку законодавця трактування категорії «член сім'ї», оскільки воно протирічить як нормативному, так і доктринальному підходам до поняття «член сім'ї» в сімейному праві. Сімейний кодекс України (далі – СК України) широко використовує слова «член сім'ї» за умови, що легальне поняття не сформульовано. Сутність указаних слів потрібно розглядати через поняття «сім'я» (стаття 3 СК України) [13]. Як слушно вказала Я. Шевченко, від того, як визначається поняття сім'я, залежить структура й зміст прав та обов'язків, що поєднують людину із сім'єю [14, с. 330]. Відповідно до статті 3 СК України, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [13]. Отже, обов'язковими умовами, крім спільного проживання, є: наявність спільного бюджету, спільних витрат, купівля майна для спільного користування, надання взаємної допомоги та інших

обставин, які підтверджують наявність реальних сімейних відносин. Через те немає підстав застосовувати вказані умови після припинення шлюбних відносин, тобто коли особи перестали бути членами однієї сім'ї. З урахуванням цього, вважаємо, доцільно відкоригувати абзац 2 частини 5 статті 116 КзГПБ, виключивши слова «... (у тому числі якщо шлюб розірвано протягом трьох років до дня подання декларації) ...».

Деякими фахівцями критикуються також способи реалізації процедури банкрутства фізичної особи. Зокрема, пропонується застосовувати прощення боргу тільки тим боржникам, які мають загрозу неплатоспроможності через нещасний випадок або інші об'єктивні обставини, існування яких не залежить від волі останнього (наприклад, тяжка хвороба чи втрата джерела доходу) [15]. На нашу думку, це спрощений підхід до інституту банкрутства фізичної особи, який сприятиме корупційним проявам зі сторони зацікавлених осіб. Ще обґрунтовується необхідність ускладнити доступ до відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, а саме зробити обов'язковою одночасну наявність усіх чотирьох підстав, зазначених у частині 2 статті 115 КзГПБ [15]. Загалом Кодекс України з процедур банкрутства не дає чіткої відповіді щодо кількості підстав, які повинні бути для відкриття провадження. Отже, з метою економічного відновлення фізичної особи боржника для порушення провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи достатньо одного з факторів, зазначених у ст. 115 Кодексу [9, с. 177]. Згідно зі Звітом Світового банку про банкрутство фізичних осіб, як зазначає В. Лукашук, основними умовами «економічного відновлення» фізичної особи є: звільнення від надмірної заборгованості; відсутність дискримінації (надання особам, які пройшли процедуру банкрутства такого ж правового режиму після банкрутства, як й іншим громадянам); наявність передумов для можливості запобігання надмірній заборгованості в майбутньому [9, с. 177]. Вважаємо такий підхід аргументованим.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- для ефективного застосування інституту банкрутства фізичної особи – не підприємця доцільно розширити перелік осіб, які мають право подати заяву про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, тобто як боржників, так і кредиторів. З урахуванням зазначеного, пропонується внести зміни не тільки до частини 1 статті 115, але й до частини 1 статті 116 КзГПБ;

- передбачений для боржника обов'язок сплачувати судовий збір для заяви про відкриття провадження розглядається як недотримання балансу між приватними та публічними інтересами. Для уникнення цього дисбалансу пропонується внести зміни до пункту 9 частини 2 статті 4 Закону України «Про судовий збір», встановивши суму судового збору для заяви боржника про відкриття провадження у справі;

- вимоги до боржника, зазначені у пункті 7 частини 3 статті 116 та у частині 5 статті 116 КзГПБ, логічно взаємопов'язані, оскільки зміна майнового стану впливає на зміст декларації. З урахуванням цього, доцільно було б збільшити строк, указаний у пункті 7 частини 3 статті 116 КзГПБ, до трьох років, який буде збігатися зі строком подання декларації про майновий стан боржника;

- немає підстав вважати членом сім'ї особу, якщо шлюбні відносини припинилися протягом трьох років до дня подання декларації боржником. З урахуванням цього, вважаємо, доцільно відкоригувати абзац 2 частини 5 статті 116 КЗПБ, виключивши слова «... (у тому числі якщо шлюб розірвано протягом трьох років до дня подання декларації) ...»;

- запровадження інституту банкрутства має науково-теоретичне і практичне значення. Для кредитора це не тільки можливість позбутися «безнадійних» клієнтів, але й виправдана доцільність підвищених вимог щодо потенційних боржників. Для останніх - змога відновити статус повноцінного учасника цивільно-правових відносин та звільнитися від свавілля колекторських компаній. Для суспільства – збереження балансу інтересів кредитора та боржника.

Можливо, є й інші теоретичні проблемні питання в площині процедури банкрутства фізичної особи – не підприємця. Сподіваємося, що напрацювання судової практики допоможе науковцям скоригувати напрямки подальших досліджень.

Використані джерела:

1. Про банкрутство: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19920514> (дата звернення: 12.02.2020).

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30.06.1999 р. № 784-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-14> (дата звернення: 12.02.2020).

3. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Закон України від 22.12.2011 р. № 4212-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4212-17> (дата звернення: 12.02.2020).

4. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 12.02.2020).

5. Гвозд'ї В. Банкрутство фізичних осіб. Панацея чи біда для пересічного громадянина? [Електронний ресурс]. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2010/5/14/24412.htm> 10 (дата звернення: 12.02.2020).

6. Черногоренко И. Банкрутство физического лица: кому выгодно? URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2018/11/12/642449/> (дата звернення: 12.02.2020).

7. Гарник Л. Л. Банкрутство фізичних осіб: закордонний досвід і перспективи запровадження в Україні. *Право. ua*. № 2, 2017. С. 123-127. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgibin?cgirbis_64 (дата звернення: 12.02.2020).

8. Суд відкрив справу про банкрутство Сергія Тищенка. URL: <http://finbalance.com.ua/news/sud-vidkriv-spravu-pro-bankrutstvo-serhiya-tishchenka> (дата звернення: 12.02.2020).

9. Лукашук М. Правове регулювання банкрутства фізичних осіб на підставі Кодексу України з процедур банкрутства. *Збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. 216 с. С. 174-181.* URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Jukov_Zbirka_Bankrut_v2_191007_out.pdf (дата звернення: 12.02.2020).

10. Фонова Е. Есть долги? Иди в суд: судья о Кодексе про банкротство. 2019. ЛІГА: ЗАКОН. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/190447_est-dolgi-idi-v-sud-sudya-odekse-po-bankrotstvu (дата звернення: 12.02.2020).

11. Про судовий збір: Закон України від 8.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17> (дата звернення: 12.02.2020).

12. Підгородецька А. Реформування системи неплатоспроможності: антикорупційна спрямованість Кодексу України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова*. Київ: Алерта, 2019. 216 с. С. 6 - 14. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Jukov_Zbirka_Bankrut_v2_191007_out.pdf (дата звернення: 12.02.2020).

13. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 12.02.2020).

14. Шевченко Я. М. Вибрані праці (1964-2012 рр.) [Текст] ; відп. Ред. П. О. Стефанчук. Київ: Асоціація цивілістів України; Одеса: Центр дослідження права ім. Савіньї; Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. 404с.

15. Поляков Р. Банкрутство фізичних осіб - «новий» інститут віком понад 2 тисячі років. URL: https://zib.com.ua/ua/140297-bankrutstvo_fizichnih_osib_noviy_institut_vikom_ponad_2_tis.html (дата звернення: 12.02.2020).

References:

1. Pro bankrutstvo: Zakon Ukrainy vid 14.05.1992 r. № 2343-XII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19920514> [in Ukrainian].

2. Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka або vyznannia yoho bankrotom: Zakon Ukrainy vid 30.06.1999 r. № 784- XIV. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-14> [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka або vyznannia yoho bankrotom»: Zakon Ukrainy vid 22.12.2011 r. № 4212- VI. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4212-17> [in Ukrainian].

4. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva : Zakon Ukrainy vid 18.10.2018 r. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> [in Ukrainian].

5. Hvozdi, V. Bankrutstvo fizychnykh osib. Panatseia chy bida dlia peresichnoho hromadianyna? [Elektronnyi resurs]. N. d. N. p. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2010/5/14/24412.htm> 10 [in Ukrainian].

6. Chernogorenko, I. Bankrotstvo fizicheskogo litsa: komu vyigodno? N. p. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2018/11/12/642449/> [in Russian].

7. Harnyk, L. L. (2017) Bankrutstvo fizychnykh osib: zakordonnii dosvid i perspektyvy zaprovadzhenia v Ukraini. *Pravo. Ya - Law. Ua, 2, 123-127*. URL: www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/cgibis_64 [in Ukrainian].

8. Sud vidkryv spravu pro bankrutstvo Serhii Tyshchenka. N. p. N. d. URL: <http://finbalance.com.ua/news/sud-vidkriv-provadhennya-v-spravi-pro-bankrutstvo-serhiya-tishchenka> [in Ukrainian].

9. Lukashuk, M. (2019) Pravove rehuliuвання bankrutstva fizychnykh osib na pidstavi Kodeksu Ukrainy z protsedur bankrutstva. *Zastosuvannia norm Kodeksu Ukrainy z protsedur bankrutstva. Zbirka naukovykh statei*. S. V. Zhukova (Ed.). Kyiv: Alerta, 174 - 181. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Jukov_Zbirka_Bankrut_v2_191007_out.pdf [in Ukrainian].

10. Fonova, E. (2019) Est dolgi? Idi v sud: sudya o Kodekse pro bankrotstvo. LIGA: ZAKON. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/190447_est-dolgi-idi-v-sud-sudya-okodekse-po-bankrotstvu [in Russian].

11. Pro sudovyi zbir: Zakon Ukrainy vid 8.07.2011 r. № 3674-VI. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17> 12. [in Ukrainian].

12. Pidhorodetska, A. (2019) Reformuvannya systemy neplatospromozhnosti: antykorupciina spriamovanist Kodeksu Ukrainy z protsedur bankrutstva. Zastosuvannya norm Kodeksu Ukrainy z protsedur bankrutstva. Zbirka naukovykh statei. S. V. Zhukova (Ed.) Kyiv: Alerta, 6- 14. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Jukov_Zbirka_Bankrut_v2_191007_out.pdf [in Ukrainian].

13. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [in Ukrainian].

14. Shevchenko, Ya. M. (2012) Vybrani pratsi (1964-2012 rr.) [Tekst]. R. O. Stefanchuk (Ed.). Kyiv: Asotsiatsiia tsyvilistiv Ukrainy; Odesa: Tsentr doslidzhennia prava im. Savini; Kam'ianets-Podilskyyi: Ruta. [in Ukrainian].

15. Poliakov, R. Bankrutstvo fizychnykh osib – «novyi» instytut vikom ponad 2 tysiachi rokiv. N. p. N. d. URL: https://zib.com.ua/ua/140297-bankrutstvo_fizichnih_osib_noviy_instytut_vikom_ponad_2_tis.html. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 16.02.2020

Загоруй Л. Н.,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх дел
імені Э. А. Дідоренко
(г. Северодонецк, Україна)

БАНКРОТСТВО ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА - НЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ

В статье исследуются некоторые проблемные вопросы, связанные с введением в национальное законодательство института банкротства физического лица – не предпринимателя. В частности, акцентировано внимание на целесообразности расширения перечня лиц, по заявлению которых может быть начата процедура банкротства (как должников, так и кредиторов) с учетом наработанной практики многих стран мира. Уделено внимание анализу вопроса об отсутствии обязательства для должника оплатить судебный сбор. Такой подход законодателя рассматривается как несоблюдение баланса между частными и публичными интересами. Выделены и другие спорные вопросы, которые могут, по мнению автора, помешать надлежащей реализации института банкротства физического лица – предпринимателя. На основании проведенного исследования сформулированы предложения по внесению изменений в действующее законодательство.

Автором сделан вывод о практическом значении института банкротства физического лица – не предпринимателя. Для кредитора это не только возможность избавиться от «безнадежных» клиентов, но и оправданная целесообразность повышенных требований относительно потенциальных должников. Для последних это возможность восстановить статус полноценного участника гражданско-правовых отношений и освободиться от произвола коллекторских компаний. Для общества – сохранение баланса интересов кредитора и должника.

Ключевые слова: банкротство, физическое лицо, реструктуризация долга, неплатежеспособность, должник, арбитражный управляющий.

Zagoruy L.,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of State Law Disciplines of the Lugansk State
University of Internal Affairs
named after E. A. Didorenko
(Sievierodonetsk, Ukraine)

BANKRUPTCY OF AN INDIVIDUAL - NOT ENTREPRENEUR

The article examines some problematic issues related to the introduction of the institution of bankruptcy of an individual - not an entrepreneur to the national legislation. In particular, attention was focused on the advisability of expanding the list of persons upon whose application bankruptcy proceedings can be initiated (both the debtor and the creditor) taking into account the accumulated practice of many countries of the world. Attention is paid to the analysis of the issue of the absence of an obligation for the debtor to pay the court fee. This approach of the legislator is considered as a lack of balance between private and public interests. Other controversial issues that may, in the author's opinion, interfere with the proper implementation of the institution of bankruptcy of an individual entrepreneur have been identified. On the bases of the conducted study proposals to amend the current legislation have been formulated.

The author has made a conclusion about the practical importance of the institution of bankruptcy of an individual - not an entrepreneur. For the lender this is not only an opportunity to get rid of "hopeless" debtors but also the justified expediency of increased requirements regarding potential debtors. For the debtor this is an opportunity to restore the status of a full-fledged participant in civil and legal law relations and free oneself from the arbitrary rule of collecting companies, for the society - maintaining a balance of interests of the creditor and debtor.

Keywords: bankruptcy, individual, debt restructuring, insolvency, debtor, arbitration manager.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.212-220

УДК 336.24:351.7512:351.854

А. М. Чвалюк,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри спеціально-правових
дисциплін Донецького державного
університету управління
(м. Маріуполь, Україна)

e-mail: prepod100500@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-9795-2734>

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ПОДАЛЬШОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ ДРУКАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ЇХНІМИ АВТОРАМИ

Стаття присвячена розгляду проблемних питань ввезення на митну територію України друкарської продукції та культурних цінностей з метою вільного обігу. Проведений аналіз показав, що існують неврегульовані питання щодо суб'єктного переліку

© Чвалюк А. М., 2020

осіб, які мають право подавати заяву на отримання дозволу на ввезення друкарської продукції. Запропоновано переглянути порядок нарахування мита на ввезені культурні цінності, фактурну вартість яких неможливо підтвердити рахунками. Сформульовано пропозиції до чинного законодавства щодо уніфікації термінології в базових законах, що визначають статус окупованих територій та осіб, які на них перебувають.

Ключові слова: митна вартість, мито, друкарська продукція, культурні цінності, тимчасово окупована територія.

Постановка проблеми. Події лютого 2014 року показали вразливість вітчизняного законодавства, практики та оперативності його застосування в напрямку захисту національних інтересів. Нині зовнішня агресія ведеться на всіх фронтах, і, хоча інформаційна війна прямо не призводить до людських жертв, її шкідливий вплив складно переоцінити. Через те одним із першочергових завдань є ліквідація деструктивних чинників і мінімізація шкідливих наслідків інформаційної війни. Складні часи потребують складних рішень, однак стрімке застосування імперативних важелів може призвести до порушення конституційних прав людини, зокрема щодо права на наукову діяльність та самовираження через мистецтво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, порушені в даній статті, як і правовідносини, з яких вони виведені, є новими для вітчизняної правової системи і ще не встигли привернути увагу вчених, через те ніким не були досліджені (принаймні з того боку, з якого їх розглядаємо ми).

Потреба швидкої нормотворчості, з метою протидії зовнішній агресії, призводить до того, що законопроекти не проходять належного експертного опрацювання і громадського обговорення, через що виникає уявлення, що вони приймалися пакетним шляхом або різним складом Верховної Ради України. Зокрема це проявляється у відсутності усталеної термінології в окремих правовідносинах, що може призвести до розмитості суб'єктного статусу певних територій та осіб, які на них мешкають.

Ми повністю погоджуємося з професором Г. Почепцовим, що творча пропаганда перейшла на новий рівень – рівень 2.0. [1]. Також поділяємо побоювання першого заступника Державного комітету телебачення і радіомовлення й відомого історика Б. Червака, що обмеження на імпорту книг із Росії, ймовірно, найбільше вплине на історичну літературу, через яку росіяни намагаються реалізувати в Україні ідею «русского міра» [2]. Однак не можемо спокійно сприймати той факт, що під час інформаційної війни «дружнім вогнем» накриває наших громадян, зокрема колег.

Формулювання цілей. Метою даної статті, є виявлення не врегульованих питань щодо ввезення в Україну друкарської продукції та творів мистецтва їхніми авторами; порядку обрахування митної вартості зазначених товарів; формулювання пропозицій відносно уніфікації аутентичних тлумачень поняття «тимчасово окупована територія».

Виклад основного матеріалу. Законом України від 8 грудня 2016 р. № 1780-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту» [1] було врегульовано важливий напрямок національної безпеки й ліквідована відкрита можливість держави-агресора здійснювати пропаганду на території України. Позитивно оцінюючи факт прийняття (краще запізно, ніж ніколи) вищезазначеного

Закону, вважаємо за доцільне вказати на певні його недоліки. С. Горбоцов першим звернув увагу на те, що для правильного розуміння змісту нормативно-правового акту необхідно розібратися з такими поняттями, як «держава-агресор» та «тимчасово окупована територія України» [4].

Перша довічна проблема подібних нормативних актів криється у відсутності аутентичного тлумачення поняття «тимчасово окупована територія», хоча ст. 3 Закону України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон) нею визнано:

1) сухопутну територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилегло до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) надра під вищенаведеними територіями, і повітряний простір над ними.

Зокрема, норма містить уточнення, що тимчасово окупована територія визначається «для цілей цього Закону» [2]. Розвиток подій на Сході країни та прийняття 17 березня 2015 р. Постанови Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» [3] тільки заплутують термінологію. Також слід згадати сумісний наказ Міністерства оборони, МВС, МОЗ, СБУ № 208/302/381/204 від 10.04.2017 р. «Про затвердження Інструкції з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей» [4], та попередні розпорядчі акти [5], якими вводився термін «неконтрольована територія» – територія, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі повноваження, передбачені законодавством України, що також не сприяє уніфікації термінології. Через це постійно виникають ситуації, коли певні групи осіб та/або окремі правовідносини залишаються поза сферою регулювання спеціального законодавства. Так вишло і зараз, нова стаття 28-1 Закону України «Про видавничу справу» [6] забороняє ввозити та розповсюджувати видавничу продукцію тільки з території держави-агресора та тимчасово окупованої території, оминаючи увагою ОРДЛО (окремі райони Донецької та Луганської областей), до речі, ще одна аббревіатура, яка набула масового поширення після Мінських угод 2015 р. [7].

Автор статті брав участь у роботі ініціативної групи по розробці Проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території» (на час подачі статті до редакції Проект Закону було вручено суб'єкту законодавчої ініціативи – Ч. А.), у який увійшли пропозиції щодо доповнення статті 3 Закону пунктом 4 викладеним у такій редакції:

« 4) окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження та повітряний простір над цими територіями».

Висловлена пропозиція, за умови її прийняття законодавцем, могла б розв'язати багато неврегульованостей. Зокрема, безконтрольне ввезення видавничої продукції з невідконтрольованих територій Донецької та Луганської областей, де зараз створено плацдарм для інформаційної війни. І це не єдиний недолік досліджуваного нормативного акту.

Стаття 28-1 Закону України «Про видавничу справу» регламентує, що для отримання дозволу суб'єкт господарювання подає до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в інформаційній сфері, певні документи, однак законодавець не врахував, що видавнича продукція може ввозитися не тільки суб'єктами господарювання, а і власниками прав на видання, тобто авторами книг, листівок тощо. Таке обмеження суб'єктного складу заявників вважаємо суттєвим недоліком зазначеної статті.

Із вищенаведеного випливає ще одна проблема, відносно кількості примірників видавничої продукції, які дозволяється ввозити громадянам у ручній поклажі або супроводжуваному багажі без отримання дозволу. На нашу думку, кількість у 10 примірників є замалою, особливо, якщо видавнича продукція ввозиться її автором. Зокрема, за ustalеними правилами мінімальний тираж наукової монографії має складати 300 примірників (хоча останнім часом департамент атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України значно спростив правила й зменшив мінімальну кількість тиражу монографії, що подається на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук до 50 примірників [8]), причому рукописи наукових праць обов'язково проходять внутрішнє та зовнішнє рецензування та обговорення на кафедрах (факультетах), що дозволяє вчасно видалити крамольні ідеї.

Сучасні вітчизняні вчені, зазвичай, об'єктивні у своїх висловлюваннях і не допускають висловів, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави тощо. Підтвердження цього можна знайти, проаналізувавши Перелік книжкових видань, заборонених для розповсюдження в Україні [9], який не містить рецензованих наукових праць. Враховуючи вищенаведене, і те, що 300 примірників видавничої продукції не здатні підірвати безпеку держави, пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 28-1 Закону України «Про видавничу справу», виклавши її таким чином:

«...або супроводжуваному багажі загальною кількістю не більше 10 примірників. Для наукових праць, за умови їх ввезення особисто автором (співавтором), – не більше 300 примірників».

Реалізація зазначеної пропозиції частково вирішить виниклу незгодженість, однак для повного виправлення дискримінаційного ставлення до авторів видавничої продукції та творів мистецтва (культурних цінностей) слід одночасно внести правки й у митне законодавство.

З 06.02.2009 р. такого поняття, як товарна партія, не існує. Відповідно до сучасного законодавства, товари загальною вартістю до 500 євро (наземним і морським транспортом) і до 1000 євро (авіатранспортом) і вагою до 50 кг ввозяться без оподаткування. У разі ввезення громадянами товарів, загальна фактурна вартість яких не перевищує 10000 євро, за квотанцією МД-1 нараховуються ввізне мито за ставкою в розмірі 10 відсотків сумарної фактурної вартості товарів та податок на додану вартість. Причому базою оподаткування є частина сумарної фактурної вартості, що

перевищує еквівалент 500 євро, або вартість товарів, обчислена пропорційно до ваги, що перевищує 50 кг [10]. На власному досвіді ми можемо впевнено стверджувати, що 300 примірників наукової монографії важать більше ніж 50 кг. А тому спроби обкласти податком результати власної інтелектуальної праці, які є науковим здобутком країни і призначені, здебільшого, для розсилки по наукових бібліотеках та дарування вважаємо, як мінімум, неповагою, а як максимум – нормативною перешкодою активній творчій діяльності науковця. Тим паче, це дивно сприймається в розрізі того, що серед народних депутатів Верховної Ради України VIII скликання 104 особи мали науковий ступінь (тобто майже кожен четвертий) [11]. Не все зрозуміло і з порядком обчислення мита з ввезених з метою вільного обігу книг та творів мистецтва.

Розрахунок мита з вартості товарів, що обчислюється пропорційно до ваги, яка перевищує 50 кг, здійснюється за формулою:

$S_m = \text{ФВ} : 3\text{В} \times (3\text{В} - 50 \text{ кг}) \times \text{Ст} : 100\%$, де:

S_m – сума мита;

ФВ – фактурна вартість товару (у грн.);

3В – загальна вага товару;

Ст – ставка мита, установлена у відсотках від фактурної вартості товару, що дорівнює 10 % (Наказ Міністерства фінансів України від 22.05.2012 р. № 581) [10].

Однак у цій формулі є важливий показник, без якого суму мита неможливо вивести, – це фактурна вартість товару, яка визначається як «ціна товарів, які переміщуються через митний кордон України, зазначена в рахунку (рахунку-фактурі, рахунку-проформі тощо) або іншому документі, що визначає вартість товару» [12]. І якщо у випадку із друкарською продукцією можна надати рахунок із типографії за виготовлення тиражу (який відобразить тільки вартість витрачених матеріалів та роботи, не враховуючи вартість інтелектуальної праці автора), то художники, скульптори тощо не мають навіть такої можливості. А це означає, що процес розрахунку мита за ввезення культурних цінностей належним чином не врегульовано на підзаконному рівні і відбувається в т. зв. «ручному режимі», на власний розсуд співробітників митниці, що призводить до зловживань з їхнього боку і відповідного порушення прав декларантів.

На нашу думку, підхід відносно прив'язки ставки мита до ваги ввезених культурних цінностей слід змінити. Матеріали, з яких виготовлено твір мистецтва (наприклад, скульптура чи інсталяція), можуть взагалі не мати на момент виготовлення відчутної вартості й бути цінними тільки для обмеженого кола прихильників. Ціну твору визначає не автор, а час та суспільство, а тому податкові посягання держави в цих випадках обмежують виготовлення на транскордонне поширення витворів мистецтва, чим порушують конституційні права та свободи людини.

Висновки. Виходячи з викладеного, можна зробити такі висновки: 1) у базових законах, що визначають статус окупованих територій та осіб, які на них перебувають, слід уніфікувати термінологію, інакше кожен наступний нормативний акт буде тільки множити плутанину й неврегульованість, що ми зараз спостерігаємо на прикладі змін до Закону України «Про видавничу справу»; 2) у зазначеному законі слід розширити перелік осіб, уповноважених подавати заяву на отримання дозволу щодо ввезення друкарської продукції, додавши до них автора (власника прав на

видання), а також збільшити кількість примірників видавничої продукції, які дозволяється ввозити громадянам у ручній поклажі або супроводжуваному багажі без отримання дозволу з 10 до 300 (за умови ввезення їх автором і наукового спрямування цієї друкарської продукції); 3) слід переглянути порядок нарахування мита на ввезені культурні цінності, фактурну вартість яких неможливо підтвердити рахунками.

Перспективи подальших досліджень порушених нами проблем мають стосуватися формулювання пропозицій щодо обрахування митної вартості ввезених культурних цінностей, фактурну вартість яких неможливо підтвердити рахунками. Зокрема, як варіант, можна запропонувати введення мінімальної страхової вартості або затвердження формули розрахунку, виходячи із вартості матеріалів, з яких виготовлено твір мистецтва.

Використані джерела:

1. Почепцов Г. Пропаганда ты не скажешь до свиданья, пропаганда не прощается с тобой. *Зеркало недели*. 2018. № 49. URL: https://zn.ua/SOCIUM/propagande-ty-ne-skazhesh-do-svidanya-propaganda-ne-proschaetsya-s-toboy-303711_.html (дата обращения: 04.02.2020 р.).

2. Обмеження на імпорт книг із Росії може позначитися на історичній літературі Держкомтелерадіо. URL: <https://detector.media/infospace/article/124904/2017-04-07-obmezheniya-na-import-knig-iz-rosii-mozhe-poznachitsya-na-istorichnii-literaturi-derzhkhteleradio/> (дата звернення: 04.02.2020 р.).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту: Закон України від 8 грудня 2016 р. № 1780-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 4. Ст. 102.

4. Горбовцов С. *Дебет- Кредит* від 26.05.2017 р. URL: <https://news.dtkk.ua/state/licenses/43727> (дата звернення: 03.02.2020 р.).

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

6. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями: Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. № 254-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 17. Ст. 128.

7. Про затвердження Інструкції з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей: Наказ Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Служби безпеки України 10.04.2017 р. № 208/302/381/204. *Офіційний вісник України*. 2017. № 45. Ст. 1414.

8. Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: Наказ першого заступника керівника антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) від 12 червня 2015 р. № 415ог. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS24781.html. (дата звернення: 01.02.2020 р.).

9. Про видавничу справу: Закон України від 5 червня 1997 р. № 318/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 32. Ст. 206.

10. Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина URL: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>. (дата звернення: 02.02.2020 р.).

11. Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2019 р. №1220. *Офіційний вісник України*. 2019. № 81. Ст. 2780.

12. Перелік книжкових видань, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини (станом на 11.02.2020). URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/system?art_id=142344&cat_id=142342. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

13. Про затвердження Порядку справляння митних платежів при ввезенні на митну територію України товарів громадянами: Наказ Міністерства фінансів України від 22.05.2012 р. № 581. *Офіційний вісник України*. 2012. № 56. Ст. 2268.

14. Лист першого заступника керівника апарату Верховної Ради України від 15 лютого 2017 р. № 20-05/у92 [Документ]. – Відповідь на запит від 09 лютого 2017 р. на 1 арк.

15. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа: Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 р. № 651. *Офіційний вісник України*. 2012. № 64. Ст. 2629.

References:

1. Pochepcov, G. (2018) Propagande ty ne skazhesh' do svidan'ja, propaganda ne proshhaetsja s toboj. *Zerkalo nedeli- The mirror of the week*, 49. URL: https://zn.ua/SOCIUM/propagande-ty-ne-skazhesh-do-svidanya-propaganda-ne-proschaetsya-s-toboy303711_.html [in Russian].

2. Obmezhenia na import knyh iz Rosii mozhe poznachytysia na istorichnii literaturi. *Derzhkomteledradio*. N. d. N. p. URL: <https://detector.media/infospace/article/124904/2017-04-07-obmezheniya-na-import-knyg-iz-rosii-mozhe-poznachitysya-na-istorichnii-literaturi-derzhkomteledradio/> [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo obmezhenia dostupu na ukraïnskyi rynok inozemnoi drukovanoi produktsii antyukraïnskoho zmistu: Zakon Ukrainy vid 8 hrudnia 2016 r. № 1780-VIII. (2017) *Ofitsiyni visnyk Ukrainy- Official Bulletin of Ukraine*, 4, art. 102. [in Ukrainian].

4. Horbovtsov, S. (2017) *Debet-Kredyt* vid 26.05.2017 r. N. p. URL: <https://news.dtkct.ua/state/licenses/43727> [in Ukrainian].

5. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovaniï terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy 15 kvitnia 2014 r. № 1207-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy-Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 26, art. 892. [in Ukrainian].

6. Pro vyznannia okremykh raioniv, mist, selyshch i sil Donetskoi ta Luhanskoi oblasti tymchasovo okupovanyimi terytoriiamy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17 bereznya 2015 r. № 254-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 17, art. 128. [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Instruksii z poshuku ta transportuvannia til (ostankiv) zahybylykh, pomerlykh (znyklykh bezvisty) pid chas provedennia antyterorystychnoi operatsii na terytorii Donetskoi ta Luhanskoi oblasti: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy, Sluzhby bezpeky Ukrainy

10.04.2017 r. № 208/302/381/204. *Oftsiiynyi visnyk Ukrainy- Official Bulletin of Ukraine*, 45, art. 1414. [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Tymchasovoho poriadku kontroliu za peremishchenniam osib, transportnykh zasobiv ta vantazhiv (tovariv) cherez liniuu zitskennia u mezhakh Donetskoï ta Luhanskoï oblasti: Nakaz pershoho zastupnyka kerivnyka antyterorystychnoho tsentru pry Sluzhbi bezpeky Ukrainy (kerivnyka antyterorystychnoi operatsii na terytorii Donetskoï ta Luhanskoï oblasti) vid 12 chervnia 2015 r. № 415oh. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS24781.html. [in Ukrainian].

9. Pro vydavnychu spravu: Zakon Ukrainy vid 5 chervnia 1997 r. № 318/97-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 32, art. 206. [in Ukrainian].

10. Protokol po itogam konsul'tacij Trehstoronnej kontaktnoj grupy otositel'no sovmetnykh shagov, napravlenykh na implementaciju Mirnogo plana Prezidenta Ukrainy P. Poroshenka I iniciativ Prezidenta Rossii V. Putina URL: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>. [in Ukrainian].

11. Vymohy do opublikovanoi monohrafii, shcho podaietsia na zdobuttia naukovykh stupeniv doktora i kandydata nauk: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 23 veresnia 2019 r. №1220. *Oftsiiynyi visnyk Ukrainy - Official Bulletin of Ukraine*, 81, art. 2780. [in Ukrainian].

12. Perelik knizhkovykh vidan', zmist yakikh spryamovanii na likvidatsiyu nezalezhnosti Ukraïni, propagandu nasil'stva, rozpaluvannya mizhetnichnoi, rasovoi, religiinoï vorozhnechi, vchinennya teroristichnykh aktiv, posyagannya na prava i svobodi lyudini (stanom na 11.02.2020). URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/system?art_id=142344&cat_id=142342. [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Poriadku spravliannia mytnykh platezhiv pry vvezenni na mytnu terytorii Ukrainy tovariv hromadianamy: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 22.05.2012 r. № 581. *Oftsiiynyi visnyk Ukrainy - Official Bulletin of Ukraine*, 56, art. 2268. [in Ukrainian].

14. Lyst pershoho zastupnyka kerivnyka aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 15 liutoho 2017 r. № 20-05/u92 [Dokument]. - Vidpovid na zapyt vid 09 liutoho 2017 r. na 1 ark. [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Poriadku zapovnennia mytnykh deklaratsii na blanku yedynoho administratyvnoho dokumenta: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.05.2012 r. № 651. *Oftsiiynyi visnyk Ukrainy- Official Bulletin of Ukraine*, 64, art. 2629. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.02.2020

Чвалюк А. Н.,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры специально-правовых
дисциплин Донецкого государственного
университета управления
(г. Мариуполь, Украина)

О ПЕРСПЕКТИВАХ ДАЛЬНЕЙШЕГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПОРЯДКА ВВОЗА В УКРАИНУ ПЕЧАТНОЙ ПРОДУКЦИИ И ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА ИХ АВТОРАМИ

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов ввоза на таможенную территорию Украины печатной продукции и культурных ценностей с целью свободного

обращения. Проведенный анализ показал, что существуют некоторые неурегулированные вопросы относительно субъектного перечня лиц, имеющих право подавать заявление на получение разрешения на ввоз печатной продукции. Также предложено пересмотреть порядок начисления пошлины на ввозимые культурные ценности, фактурную стоимость которых невозможно подтвердить счедами. Сформулированы предложения в действующее законодательство по унификации терминологии в базовых законах, определяющих статус оккупированных территорий и лиц, на них находящихся.

Ключевые слова: таможенная стоимость, пошлина, печатная продукция, культурные ценности, временно оккупированная территория.

Chvaliuk A.,
Candidate of Law,
Associate Professor of the Department
of the Special Legal Disciplines
Donetsk State University of Management
(Mariupol, Ukraine)

ON THE PROSPECTS OF FURTHER SETTLEMENT OF THE ORDER OF IMPORT TO UKRAINE OF PRINTED MATERIALS AND WORKS OF ART BY THEIR AUTHORS

The article deals with the problematic issues of import to the customs territory of Ukraine for free circulation of printed materials and cultural values. The analysis showed that there are relatively unsettled subjective list of persons entitled to apply for a permit to import printed materials. It is proposed to add to him the author (copyright holder for publication), as well as increase the number of copies of the printed output, which allowed to bring the citizens in your hand luggage or accompanying luggage without authorization, from 10 to 300 (subject to import their author and scientific direction of the printed products). Criticized government policy on levying tax results of its own intellectual work of the person who is the scientific achievements, and intended mainly for distribution to libraries and scientific talent. It is also proposed to revise the procedure for charging duties on imported cultural goods, the invoice value can not confirm the account. And thus contributes to the calculation of the customs value of imported works of art in a "manual mode" at the discretion of customs officials, which leads to abuse on their part and violation of the rights of declarants. According to the author of the article, the arisen situation in the sphere of assessing the customs value of works of art restricts their transboundary movement, thus violating human rights and freedoms.

Proposals in the current legislation on the standardization of terminology in the basic laws defining the status of the occupied territories, and the persons they are. In particular, it is proposed to carry some districts, cities, towns and villages in Donetsk and Lugansk regions on whose territory the public authorities temporarily exercise their powers and the airspace over these territories to the temporarily occupied territories.

Was suggested, subject to acceptance by the legislator, could solve many incidents. In particular, the uncontrolled import of publications outside the control of the territory Donetsk and Lugansk regions, which is established base for information warfare.

Keywords: customs value, duties, printed matter, cultural values, temporarily occupied territory.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.221-228
УДК 342.951: 364.3: 61 (477)

Я. М. Шатковський,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
e-mail: akt11@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0001-9205-9445>

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ КРОК ДО ПІДВИЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються питання запровадження обов'язкового медичного страхування у якості шляху підвищення доступності медичної допомоги. Акцентується увага на існуючих проблемах вітчизняної охорони здоров'я крізь призму її правового забезпечення. Критично сприймається рішення Конституційного Суду України, який зазначив про те, що право особи на медичне страхування, передбачене в статті 49 Конституції України, – це право на добровільне, а не обов'язкове медичне страхування. Зазначається про відмінності добровільного та обов'язкового медичного страхування.

Ключові слова: обов'язкове медичне страхування; доступність медичної допомоги; права пацієнтів, адміністративне право; медичне право.

Постановка проблеми. Наразі питання правового забезпечення медичної діяльності характеризуються підвищеною актуальністю. Причин тому є багато; вкажемо лише ключові із них: незадоволеність населення якістю та доступністю медичної допомоги; неможливість для частини населення за територіальною віддаленістю отримати медичну допомогу поряд із місцем проживання узагалі; законодавство про медичну діяльність не відповідає реаліям сьогодення; медична реформа носить «хронічний» характер і не призводить до покращенню стану справ у вітчизняній медицині; незапровадження обов'язкового медичного страхування; первинна ланка медичної допомоги, як найбільш наближена до людини, потребує суттєвого оновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні положення, присвячені правовому регулюванню медичної діяльності, медичному праву, запровадженню в Україні обов'язкового медичного страхування розглядалися у працях таких дослідників, як: В. О. Гагай, В. Ф. Москаленко, З. О. Надок, О. Г. Пелагеша, М. І. Пришляк, Л. О. Самілик, О. Л. Сіделковський, О. В. Солдатенко, Р. О. Стефанчук, В. Ю. Стеценко, С. Г. Стеценко, Т. О. Тихомирова, Г. М. Токарев, Д. М. Шатковська, Н. В. Шевчук та ін. Проте наразі в правовій науці недостатньо розробленими залишаються питання, присвячені запровадженню обов'язкового медичного страхування у якості кроку, спрямованого на підвищення доступності медичної допомоги.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є розкриття правових особливостей запровадження обов'язкового медичного страхування як публічно-правового кроку до підвищення доступності медичної допомоги в Україні.

Виклад основного матеріалу. На наше переконання, актуальність розгляду та дослідження ролі української медичної реформи в контексті реформи первинної

ланки медичної допомоги та підвищення доступності медичної допомоги пояснюється наступним: по-перше, за кращими світовими зразками організації надання медичної допомоги, до 70 % її обсягів надається саме на первинному рівні. Враховуючи, що метою реформи медичної галузі в Україні є наближення до кращих прикладів її функціонування у світі, постає питання про зростання обсягів первинної медичної допомоги у структурі медичної допомоги загалом; по-друге, цей вид медичної допомоги є максимально наближеним до пересічного громадянина. Житель сільської місцевості, який проживає за більш ніж сотню кілометрів до обласного центру, можливо, ніколи за своє життя і не користуватиметься послугами високоспеціалізованої медичної допомоги, проте він гарантовано в певні періоди свого життя звернеться за первинною медичною допомогою (сільський фельдшерсько-акушерський пункт, районна поліклініка тощо); по-третє, формально кажучи, у рамках нинішнього етапу медичної реформи, модернізується саме первинна ланка. За її результатами, автори планують запропонувати реформування інших сегментів організації медичної допомоги населенню; по-четверте, терміносполучення «кошти слідують за пацієнтом», яке раніше носило для вітчизняної медицини теоретичний зміст, наразі отримує чітке практичне наповнення: за кожного пацієнта надавач медичної допомоги отримає конкретні кошти від держави (у широкому розумінні), що реалізуватиметься через створений центральний орган виконавчої влади – Національну службу здоров'я України; і, насамкінець, по-п'яте, пацієнт отримає можливість реального вибору, адже саме він обиратиме ту лікувальну установу, того лікаря, який надаватиме йому первинну медичну допомогу, із можливістю їх заміни, якщо він вважатиме це за доцільне [1, с. 133].

Важливим чинником, який здатен покращити доступність медичної допомоги, є законодавче запровадження обов'язкового медичного страхування. Цей крок, який при збереженні безоплатності медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я здатен забезпечити новий організаційно-правовий та фінансовий характер взаємовідносин між різними суб'єктами, залученими до надання медичної допомоги. Неодмінною ознакою законодавчого запровадження обов'язкового медичного страхування мають стати консультації з громадськістю передусім шляхом проведення громадських обговорень, які «є важливою складовою прийняття більшості важливих для держави та суспільства рішень» [2, с. 38].

С. Г. Стеценко справедливо стверджує, що, говорячи про безоплатну медичну допомогу, ми маємо констатувати, що це надбання радянського періоду існування нашої держави. Не даючи політичних оцінок тому часові, маємо констатувати, що, за великим рахунком, багато в чому безоплатність при отриманні медичної допомоги відповідала дійсності. І в цьому сенсі до охорони здоров'я державою застосовувались схожі підходи, як і до культури, освіти, науки, соціального захисту населення. Такого роду стратегія була домінантою радянського способу організації народного господарства: у певних напрямках регулювання суспільного життя констатувалось суттєве відставання від провідних економічно розвинутих країн світу, натомість охорона здоров'я та інші соціальні зобов'язання держави були безоплатними та на відносно належному рівні [3, с. 42-43].

Поряд із безоплатним для людини характером надання медичної допомоги, що може потенційно бути забезпечене через запровадження обов'язкового медичного

страхування, важливо з позицій адміністративно-правового регулювання акцентувати увагу на формуванні єдиного медичного простору. Це теж важливий крок, який спрямований на покращення доступності медичної допомоги. Ми погоджуємося із О. Л. Сіделковським, який зазначає, що станом на сьогодні ми є свідками низки негативних соціально-правових явищ, які мають місце в Україні, зокрема: підвищення показників захворюваності, зниження тривалості та якості життя, зменшення чисельності населення нашої держави, складнощі в організаційно-правовому забезпеченні охорони здоров'я. Як видається, одним із важливих кроків, спрямованих на подолання цих негативних явищ, може стати створення та підтримка функціонування єдиного медичного простору [4, с. 176]. Запровадження обов'язкового медичного страхування також є вагомим кроком щодо подолання корупції в медичній сфері, у тому числі й шляхом залучення громадськості до цього процесу [5, с. 5-6].

Повертаючись до запровадження обов'язкового медичного страхування констатуємо, що основним механізмом його втілення в життя є адміністративно-правовий. Чому саме адміністративне право? На нашу думку, є ціла низка причин, котрі зумовлюють переважно адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері обов'язкового медичного страхування. Ключовими серед них можна вважати:

- переважно публічно-правові механізми регулювання обов'язкового медичного страхування, що пов'язані зі значним впливом держави на запровадження цього соціального за своєю природою виду страхування;

- взаємовідносини органів виконавчої влади з новоствореними структурами обов'язкового медичного страхування (фонди обов'язкового медичного страхування, страхові медичні компанії, лікувально-профілактичні заклади);

- контроль за функціонуванням системи обов'язкового медичного страхування щодо відповідності лікувальних закладів та страхових медичних організацій встановленим законодавством вимогам;

- побудову організаційних механізмів обов'язкового медичного страхування, зокрема процес узгодження тарифів на медичні послуги, процедури вибору страхової компанії, лікувального закладу, видачу страхових полісів;

- гарантії з боку держави щодо можливості для громадянина безоплатно отримати належної якості медичну допомогу.

Справедливості заради зазначимо, що чинна Конституція України в статті 49 передбачила медичне страхування. Основний закон держави так формулює це положення: Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [6]. Проте Конституційний Суд, у 2002 році розтлумачив це положення в такий спосіб, що «на підставі дослідження Конституційний Суд України вважає, що частина перша статті 49 Конституції України закріплює право кожного на медичне страхування, тобто не обов'язкове, а добровільне медичне страхування громадян [7]. Ми не можемо вважати таке рішення ідеальним. Багато фахівців стверджують, що воно задало неправильний формат парадигми конституційно-правового регулювання обов'язкового медичного страхування. С. Г. Стеценко наголошує на недоцільному векторі розвитку медичного страхування в Україні, який було спричинено вказаним рішенням єдиного органу конституційної юрисдикції. При першому наблизенні позиція КСУ стосовно того, що в статті 49 мова йде саме про добровільне медичне страхування, видається доцільною. Проте більш детальний аналіз дає підстави до певних сумнівів за рахунок наступного. Розуміння термінів

«обов'язковий» та «добровільний» свідчать про те, що перший із них носить імперативний характер, зобов'язує суб'єкта до вчинення певних дій, підкріплений засобами державного примусу та притягнення до відповідальності у разі невиконання даних дій; другий же, навпаки, диспозитивний, надає можливість вибору оптимальної моделі поведінки, підтримує «добру волю» суб'єкта. У контексті медичного страхування мова має йти не про особу, а про державу. Автори Основного закону держави, як видається, говорячи про медичне страхування, мали на увазі саме обов'язкове страхування (під ним ми розуміємо вид державного соціального медичного страхування, яке охоплює все чи переважну більшість населення країни). У розумінні обов'язку держави створити його й забезпечити обов'язковим медичним страхуванням кожного [8, с. 289-290].

Добровільне та обов'язкове медичне страхування є різними організаційно-правовими явищами. Держава при запровадженні обов'язкового медичного страхування зобов'язана буде створити спеціальну публічно-правову інституцію. Причому, Фонд обов'язкового медичного страхування чи делегувати функції представлення держави іншій державній інституції. Так, наприклад, М. Г. Телішевська та О. Б. Олексюк зазначають, що «створення окремого Фонду медичного страхування призведе до збільшення витрат у зв'язку з його організацією та дублювання ряду функцій, які нині покладено на Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Окрім того, потреби в медичному обслуговуванні та наданні допомоги з тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів для працюючих зазвичай взаємозв'язані» [9, с. 310-311].

Крім того, за справедливою думкою В. Ю. Стеценко, інститут добровільного медичного страхування передбачає добровільне рішення людини або роботодавця стосовно його співробітників про укладення договору медичного страхування з відповідною організацією та сплату страхових внесків. Даний вид медичного страхування забезпечує певний вибір лікувально-профілактичного закладу та лікаря, а також отримання якомога більш якісних, комфортних умов лікування. Добровільне медичне страхування є актуальним об'єктом юридичної науки, тому що за своєю правовою суттю є медичним страхуванням; певною мірою конкурує, доповнює, а іноді замінює обов'язкове медичне страхування; з позицій юридичного забезпечення держава неоднаково бере участь у добровільному страхуванні, порівняно з обов'язковим [10, с. 199-200].

Автору імпонує позиція А. Малагардіса та співавторів, котрі в межах виконання проекту Європейського Союзу «Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні» виокремлюють такі характерні ознаки проектів, орієнтованих на модель соціального страхування: солідарність фінансування (багатий платить за бідного); універсальна програма послуг для всіх застрахованих (справедливість); неконкурентна універсальна страхова система; відносно простий механізм управління. Своєю чергою, проекти, зорієнтовані на модель загальнообов'язкового цивільного страхування, характеризуються такими ознаками: регресивний характер фінансування (бідні платять відносно більше, ніж багаті); різні програми послуг залежно від суми страховки; створення конкурентних страхових ринків; складний механізм управління [11, с. 33].

Ситуація з покращенням моделі соціального страхування також може бути здійснена шляхом активного лобювання громадськими організаціями питання запровадження обов'язкового медичного страхування, яке б забезпечувало доступність медичної допомоги [12, с. 83-84]. Відтак слід погодитися з В. Л. Федоренком, що зміст інституту лобювання «полягає в легітимному впливі інститутів громадянського суспільства та бізнесових груп на органи державної влади з метою відстоювання власних законних інтересів під час прийняття нормативно-правових актів» [13, с. 206]. Можливість представити різного роду громадські інтереси під час запровадження обов'язкового медичного страхування є важливим соціокультурним фактором у формуванні системи стримувань і противаг в умовах побудови громадянського суспільства [14, с. 31-32].

Висновки. Отже, як видається, існує нагальна проблема України на сьогодні - організація належної системи охорони здоров'я громадян, яка б забезпечувала доступність медичної допомоги. Одним із елементів цього, беззаперечно, є законодавче запровадження обов'язкового медичного страхування. Саме такого, яке буде організаційно-правовим та фінансовим дороговказом для розвитку організації надання медичної допомоги. Ідеться про те, що від якісно функціонуючої медицини багато в чому залежить реалізація права громадянина на отримання медичної допомоги і, за необхідності, його захист. Проблематика забезпечення доступності медичної допомоги є питанням загальнодержавного значення. Від його належного розв'язання багато в чому залежатиме ставлення пересічного громадянина до сфери охорони здоров'я та держави загалом. Проведення медичної реформи передовсім залежить від її успіху в контексті доступності медичної допомоги, адже це - одна із головних характеристик медицини й охорони здоров'я загалом. Зволікати із запровадженням обов'язкового медичного страхування недоцільно. Наслідки нинішнього стану справ в охороні здоров'я буде непросто подолати.

Використані джерела:

1. Шатковський Я. М. Роль української медичної реформи в модернізації первинної ланки надання медичної допомоги. *Публічне право*. 2018. № 2. С. 132-137.
2. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові види громадських обговорень. *Вісник Луцького державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 4. С. 38-45.
3. Стеценко С. Г. Конституційна норма про безоплатність медичної допомоги в Україні: чи є необхідність внесення змін? *Публічне право*. 2015. № 3. С. 40-48.
4. Сіделковський О. Л. Адміністративно-правова сутність публічної політики у контексті формування єдиного медичного простору України. *Вісник Луцького державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 4. С. 175-182.
5. Нестерович В. Ф. Роль громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. *Вісник Луцького державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3. С. 5-13.
6. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 р. № 10-рп/2002 (справа про безоплатну медичну допомогу). *Офіційний вісник України*. 2002. № 23. Ст. 1132.
8. Стеценко С. Г. Конституційний Суд України як суб'єкт формування державної політики у сфері охорони здоров'я. *Право України*. 2013. № 5. С. 287-293.
9. Телішевська М. Г., Олексюк О. Б. Проблеми впровадження системи соціального медичного страхування в Україні. *Медичне право України: проблеми становлення та розвитку: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19-20 квітня 2007 р.)*. Львів, 2007. С. 308-311.

10. Стеценко В. Ю. Добровільне медичне страхування: правові засади регулювання. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 197-202.

11. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: досвід проекту ЄС «Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні» / Малагардіс А., Рудий В., Ліннакко Е. та ін.; Проект ЄС «Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні». [Посібник № 2. Вимоги до розробки стратегічного плану запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні]. К.: СПД Шмельков М. Ю., 2006. 72 с.

12. Нестерович В. Ф. Лобіювання як конституційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини та громадянина. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 83-93.

13. Федоренко В. Запровадження інституту лобіювання в Україні: законодавчі та державно-управлінські аспекти. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 1. С. 205-213.

14. Макушев П. В., Сибіряков С. О. Громадянська та правова культури як соціокультурний фактор у формуванні системи стримувань і противаг в умовах побудови громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2006. № 3. С. 31-37.

References:

1. Shatkovskiy, Ya. M. (2018) Rol ukrainkoï medychnoï reformy v modernizatsii pervynnoï lanky nadannia medychnoï dopomohy. *Publichne pravo – Public Law*, 2, 132-137. [in Ukrainian].

2. Nesterovych, V. F. (2018). Konstytutsiino-pravovi vydy hromadskykh obhovoren. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 4, 38-45. [in Ukrainian].

3. Stetsenko, S. G. (2015) Konstytutsiina norma pro bezoplatnist medychnoï dopomohy v Ukraini: chy ye neobkhdnist vnesennia zmin? *Publichne pravo – Public Law*, 3, 40-48. [in Ukrainian].

4. Sidelkovskiy, O. L. (2019) Administratyvno-pravova sutnist publichnoï polityky u konteksti formuvannia yedynoho medychnoho prostoru Ukrainy. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 4, 175-182. [in Ukrainian].

5. Nesterovych, V. F. (2016) Rol' hromads'kosti u formuvanni ta realizatsiyi derzhavnoï antykoruptsiynoi polityky v Ukraini. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs E. O. Didorenko*, 3, 5-13. [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141. [in Ukrainian].

7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 29 travnia 2002 r. № 10-rp/2002 (sprava pro bezoplatnu medychnu dopomohu). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. (2002) No 23. Art. 1132. [in Ukrainian].

8. Stetsenko, S. G. (2013) Konstytutsiyni Sud Ukrainy yak sub'iekt formuvannia derzhavnoi polityky u sferi okhorony zdorov'ia. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 5, 287-293. [in Ukrainian].

9. Telishevska, M. H., Oleksiuk, O. B. (2007) Problemy vprovadzhennia systemy sotsialnoho medychnoho strakhuvannia v Ukraini. *Medychne pravo Ukrainy: problemy stanovlennia ta rozvytku: materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf. (n. Lviv, 19–20 kvitnia 2007 r.) – Medical Law of Ukraine: Problems of Formation and Development: Materials I All-Ukrainian. Research Practice Conf. (Lviv, April 19-20, 2007)*. Lviv, 308–311. [in Ukrainian].

10. Stetsenko, V. Yu. (2015) Dobrovolne medychne strakhuvannia: pravovi zasady rehuivuvannia. *Publichne pravo – Public Law*, 1, 197-202. [in Ukrainian].

11. Reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini: dosvid proektu YeS «Finsuvannia ta upravlinnia u sferi okhorony zdorovia v Ukraini» (2006) Malahardis A., Rudyi V., Linnakko E. (Eds.) et al.; Proekt YeS «Finsuvannia ta upravlinnia u sferi okhorony zdorovia v

Україні». [Posibnyk № 2. Vymohy do rozrobky stratehichnoho planu zaprovadzhennia zahalno-oboviazkovoho derzhavnogo sotsialnoho medychnoho strakhuvannia v Ukraini]. Kyiv: SPD Shmelkov M.Yu. [in Ukrainian].

12. Nesterovych, V. F. (2010) Lobiyuvannya yak konstytutsiyno-pravovyy mekhanizm zakhystu prav i svobod lyudyny ta hromadyanyna. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Law Sciences of Ukraine*, 3, 83-93. [in Ukrainian].

13. Fedorenko, V. (2010) Zaprovadzhennya instytutu lobiyuvannya v Ukraini: zakonodavchi ta derzhavno-upravlins'ki aspekty. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 205-213. [in Ukrainian].

14. Makushev, P. V., Sybiryakov, S. O. (2006) Hromadyans'ka ta pravova kul'tury yak sotsiokul'turnyy faktor u formuvanni systemy strymuvan' i protyvah v umovakh pobudovy hromadyans'koho suspil'stva. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*, 3, 31-37. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.02.2020

Шатковский Я. Н.,
кандидат юридических наук,
старший научный сотрудник, докторант
Запорожского национального университета
(г. Запорожье, Украина)

ВВЕДЕНИЕ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ КАК ПУБЛИЧНО-ПРАВОВОЙ ШАГ К ПОВЫШЕНИЮ ДОСТУПНОСТИ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются вопросы внедрения обязательного медицинского страхования в качестве пути повышения доступности медицинской помощи. Акцентируется внимание на существующих проблемах отечественного здравоохранения сквозь призму ее правового обеспечения. Критически воспринимается решение Конституционного Суда Украины, который указал на то, что право лица на медицинское страхование, предусмотренное в статье 49 Конституции Украины, это право на добровольное, а не обязательное медицинское страхование. Отмечается о различиях добровольного и обязательного медицинского страхования.

Ключевые слова: обязательное медицинское страхование; доступность медицинской помощи; права пациентов, административное право; медицинское право.

Shatkovsky Ya.,
Candidate of law, Senior researcher,
Doctoral student at Zaporizhzhya
National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)

IMPLEMENTATION OF COMPULSORY MEDICAL INSURANCE AS A PUBLIC LEGAL STEP TO INCREASE THE AVAILABILITY

The article discusses the introduction of mandatory health insurance as a way to increase the availability of health care. Attention is paid to the existing problems of national healthcare through the prism of its legal support.

An important factor in improving the availability of health care is the legislative introduction of mandatory health insurance. This step, which, while maintaining free medical care in state and municipal health care facilities, is able to provide a new organizational and legal and financial nature of the relationship between the various entities involved in the provision of medical care.

The decision of the Constitutional Court of Ukraine, which stated that the right of a person to health insurance provided for in Article 49 of the Constitution of Ukraine, is a right to voluntary, not compulsory health insurance, is critical. The differences between voluntary and compulsory health insurance are noted.

There is an urgent problem in Ukraine today - the organization of a proper public health system that would ensure the availability of medical care. One element of this is undoubtedly the legislative introduction of compulsory health insurance. Insurance, which will be the legal and financial guideline for the development of a medical care organization. It is a matter of the fact that the realization of a citizen's right to receive medical care and, if necessary, his or her protection depends on the quality of functioning medicine. The issue of ensuring the availability of medical care is a matter of national importance. Its decision will largely depend on the attitude of the average citizen to the health sector and the state as a whole. The implementation of medical reform depends first and foremost on its success in the context of the availability of care. This is one of the main characteristics of medicine and health care in general. It is not advisable to have to deal with the introduction of compulsory health insurance. The consequences of the current state of health are difficult to overcome.

Keywords: compulsory health insurance; availability of medical care; patients' rights, administrative law; medical law.

Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI: 10.33766/2524-0323.89.229-249

УДК 343. 983

В. С. Бондар,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції України

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

(м. Северодонецьк, Україна)

e-mail: bondarlivd@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1552-4555>

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 9,00-ММ ПІСТОЛЕТА «GLOCK-17»

У статті наведені конструктивні особливості та характеристики 9,0-мм пістолета «Glock-17», проаналізовані результати експериментів, отримані під час проведення пострілів із даної моделі зброї та результати дослідження слідів на кулях та гільзах. Виокремлені деталі, які утворюють сліди на гільзах та кулях патронів, стріляних у даному пістолеті, та є такими, що дозволяють провести ідентифікацію.

На підставі експериментальної стрільби з 9,00-мм пістолетів «Glock-17», «Beretta 92FS» проведений порівняльний аналіз морфологічної картини слідів близького пострілу на визначених відстанях, виявлені певні закономірності, які дозволяють диференціювати певні групи слідів, що утворюються при стрільбі з 9,00-мм вогнепальної зброї досліджуваних моделей. Описано комплекс інформаційно значущих ознак, які слід виявляти і приймаати до уваги під час досліджень аналогічних пошкоджень у ході встановлення дистанції близького пострілу.

Ключові слова: балістичне дослідження слідів зброї, дистанція пострілу, перешкода, сліди пострілу, 9,00-мм пістолет «Glock-17».

Постановка проблеми. У практиці балістичних досліджень вогнепальної зброї, слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу достатньо часто об'єктом дослідження стає 9,0-мм пістолет «Glock-17».

У низці випадків перед експертом ставляться такі питання, котрі неможливо вирішити без інформації про матеріальну частину зброї та боеприпасів до неї, а також механізму утворення слідів, які залишаються зброєю на гільзах, кулях та перешкодах. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням або використанням вогнепальної зброї взагалі та даної її моделі зокрема, для встановлення обставин події перед експертом поряд із ідентифікаційними завданнями, ставиться також завдання встановлення дистанції пострілу, котра визначається відстанню від дульного зрізу ствола до перешкоди. У межах даного дослідження вирішується ще й питання визначення вогнепального характеру пошкодження, виду та моделі вогнепальної зброї, пострілом із якої утворено пошкодження на перешкоді.

Для традиційної стрілецької вогнепальної зброї різних видів та моделей

на сьогодні є достатні дані для вирішення зазначених завдань про морфологічні ознаки слідів близького пострілу на перешкодах, утворених із даних видів зброї.

Водночас, у спеціальній літературі практично відсутні детальні описання як конструктивних особливостей, так й ознак на граничних дистанціях виявлення слідів пострілу з 9,0-мм пістолета «Glock-17» та його модифікацій на небіологічних (тканинних) перешкодах, що обмежує можливості експерта при розв'язанні зазначених питань. Не маючи можливості провести достатню кількість експериментальних пострілів при визначенні дистанції близького пострілу та за відсутності довідкових даних, експерти відмовляються від вирішення питань по суті.

До нерозв'язаних дотепер проблем можливо віднести й ідентифікацію 9,00-мм пістолета «Glock-17» як зброї з полігональним нарізом ствола на стріляних кулях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий ряд робіт, у яких висвітлюються різні питання криміналістичного дослідження вогнепальної зброї та слідів її застосування. Зокрема, І. В. Виноградов згадує про можливість відкладення кіптяви на другому шарі перешкоди при пострілах з далекої відстані. С. Д. Кустанович та Ю. Г. Корухов [11, с. 312; 14, с. 140-196; 15] вказують на можливість відкладення кіптяви та пороху при пострілі з близької відстані на нижніх шарах багатошарового одягу. О. В. Мікляєва розглядала вплив властивостей ткани, відстаней між шарами та інших параметрів на відкладення продуктів пострілу на другому шарі перешкод [19]. І. В. Латішов виявив особливості відображення слідів пострілу на ткани за наявності між нею та зброєю проміжних перешкод, а також формування пошкоджень внутрішніх шарів при прострілі перешкод кулями зі суміщеним центром мас [3, с. 80-84]. Цикл робіт О. А. Погребного присвячений діагностичним дослідженням ручної вогнепальної зброї та виявленню ознак слідів близького пострілу з окремих її моделей [20, с. 194-199]. Шляхи розв'язання проблемних питань ідентифікації та діагностики вогнепальної зброї в різні роки пропонували А. Г. Андреев [2, с. 125-127; 3, с. 80-84], Д. Ю. Гамов, В. В. Гарманов, Б. М. Єрмоленко, А. В. Кокін [13], Ю. Г. Корухов, А. В. Коломійцев, А. В. Кофанов, С. А. Матвієнко [16, с. 108-111; 17, с. 290-300; 18, с. 497-506], В. А. Ручкін, В. О. Федоренко [22] та інші автори [1; 7-12; 18]. Предметом досліджень О. Н. Бардаченка, В. В. Гарманова, О. В. Коломійцева, А. В. Кофанова, О. С. Соколова, І. О. Чулкова та інших авторів були особливості криміналістичного дослідження балістичних характеристик окремих видів, систем, моделей та модифікацій вогнепальної зброї та бойових припасів до неї (9,0-мм пістолетів «Glock-17», «Glock-19», ГШ-18, Яригіна, ПМ, Beretta, 5,45-мм пістолета ПСМ, 5,6-мм пістолета МЦМ, «Форт-17», Jerico мод. 941, Jerico мод. 941 FB, зброї спеціального призначення тощо) [4, с. 167-172; 5, с. 34-38; 6; 11; 21-25].

Водночас не всі аспекти характеристики слідів близького пострілу вивчені з висвітленою повнотою. Пробіл у дослідженні утворюється в результаті появи нових моделей зброї та їх різновидів, використовуваних патронах тощо. Не викликає сумніву той факт, що поряд із певною подібністю морфологічної картини слідів близького пострілу, виявляються й певні відмінності, зумовлені,

наприклад, довжиною ствола використаної зброї.

Також слід виокремити проблему ефективності проведення автоматизованих перевірок за кулетеками та гільзотеками, котрі містять десятки та сотні тисяч однотипних об'єктів, що має сьогодні певні складнощі.

Формулювання цілей. На цих підставах автором були визначено мету статті, а саме: вивчити проблемні питання ідентифікації 9,0-мм пістолета «Glock-17» та визначити шляхи підвищення ефективності ідентифікації за слідами на кулях та гільзах; проаналізувати морфологічну картину слідів близького пострілу з досліджуваної зброї й виділити групи слідів близького пострілу, котрі мають прояв з метою визначення дистанції пострілу при проведенні пострілів з даної моделі вогнепальної зброї.

Виклад основного матеріалу. Першим пістолетом, створеним у 1980 році австрійською фірмою Glock GmbH, є пістолет Glock 17.

Новачією пістолета Glock 17 було виготовлення окремих деталей (рамки, спускового гачка та магазину) з високоміцного полімерного матеріалу. Саме він став базою створення всіх подальших моделей пістолетів Glock, котрі були прийняті на озброєння армій та органів правопорядку багатьох країн світу. Автоматика пістолетів базується на використанні енергії віддачі кожуха-затвора при короткому ході ствола. Поворотна пружина розташована під стволом. Запирання каналу ствола здійснюється при входженні прямокутного виступу ствола, розташованого над патронником, у вікно для викидання стріляних гільз кожуха-затвора. Зниження казенної частини ствола відбувається при взаємодії скосу нижнього приливу казенної частини ствола з виступом рамки.

Ударний механізм пістолетів Glock ударникового типу працює з попереднім, частковим взведенням ударника при відході кожуха-затвора назад та дозведенням при натисканні на спусковий гачок. Він не дозволяє після осічки повторно здійснити постріл, натиснувши на спусковий гачок. Прицільні пристрої є постійними, нерегульованими та позначені точками, що світяться. На моделі з покращеною купчастістю бою з подовженими стволами, як правило, встановлюються регульовані цілики.

Усі пістолети Glock мають інтегровану систему безпеки, яка складається з двох незалежно діючих автоматичних запобіжників, котрі вимикаються тільки при натиснутому спусковому гачку. Запобіжник спускового гачка розташовується на спусковому гачку, блокує його та не дозволяє рухатися назад. Вимикається тільки при сильному натисканні пальцем на спусковий гачок. Запобіжник ударника, розташовується в затворі та блокує ударник. Вимикається спеціальним виступом (товкачем) на спусковій тязі при натиснутому спусковому гачку [6, с. 21].

Залежно від розмірів, пістолети Glock поділяються на чотири типи: *стандартні* (Standard), *компактні* (Compact), *субкомпактні* (Subcompact), *субкомпактні зменшеної товщини* (Subcompact Slimline).

Пістолети Glock випускаються під патрони різних калібрів: 9x19 мм Парабелум, 40 S&W, 10 мм Auto, .357 SIG, .45 ACP, .380 ACP, .45 GAP.

Моделі пістолетів Glock та їх основні тактико-технічні характеристики наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Модель	Патрон	Довжина, мм	Довжина ствола, мм	Ємність магазину	Маса без магазину	Особливості
Glock 17	9x19 мм	204	114	17, 19, 24, 31, 33	625	базова модель
Glock 17C	9x19 мм	202	114	17, 19, 24, 31, 33	620	наявність компенсатора
Glock 17L	9x19 мм	242	153	17, 19, 24, 31, 33	675	подовжений ствол
Glock 18	9x19 мм	186 (233)	114 (149)	17, 19, 31, 33	625	перевідник режиму вогню
Glock 18C	9x19 мм	186	114	17, 19, 31, 33	625	наявність компенсатора
Glock 19	9x19 мм	187	102	15, 17, 19, 24, 31, 33	600	наявність антабки, колір «Coyote»
Glock 19C	9x19 мм	185	102	15, 17, 19, 24, 31, 33	600	наявність компенсатора
Glock 19X	9x19 мм	189	102	17, 19, 24, 31, 33	625	
Glock 20	10 мм Auto	205	117	15	780	
Glock 20C	10 мм Auto	205	117	15	780	наявність компенсатора
Glock 21	.45 ACP	205	117	13	745	
Glock 21C	.45 ACP	205	117	13	740	Наявність компенсатора
Glock 22	.40 S&W	204	114	15, 16, 22	645	
Glock 22C	.40 S&W	204	114	15, 16, 222	650	Наявність компенсатора
Glock 26	9x19 мм	165	87	10, 12, 15, 17, 19, 24, 31, 33	550	Субкомпактна модель
Glock 28	380 ACP	165	87	10, 12, 15, 17	530	Субкомпактна модель, автоматика основана на віддачі вільного затвору

Пістолети кожної з цих категорій мають різні цифрові позначення; водночас ряд моделей позначаються й буквами.

Пістолети з індексом «С» (Compensator), мають компенсатор, виконаний у вигляді отворів, направлених уверх і розташованих з інтервалами в дульній

частині ствола, та довгастого вирізу у верхній частині кожуха-затвора.

Індекс «FS» (Front Serrations) вказує на наявність додаткової насічки на бічних поверхнях у передній частині затвора для кращого утримання стрільцем при досиланні патрона в патронник.

Індексом «MOS» (Modular Optic System) позначається модульна оптична система, котра спрощує монтаж оптичних прицілів.

Індекс «S» (Slimmer) говорить про зменшену ширину затвора.

Усі моделі пістолетів Glock, призначені для стрільби одним зразком патрона, мають однакову довжину шагу нарізу. Довжина шагу нарізів пістолетів, призначених для стрільби патронами 9x19 мм, 40, 380 Auto, 10 мм Auto складає 250 мм, патронами .45 – 400 мм, патронами .357 SIG – 406 мм.

За період з 1980 року в пістолет «Glock-17» виробником були внесені певні зміни в зовнішній вигляд та функціональність даної моделі. Виходячи із внесених змін, пістолети класифікуються за «поколіннями» (модифікаціями).

Пістолети «Glock-17» першого покоління випускалися з 1982 по 1988 роки. Їх особливістю була рама з полімерного матеріалу, з текстурованою поверхнею, для більш міцного утримання в руці. У пістолеті використана гвинтова зворотна пружина з витками прямокутного перерізу. Пружина фіксується на власній напрямній.

Перехід до другого покоління був здійснений у 1988 році. На передню та задню поверхні руків'я стали наносити рифлення у вигляді невеликих виступів, котрі утворюють горизонтальні та вертикальні лінії, що підвищило надійність утримання пістолета в руці. Таке саме рифлення було нанесено й на передню поверхню спускової скоби (рис. 1).

Рис. 1. 9,00-мм пістолет «Glock-17» другого покоління у частково демонтованому вигляді.

Сьогодні випускаються пістолети «Glock-17» вже п'ятого покоління, у яких оновлена форма передніх граней затворів, котра виконана в конусному вигляді, руків'я зроблені без виймок під пальці, подовжений передній виступ магазину. У конструкцію пістолета було введено двобічну затворну затримку, дещо змінений спусковий механізм, порівняно з пістолетом «Glock-17» уже

четвертого покоління (тепер він працює за принципом стиснення, а не розтягнення, як раніше) 4 видалена ось блоку запирання. Стволи нового покоління мають оновлений профіль нарізів Glock Marksman Barrel (GMB). Затвор, рамка з руків'ям оброблені спеціальним покриттям «nPVD». На кожух-затвор пістолетів «Glock-17» п'ятого покоління наноситься маркування «Gen 5» [6, с. 24].

У 1988 році з'явився цільовий варіант пістолета «Glock-17» з подовженим стволом (153 мм), який отримав додатковий індекс L. Від базової моделі «Glock-17» він також відрізняється подовженим кожух-затвором, регульованим прицілом, збільшеною защіпкою магазина, а також спеціальним ударно-спусковим механізмом зі зниженням зусилля на спусковий гачок до 2 кг. Загальна довжина пістолета «Glock 17L» – 225 мм. Довжина ствола – 153 мм, маса без магазина – 0,670 кг.

Існує також модифікація пістолета «Glock-17», яка отримала назву «Glock-17C». Пістолет «Glock-17C» має компенсатор, виконаний у вигляді направлених уверх отворів, розташованих з інтервалами в дульній частині ствола, та довгастого вирізу у верхній частині кожуха-затвора.

Маркувальні позначення розташовуються на кожусі-затворі ліворуч, рамці знизу; та праворуч, – на казенній частині стволу; ліворуч, праворуч та знизу – на магазині.

Пістолети «Glock-17» четвертого покоління мають такі основні деталі, механізми та пристрої: стволу; рамку з руків'ям та спусковою скобою; кожух-затвор; ударно-спусковий, поворотний, викидний та запобіжний механізми; відбивач; затворну затримку; прицільні пристрої [5, с. 34-38; 6].

Правобічні нарізи пістолета мають гексагональний профіль з округленими бічними гранями, завдяки чому зменшується тертя та більш рівномірно розподіляється навантаження на ствол при проходженні через нього кулі. Оболонка кулі щільніше прилягає до стінок каналу ствола, підвищуючи обтюрацію. Канал ствола менше вкривається шаром відкладень при пострілі. Нарізи стволів пістолетів п'ятого покоління мають оновлений профіль Glock Marksman Barrel (GMB), котрі являють собою «гібрид» полігональних зі звичайними нарізами.

Найбільш важливими деталями, які утворюють сліди на гільзах та кулях патронів, стріляних у 9,00 мм пістолеті «Glock 17», та такими, що дозволяють провести групову та індивідуальну ідентифікацію є: а) бійок ударника; б) зацеп викидача; в) виступ відбивача; г) ребро кришки ствольної коробки; г) патронний упор (рис. 2); д) нарізи каналу стволу (рис. 4).

З метою отримання експериментальних гільз та куль для вивчення слідів від частин зброї здійснювалась експериментальна стрільба у волоконний кулеуловлювач. Гільзи та кулі, отримані під час експерименту, збирали та досліджували неозброєним оком, а також під мікроскопом «МБС-10» і порівняльним мікроскопом «МСК-1».

Розташування слідів на гільзі зумовлено конструктивними особливостями затвора.

Серед слідів, які утворюються на гільзах, стріляних із даного пістолета,

найбільш інформативними є сліди бойка ударника, країв отвору в чашці затвора під бійок ударника, відбивача, зачепа викидача (рис. 3). У результаті зниження казенної частини ствола у вертикальній площині, у верхній частині сліду бійка розташований слід ковзання бійка ударника, у нижній частині слід ковзання краю вікна в затворі під ударник. Слід бійка ударника розміром 0,8-0,9х1,3-1,4 мм. Слід країв каналу ударника розміром 1,5х3,0-3,5 мм. Кут між слідом виступу відбивача та зачепа викидача 210-215°. Положення сліду відбивача та кут між слідом відбивача та слідом викидача можуть варіюватись, тому перевірка їх за гільзотекою може ускладнюватися.

Сліди на частинах патронів, утворені іншими деталями зброї, виражені слабо та є малоінформативними.

Рис. 2. Збільшене зображення переднього зрізу чашки затвора пістолета «Glock-17» зі слідоутворюючими частинами.

Рис. 3. Сліди на гільзі патрону, стріляного з 9-мм пістолета «Glock-17»: 1 – відбивача; 2 – країв отвору в чашці затвора під бійок ударника зачепа викидача; 3 – бійка ударника; 4 – зачепа викидача.

Для оцінки придатності слідів на гільзах патронів проводився наступний експеримент. З завідомо справного пістолета «Glock-17» здійснено стрільбу патронами калібру 9х19 мм Luger/Parabellum, які мають масу кулі від 6 до 10,7 г, початкову швидкість від 300 до 450 м/с, дульну енергію – від 450 до 550-600 Дж.

Порівняльним дослідженням встановлено, що загальні ознаки – розмір сліду бійка та розташування його відносно центру капсуля – варіюються. Виявити стійкі, такі, що збігаються, особливості мікрорельєфу сліду бійка не є можливим через їх високу варіативність. Дані відмінності проілюстровані на рис. 4.

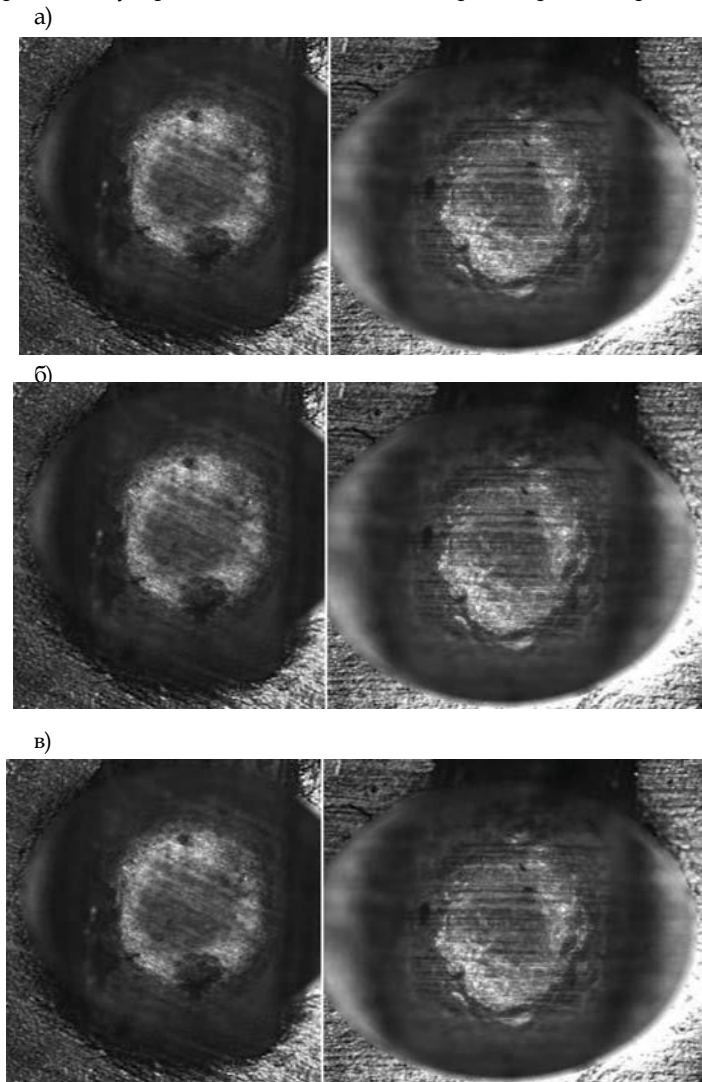

Рис. 4. Сліди бійка на гільзах, стріляних в пістолеті «Glock-17»: а – гільзи, стріляні по рахунку № 1 та № 3; б – гільзи, стріляні по рахунку № 4 та № 5; в – гільзи, стріляні по рахунку № 8 та № 9.

На зображеннях бачимо, що сліди бійка мають різний мікрорельєф, одиничні збіги ознак спостерігаються в гільзах, умовно позначених № 5 та № 9. Дані одиничні збіги не є достатніми для категоричного висновку. Експериментальні серії пострілів проводились неодноразово. У результаті було встановлено, що з десяти гільз в середньому зброя ідентифікується:

- за слідом бійка на 2-3 гільзах;
- за слідом відбивача на 2 гільзах;
- за слідом зачепа викидача на 3 гільзах;
- за слідом патронного упору – жодної.

Через те що магазини є змінними частинами зброї, для об'єктивності експерименту їх сліди не враховувались.

Попереднім висновком, на думку автора, можна вважати те, що в середньому з десяти стріляних гільз патронів 9x19 ефективна перевірка за електронною гільзотекою можлива на двох-трьох гільзах.

Крім того, експериментами встановлено, що певною варіативністю відрізняються інші сліди на гільзах, зокрема, кут між виступом відбивача та зацепом викидача варіюється від 139,37⁰ до 149,52⁰, отже, діапазон по кутовій відстані між центрами слідів відбивача та зачепа викидача варіюється в межах 10⁰ для одного екземпляра зброї. Наслідком цього є проблема формування електронної інформаційно-пошукової системи зброї, яка дозволяє за груповими ознаками зброї, що відобразилися в слідах, визначати модель зброї (рис. 5)

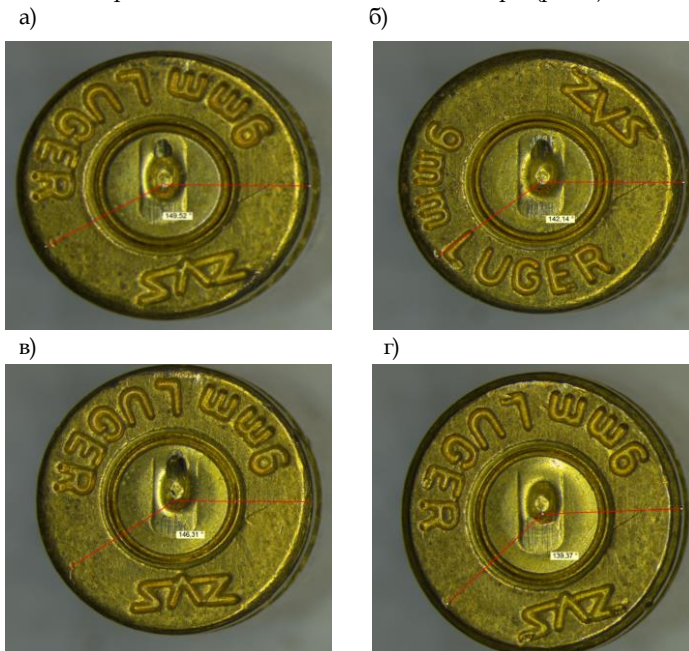

Рис. 5. Сліди на гільзах, стріляних в пістолеті «Glock-17» із зазначенням кута між центрами слідів виступу відбивача та зачепу викидача: а) 149,52°; б) 142,14°; в) 146,31°; г) 139,37°.

Задля розв'язання даної проблеми можливо запропонувати під час виробництва або при реєстрації зброї підприємствам-виробникам наносити на патронний упор (за діаметром капсуля) по колу мітку, яка б містила інформацію про номер та рік випуску зброї.

Механізм утворення та морфологія слідів на кулях, стріляних зі стволів із полігональними нарізами, мають певні особливості у порівнянні зі стволами традиційних профілів нарізів.

Зокрема, при входженні кулі в конус кульного входу і далі в нарізну частину, зміна форми кулі характеризує не втискуванням у поля нарізів, а деформацією вигину оболонки кулі. З причини особливої будови полігонального профілю нарізів основною опорною частиною геометрії каналу ствола є гребінь, що виступає, і прилегли до нього поверхні пов'язаних площин. Тому на ведучій частині стріляної кулі найбільш виражено й достатньо стійко відображуються сліди саме даних елементів. Не є різким й перехід від поступального до поступально-обертального руху кулі, що призводить до плавного переходу трас первинних слідів у вторинні. Через те чітко розрізнити первинні та вторинні сліди вкрай складно. Відсутність слідів холостої та бойової граней ускладнює вимірювання ширини слідів від гребнів каналу ствола та виключає цю ознаку з ряду загальних ознак каналу ствола на кулях (рис. 6).

Рис. 6. Ведуча частина кулі патрона 9x19 мм, стріляної з 9-мм пістолета «Glock 17».

Тому кут нахилу слід визначати як кут, що лежить між прямою, паралельною повздожній осі кулі, і прямою, паралельною нахилу вторинного сліду. Встановлюється середнє значення кута нахилу вторинних слідів, котре є найбільш близьким до істинного значення кута нахилу полів нарізів зброї. Отже, на підставі результатів проведених досліджень можна стверджувати, що кут нахилу вторинних слідів полів нарізів пістолета «Glock-17», з якого були вистріляні кулі, знаходиться в межах $6,5-7,0^\circ$, а ширина слідів полів нарізів знаходиться в діапазоні від 2,0 до 2,3 мм.

З метою визначення морфології близького пострілу, відмінностей та диференціації вогнепальної пошкодження було проведено експериментальне дослідження 9,00 пістолета «Clock-17» та 9,00 пістолета «Beretta 92FS».

Експериментальна стрільба проводилася з двох пістолетів «Clock-17» та «Beretta 92FS», у яких канали стволів зношені незначно патронами 9x19 мм

(9-мм «Luger») в мішені з білої тканини, закріпленої на деревно-волокнистій плиті в інтервалі дистанцій від 0 (впритул) до 160 см, обрані як середні «вузлові» значення під кутом 90° до поверхні мішені зброї. Було проведено по дві серії пострілів з кожного екземпляра зброї. На кожній мішені при кожній дистанції пострілу вимірювались два взаємно перпендикулярних параметри зон відкладення продуктів пострілу, а їх середнє арифметичне значення приймалося за усереднені розміри. Виявлення особливостей ознак близького пострілу здійснювалося візуальними методами.

Результати аналізу утворених слідів дозволили встановити закономірності, котрі наводяться нижче порівняно зі слідами, утвореними при стрільбі з пістолета «Beretta 92FS» (патронами 9x19 мм «Luger»).

Розриви ткани, які формуються газопороховим струменем та передкульним стовбуром повітря, утворюються при пострілах з пістолета «Clock-17» та дистанціях 0 см (впритул) до 1 см, з пістолета «Beretta 92FS» – на відстанях від 0 см (впритул) до 3 см.

При стрільбі з «Clock-17» на дистанціях від 0 см (впритул) до 1 см спостерігається значний дефект тканини розміром 30x25 мм (дистанція 0 см), 65x10 мм (дистанція 1 см). При пострілах з «Beretta 92FS» значний дефект тканини розміром до 81x32 мм спостерігається на відстанях до 3 см.

Термічна дія порохових газів та зерен пороху при стрільбі з «Clock-17» спостерігається на дистанціях до 1 см, з «Beretta 92FS» – до 3 см у вигляді слабо-виражених ділянок опалення поверхневого шару нитей утка та основи, переважно в зоні країв пошкодження.

Поясок обтирання при стрільбі з «Clock-17» починає спостерігатись із відстаней більше 10 см, з «Beretta 92FS» – на дистанціях більше 5 см.

Зерна пороху при стрільбі з пістолета «Clock-17» спостерігаються на відстанях від 0 см (впритул) до 130 см, з «Beretta 92FS» – на дистанціях до 150 см. Одиничні зерна пороху в окремих випадках можуть спостерігатись й на великих відстанях.

При аналізі морфології слідів на конкретних дистанціях було встановлено таке.

Особливості розривів тканини наведені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Особливості розривів тканини

Дистанція, см	«Clock-17»	«Beretta 92FS»
0 (впритул)	Овальний розрив розміром 25x30 мм	Овальний розрив розміром 10-20 мм
1 см	Лінійний розрив розмірами 10x65 мм	Хрестоподібний розрив з розмірами променів 35-40 мм від центру пошкодження
3 см	Відсутні	Хрестоподібний розрив з розмірами променів 10-30 від центру пошкодження

Кіптява пострілу з «Clock-17» з різним ступенем інтенсивності відкладається на дистанціях до 30 см, з «Beretta 92FS» до 20 см.

При стрільбі з пістолетів «Clock-17» та «Beretta 92FS» кіптява у вигляді двох

зон – центральної та периферійної – відкладається на дистанціях до 20 см. Особливості відкладення кіптяви пострілу з пістолетів наводяться в таблиці 3.

Таблиця 3.

Особливості відкладення кіптяви пострілу

Дистанція, см	Пістолет «Glock-17»	Пістолет Beretta 92FS
0 (впритул)	Відкладення виражене, проглядаються центральна та периферійна зони діаметром до 35 мм та до 55 мм відповідно. Відкладення кіптяви в центральній зоні інтенсивне, темно-сірого кольору, форма близька до ромбічної, у периферійній – світло-сірого кольору, хмарного характеру	Відкладення виражене, проглядаються центральна та периферійна зони, діаметром до 22 мм та до 31 мм відповідно. Відкладення кіптяви в центральній зоні інтенсивне, коричневого кольору, у периферійній – світло-сірого кольору
1 см	Відкладення виражене, форма близька до ромбічної, проглядаються центральна та периферійна зони, діаметром до 70 мм та до 145 мм відповідно. Відкладення кіптяви в центральній зоні інтенсивне, чорного та темно-сірого кольору, у периферійній – від сірого до світло-сірого кольору.	Відкладення виражене, форма ромбічна, проглядаються центральна та периферійна зони. Відкладення кіптяви в центральній зоні інтенсивне чорного кольору з розмірами променів 90x60 мм
3 см	Відкладення виражене, форми близька до округлої, проглядаються центральна та периферійна зони, діаметром до 75 мм та до 150 мм відповідно. Відкладення кіптяви в центральній зоні чорного та темно-сірого кольору, у периферійній – від сірого до світло-сірого кольору, острівкового та хмарного характеру. У центральній зоні спостерігається відкладення кіптяви у вигляді окремих радіальних променів	Відкладення виражене, форма близька до округлої, проглядаються центральна та периферійна зони. Відкладення кіптяви в центральній зоні інтенсивне, чорного кольору, діаметром до 120 см. Периферійна зона світло-сірого кольору, хмарного характеру, межі не проглядаються. На зовнішній межі центральної зони спостерігається відкладення кіптяви у вигляді дуг.
10 см	Відкладення виражене, проглядаються центральна та периферійні зони, межі не поділені. Відкладення кіптяви в центральній зоні сірого та світло-сірого кольору, у периферійній – світло-сірого кольору хмарного та острівкового характеру.	Відкладення виражене, форма близька до овальної. Центральна та периферійні зони проглядаються в окремих випадках. Відкладення кіптяви сірого кольору. У відкладенні кіптяви проглядається рисунок у вигляді овалу
15 см	Відкладення слабковиражене, світло-сірого кольору, хмарного та острівкового характеру. Межі між центральною та периферійними зонами не визначаються	Відкладення світло-сірого кольору, форма відкладення близька до овальної. Центральна та периферійна зони не поділені.

20 см	Відкладення слабковиражене, світло-сірого кольору, хмарного та острівкового характеру.	Відкладення світло-сірого кольору, форма близька до овальної, хмарного характеру. Центральна та периферійна зони не поділені.
30 см	Відкладення вкрай слабковиражене, світло-сірого кольору, острівкового характеру	Відкладення вкрай слабковиражене світло-сірого кольору хмарного характеру
40 см	Відкладення вкрай слабковиражене спостерігається в окремих випадках	Відкладення вкрай слабковиражене світло-сірого кольору острівкового характеру
50 см	Не спостерігається	Не спостерігається

Зерна пороху при стрільбі з пістолета «Сlock-17» відкладаються у вигляді розрідженого осипу на відстані від 3 до 60 см. Спостерігаються такі розміри зон відкладення зерен пороху на дистанціях: 3 – 15 см – до 55 мм, 20 – 25 см – до 80 мм, 30 см – до 85 мм, 40 см – до 120 мм, 50 – 60 см – до 130 мм. На відстанях від 60 см до 100 см на перешкодах відкладаються одиничні зерна пороху.

Під час вивчення мішеней, утворених при стрільбі з пістолета «Beretta 92FS», встановлено, що розріджений осип зерен пороху спостерігається на дистанції від 10 до 50 см. При цьому найбільший діаметр осипу зерен пороху має місце на відстанях 10–20 см – до 85 мм; 40 см – до 110 мм, 50 – 60 см – до 145 мм. На дистанціях від 70 до 100 см на перешкодах спостерігаються одиничні зерна пороху.

Відмінності характеристик близького пострілу на перешкодах, утворені при проведенні пострілів з порівнюваних моделей зброї проілюстровані також на рис. 7–11.

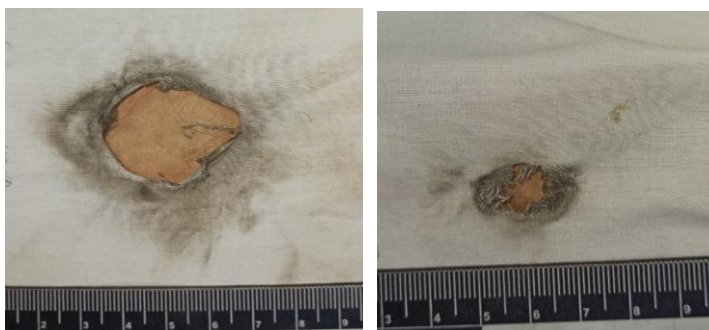

Рис. 7. Сліди пострілу при стрільбі з дистанції 0 см з пістолета «Глок-17» (ліворуч) та пістолета Beretta 92FS (праворуч)

Рис. 8. Сліди пострілу при стрільбі з дистанції 1 см з пістолета «Глок-17» (ліворуч) та пістолета Beretta 92FS (праворуч)

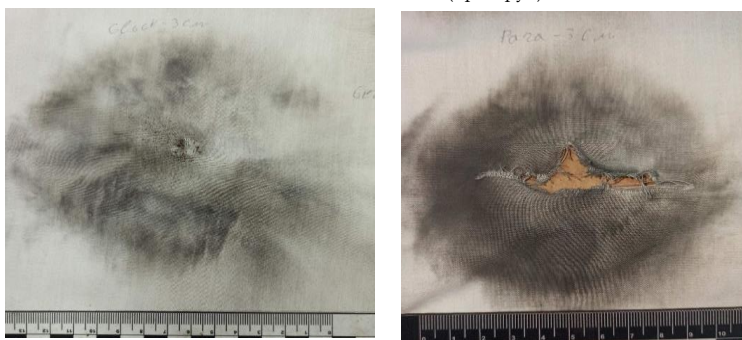

Рис. 9. Сліди пострілу при стрільбі з дистанції 3 см з пістолета «Глок-17» (ліворуч) та пістолета Beretta 92FS (праворуч)

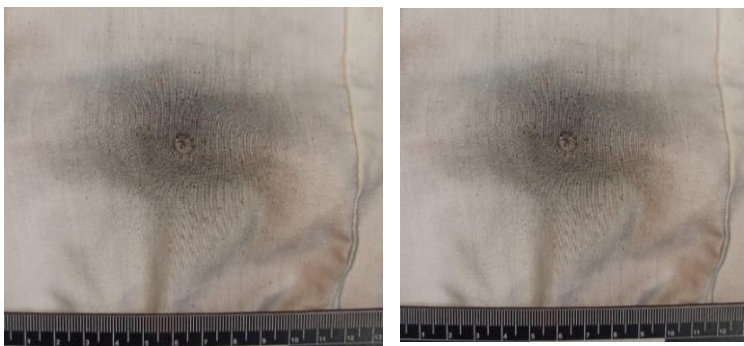

Рис. 10. Сліди пострілу при стрільбі з дистанції 10 см з пістолета «Глок-17» (ліворуч) та пістолета Beretta 92FS (праворуч)

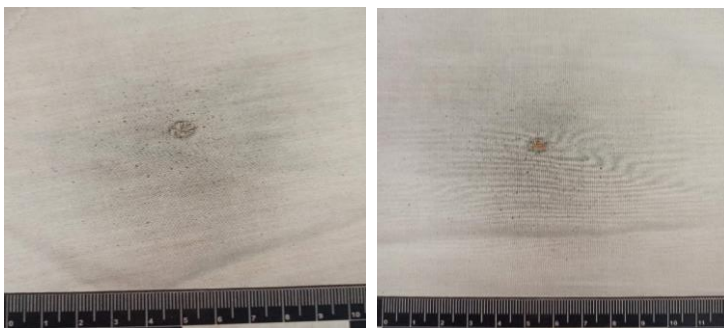

Рис. 11. Сліди пострілу при стрільбі з дистанції 15 см з пістолета «Глок-17» (ліворуч) та пістолета Beretta 92FS (праворуч)

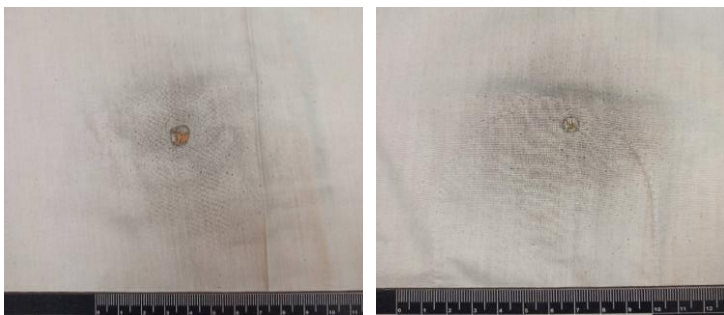

Рис. 12. Сліди пострілу при стрільбі з дистанції 20 см з пістолета «Глок-17» (ліворуч) та пістолета Beretta 92FS (праворуч)

Результати аналізу експериментальних даних дозволили зробити наступні висновки.

1. Відкладення кіптяви зі специфічною топографією, наприклад, променево або копчення хмарного характеру, зустрічаються тільки при пострілах з певних дистанцій. Використання цих ознак у процесі вирішення задачі про дистанцію пострілу підвищує достовірність висновків. Крім того, характер ознак дозволяє застосовувати їх для оперативного визначення дистанції пострілу на місці події.

2. Ознаки променевої та хмарної топографії копчення, інтенсивність відкладення, мають свої особливості в різних моделях зброї та можуть бути використані для їх визначення. У 9,00-мм пістолета «Glock-17» частіше зустрічається променево та хмарна форма копчення, а промені мають радіальну форму.

3. У відкладенні зерен пороху, а також розмірі відкладень не прослідковуються статистично значущі закономірності, котрі дозволяють надійно диференціювати дистанції пострілу.

Висновки. Використання отриманих результатів в експертній практиці,

на думку автора, дозволить правильно спланувати експерименти при вирішенні питання вогнепального характеру пошкоджень та відстані пострілу, а також обмежити коло моделей короткоствольної вогнепальної зброї, пострілами з яких могли бути завдані пошкодження на об'єктах, поданих на дослідження.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що при проведенні пострілів з 9,0-мм пістолета «Glock-17» утворюється сукупність ознак, котра дозволяє проводити криміналістичне дослідження та розв'язувати ідентифікаційні завдання – за слідами на кулях і гільзах й діагностичні – за слідами в області пошкоджень.

Використані джерела:

1. Аванесов В. Г. Проблемы идентификации огнестрельного оружия. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право.* Том 12. 2012. № 3. С. 65-67.
2. Андреев А. Г., Гринченко С. В., Латышов И. А. Актуальные вопросы идентификации огнестрельного оружия с полигональными нарезками канала ствола. *Анализ практики производства судебных экспертиз. Сборник статей.* Москва, 2005. С. 125-127.
3. Андреев А. Г., Латышов И. В. Некоторые вопросы криминалистической оценки огнестрельных повреждений, образованных пулями со смещенным центром тяжести. *Вестник ВА МВД РФ.* 2009. № 2 (9). С. 80-84.
4. Бардаченко А. Н., Харламова О. А. 9,0-мм пистолет «Глок-17» как объект криминалистического исследования. *Вестник МосУ МВД РФ.* 2018. № 3. С. 167-172.
5. Бардаченко А. Н., Чулков И. А., Бережнёв Г. В. Особенности судебно-баллистического исследования материальной части пистолетов Glock. *Теория и практика судебной экспертизы: международный опыт, проблемы, перспективы: сборник научных трудов II Международного форума.* М.: МосУ МВД РФ им. В. Я. Кикотя, 2019. С. 34-38.
6. Бардаченко А. Н., Чулков И. А. Стрелковое огнестрельное оружие и его следы на пулях, гильзах и преградах: пистолеты «Глок»: справочное пособие. Волгоград: ВА МВД РФ, 2019. 146 с.
7. Бондар В. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення проведення судово-балістичних експертиз. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. Київський НДІСЕ.* 2017. Вип. 62. С. 280-289.
8. Бондар В. С. Шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення проведення судово-балістичних експертиз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція.* 2015. № 14. Т. 2. С. 110-113.
9. Бондар В. С., Пец Д. М. Криміналістичне дослідження карабіну мистивського «Howa 1500 Nogue Score». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2019. № 1 (85). С. 228-234.
10. Бондарь В. С. Общеметодические проблемы криминалистического исследования огнестрельного оружия и следов его применения. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право.* Том 14. 2014. № 1-2. С. 234-238.
11. Виноголадов И. В. Возможность отложения порохового нагара у входного отверстия при выстрелах из винтовки с дальнего расстояния. *Труды военно-медицинской академии им. С. М. Кирова;* т. 53. II. 1952. С. 312.
12. Гринченко С. В., Латышов И. В. Особенности механизма образования и морфология следов на пулях, выстреленных из современных образцов огнестрельного

оружия с полигональными нарезками канала ствола. *Актуальные вопросы судебных инженерных экспертиз*. Иркутск, 2006. С. 24-27.

13. Кокин А. В., Ярмак К. В. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза: учебник. М.: МосУ МВД РФ имени В. Я. Кикотя, 2018. 354 с.

14. Корухов Ю. Г. Исследование входного отверстия при выстреле из малокалиберного оружия. *Теория и практика судебной экспертизы*. Т. 1 (11). 1964. С. 140-196.

15. Кустанович С. Д. Судебная баллистика. М., 1956. 408 с.

16. Матвієнко С. А. Про помилки у проведенні ідентифікаційних судово-балістичних досліджень нарізної вогнепальної зброї. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування: Сб. мат. наук.-практ. конф.* 2019. Т. 1. С. 108-111.

17. Матвієнко С. А. Про проблемні питання ідентифікаційних судово-балістичних досліджень. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 3 (87). С. 290-300.

18. Матвієнко С. А. Щодо проблемних питань проведення судово-балістичної експертизи з ідентифікації мисливської нарізної зброї на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 497-506.

19. Микляева О. В. Криминалистическая экспертиза следов и обстоятельств выстрела. Москва: БСЭ, 2009. 276с.

20. Погребной А. А. Характеристика следов близкого выстрела из 5,6-мм пистолета МЦМ на четырехслойных тканевых мишенях двух типов. *Вестник МосУ МВД РФ*. 2013. № 6. С. 194-199.

21. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів: навч. практич. посіб. / Б. І. Бараненко, В. С. Бондар, О. В. Бочковий, М. В. Кривонос та ін.; за заг. ред. В. М. Комарницького. *Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Східнодонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*, 2019. 800 с.

22. Федоренко В. А. Актуальные проблемы судебной баллистики. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2011. 208 с.

23. John Song, Theodore V. Vorburgera, Wei Chua, James Yenb, Johannes A. Soonsa, Daniel B. Otta, Nien Fan Zhangb. Estimating error rates for firearm evidence identifications in forensic science. *Forensic Science International*. 2018. (284). V. 15-32.

24. Lepik D., Vasiliev V. Comparison of injuries caused by the pistols Tokarev, Makarov and Glock 19 at firing distances of 10, 15 and 25 cm. *Forensic Sci. Int.* 2005. Vol. 151. P. 1-10.

25. Lepik D., Vasiliev V., Reisenbuk H., Pöldsam Ü. Comparison of injuries caused by the pistols Tokarev, Makarov and Glock 19 at firing distances of 25, 50, 75 and 100 cm. *Forensic Sci. Int.* 2008. Vol. 177. P. 1-10.

References:

1. Avanesov, V. G. (2012) Problemy identifikacii ognestrelnogo oruzhiya. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya Ekonomika. Upravlenie. Pravo- News of the Saratov University. New episode. Series Economics. Control. Right*. Vol. 12, 3, 65-67. [in Russian].

2. Andreev, A. G., Grinchenko, S. V., Latyshov, I. A. (2005) Aktualnye voprosy identifikacii ognestrelnogo oruzhiya s poligonalnymi narezami kanala stvola. *Analiz praktiki proizvodstva sudebnyh ekspertiz. Sbornik statej - Analysis of the practice of the production of forensic examinations. Digest of articles*. Moskva, 125-127. [in Russian].

3. Andreev, A. G., Latyshov, I. V. (2009) Nekotorye voprosy kriminalisticheskoy ocenki ognestrelnyh povrezhdenij, obrazovannyh pulyami so smeshennym centrom tyazhesti. *Vestnik VA MVD RF - Bulletin of the Interior Ministry*, 2 (9), 80-84. [in Russian].

4. Bardachenko, A. N., Harlamova, O. A. (2018) 9,0-mm pistolet «Glok-17» kak obekt kriminalisticheskogo issledovaniya. *Vestnik MosU MVD-RF MosU Ministry of Internal Affairs Bulletin*, 3, 167-172. [in Russian].
5. Bardachenko, A. N., Chulkov, I. A., Berezhnyov, G. V. (2019) Osobennosti sudebno-ballisticheskogo issledovaniya materialnoy chasti pistoletov Glock. *Teoriya i praktika sudebnoy ekspertizy: mezhdunarodnyy opyt, problemy, perspektivy: sbornik nauchnykh trudov II Mezhdunarodnogo foruma - Theory and practice of forensics: international experience, problems, prospects: a collection of scientific papers of the II International Forum*. Moskva: MosU MVD RF im. V. Ya. Kikotya, 34-38. [in Russian].
6. Bardachenko, A. N., Chulkov, I. A. (2019) Strelkovoe ognestrelnoe oruzhie i ego sledy na pulyah, gilzah i pregradah: pistolety «Glok»: spravocnoe posobie. Volgograd: VA MVD RF. [in Russian].
7. Bondar, V. S. (2017) Informatsiino-analitychne zabezpechennia provedennia sudovo-balistychnykh ekspertyz. *Kryminalistyka i sudova ekspertyz: mizhvidom. nauk-metod. zb. Kyivskiy NDISE, issue 62*, 280-289. [in Ukrainian].
8. Bondar, V. S. (2015) Shliakhy optymizatsii informatsiino-analitychnoho zabezpechennia provedennia sudovo-balistychnykh ekspertyz. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Ser. Yurysprudentsiia - Scientific Bulletin of the International Humanities University. Avg. Jurisprudence*, 14, vol. 2, 110-113. [in Ukrainian].
9. Bondar, V. S., Pets, D. M. (2019) Kryminalistychnе doslidzhennia karabinu myslыvskoho «Howa 1500 Hogue Scope». *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka - Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 1 (85), 228-234. [in Ukrainian].
10. Bondar, V. S. (2014) Obshemetodicheskie problemy kriminalisticheskogo issledovaniya ognestrelnogo oruzhiya i sledov ego primeneniya. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya Ekonomika. Upravlenie. Pravo-Saratov University News. New series. The Economy Series. Management. Right*, Vol. 14, 1-2, 234-238. [in Russian].
11. Vinogradov, I. V. (1952) Vozmozhnost otlozheniya porohovogo nagara u vhodnogo otverstiya pry vystrelah iz vintovki s dalnego rasstoyaniya. *Trudy voenno-meditsinskoj akademii im. S. M. Kirova - Proceedings of the Military Medical Academy. S. M. Kirova; vol. 53. II*, 312. [in Russian].
12. Grinchenko, S. V., Latyshov, I. V. (2006) Osobennosti mehanizma obrazovaniya i morfologiya sledov na pulyah, vystrelennykh iz sovremennykh obrazcov ognestrelnogo oruzhiya s polygonalnymi narezami kanala stvola. *Aktualnye voprosy sudebnykh inzhenernykh ekspertiz - Topical issues of forensic engineering expertise*. Irkutsk, 24-27. [in Russian].
13. Kokin, A. V., Yarmak, K. V. (2018) Sudebnaya ballistika i sudebno-ballisticheskaya ekspertiza: uchebnik. Moskva: MosU MVD RF imeni V. Ya. Kikotya. [in Russian].
14. Korukhov, Yu. H. (1964) Yssledovaniye vkhodnogo otverstiya pry vystrele yz malokalybrennogo oruzhiya. *Teoriya y praktika sudebnoy ekspertizy - Theory and practice of forensics. Vol. 1 (11)*, 140-196. [in Russian].
15. Kustanovych, S. D. (1956) Sudebnaia ballistyka. Moskva. [in Russian].
16. Matvienko, S. A. (2019) Pro pomylky u provedenni identyfikatsiinykh sudovobalistychnykh doslidzhen nariznoi vohnepalnoi zbroi. *Protsesualne ta tekhniko-kryminalistychnе zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia: Sh. mat. nauk.-prakt. konf. - The process and technical-criminal protection of pre-trial detention: Sat. mat. science.-practical. conf. Vol. 1*, 108-111. [in Ukrainian].
17. Matvienko, S. A. Pro problemni pytannia identyfikatsiinykh sudovo-balistychnykh doslidzhen. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni*

E. O. Didorenka - *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka-Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenka*, 3 (87), 290-300. [in Ukrainian].

18. Matviienko S. A. (2015) Shchodo problemnykh pytan provedennia sudovobalistychnoi ekspertyzy z identyfikatsii myslyvskoi nariznoi zbroi na stadii dosudovoho rozsliduvannia. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav -The process and technical-criminal protection of pre-trial detention: Sat. mat. science.-practical. conf.*, 1, 497-506. [in Ukrainian].

19. Mykhaeva, O. V. (2009) *Krymynalystycheskaia ekspertyza sledov y obstoiatelstv vystrela*. Moskva: BSE. [in Russian].

20. Pohrebnoi, A. A. (2013) Kharakterystyka sledov blyzkoho vystrela yz 5,6-mm pistoleta MTsM na chetyrekhsloinykh tkanevykh mysheniakh dvukh typov. *Vestnyk MosU MVD RF- Bulletin of the Interior Ministry*, 6, 194-199. [in Ukrainian].

21. Rozsliduvannia zlochyv, shcho vchyniautsia u sferi obihu vohnepalnoi zbroi ta boieprypasiv: navch. prakt. posib. (2019) B. I. Baranenko, V. S. Bondar, O. V. Bochkovi, M. V. Kryvonos (Eds.) at el.; V. M. Komamytskiy (Ed.). *Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka. Sievierodnetsk: LDUVS im. E. O. Didorenka-Lugan. holding University of Internal reference im. E.O. Didorenka. Severodonetsk: LDUVS im. E. O. Didorenka*. [in Ukrainian].

22. Fedorenko, V. A. (2011) Aktualnyie problemy sudebnoi ballistyky. *Mockva: Yzdatelstvo «Iurlytynform»*. [in Russian].

23. John Song, Theodore V. Vorburgera, Wei Chua, James Yenb, Johannes A. Soonsa, Daniel B. Otta, Nien Fan Zhangb. (2018) Estimating error rates for firearm evidence identifications in forensic science. *Forensic Science International*. (284). Vol. 15-32. [in English].

24. Lepik, D., Vasiliev, V. (2005) Comparison of injuries caused by the pistols Tokarev, Makarov and Glock 19 at firing distances of 10, 15 and 25 cm. *Forensic Sci. Int. Vol. 151, 1-10*. [in English].

25. Lepik, D., Vasiliev, V., Reisenbuk, H., Pöldsam, Ü. (2008) Comparison of injuries caused by the pistols Tokarev, Makarov and Glock 19 at firing distances of 25, 50, 75 and 100 cm. *Forensic Sci. Int. Vol. 177, 1-10*. [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.02.2020

Бондарь В. С.,

кандидат юридических наук, доцент,
декан факультета подготовки специалистов
для подразделений Национальной полиции Украины
Луганского государственного университета
внутренних дел имени Э. А. Дидоренко
(г. Северодонецк, Украина)

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ 9,00-ММ ПИСТОЛЕТА «GLOCK-17»

В статье приведены конструктивные особенности и характеристики 9,0-мм пистолета «Glock-17», проанализированы результаты экспериментов, полученные во время проведения выстрелов из данной модели оружия и результаты исследования следов на пулях и гильзах. Выделены детали, образующие следы на гильзах и пулях патронов, отстрелянных из данного пистолета, позволяющие провести идентификацию.

На основе экспериментальной стрельбы из 9,00-мм пистолетов «Glock-17», «Beretta 92FS» проведён сравнительный анализ морфологической картины следов близкого выстрела на определённых дистанциях, выявлены некоторые закономерности, позволяющие дифференцировать определённые группы следов, образующиеся при стрельбе из 9,00-мм огнестрельного оружия исследуемых моделей. Описан комплекс информационно значимых признаков, которые следует выявлять и принимать во внимание во время исследований аналогичных повреждений в ходе установления дистанции близкого выстрела.

Ключевые слова: баллистическое исследование следов оружия, дистанция выстрела, преграда, следы выстрела, 9,00-мм пистолет «Glock-17».

Bondar V.,

Candidate of Law, Associate Professor
Dean of the Faculty of specialist training
for subdivisions National Police
Luhansk State University
Internal Affairs named after E. O. Didorenko
(Sievierodonetsk, Ukraine)

FORENSIC INVESTIGATION OF THE 9,0-MM PISTOL «GLOCK-17»

9,00-mm pistol Glock-17 automatics operate according to the scheme with a short barrel stroke and locking by means of a projection on the barrel, which enters the shutter window for sleeve extraction. The trunk is reduced by a tidal flow made under the barrel.

There are six right polygonal threads in the barrel. The barrel locking mechanism is a barrel that swings in a vertical plane. Locking is carried out by a rectangular projection located above the chamber, which enters the output window of the shutter. The distortion of the breech barrel for its opening and locking is carried out by the interaction of the tide under the barrel with a steel insert in the frame of the gun. Trigger mechanism of Safe Action of the shock type, with preliminary cocking of the spring and its extension at the moment of pressing the trigger.

The frame of the gun is made of high-impact plastic with steel inserts - guides for the bolt, as well as a metal plate for marking weapons. Non-automatic (manual) fuses have no gun. At the same time, it is equipped with a system of automatic fuses, which includes a fuse on the trigger (which blocks its movement when pressed incorrectly), blocking the strikers with the trigger unlocked and blocking from the failure of the striker from whispering with strong blows. Today, there are seven fourth- and fifth-generation Glock-17 models called Gen 4 and Gen 5.

The most important details that make up the marks on the sleeves and bullets of a cartridge fired with a 9.00 mm Glock 17 pistol and such that allow group and individual identification are: a) striker strikes; b) hit the pickup; c) the performance of the reflector; d) the edge of the lid of the receiver; e) cartridge stop; e) grooves of the trunk.

The article presents the design features and characteristics of the 9.0 mm Glock-17 pistol, analyzes the experimental results obtained during the firing of this model of weapon and the results of the study of traces on bullets and cartridges. Details have been highlighted that form traces on the cartridges and bullets of cartridges fired from this gun, allowing identification.

Based on the experimental shooting of 9.00mm Glock-17, Beretta 92FS pistols, a comparative analysis of the morphological picture of the traces of a close shot at certain distances was carried out, some patterns were revealed that made it possible to differentiate certain groups

of traces formed when shooting from 9.00-mm firearms of the investigated models. A complex of informationally significant features is described that should be identified and taken into account during studies of similar injuries in establishing the distance of a close shot.

Among the traces formed on the sleeves fired from this gun, the most informative are the traces of the striker striker, the edges of the hole in the cup under the striker striker, the reflector, the hook ejector. The high pressure inside the sleeve causes the hull to swell in the socket under the striker bores, so on the two sides at 12 and 6 o'clock dial, additional dynamic traces from the tip of the bout, which is reflected in the form of tracks and formed by the rocking of the barrel, about the trace of the fight plane.

Keywords: ballistic investigation of traces of weapons, distance of a shot, obstacle, traces of a shot, 9.00 mm Glock-17 pistol.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.249-258
УДК 343.98

А. В. Коваленко,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: new4or@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0003-3665-0147>

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

Статтю присвячено формуванню криміналістичної класифікації злочинів проти журналістів. Досліджено особливості кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів. Злочини проти журналістів класифіковано та згруповано за криміналістично значущими ознаками. Запропоновано класифікувати досліджувані посягання за способом впливу на потерпілого, за метою вчинення посягання та за ступенем суспільної небезпечності з виділенням в окрему категорію складів, які перейдуть до категорії кримінальних проступків. Встановлено, що найбільш близькими за криміналістичними ознаками є посягання на життя та здоров'я журналістів.

Ключові слова: журналіст, професійна журналістська діяльність, злочини проти журналістів, криміналістична класифікація.

Постановка проблеми. Журналісти, як професійні носії конституційних прав на свободу слова, на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації, часто зазнають посягань та утисків у зв'язку зі своєю діяльністю. Відповідальність за такі діяння передбачена рядом статей Кримінального кодексу України. Означені злочини, маючи низку спільних ознак, усе ж різняться за іншими ознаками, що мають значення для розробки методичних рекомендацій щодо їх розслідування, та потребують класифікації та групування за такими ознаками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання криміналістичної класифікації злочинів у своїх роботах висвітлювали Р. С. Белкін, В. К. Гавло,

А. Ю. Головін, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, В. О. Образцов, В. Л. Синчук, Р. Л. Степанюк, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, А. В. Шмонін та інші науковці. Утім, злочини проти журналістів у наковій літературі ще не були класифіковані за криміналістично значущими ознаками. Тому, керуючись загальними підходами, що були розроблені вищезгаданими вченими, ми спробуємо здійснити таку класифікацію.

Формулювання цілей. Метою статті є формування криміналістичної класифікації злочинів проти журналістів та визначення перспектив розробки методичного забезпечення розслідування таких посягань.

Виклад основного матеріалу. На жаль, сьогодні журналістику можна віднести до переліку небезпечних професій. Незалежну оцінку кількості порушень свободи слова та посягань на журналістів в Україні здійснює недержавна громадська організація «Інститут масової інформації» (ІМІ). У 2019 році в Україні (крім тимчасово окупованих територій) ІМІ зафіксував 243 прояви порушень свободи слова, із них 172 випадки стосувалися фізичної агресії проти журналістів. Для порівняння, у 2018 році Інститутом було обліковано 235 випадків порушень, у 2017 році – 276 випадків, у 2016 році – 264 випадки, у 2015 році – 310 випадків [1], що вказує на відсутність позитивної динаміки в питаннях боротьби із злочинами проти журналістів. До категорії «порушення свободи слова» ІМІ включає перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, обмеження журналістам доступу до публічної інформації, погрози журналістам, напади й побиття журналістів, убивства журналістів, кібератаки на журналістів та ЗМІ. Відтак можна зробити висновок, що правопорушення проти журналістів та їх професійної діяльності для нашої країни є перманентною системною проблемою, яка потребує комплексних заходів для її вирішення.

Задля забезпечення кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів до Кримінального кодексу України було внесено низку статей, які передбачають кримінальну відповідальність за подібні діяння. Утім, не всі перелічені ІМІ правопорушення передбачені законом України про кримінальну відповідальність, а деякі з передбачених, не містять вказівок на спеціального потерпілого – журналіста (як-то кібератаки на журналістів та ЗМІ, які мають кваліфікуватися за загальними нормами як злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електровз'язку). Наявні в КК України склади злочинів проти журналістів є різними за своєю природою суспільно небезпечними діяннями. Вони мають спільний основний безпосередній об'єкт (охоронюваний законом суспільні відносини щодо здійснення професійної журналістської діяльності), проте додаткові безпосередні об'єкти таких злочинів суттєво відрізняються та виступають об'єктами конкретного впливу злочинця на журналіста з метою перешкодити його діяльності.

Різні об'єкти передбачають різні способи та засоби впливу, різні дії злочинця з підготовки та приховування злочину, а відтак і різні підходи до розслідування названих злочинів. Така варіативність не заважає законодавцю помістити окремі склади злочинів проти журналістів до одного розділу КК України, проте створює певні складнощі в формулюванні єдиних підходів до розслідування даних посягань. Як слушно зазначив В. Л. Синчук, відсутність стрункого, логічно завершеного опису класифікаційних побудов об'єктів дослідження значно стримує розвиток криміналістики, негативно позначається на якості її розробок та ефективності впровадження наукових результатів у практику [2, с. 140].

Тому, з метою розробки ефективних методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів проти журналістів, усі передбачені КК України склади даної категорії мають бути класифіковані та згруповані за криміналістично значущими ознаками.

О. О. Дудоров визначає класифікацію злочинів як їх поділ на певні групи відповідно того чи іншого критерію [3, с. 93]. У залежності від обраного критерію, результатом такого поділу стане кримінально-правова, криміналістична, кримінально-процесуальна, кримінологічна класифікація тощо. Для потреб побудови відповідних методик розслідування, злочини проти журналістів доцільно класифікувати та згрупувати, виходячи з критеріїв, які мають суттєве значення для їх криміналістичного дослідження, тобто здійснити їх криміналістичну класифікацію.

На думку А. Ю. Головіна, унаслідок класифікаційних досліджень формується найбільш повна й розгалужена система криміналістичних понять і термінів, які характеризують злочин як об'єкт криміналістичного пізнання, створюється база для подальших наукових досліджень злочинів окремих видів, подання їх результатів із використанням єдиної системної, понятійно-термінологічної основи, розробки практичних рекомендацій щодо їх розслідування [4, с. 33]. Така класифікація відіграє важливу роль для розробки методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів, сприяє їх конкретизації та практичній спрямованості.

Можна погодитися з С. О. Книженко в тому, що вибір підстав класифікації злочинів залежить від цілей, що ставляться перед нею [5, с. 115]. У залежності від сфери застосування, завданнями криміналістичної класифікації злочинів виступають: а) упорядкування великої кількості складів злочинів у рамках єдиної методики розслідування високого ступеня узагальнення; б) виокремлення групи схожих за криміналістичними ознаками складів злочину для побудови методики розслідування нижчого ступеня узагальнення. У першому випадку автор методики ставить за мету відсортувати й поділити злочинні діяння на підгрупи за криміналістично значущими ознаками та найбільш ефективно розробити загальні рекомендації з розслідування відповідних підгруп злочинів. У другій ситуації автор методики обирає склади злочинів, що є достатньо близькими за криміналістично значущими ознаками для розроблення спільних для них конкретних рекомендацій із розслідування.

Причому, у рамках методики розслідування високого ступеня узагальнення та, відповідно, низького рівня конкретизації розробляються класифікаційні й теоретичні підвалини для більш вузьких, конкретизованих методик. Так, наприклад, Р. Л. Степанюк у рамках загальної міжродової методики розслідування злочинів у бюджетній сфері України пропонує їх криміналістичну класифікацію та джерела й принципи побудови окремих вузьких методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері [6].

Однак в деяких випадках такий шлях побудови методик розслідування злочинів (від узагальнених до вузьких) є недоступним. Зокрема, злочини проти журналістів ще не стали предметом дослідження криміналістичних методик високого ступеня узагальнення. Відтак метою криміналістичної класифікації таких злочинів ми вбачаємо їх диференціацію та виокремлення найбільш схожих за криміналістичними ознаками складів для побудови конкретизованих окремих методик їх розслідування.

У Кримінальному кодексі України залежно від родового об'єкта виокремлені групи злочинів, об'єднані у відповідні розділи Особливої частини, усередині яких за безпосереднім об'єктом розрізняються окремі види злочинів, склади яких передбачені

однією статтею або частиною статті. Це один із основних критеріїв кримінально-правової класифікації. Криміналістична ж класифікація базується на кримінально-правовій, але також враховує ознаки, які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме: на його організацію та планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих (розшукових) дій і заходів щодо їх розв'язання [7, с. 365].

Відтак для побудови криміналістичної класифікації досліджуваних злочинів у першу чергу потрібно звернути увагу на кримінально-правову класифікацію таких посягань. Злочини проти журналістів (статті 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України) є окремою групою суспільно небезпечних діянь, карність яких було встановлено Законом України № 421-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 року [8]. Підставою їх об'єднання в окрему категорію злочинів є спільність деяких елементів кримінально-правової характеристики перелічених складів: 1) основним безпосереднім об'єктом злочинів проти журналістів виступають суспільні відносини, що забезпечують нормальну законну професійну журналістську діяльність; 2) спеціальний потерпілий – журналіст та або його близький родич чи член сім'ї; 3) спеціальний мотив злочинця – зв'язок вчинення злочину зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності [9, с. 106] (крім ст. 349¹, де законодавцем сформульовано спеціальну мету – спонукання журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь якої дії як умови звільнення заручника).

Менш суттєвою з точки зору кримінально-правової кваліфікації, але істотною з точки зору криміналістичної є різниця в додаткових безпосередніх об'єктах перелічених складів. Так у ч. 1 ст. 345¹ КК України обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом злочину виступає психічне, а у ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України – фізичне здоров'я журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 347¹ КК України – майно журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 348¹ КК України – життя журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 349¹ КК України – воля зазначених потерпілих [10, с.10].

Названі посягання отримали об'єднувальну назву «злочини проти журналістів» та були включені до Розділу XV КК України. Аналізуючи дані склади, слід також звернути увагу на зауваження С. Я. Лихової, яка відзначила, що ч. 2 та ч. 3 ст. 345¹ містять два основні склади злочину в структурі однієї статті КК України [11, с. 273], що можна вважати недоліком у їх розміщенні.

Окрім перелічених злочинів, Кримінальним кодексом України також передбачено відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – ст. 171, яку розміщено в іншому розділі Кодексу (Розділ V. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина). Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 171 КК України, Є. О. Гладкова та Р. С. Вергіцький називають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують свободу професійної діяльності журналістів [10, с. 7]. Крім того, спеціальною нормою (за ознакою суб'єкта злочину та способу перешкоджання) відносно ст. 171 КК України можна вважати ч. 2 ст. 375 КК України, яка передбачає відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста.

З огляду на схожість формувань безпосередніх об'єктів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та злочинів проти журналістів, рішення законодавця розмістити названі склади в різних розділах КК України видається сумнівним. Спільними для всіх названих злочинів є і загальні ознаки особи потерпілого та професійної журналістської діяльності, у зв'язку з якою вчиняється злочин, що видається суттєвим із криміналістичної точки зору.

Тому, не вдаючись до більш глибокого кримінально-правового аналізу, склади злочинів, передбачені ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹ та 349¹ КК України умовно віднесемо до категорії «Злочини проти журналістів» для потреб криміналістичної класифікації.

Прояви журналістської діяльності можуть викликати різну суспільно небезпечну реакцію злочинця: перешкоджання професійній діяльності журналістів, знищення майна, погроза, насильство або посягання на життя журналіста, його близького родича чи члена сім'ї. Відтак, видається за можливе поділити злочини проти журналістів за способом впливу на потерпілого:

- а) злочини пов'язані з насильством:
 - психологічне насильство (ч. 1 ст. 345¹);
 - фізичне насильство (ч. 2, 3 ст. 345¹, ст. 348¹);
- б) обмеження волі журналіста (ст. 349¹);
- в) знищення майна потерпілого (ст. 347¹);
- г) інші способи впливу (ст. 171).

Криміналістичне значення такого поділу полягає в можливості групування злочинів за схожими способами вчинення, а відтак і близькою слідовою картиною, що є суттєвим для формування криміналістичних характеристик відповідних груп посягань.

Спільною для всіх злочинів проти журналістів ознакою є обов'язковий зв'язок вчиненого діяння із професійною діяльністю журналіста. Утім, різною може бути мета впливу злочинця на потерпілого, а відповідно, і способи і засоби незаконного впливу на нього. За таким критерієм злочини проти журналістів можна поділити на вчинені з метою: а) перешкоджання здійсненню професійної діяльності журналіста; б) спонукання журналіста до здійснення журналістської діяльності у якомусь напрямку; в) помсти журналісту за вже здійснену професійну журналістську діяльність.

У випадках, коли злочинець ставить за мету спонукати журналіста до здійснення журналістської діяльності у якомусь напрямку, ним обирається спосіб вчинення злочину, який не обмежує можливість потерпілого здійснювати свою діяльність, а результатом, як правило, стають погрози, побої, легкі тілесні ушкодження чи знищення майна. Коли злочинець ставить за мету перешкодити професійній діяльності журналіста, він обирає способи вчинення злочину, результатом застосування яких є безпосереднє обмеження чи нівелювання можливості потерпілого здійснювати свою професійну діяльність (заподіяння ушкоджень, що приводять до втрати працездатності, убивство). Якщо ж мета пов'язана з помстою журналісту за здійснення його професійної діяльності, способи вчинення злочину продиктовані бажанням злочинця завдати потерпілому страждань.

Злочини проти журналістів також доцільно диференціювати за ступенем їх суспільної небезпечності (тяжкості). Особливого значення дана класифікація набуває в ключі гармонізації кримінально-правового та кримінального процесуального законодавства, у результаті якої частина з найменш суспільно небезпечних передбачених

чинним КК України злочинів перейде до категорії «кримінальні проступки» та буде розслідуватися за спеціальною процедурою, яка потребує окремої уваги вчених-криміналістів.

Після набуття чинності КПК України 2012 року до Верховної Ради України було подано декілька проектів законів про внесення змін до КК України щодо введення інституту кримінальних проступків [12; 13], проте вони були відкликані ще до внесення до кримінального закону злочинів проти журналістів. Лише 22 листопада 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [14], який змінює підходи до класифікації кримінальних правопорушень та який мав набрати чинності 01.01.2020, але пізніше був відкладений до 01.07.2020 року.

Чинна на момент здійснення даного дослідження редакція Кримінального кодексу України поділяє склади на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Серед злочинів проти журналістів, відповідно до ст. 12 КК України, злочинами невеликої тяжкості є діяння, передбачені ст. 171, та ч. 1 ст. 347¹; злочинами середньої тяжкості – ч. 1, 2 ст. 345¹; особливо тяжкими злочинами – ч. 3 ст. 345¹, ч. 2 ст. 347¹, ст. 348¹ та ст. 349¹.

Відповідно до новел Закону № 2617-VIII, кримінальним проступком має вважатися передбачене Кримінальним Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Таким чином, ст. 171 та ч. 1 ст. 347¹ КК України будуть віднесені до категорії кримінальних проступків, діяння, передбачені названими статтями, будуть розслідуватися за спрощеною процедурою дізнання, а відповідні склади мають бути виділені в окрему категорію з точки зору криміналістичної класифікації злочинів проти журналістів. Криміналістична значущість виокремлення такої групи продиктована специфікою процедури та строків досудового розслідування кримінальних проступків, які також підлягають врахуванню під час розробки відповідних криміналістичних рекомендацій.

Серед розглянутих складів, злочини, які посягають на життя та здоров'я журналістів, мають найбільше спільного, окрім додаткового безпосереднього об'єкту злочину, а саме суспільних відносин, що забезпечують здоров'я, безпеку, недоторканність, волю потерпілих, вони мають низку сукупних криміналістичних ознак. Такими ознаками є схожі способи вчинення посягань (здійснення насильницьких дій щодо потерпілого), обстановка злочину, характерні ознаки особи злочинця насильницького типу, та ознаки, пов'язані з мотивом вчинення ним злочину. Подібність перелічених ознак дозволяє розробити уніфіковані рекомендації з виявлення та розслідування таких злочинів.

Окреслена теза стала одним із основних аргументів на користь розробки єдиної методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів [15]: умисного заповдіння побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; умисного заповдіння тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України) та вбивства або замаху на вбивство (ст. 348¹ КК України) журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї.

Запропонована конфігурація виявилася найбільш придатною для дослідження з метою розробки окремої міжвидової методики розслідування злочинів. Проте, у даному випадку, за межами методики лишилися інші кримінально-карані діяння, які пов'язані з особою журналіста та його професійною діяльністю, а саме – погроза щодо журналіста (ч. 1 ст. 345¹ КК України), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹ КК України), захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹ КК України), перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України), перешкоджання суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (ч. 2 ст. 375 КК України). Тож актуальним лишається питання методологічного забезпечення розслідування перелічених злочинів, а також теоретичні аспекти запобігання та протидії іншим правопорушенням, що пов'язані з обмеженням свободи слова.

Відтак актуальними напрямками наукових досліджень є розроблення на базі запропонованої класифікації окремих методик розслідування інших злочинів проти журналістів та свободи слова, так само як і розроблення єдиного комплексу рекомендацій щодо розслідування злочинів проти журналістів і впровадження більш глобальних рекомендацій із запобігання та протидії широкому спектру правопорушень, пов'язаних із обмеженням свободи слова. В умовах відсутності таких наукових праць можемо рекомендувати практикам та науковцям екстраполювати окремі положення існуючої методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів на суміжні правопорушення та використовувати їх при розслідуванні відповідних злочинів та в подальших наукових розробках.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що криміналістична класифікація злочинів є однією з необхідних засад розробки методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів проти журналістів. Така класифікація базується на кримінально правовій та полягає у виокремленні та групуванні відповідних злочинів за криміналістично значущими ознаками. Запропоновано класифікувати досліджувані посягання таким чином: 1) за способом впливу на потерпілого (злочини пов'язані з фізичним чи психологічним насильством, обмеження волі журналіста, знищення його майна та інші способи впливу); 2) за метою вчинення посягання (перешкоджання здійсненню професійної діяльності журналіста, спонукання журналіста до здійснення журналістської діяльності у якомусь напрямку, помста журналісту за вже здійснену професійну журналістську діяльність); 3) за ступенем суспільної небезпечності, з виділенням в окрему категорію складів, які перейдуть до категорії кримінальних проступків. Найбільш близькими за криміналістичними ознаками є посягання на життя та здоров'я журналістів, а саме: умисне заподіяння побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України) та вбивство або замах на вбивство (ст. 348¹ КК України) журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї.

Використані джерела:

1. Барометр свободи слова / Інститут масової інформації. URL: [https:// imi. org. ua/ monitorings/ barometr-svobody-slova/](https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova/)
2. Синчук В. Криміналістична класифікація вбивств. *Вісник Академії правових наук*. 2003. №1. С. 140-147.

3. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 84-102.

4. Головин А. Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2013, Вып. 2. Ч. II. С. 31-40.

5. Книженко С. О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя. *Право і безпека*. 2013. №. 1. С. 113-118.

6. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.

7. Журавель В. А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / *Вибрані твори*. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. С. 364-370.

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [Електронний ресурс] / *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2015 р., URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/421-19>.

9. Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і Безпека*. 2016. № 1. С. 103-108.

10. Гладкова Є. О. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації. Харків, Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 68 с.

11. Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення структурності кримінального закону. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотвірчій та правозастосовній діяльності*. Харків: Право. 2015. С. 270-274.

12. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 10146 від 03.03.2012. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733

13. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 1202 від 08.01.2013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення судового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>

15. Коваленко А. В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: монографія. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 268 с.

References:

1. Barometr svobody slova. *Instytut masovoi informatsii- Institute of Mass Media*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova> [in Ukrainian].

2. Synchuk, V. (2003) Kryminalistychna klasyfikatsiia vbyvstv. *Visnyk Akademii pravovykh nauk – Bulletin of the Academy of Legal Sciences*, 1, 140-147 [in Ukrainian].

3. Dudorov, O. (2013) Poniattia zlochyynu. *Klasyfikatsiia zlochyyniv. Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy – Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 1 (1), 84-102. [in Ukrainian].

4. Golovin, A. (2013) Bazovye kriminalisticheskie klassifikatsii prestupleniy. *Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Jekonomicheskie i juridicheskie nauki – Bulletin of Tula State University. Economics and Law*, 2 (2), 31-40. [in Russian].

5. Knyzhenko, S. (2013) Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyyniv proty pravosuddia. *Pravo i bezpeka – Law and security*, 1, 113-118. [in Ukrainian].

6. Stepaniuk, R. (2012) Teoretychni zasady metodyky rozsliduvannia zlochyyniv, vchynenykh u biudzhethnii sferi Ukrainy. *Doctor's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

7. Zhuravel, V. (2016) Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyntiv: zasady formuvannia ta mekhanizm zastosuvannia. *Vybrani tvory- Selected works*. Kharkiv: «Apostil», 364-370. [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia harantii zakonnoi profesiinoi diialnosti zhurnalistiv». *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/421-19>. [in Ukrainian].

9. Kovalenko, A. (2016) Obstavyny, shcho pidliahaiut z'iasuvanniu pid chas rozsliduvannia posiahan na zhyttia ta zdorov'ia zhurnalistiv. *Pravo i Bezpeka – Law and security*, 1, 103-108. [in Ukrainian].

10. Hladkova, Ye. (2016) Kryminalno-pravovy analiz zlochyntnykh posiahan na svobodu slova ta pereshkodzhannia profesiinii diialnosti zhurnalistiv: naukovy-metodychni rekomendatsii. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnykh sprav. [in Ukrainian].

11. Lykhova, S. (2015). Kryminalizatsiia suspilno nebezpechnykh diian proty zhurnalistiv yak pryklad porushennia struktumnosti kryminalnoho zakonu. *Problemy nauky kryminalnoho prava ta yikh vyrisnennia u zakonotvorchii ta pravozastosovni diialnosti- Problems of the science of criminal law and their solution in law-making and law-enforcement activities*. Kharkiv: Pravo, 270-274. [in Ukrainian].

12. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vvedennia instytutu kryminalnykh prostupkiv № 10146 vid 03.03.2012. N. p. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733 [in Ukrainian].

13. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vvedennia instytutu kryminalnykh prostupkiv № 1202 vid 08.01.2013. N. p. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306 [in Ukrainian].

14. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen. Zakon Ukrainy vid 22.11.2018 № 2617-VIII. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> [in Ukrainian].

15. Kovalenko, A. (2018). Rozsliduvannia posiahan na zhyttia ta zdorov'ia zhurnalistiv: monohrafiia. Sievierodonetsk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2020

Коваленко А. В.,

кандидат юридических наук,

старший преподаватель кафедры

государственно-правовых дисциплин

Луганского государственного университета

внутренних дел имени Э. А. Дидоренко

(г. Северодонецк, Украина)

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЖУРНАЛИСТОВ

Статья посвящена формированию криминалистической классификации преступлений против журналистов. Исследованы особенности уголовно-правовой охраны профессиональной деятельности журналистов. Преступления против журналистов классифицированы и сгруппированы по криминалистически значимым признакам. Предложено классифицировать исследуемые посягательства в зависимости от способа воздействия на потерпевшего, от цели совершения посягательства и от степени общественной опасности преступления,

с выделением в отдельную категорию составов, которые перейдут в категорию уголовных проступков. Установлено, что наиболее близкими по криминалистическим признакам являются посягательства на жизнь и здоровье журналистов.

Ключевые слова: журналист, профессиональная журналистская деятельность, преступления против журналистов, криминалистическая классификация.

Kovalenko A.,
Ph.D in Law,
Senior Lecturer of Department
of State-Law disciplines,
Luhansk State University of Internal
Affairs named after E. O. Didorenko
(Sievierodonetsk, Ukraine)

FORENSIC CLASSIFICATION OF CRIMES AGAINST JOURNALISTS

The article is devoted to the formation of forensic classification of crimes against journalists. The peculiarities of the criminal law protection of journalists' professional activity are investigated. The crimes committed against journalists in the Criminal Code of Ukraine are diverse by their nature socially dangerous acts. They have a common main direct object (protected by law public relations in the field of professional journalistic activity), but the additional direct objects of such crimes are significantly different, and they are objects of specific influence of the offender on the journalist in order to prevent his activity. Different objects involve different ways and means of influence, different actions of the criminal to prepare and conceal the crime, and therefore different approaches to the investigation of these crimes. This creates some difficulties in formulating a unified approach to investigating these violations.

Crimes against journalists are classified and grouped according to their forensic significant features. It is proposed to classify such crime on the basis of influence type on the victim (crimes related to physical or psychological violence, restriction of the journalist's will, destruction of his property and other means of influence); of the purpose of committing an encroachment (obstructing the professional activity of a journalist, encouraging a journalist to engage in journalistic activity in any direction; revenge on a journalist for his/her professional journalistic activity); and the degree of public danger, with the separation into a separate category of delicts that will be transferred to the category of criminal offenses.

Keywords: journalist, professional journalistic activity, crimes against journalists, forensic classification.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.259-269
УДК 343.9

М. Г. Колодяжний,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних
досліджень Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
(м. Харків, Україна)
e-mail: mkolodyazhny@ukr.net
 <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

АРХІТЕКТУРНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИННОСТІ¹

У статті досліджено перспективний для України напрям запобігання злочинності у виді архітектурної профілактики. Вивчено практику застосування вказаного різновиду запобігання злочинності в деяких західних країнах. Визначено недоліки вітчизняного містобудування з огляду на якість архітектурного планування території проживання. Виділено переваги архітектурної профілактики порівняно з іншими заходами спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. Розроблено пропозиції щодо її подальшого впровадження в Україні.

Ключові слова: архітектурна профілактика, планування території проживання, захисний простір, просторове запобігання, профілактика злочинності, стратегія зменшення можливостей учинення злочинів.

Постановка проблеми. Для запобігання злочинності людство протягом своєї тривалої історії здійснювало різні кроки, застосовувало до винних різні види покарань. Вигнання з роду, схвалення принципу таліону (кровної помсти), відрубання кінцівок злодіям, заливання рідкого заліза в горло фальшивомонетникам, розстріл дезертирів на полі бою, четвертування й колесування політичних злочинців, страти на електричному стільці, через публічне повішання, відрубання голови вбивцям, інші види позбавлення життя і знущань навіть у найжорстокіший та екзотичніший спосіб не призвели до відмови людей порушувати закон. На жаль, задля задоволення власних потреб частина громадян обирає незаконний спосіб, навіть незважаючи на потенційність настання небажаних кримінально-правових наслідків.

Виявилися малоефективними, складними й одночасно не зовсім гуманними хірургічні маніпуляції у виді лоботомії, таламотомії щодо насильницьких злочинців. Так само можна говорити про хімічну кастрацію для вальтівників, злочинців та інших сексуальних злочинців з явними ознаками психічних та фізіологічних патологій.

Не відрізняється високим рівнем результативності індивідуально-профілактичні заходи, що здійснюються відносно засуджених в умовах позбавлення або обмеження волі. Особливо це стосується рецидивістів, професійних злочинців та інших категорій осіб, засуджених за вчинення повторних, у тому числі тяжких та особливо

¹ *Примітка.* Наукова стаття підготовлена в межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія і практика» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

тяжких злочинів. Дана теза підтверджується результатами спеціальних досліджень на цю тематику [1, с. 522].

Певна тупиковість існуючої в середині ХХ ст. у багатьох країнах світу державної політики запобігання злочинності, безперспективність впливу саме на причини злочину, який передбачає втручання в складну морально-психологічну сферу особистості, призвела до часткової відмови від індивідуального запобігання. Водночас відбулось зосередження уваги на просторових, ситуаційних та інших некаральних підходах кримінологічної профілактики. Як показав час, вони перетворились на певну альтернативу недієвій практиці реагування поліції на вже вчинені кримінальні правопорушення. Одним із таких напрямів можна вважати архітектурну профілактику злочинності, що малодосліджена в українській кримінології.

Поштовхом до певної актуалізації зазначеної проблематики стало прийняття Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 р. У цьому документі виділяється генеральна мета і пріоритет у діяльності МВС України щодо створення безпечного середовища для розвитку суспільства. Одним із кроків створення такого середовища називається сприяння поширенню практики запобігання злочинності через планування територій. Тобто фактично йдеться, окрім іншого, про архітектурну профілактику злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку проблем, які охоплюються архітектурною профілактикою, здійснили передусім західні вчені: Дж. Джекобс (ідеолог сучасного безпечного урбанізму); Р. Джефрі (автор теорії запобігання злочинності через дизайн території проживання – Crime Prevention through Environmental Design); О. Ньюман (розробник теорії захисного простору). Також можна виділити таких дослідників, як: Р. Атлас, Дж. Келлінг, П. Козен, К. Колс, Т. Кроу, П. Столлард, Б. Хілл, Г. Шнайдер та ін. В Україні окремі аспекти цих питань розглядали В. С. Батиргареева, В. В. Бойко, О. З. Главацький, Ю. Ф. Іванов, М. О. Маршуба, В. І. Шакун та ін.

Формулювання цілей. Мета статті – надання загальної характеристики архітектурної профілактики злочинності, визначення перспективних напрямів її впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Існують конкретні історичні приклади використання своєрідних архітектурних проектів для досягнення конкретних, зокрема політичних, цілей шляхом впливу на психіку людей. Зокрема, стверджується, що відомий італійський філософ і політичний діяч епохи Відродження Макіавеллі створив зал для засідань такої форми, що, здавалось, він має через декілька хвилин зруйнуватись і впасти на людей, які в ньому перебувають. Це було зроблено для пришвидшення законотворчого процесу. Відповідний ефект досягався завдяки створенню специфічних архітектурних умов, що посилювали дискомфорт політиків від перебування в такому залі. Через те учасники голосування намагались якомога швидше його залишити. Також В. Черчіль, Прем'єр-міністр Великої Британії, свого часу зазначав, що архітектура палати обцин англійського парламенту має важливе значення, адже її малий розмір сприяє вільним дебатам [2].

Архітектурні рішення мають певне значення не лише у сфері політики, а й у сфері безпеки й правопорядку. З цього приводу професором Джорджтаунського університету, що в США, Н. Катялем зазначається, що не слід розуміти детермінацію злочинності спрощено й зводити її лише до так званого архітектурного

детермінізму, який відкидає інші причини й умови злочинів. Звичайно, побороти злочинність «цеглою» неможливо. Однак відмова від архітектурної профілактики злочинності не повинна призводити до протилежної думки, що фізичний простір не має жодного відношення до людських переконань і дій. Указаний учений упевнений, що архітектура впливає на людську поведінку, але не визначає її [2]. Звідси можна цілком допустити, що недоліки архітектурного планування є окремою групою криміногенних чинників, які зумовлюють певні види злочинів.

Однією з перших наукових праць, де наголошувалось на зв'язку злочинності з міським простором, стала робота Дж. Джекобс, яка ще в 1961 р. видала книгу «Смерть і життя великих американських міст». В одній із найвідоміших своїх цитат дослідниця зазначила, що правопорядок і безпека на вулицях міст забезпечуються не стільки збільшенням кількісного складу поліції, скільки підвищенням неформального соціального контролю з боку населення. Фактично ці слова стали поштовхом до формування ще в 70-х рр. ХХ ст. нової стратегії запобігання злочинності в західних країнах світу. Її складовими стали програми сусідської варти та інші форми участі громадськості у профілактиці злочинності. Дж. Джекобс наголошувала, що скорочувати злочинність в урбанізованому середовищі можливо принаймні трьома групами заходів, які полягають у:

- а) чіткому зонуванню міського середовища шляхом розділення публічних і приватних ділянок;
- б) посиленню візуального контролю фізичного простору із дотриманням принципу «очі на вулицю» (eyes upon the street);
- в) забезпеченню високої пішоходної активності в громадських місцях, особливо в малозаселених житлових кварталах [3].

Ідеї Дж. Джекобс були розвинені американським архітектором О. Ньюманом, який здійснив вагомий внесок в архітектурне запобігання злочинності. Він розробив теорію захисного простору, яку виклав у 1972 р. в однойменній книзі [4]. Цим фактично було закладено основу для подальших наукових розробок у цій сфері.

Під захисним простором, за О. Ньюманом, розуміється таке житлове середовище, яке дозволяє запобігати злочинам шляхом специфічного проектування прибудинкових територій, самих будинків та їх внутрішньої структури. Це проектування має відповідати принципам територіальності, природного спостереження, недопущення стигматизації мешканців [5, с. 1–12]. Загалом учений наголошує на неформальному контролі з боку громадян як важливій вимозі до профілактики злочинів.

Якщо резюмувати в загальних рисах теорію захисного простору, то вона зводиться до таких положень: між злочинністю й архітектурою є прямий зв'язок; житловим кварталам і мікрорайонам із високим рівнем злочинності властиві деякі характерні риси (велика кількість багатопверхових і багатоквартирних будинків; житлові будинки, магазини, школи, дитячі садки розташовані далеко від центральних вулиць; має місце велика відстань між будинками; будинки мають багато «сліпих» ділянок і не забезпечують візуальний контроль мешканців за ситуацією, що відбувається на вулиці, та ін.).

Відповідно до цієї теорії, багатопверхові будинки та їх мешканці, особливо які розташовані в непрестижних житлових районах на міській периферії, набувають своєї стигматизації. Вона полягає в тому, що в таких будинках апіорі живуть

маргіналізовані прошарки населення з низьким рівнем доходів, відповідним соціальним забезпеченням тощо. Тому високий рівень злочинності в таких районах пов'язується, крім специфічної архітектури, ще й із соціальними чинниками. Ураховуючи цю обставину, у США у 1968 р. було прийнято закон, згідно з яким не рекомендувалося заселяти сім'ї з дітьми до багатоповерхових будинків. Така законодавча норма базувалась на результатах кримінологічних досліджень, проведених у той час. Вони показали, що існує прямий зв'язок злочинності з етажністю будинків. Зокрема, у розрахунку на 1 тис. населення коефіцієнт злочинності коливався від 8,8 (3-поверхові будівлі) до 20,2 (16-поверхові будинки) [6].

Висновки О. Ньюмана емпірично підтверджувались й іншими науковцями. Кілька подібних досліджень було здійснено у ФРН. Зокрема, у 1978 р. у німецькому м. Бохум було вивчено місцеву злочинність і встановлено, що більшість злочинців мешкали в неблагополучних районах. Звідси констатовано, що архітектурні чинники тісно пов'язані із соціальними в детермінуванні злочинності. У 1985 р. у м. Золинген, що у ФРН, дослідження показало, що істотний негативний вплив на злочинність справляє велика кількість багатоповерхових і багатоквартирних будинків. У 1980 р. К. Ролінський, вивчивши злочинність у ФРН, дійшов висновку, що забудова житлових районів може впливати на соціалізацію їх мешканців [7].

Наочно продемонструвати негативний вплив неправильної забудови й порушень у стандартах архітектури на злочинність можна на прикладі кварталів Ван Дайк і Браунсвілл, які на початок 70-х рр. XX ст. знаходилися поруч у районі Бруклін Нью-Йорка й розділялися лише проспектом. Спільним у цих кварталах є те, що, перше, у них мешкало переважно бідне населення афроамериканців; по-друге, чисельність кварталів було майже однаковою і становило 6 тис. осіб. Відмінність полягала в архітектурі вказаних мікрорайонів. Якщо Ван Дайк забудований здебільшого 14-поверховими будинками, посеред яких містився великий пустир, то квартал Браунсвілл складався із 3–6-поверхових будівель, мав більшу щільність будинків, велику кількість невеличких дворів, які добре проглядалися мешканцями. Різницями є й річні показники злочинності в цих кварталах: 1 189 (Ван Дайк) проти 790 (Браунсвілл). Тобто різниця складає 33,6 %. Причому рівень грабежів у першому кварталі порівняно з другим більший у 4 рази, а хуліганських проявів – майже в 2 рази [5, с. 97–99]. Звідси є певні підстави стверджувати, що архітектура є тим криміногенним чинником, який здатний впливати на кількісні та якісні показники злочинності.

Наведемо кілька вдалих прикладів успішної профілактики злочинності шляхом архітектурного планування. Так у Південному Бронксі, одному з найбільш криміногенних районів Нью-Йорка, було реконструйовано житловий квартал Clason Point, у якому мешкали переважно бідні верстви населення з великою питомою вагою афроамериканців і пуерториканців. Реконструкція включила таке: збільшення ділянок, які проглядалися людьми; зменшення відстані між будинками; закріплення за кожним будинком конкретної прибудинкової території; обмеження доступу до дворів додаткових хвіртко, дверей та ін. Після впровадження комплексу архітектурних рішень рівень злочинності в цьому кварталі скоротився аж на 54 % [8, с. 75–77].

Із використанням теорії захисного простору в 1986 р. на периферії Копенгагена, що в Данії, був збудований житловий квартал Sibeliusparken, який складався з 265

квартир. Представлений мікрорайон містив двоповерхові будинки. Причому 3 або 4 будинки об'єднані спільним двором і входом, позначеним аркою. Усі квартири першого поверху мали квітники й невеличкі фруктові дерева як перед, так і поза будинком. Сходи всередині будівель відсутні, оскільки передбачені металеві сходи ззовні будинку, розраховані на 2 квартири, що мали спільний скляний тамбур, який проглядався з усіх боків. У дворах кварталу передбачені парковки для велосипедів, тротуари. Мешканці, перебуваючи у своїй квартирі, мали можливість спостерігати за ситуацією на вулиці майже на всіх ділянках прибудинкової території. Завдяки впровадженню низки прийомів теорії захисного простору в житловому кварталі Sibeliusparken вдалось тримати рівень злочинності в ньому, який щонайменше в 2 рази менший за цей показник у сусідніх кварталах, які не відповідали сучасним стандартам архітектурної профілактики. Більше того, кількість облікованих крадіжок у вказаному мікрорайоні Копенгагена менша в 5 разів порівняно з іншими кварталами [9].

На пострадянському просторі, як приклад, застосування архітектурних рішень у профілактиці злочинам наводиться московський Парк культури і відпочинку ім. М. Горького. Цілеспрямоване створення хіпстерського простору цього парку з роліками та велосипедами само собою витісняє чужаків. Якщо останні і з'являються в ньому, то все одно відбувається їх десуб'єктивізація, коли, наприклад, десантники, які купаються на підплатку у фонтані, перетворюються на банальну деталь загального видовища [10]. Зрозуміло, що профілактичний ефект подібних архітектурних рішень буде нікчемним, якщо не доповнити їх іншими запобіжними заходами, як-то: відеоспостереження; повідомлення відвідувачами поліцію про хуліганські й вандалські прояви; затримання працівниками приватної охорони правопорушників для подальшої їх передачі органам правопорядку та ін. До речі, подібна просторово-архітектурна концепція вдало застосована й в однойменному центральному парку міста Харкова. За реалізацію в ньому різноманітних архітектурних, технічних і розважальних рішень він по праву отримав престижний приз «Золотий поні» (за крафтий тематичний дизайн, 2013 р.), а також одержав відзнаку від міжнародного порталу мандрівників Trip Advisor (2017 р.). Це дозволило Центральному парку культури і відпочинку ім. М. Горького м. Харків посісти 15 сходинку в європейському рейтингу кращих парків і неофіційно називатися його відвідувачами справжнім Діснейлендом України.

У цьому зв'язку слід зауважити, що належна профілактика правопорушень у вказаних вище парках досягається, окрім іншого, і забезпеченням належного неформального соціального контролю за зовнішньою ситуацією його відвідувачами. У разі відсутності активної пішохідної прохідності подібні місця відпочинку, навпаки, перетворюються на криміногенне середовище, сприяливе для вчинення грабежів, звалтувань та інших злочинів. Безумовно, вплив архітектури парків на рівень правопорушень у них має визначатись результатами додаткових досліджень.

Деякими науковцями перелічені заходи архітектурного планування у сфері запобігання злочинності доповнюються ще й такими напрямками діяльності, як:

– розташування інформаційних табло в кабінах ліфтів вище голови пасажирів, щоб останні дивились угору, а не один на одного. Це робиться для зменшення дискомфорту людей від перебування в замкнутому просторі, а також уникнення ситуацій контакту очей і можливих у зв'язку із цим конфліктних ситуацій, сексуальних домагань та ін.;

– будівництво двох будинків у формі латинської літери «L» або трьох будинків у вигляді української букви «П» [11] з невисоким парканом, який завершує, відповідно, умовний трикутник чи прямокутник. У такому разі діти мешканців цих будинків можуть грати на відкритому прибудинковому просторі, а дорослі мають можливість контролювати поведінку дітей із вікон своїх квартир [2].

Сучасними архітекторами визнається дієвість заходів архітектурного дизайну у справі запобігання злочинності. У зв'язку із цим ними виділяється низка нагальних проблем, що погіршують стан безпеки й правопорядку в міському середовищі:

– акцентування уваги на технічних засобах забезпечення безпеки і правопорядку з ігноруванням розробки сучасних архітектурно-планувальних рішень і використання широкого спектра запобіжних заходів безпеки (містобудівних, архітектурно-планувальних, ландшафтних, дизайнерських, конструктивних);

– неврахування в проєктах будинків та інших споруд можливості створення об'ємно-просторових та інших рішень, які б ураховували потреби в спостереженні, контролі доступу, структуруванні середовища, створенні візуального обліку споруди;

– неформульованість критеріїв оцінки архітектурно-планувальних рішень рівня безпеки того чи іншого об'єкта;

– відсутність досліджень чинників впливу таких характеристик будинку, як його інтер'єр й екстер'єр, на злочинність тощо [12, с. 12, с. 13].

Якщо проаналізувати особливості архітектури більшості українських обласних і районних центрів, можна дійти висновку, що вони не відповідають вимогам теорії захисного простору й архітектурної профілактики. До найбільш вагомих, з огляду на зумовлення злочинності, чинників у цьому зв'язку можна віднести:

1) існування великої кількості багатоповерхових будинків, що налічують, як правило, від 9 до 16 поверхів. Наприклад, яскравим прикладом є найбільший в Україні житловий масив «Салтівка», що в Харкові, населення якого становить близько 500 тис. осіб;

2) зведення будинків торцевим боком без вікон до проспектів, вулиць, парків, скверів, ігрових майданчиків, площ. Це унеможливає спостереження громадян за зовнішньою ситуацією в громадських місцях;

3) значна відстань між будинками, що штучно створює пустирі, невпорядковані (необлагоджені) території, які можуть перетворитись на потенційні місця, де вчиняються різні кримінальні правопорушення;

4) велика кількість квартир на одному поверсі будинку (від 4 до 6). У новобудовах економкласу, що складаються із так званих смартквартир (площа 12– 20 кв. м), кількість яких може сягати 8–10 і навіть більше;

5) довгі коридори поверхів, наявність «глухих» кутів або приміщень, доступ до яких закритий для сусідів;

6) наявність у багатьох квартирах тамбурів, які загороджують мешканцям огляд простору поверхів будинку;

7) відсутність у більшості під'їздів будинків охоронників чи консьєржів;

8) необлаштування прибудинкової території технічними засобами екстреного виклику поліції (тривожні кнопки), відеоспостереження;

9) непередбачення в деяких під'їздах житлових будинків аудіо- чи відеодомофонів;

10) малий розмір вікон, розташованих у міжповерховому просторі, ще не дозволяє мешканцям контролювати поведінку дітей, забезпечувати своє майно (автомобілі, велосипеди);

11) необлаштованість дворів будинків місцями для парковки велосипедів, кількість яких у країні зростає останнім часом у рази;

12) часта відсутність підземних паркінгів, місць у житлових кварталах для побудови гаражів, охоронюваних автомобільних стоянок. Це сприяє угонам автотранспорту, його умисному знищенню, пошкодженню, викраденню із салонів майна автовласників.

Різноманітні недоліки скупого міського архітектурного мінімалізму, сформованого переважно в радянський період, визнаються й українськими архітекторами. Зокрема, висловлюються пропозиції декорування фасадів будівель, розташованих у центрі Харкова. Чистота візуального ряду, за задумом розробників, має позитивно відбитись на настрої мешканців та інтелектуальних здібностях підлітків [13]. Остання теза має емпіричне підтвердження західними науковцями. Вони обґрунтували, що люди, які проживають у більш зелених районах, мають меншу агресію, відчувають себе більш захищеними й щасливими. Тобто базові людські первісні реакції на вид природи досі істотно продовжують впливати на людську психологію [14, с. 31–57], а відтак – відбиватись на рівні злочинності й безпеці в місцевих громадах.

Для впровадження завдань, анонсованих у Стратегії розвитку органів системи МВС України на період до 2020 року, щодо посилення безпеки в місцевих громадах, поступової адаптації зарубіжного досвіду архітектурної профілактики злочинності потребує життя низки організаційно-управлінських заходів, зокрема:

– поступового переходу до практики проєктування й зведення забудовниками об'єктів нерухомості, які відповідають сучасним стандартам у сфері архітектурної профілактики злочинності, а саме: відмови від забудови житлових мікрорайонів обласних і районних центрів України багатоповерховими будинками (понад 5 поверхів); надання переваг архітектурним проєктам, що передбачають створення нових житлових мікрорайонів, які складаються з кількох 3–5-поверхових будинків, у виді кондомініумів або ОСББ, об'єднаних одним охоронюваним двором; покращення транспортної інфраструктури й сфери обслуговування існуючих житлових районів; створення архітектурних умов для покращення оглядовості навколишнього простору; збільшення скляних та інших прозорих ділянок споруд для поліпшення візуального неформального контролю їх мешканцями навколишньої обстановки за місцем проживання; покращення щодо озеленення міст тощо;

– Міністерством розвитку громад та територій України (Мінрегіон), ДАБІ разом з іншими зацікавленими центральними органами виконавчої влади місцевого самоврядування 1) практично впроваджувати нові розроблені стандарти у сфері архітектурно-будівельного контролю і нагляду; 2) ураховувати при плануванні міського будівництва вимоги запобігання злочинності шляхом архітектурної профілактики злочинності; 3) включати до генеральних планів міст і селищ лише ті проєкти, що передбачають складові архітектурної профілактики злочинності;

– Мінрегіоном спільно з МВС України вивчати сучасний зарубіжний досвід архітектурної профілактики злочинності, з тим щоб адаптувати цей досвід до українських реалій;

– набуття Україною членства у Міжнародній (International CPTED Association – ICA) та Європейській (E-DOCA) асоціаціях з питань безпеки міського середовища для активізації цього напрямку запобігання злочинності в нашій державі [15, с. 178–180].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що:

1) архітектурна профілактика потребує додаткового дослідження на предмет можливостей її адаптування до сфери запобігання злочинності в Україні;

2) архітектурна профілактика – нестандартний підхід запобігання злочинам, що абстрагується від конкретної особи, її злочинних намірів, а зосереджує увагу на усуненні умов потенційних кримінальних посягань у виді недоліків містобудування, архітектури, дизайну простору;

3) архітектурна профілактика є складовою стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. Її запобіжний ефект досягається через посилення ризикованості злочинної діяльності; підвищення очевидності протиправних дій; мінімізацію криміногенних ризиків для реалізації майнових й насильницьких злочинних посягань;

4) цей напрям запобігання злочинності набув поширення, як правило, у розвинених й заможних державах (США, Велика Британія, ФРН та ін.), оскільки потребує чималих фінансових, організаційних, технічних, наукових та інших ресурсів;

5) антикриміногенні можливості архітектурної профілактики проявляються в усуненні криміногенних умов, що сприяють учиненню крадіжок, грабежів, розбоїв, вандалізму, хуліганств, насильницьких злочинів та інших проявів вуличної злочинності;

6) ефективність архітектурної профілактики підвищуватиметься при її поєднанні з іншими напрямками запобігання злочинності.

Використані джерела:

1. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

2. Katyal N. K. Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. 2002. Vol. 111, Issue 5. P. 1039–1139.

3. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 1961. 472 p.

4. Newman O. Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design. New York: Macmillan, 1972. 264 p.

5. Newman O. Architectural Design for Crime Prevention. New York: New York University, 1973. 214 p.

6. Кияненко К. В. Архитектура и безопасность: «Защищающее пространство» Оскара Ньюмана. *Архитектурный вестник*. 2011. № 5. С. 87–92.

7. Der Einfluss von Stadtbebauung und Sozialstruktur auf die Kriminalität. *Kriminalistik*. 2003. № 8–9. S. 507–511.

8. Newman O. Creating defensible space. Washington: U. S. Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research, 1996. 123 p.

9. Иванова М. С. Криминальная безопасность жилой среды: архитектурные аспекты. *Архитектон: известия вузов*. 2012. № 38 (прил.). URL: http://archvuz.ru/2012_22/12 (дата звернення: 20.01.2020).

10. Разогреева А. М. Предупреждение преступлений при помощи средового проектирования: защищающее пространство и защищенное пространство. *Всероссийский криминологический журнал*. 2017. Т. 11. № 4. С. 706–716.

11. Иванов Ю. Профилактика злочинності і архітектурне планування міського будівництва: їх взаємозв'язок. *Право України*. 2000. № 7. С. 96–98.
12. Полянцева Е. Р. Архитектурно-планировочные средства обеспечения безопасности гражданских зданий: автореф. дис. ... канд. архитектуры. Санкт-Петербург, 2016. 24 с.
13. Архитекторы предлагают украшать дома в центре Харькова. URL: <http://stroyobzor.ua/news/80524> (дата звернення: 22.01.2020).
14. Колин Э. Среда обитания. Как архитектура влияет на наше поведение и самочувствие; пер. с англ. А. Васильевой. Москва: Альпина Паблишер, 2016. 288 с.
15. Колодязний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.

References:

1. Batoryhareieva, V. S. (2009). Retsydyvna zlochynnist v Ukraini: sotsialno-pravovi ta kryminolohichni problemy: monohrafiia. Kharkiv: Pravo. [In Ukrainian].
2. Katyal, N. K. (2002). Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. Vol. 111, 5, 1039–1139. [in English].
3. Jacobs, J. (1961). The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House. [in English].
4. Newman, O. (1972). Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design. New York: Macmillan. [in English].
5. Newman, O. (1973). Architectural Design for Crime Prevention. New York: New York University. [in English].
6. Kijanenko, K. V. (2011). Arhitektura i bezopasnost': "Zashhishhajushhee prostranstvo" Oskara N'jumana. *Arhitekturnyj vestnik – Architectural Herald*, 5, 87–92. [in Russian].
7. Der Einfluss von Stadtbebauung und Sozialstruktur auf die Kriminalität (2003). *Kriminalistik – Criminology*, 8–9, 507–511. [in German].
8. Newman, O. (1996). Creating defensible space. Washington: U. S. Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research. [in English].
9. Ivanova, M. S. (2012). Kriminal'naja bezopasnost' zhiloy sredy: arhitekturnye aspekty. *Arhitekton: izvestija vuzov – Architecton: University News*. 38 (pril.). URL: http://archvuz.ru/2012_22/12 [in Russian].
10. Razogreeva, A. M. (2017). Preduprezhdenie prestuplenij pri pomoshhi sredovogo proektirovanija: zashhishhajushhee prostranstvo i zashhishhennoe prostranstvo. *Vserossijskij kriminologicheskij zhurnal – Russian Journal of Criminology*. Vol. 11, 4, 706–716. [in Russian].
11. Ivanov, Yu. (2000). Profilaktyka zlochynnosti i arkhitekturne planuvannya miskoho budivnytstva: yikh vzaiemozv'yazok. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 7, 96–98. [in Ukrainian].
12. Poljanцева, Е. R. (2016). Архитектурно-планировочные средства обеспечения безопасности гражданских зданий. *Extended abstract of candidate's thesis*. Санкт-Петербург. [in Russian].
13. Архитекторы предлагают украшать дома в центре Хар'кова. N. p. N. d. URL: <http://stroyobzor.ua/news/80524> [in Russian].
14. Kolin, Je. (2016). Sreda obitanija. Kak arhitektura vlijaet na nashe povedenie i samochuvstvie; per. s angl. A. Vasil'evoj. Moskva: Al'pina Publisher. [in Russian].
15. Kolodiazhnyi, M. H. (2018). Stratehiia zmenshennia mozhyvostei uchynennia zlochyniv: zarubizhni realii, perspektyvy zaprovadzhenia v Ukraini: monohrafiia. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.02.2020

Колодяжний М. Г.,
кандидат юридических наук,
старший научный сотрудник,
заведующий отделом криминологических
исследований Научно-исследовательского
института изучения проблем преступности
имени академика В. В. Сташиса
НАПрН Украины
(г. Харьков, Украина)

АРХИТЕКТУРНАЯ ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ

В статье исследовано перспективное для Украины направление профилактики преступности в виде архитектурной профилактики. Изучена практика применения указанной разновидности предупреждения преступности в некоторых западных странах. Определены недостатки отечественного градостроительства с точки зрения качества архитектурного планирования территории проживания. Выделены преимущества архитектурной профилактики в сравнении с другими мерами специально-криминологического предупреждения преступности. Разработаны предложения по ее дальнейшему внедрению в Украине.

Ключевые слова: архитектурная профилактика, планирование территории проживания, защитное пространство, пространственное предупреждение, профилактика преступности, стратегия уменьшения возможностей для совершения преступлений.

Kolodyazhny M.,
Ph.D in Law, Senior Researcher,
Head of the Criminological Research
Department of the Academician Stashis
Scientific Research Institute
for the Study of Crime Problems,
National Ukrainian Academy of Legal Sciences
(Kharkiv, Ukraine)

ARCHITECTURAL DESIGN FOR CRIME PREVENTION

Having analyzed specialized literature on foreign criminology, the article deals with the issue of crime prevention through architectural design, which is widely spread in many western countries. It is new and poorly understood method in the field of domestic criminology. The article provides the circumstances of the topicality of the study of this issue.

The article describes crime prevention through architectural design and identifies promising directions of its implementation in Ukraine.

Crime prevention through architectural design is aimed at eliminating a number of technical limitations and architectural errors that may be the causes of various crimes. These are: densely populated residential areas; multi-storey buildings concentration; a great distance between buildings; a large number of apartments on one floor; stair vestibules in many apartments; the lack of secure car parking spaces, etc.

The unique feature and the advantage of crime prevention through architectural design over other preventive measures are the positive impact on the psychology of citizens, aggression reduction and overcoming the fear of crimes.

Crime prevention through architectural design is not just a criminological theory but, first of all, a crime prevention practice that has proven its effectiveness in the United States, the United Kingdom, Germany, Denmark and many other countries.

This preventive method works best with the elimination of criminogenic conditions that support theft, robbery, mugging, property abuse, criminal damage, violent crime and other acts of street crime.

There has been suggested to apply this crime prevention method more often in Ukraine.

Keywords: crime prevention through architectural design, territory planning, protective space, spatial prevention, crime prevention, crime reduction strategy.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.269-279

УДК 343.98

С. І. Перлін,

кандидат юридичних наук,
директор Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України
(м. Харків, Україна)

e-mail: vladlenperlin@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-9397-2738>

С. М. Лозова,

кандидат психологічних наук, доцент,
провідний фахівець з наукової роботи відділу
забезпечення діяльності центру Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

e-mail: sv.lozova@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0002-3348-3331>

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ У СЛІДЧІЙ ТА ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті розглянуто сучасний стан використання безпілотних літальних апаратів у криміналістичній діяльності. Проаналізовано нові засоби і методи, які можуть бути використані в криміналістичній діяльності, пов'язаній із фіксацією слідчих (розшукових) дій, а також у процесі проведення та оформлення результатів експертних досліджень на прикладі квадрокоптера DJI Mavic 2 Pro, який використовується в практичній діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України. Надано визначення поняття «безпілотний літальний апарат». Запропоновано криміналістичну класифікацію безпілотних літальних апаратів, що заснована на загальних підходах до систематизації техніко-криміналістичних засобів. Розглянуто основні технічні характеристики квадрокоптера DJI Mavic 2 Pro і його корисні функції. Сформульовано пропозиції щодо впровадження в слідчу та експертну практику безпілотних літальних апаратів.

Ключові слова: криміналістична техніка, безпілотні літальні апарати, техніко-криміналістичні засоби, фото-, відеозйомка слідчих дій, слідча та експертна практика.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності розслідування злочинів потребує більш активного впровадження і використання новітніх технологій. Нині в повсякденному житті суспільства постійно впроваджуються передові цифрові засоби, серед яких визначаються безпілотні літальні апарати (БПЛА). Їх використання на сьогодні в Україні поширено в різних галузях, наприклад, в агропромисловому комплексі для аерофотозйомки ґрунтів на території дослідних станцій [1], в енергетичному комплексі для моніторингу об'єктів теплоенергетики [2], для запобігання надзвичайним ситуаціям, зокрема, виявлення лісових пожеж [3], екологічних забруднень, катастроф [4], при ліквідації наслідків різноманітних аварій [5] та багатьох інших. Найбільшого використання безпілотні літальні апарати набувають у діяльності військових для вирішення розвідувальних та інших службово-бойових завдань [6]. Різноманіття сучасних безпілотних літальних апаратів та їхніх функціональних можливостей, відносна доступність деяких з них до широкого використання закономірно призводить до постійного розширення сфер застосування цих технічних засобів. Однією з них є криміналістична діяльність, спрямована на вирішення пізнавальних завдань під час виявлення та розслідування злочинів, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, здійснення судово-експертних досліджень. Тому одним із важливих напрямів наукових досліджень у галузі криміналістики є аналіз сучасного стану і можливостей використання безпілотних літальних апаратів як техніко-криміналістичних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання безпілотних літальних апаратів в Україні досліджувалися в основному фахівцями з військової техніки [7, 8], цивільного захисту [9] та деяких інших галузей.

Криміналістичний аспект застосування цієї техніки був предметом вивчення у наукових працях В. В. Білоуса, який одним із перших в Україні звернув увагу на перспективи наукової класифікації безпілотних літальних апаратів, направили їх впровадження в практику правоохоронних органів, зокрема для здійснення аерокосмічної зйомки [10, 11]. Водночас ґрунтовних наукових пошуків щодо проблем впровадження зазначеного типу технічних засобів у криміналістичну діяльність до цього часу не здійснювалось. Отже, питання щодо можливостей використання конкретних безпілотних літальних апаратів як техніко-криміналістичних засобів, прийомів і методів їх застосування в слідчій та експертній практиці потребують подальшого розвитку й удосконалення.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є аналіз нових засобів і методів, які можуть бути використані в криміналістичній діяльності, пов'язаній із фіксацією слідчих (розшукових) дій, а також у процесі проведення і оформлення результатів експертних досліджень на прикладі квадрокоптеру DJI Mavic 2 Pro, який використовується в практичній діяльності експертів Харківського НДЕКЦ МВС України.

Виклад основного матеріалу. Безпілотний літальний апарат (далі – БПЛА) – повітряне судно, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються дистанційно за допомогою пункту дистанційного пілотування, що розташований поза повітряним судном, або повітряне судно, що здійснює політ автономно за відповідною програмою [12]. У літературі є певна термінологічна плутанина, коли паралельно з назвою безпілотний літальний апарат, використовуються такі назви, як дрони або коптери. У зв'язку з цим зауважимо, що терміном «дрон» позначаються

безпілотні апарати будь-якого типу, що найчастіше використовується як медіатермін або сленг. Своєю чергою, коптер – це вид конструкції, що використовується на деяких безпілотних літальних апаратах [13]. Коптери класифікуються за кількістю приводних двигунів. Існують три-, quadro-, гексо-, окто- та мультикоптери. Найпоширенішими з них є quadroкоптери.

Також існує велика кількість класифікацій безпілотних літальних апаратів у залежності від різних критеріїв [10, 14, 15]. Слід зауважити, що єдиної систематики БПЛА не існує, а класифікації окремих авторів, що стосуються маси, розмірів можуть різнитися. У даній роботі ми розглянемо лише ті, які, на нашу думку, можуть мати криміналістичну значущість.

У цілому можна погодитись із думкою Б. П. Книш і П. В. Бровко, що основними класифікаційними ознаками безпілотних літальних апаратів, є ознаки, які розподіляються за: типом системи управління, масою, масштабом завдань, паливною системою, типом крила, тривалістю польоту, практичною стелею польоту, типом літального апарату, базуванням, правилами польотів, кількістю використань, типом паливного баку, радіусом дії, максимальною швидкістю польоту, кількістю двигунів, використанням, напрямком підйому/посадки, типом підйому/посадки, часом одержання зібраної інформації [15, с. 1]. Застосування зазначених критеріїв дає можливість побудувати досить розгалужену класифікацію вказаного типу техніки.

Так за типом системи управління всі БПЛА поділяються на: *дистанційно пілотовані, дистанційно керовані та автоматичні*. За масою БПЛА – на *малорозмірні* – до 200 кг, *середньорозмірні* – 200-2000 кг, *великорозмірні* – 2000-5000 кг, *важкі* – більше 5000 кг [15, с. 1]. Іноді використовується поділ на *нано* (до 0,025 кг), *мікро* (до 1 кг); 3) *міні* (від 1 до 10 кг); *мали* (від 10 до 100 кг) [10, с. 54]. За масштабом завдань їх поділяють на: *тактичні*, тобто дальність польоту не перевищує 80 км, *оперативно-тактичні* – до 300 км, *оперативно-стратегічні* – до 700 км [15, с. 2]. За максимальним часом польоту: 1) *надкороткої тривалості* (до 1 год); 2) *короткої тривалості* (від 1 до 3 год); 3) *малої тривалості* (від 3 до 6 год); 4) *середньої тривалості* (від 6 до 12 год); 5) *великої тривалості* (від 12 до 24 год); 6) *надвеликої тривалості* (понад 24 год) [10, с. 54].

Згідно з правилами польотів, БПЛА поділяються на *візуальні*, якщо вони знаходяться і виконують політ у межах видимості пілота, який керує і контролює їх у світлий час доби (5 км); *приладові*, якщо політ виконується в автоматичному режимі не лише в межах видимої зони, але й в сліпих зонах в темний час доби (понад 150 км); *візуально-приладові*, коли під час польоту використовуються візуальні та приладові прийоми (5 – 150 км).

Крім того, за кількістю використань БПЛА поділяються на *одноразові*, якщо не передбачена система посадки, та *багаторазові*, які використовуються велику кількість разів (понад 10 разів) і можуть розв'язувати різні задачі. За максимальною швидкістю польоту: *замалошвидкісні* – до 100 км/год, *малошвидкісні* – від 100 до 300 км/год, *середньошвидкісні* – від 300 до 600 км/год, *надзвукові* – перевищують швидкість звуку до 5 разів. За кількістю двигунів: *однодвигунні*, *дводвигунні*, *багатодвигунні*, *бездвигунні*. За часом одержання зібраної інформації: *у масштабі реального часу, періодично в ході сеансів зв'язку, після посадки* [15, с. 2].

Класифікація безпілотних літальних апаратів допомагає полегшити вибір певного його виду для виконання слідчого або експертного завдання. Наприклад, при фіксації ходу і результатів огляду місця події під час пожежі або забезпечення безпеки осіб при проведенні масових заходів не підходять quadroкоптери надкороткої

(до 1 години) та короткої тривалості (від 1 до 3 годин), оскільки цього часу може не вистачити для фіксації слідчої дії або заходу, що відбувається. Якщо більш важливою є велика швидкість або вантажопідйомність, наприклад, коли БПЛА оснащується важким фото-, відеообладнанням, слід використовувати октокоптери (6 двигунів) або гексакоптери (8 двигунів), менш бажано квадрокоптери, не доцільно – трикоптери. У випадку відмови одного з двигунів, це не призводить до падіння апарату, і фотообладнання залишається неушкодженим.

З метою впровадження нових засобів і методів у діяльність слідчих і експертних підрозділів, нами було вивчено та апробовано компактний квадрокоптер (безпілотний літальний апарат) DJI Mavic 2 Pro. Його основні технічні характеристики такі: максимальний час польоту – 31 хвилина, максимальна відстань польоту 18 км (зі швидкістю 50 км/год), максимальна швидкість 72 км/год, максимальна висота польоту над рівнем моря – 6000 м, діапазон робочих температур – від -10° до +40°С, діапазон робочих частот: 2.400-2.483 ГГц; GNSS: GPS+ГЛОНАСС; об'єм внутрішньої пам'яті: 8 Гбайт, оснащений пультом дистанційного управління.

У даному квадрокоптері є такі корисні функції, як політ за запропонованою траєкторією, функція розумного польоту: Point of Interest (точка інтересу). Це може застосовуватися для контролю як за точкою, наприклад, входу футбольних фанатів на стадіон або точкою знаходження підозрілого предмету («закладка» наркотичних засобів, імовірний замаскований вибуховий пристрій); Cinematic (кінематографічний) – для передачі в режимі «прямої трансляції» та фіксації загального плану подій, що відбуваються; Quick Shots (швидкі знімки) – можливість швидкої фотофіксації ключових моментів без зупинки відеофіксації.

Mavic 2 має систему відстеження Active Track, якою нескладно управляти. Дана система може ідентифікувати множинні об'єкти (автомобілі, людей тощо), і користувачеві достатньо навести курсор на один із них для початку відстеження. Таким чином, дану систему можна використовувати для виявлення та контролю пересування транспорту або особи, яка представляє оперативний інтерес чи є потенційним правопорушником. Квадрокоптер має збільшену кількість датчиків (10), високу маневреність при польоті через обмежений простір із наявністю перешкод зверху, знизу, з боків, попереду і ззаду. Система Active Track вмикається в режимі SAFE, який обмежує швидкість. Обмеження можна зняти, але слід зауважити, що при швидкості понад 41,8 км/год. система обходу перешкод не працює. У Mavic 2 є новий покращений режим допомоги пілоту (APAS), у якому квадрокоптер, використовуючи датчики, автоматично облітає перешкоди, а не зупиняється перед ними.

Безпілотний літальний апарат оснащений 20-мегапіксельною камерою Hasselblad з подвійним сенсором. У камері є режими одиночної, серійної, вальної зйомки, а також фотозйомки з автоматичною експокорекцією. Особливістю камери є режим Hyperlapse, у якому відбувається покадрова зйомка відео з квадрокоптера за мінімальної участі користувача. Камера робить серію знімків за певний час польоту. Можна доручити квадрокоптеру самому скомпонувати відео з цих кадрів або зберегти знімки, а також їх редагування, і потім створити таймлапс відео [16]. Завдяки йому можливо скомпонувати стислий відеозвіт для аналізу, наприклад, початку та подальшого розвитку масових заворушень, у тому числі аналізу «ефекту натовпу».

Квадрокоптер даного типу неодноразово використовувався експертами Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру для проведення

огляду місця події при розслідуванні дорожньо-транспортних подій. Враховуючи результати його апробації, є можливість сформулювати певні пропозиції для впровадження в слідчу та експертну практику, а також розробити науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу навчання фахівців засобом, прийомом і методам криміналістичної фото-, відеозйомки за допомогою БпЛА.

Передусім зауважимо, що в сучасній науковій літературі поки що відсутня криміналістична класифікація безпілотних літальних апаратів. Це ускладнює можливість виокремлення всіх напрямів їх подальшого використання в даній сфері. Проте побудова такої класифікації може бути здійснена на основі загальної систематизації техніко-криміналістичних засобів.

Як відомо, останні розподіляють у залежності від суб'єкта, цільового призначення, джерела походження, різновиду технічного засобу і таке інше [17]. З вищевказаного, на нашу думку, найбільш вагомими критеріями для класифікації БпЛА в криміналістиці є суб'єкт використання і цільове призначення. Застосування цих критеріїв дозволить диференціювати ті різновиди даного типу апаратів, впровадження яких у криміналістичну діяльність є найбільш доцільним з метою підвищення рівня технічної оснащеності слідчих, оперативно-розшукових та експертних підрозділів.

Таким чином, вважаємо можливим розглядати безпілотні літальні апарати як складову частину техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час розслідування злочинів.

За суб'єктом використання БпЛА можуть бути розподілені на такі, що використовуються слідчим, прокурором, оперативним працівником, спеціалістом та експертом. У першу чергу їх застосовують для фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування різних видів злочинів. Причому в процесі проведення окремих слідчих дій (огляду, обшуку, слідчого експерименту тощо) безпілотні літальні апарати переважно використовуються спеціалістами. Своєю чергою, оперативні підрозділи найчастіше застосовують їх для реалізації завдань щодо пошуку живих осіб, трупів, викраденого майна, різних предметів (наркотики, вибухівка і таке інше) або спостереження за окремими особами чи певними об'єктами. Судові експерти можуть використовувати БпЛА при проведенні окремих видів експертних досліджень (вибухотехнічні, будівельно-технічні та інші).

Основним критерієм для диференціації безпілотних літальних апаратів як техніко-криміналістичних засобів є мета їх використання, оскільки саме вона визначає сферу використання даних засобів і результат їх застосування.

За даним критерієм пропонуємо розподілити безпілотні літальні апарати, що використовуються для потреб криміналістичної (слідчої, експертної) практики, таким чином.

1. БпЛА, які використовує слідчий, спеціаліст або оперативний працівник з метою виявлення та фіксації інформації, що має значення для кримінального провадження, а саме: а) фіксації фактів і динаміки дій правопорушників (наприклад, використання під час футбольного матчу на стадіоні для фіксації хуліганських дій «ультрас»); б) виявлення та фіксація наслідків певних видів злочинів (наприклад, терористичних актів, незаконної вирубки лісів, незаконного видобутку корисних копалин, умисного або необережного знищення чи пошкодження військового майна, незаконних посівів нарковмісних рослин тощо); в) забезпечення безпеки осіб при

проведенні заходів з охорони громадського порядку під час масових заходів (особливо з великим рівнем можливості вчинення терористичних актів); г) проведення пошукових операцій (пошук живих осіб, трупів, їх частин, тварин і т. ін.) у різних умовах (сприятливих, несприятливих) та різних місцях (доступних, важкодоступних, небезпечних).

2. БпЛА, що використовуються для фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляд місця події (ДТП, вибухи, пожежі і т.інш.) та негласних слідчих (розшукових) дій. Наприклад, під час огляду місця ДТП із великою кількістю транспортних засобів або в умовах обмеженого простору (в тунелі чи під мостом) використання квадрокоптеру надає можливість провести фото-, відеозйомку згори, що дозволяє зафіксувати положення транспортних засобів та їх взаєморозташування, сліди злочину, певні нерухомі орієнтири, що допомагає отримати об'єктивну інформацію щодо механізму дорожньо-транспортної події.

3. БпЛА, що використовуються для дослідження речових доказів під час проведення судових експертиз. В експертній практиці пропонуємо його використання таким способом: а) на підірвних майданчиках при виконанні судових вибухотехнічних експертиз; б) при проведенні відстрілу різних екземплярів вогнепальної зброї під час балістичних досліджень; в) при проведенні будівельно-технічної експертизи (експертний огляд важкодоступних місць: дахів, шляхопроводів, мостів та інше) для подальшого визначення технічного стану будівель, споруд, інженерного обладнання.

4. БпЛА, що використовуються для запобігання вчиненню кримінальних і адміністративних правопорушень. Прикладом реалізації даного напрямку є використання коптерів для допомоги правоохоронним органам у слідкуванні з наступним документуванням фактів самовільного залишення місця обсервації (карантину) особою, яка може бути інфікована (досвід Китайської Народної Республіки в боротьбі з коронавірусною хворобою COVID-19), або, наприклад, залишення житла особою, яка знаходиться під домашнім арештом.

Зазначені пропозиції щодо напрямів використання квадрокоптерів у слідчій та експертній практиці, безумовно, не є виключними і потребують подальшого аналізу та доповнення.

Висновки. Безпілотні літальні апарати можуть розглядатися як засоби криміналістичної техніки, причому основним критерієм для їх диференціації є мета їхнього застосування, що дозволяє визначити основні вимоги до характеристик даних засобів (дальність польоту, максимальний час польоту та інші). Серед основних завдань їх використання в криміналістичній діяльності слід виокремити: виявлення та фіксацію інформації, що має значення для кримінального провадження (факти і дії правопорушників, забезпечення безпеки осіб при проведенні заходів з охорони громадського порядку під час масових заходів, проведення пошукових операцій); дослідження речових доказів під час проведення окремих судових експертиз; фіксація ходу та результатів слідчих (розшукових) дій; запобігання вчиненню кримінальних і адміністративних правопорушень.

Для підвищення ефективності розслідування шляхом використання сучасних цифрових засобів фото-, відеофіксації у слідчій та експертній практиці доцільно вдосконалювати навчання фахівців з метою набуття ними знань і навичок застосування безпілотних літальних апаратів. Крім того, у криміналістичній практиці

важливо враховувати особливості функціонального призначення різних видів безпілотних літальних засобів (для цивільного, військового, наукового використання і т. ін.) з метою їх більш ефективного використання для розв'язання завдань з виявлення, розслідування і попередження злочинів.

Удосконалення окремих різновидів безпілотних літальних апаратів з метою їх адаптації до вирішення криміналістичних завдань, вивчення потреб щодо оснащення слідчих та експертно-криміналістичних підрозділів зазначеним типом техніки, а також розвиток і впровадження прийомів і методів її застосування в практичній діяльності є важливими напрямками подальших наукових досліджень.

Використані джерела:

1. Муравський В. Автоматизація обліку в агропромислових підприємствах з використанням безпілотних літальних апаратів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2017. № 3. С. 24-34.

2. Бабак В. П. Моніторинг об'єктів теплоенергетики з використанням безпілотних літальних апаратів. *Промышленная теплотехника*. 2017. Т. 39. № 2. С. 25-30.

3. Гусак О. М. Інформаційна технологія раннього виявлення лісових пожеж за допомогою безпілотних літальних апаратів : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.06 Львів, 2019. 20 с.

4. Андронов В. А., Іванець Г. В., Калутін В. Д., Тютюник В. В. Науково-технічні основи комплексної системи моніторингу зон екологічного забруднення, яка включає автоматизовані пристрої контролю та безпілотні літальні апарати. *Техногенно-екологічна безпека*. 2017. Вип. 2. С.18-26.

5. Міроненко В. К. Перспективи використання безпілотних літальних апаратів у ліквідації наслідків залізничних транспортних подій. *Залізничний транспорт України*. 2015. № 4. С. 43-48.

6. Довбня В. В. Визначення оперативних, технічних та тактичних вимог до безпілотного літального апарату, як засобу розвідувального забезпечення вирішення службово-бойових завдань внутрішніх військ. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил: зб. наук. пр./М-во оборони України. Х., 2009. Вип. 1 (19). С. 6-10.*

7. Харченко О. В. Комплексний аналіз перспектив розвитку військової безпілотної авіації у збройних силах провідних країн світу. *Наука і оборона*. 2013. № 1. С. 51-57.

8. Митрахович М. М., Силков В. И., Самков А. В., Семенов В. Б. Беспилотные летательные аппараты. Обоснование и расчет основных параметров и характеристик: науч. изд. Киев: ЦНИИ ВВТ ВС Украины, 2016. 268 с.

9. Лаврівський М. З., Тур Н. Є. Використання безпілотних літальних апаратів для моніторингу надзвичайних ситуацій у лісовій місцевості. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.8. С. 353-359.

10. Білоус В. В. Класифікація безпілотних літальних апаратів та її значення для криміналістичної практики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. № 16. С. 47-57.

11. Білоус В. В. Аерокосмічна зйомка у криміналістичній дидактиці та діяльності органів правопорядку. *Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика: матеріали 14 міжнар. конгресу, м. Одеса, 13-15 вересня. У 2-х т. Т. 2. Одеса, 2018. С. 480-501.*

12. Правила виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України: затв. Наказом Міністерства оборони України від 08.12.2016 р. № 661. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17>

13. Дрон, БПЛА и Квадрокоптер: сходства и отличия URL: [http:// www. rcteam. ru/dron-bpla-i-kvadrokofter-shodstva-i-razlichiya.html](http://www.rcteam.ru/dron-bpla-i-kvadrokofter-shodstva-i-razlichiya.html)

14. Глотов В., Гунина А. Аналіз можливостей застосування безпілотних літальних апаратів для аерознімальних процесів. *Сучасні досягнення геодезичної науки і виробництва*. 2014. Вип. 2. С. 65-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sdgn_2014_2_17

15. Книш Б. П., Бровко П. В. Класифікація безпілотних літальних апаратів. НТКП ВНТУ. Факультет інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем. 2018. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/20928>

16. Обзор DJI Mavic 2 Pro URL: <https://aero-b2b.ru/blog/obzor-dji-mavic-2-pro/>

17. Криміналістика. Мультимедійний підручник до 50-річчя кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. 2015. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lecture_2.4.html#3

References:

1. Muravskiy, V. (2017) Avtomatyzatsiia obliku v ahropromyslovykh pidpriemstvakh z vykorystanniam bezpilotnykh litalnykh aparativ. *Bukhhalterskyi oblik i audyt - Accounting and Auditing*, 3, 24-34. [in Ukrainian].

2. Babak, V. P. (2017) Monitorynh ob'ektiv teploenerhetyky z vykorystanniam bezpilotnykh litalnykh aparativ. *Promyshlennaia teplotekhnika. Vol. 39, 2*, 25-30. [in Ukrainian].

3. Husak, O. M. (2019) Informatsiina tekhnolohiia rannoho vyavleniia lisovykh pozhezh za dopomohoiu bezpilotnykh litalnykh aparativ. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv. [in Ukrainian].

4. Andronov, V. A., Ivanets, H. V., Kaluhin, V. D., Tiutiunyk V. V. (2017) Naukovo-tekhnichni osnovy kompleksnoi systemy monitorynhu zon ekolohichnoho zabrudnenniia, yaka vkluchaie avtomatyzovani prystroi kontroliu ta bezpilotni litalni aparaty. *Tekhnohemoekolohichna bezpeka - Technogenic and ecological safety, issue 2*, 18-26. [in Ukrainian].

5. Myronenko, V. K. (2015) Perspektivy vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u likvidatsii naslidkiv zaliznychnykh transportnykh podii. *Zaliznychnyi transport Ukrainy-Railway transport of Ukraine 4*, 43-48. [in Ukrainian].

6. Dovbnia, V. V. (2009) Vyznachenniia operatyvnykh, tekhnichnykh ta taktychnykh vymoh do bezpilotnoho litalnoho aparatu, yak zasobu rozvidualnoho zabezpechenniia vyrishenniia sluzhbovo-boiovykh zavdan vnutrishnikh viisk. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl: zb. nauk. pr. / M-vo obrony Ukrainy Proceedings of Kharkiv University of the Air Force: Coll. of sciences. Ave. / M-Defense of Ukraine*. Kharkiv, issue 1(19), 6-10. [in Ukrainian].

7. Kharchenko, O. V. (2013) Kompleksnyi analiz perspektiv rozvytku viiskovoi bezpilotnoi aviatsii u zbroinykh sylakh providnykh krain svitu. *Nauka i oborona- Science and defense, 1*, 51-57. [in Ukrainian].

8. Mytrakhovych, M. M., Sylkov, V. Y., Samkov, A. V., Semenov, V. B. (2016) Bespylotnye letatelnye apparaty. Obosnovanye y raschet osnovnykh parametrov y kharakterystyk: nauch. yzd. Kyiv: TsNYY VVT VS Ukrainy. [in Ukrainian].

9. Lavrivskiy, M. Z., Tur, N. Ye. (2015) Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ dlia monitorynhu nadzvychainykh sytuatsii u lisovii mistsevesti. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy- Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, issue 25.8*, 353-359. [in Ukrainian].

10. Bilous, V. V. (2016) Klasyfikatsiia bezpilotnykh litalnykh aparativ ta yii znachennia dlia kryminalistychnoi praktyky. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky- Theory and Practice of Forensic Science and Forensic Science*, 16, 47-57. [in Ukrainian].

11. Bilous, V. V. (2018) (Vol. 1-2; Vol. 2). Aerokosmichna ziomka u kryminalistychnii dydaktytsi ta diialnosti orhaniv pravoporiadku. *Kryminalistyka ta sudova ekspertolohiia: nauka, nauchannia, praktyka: materialy 14 mizhnar. konhresu, m. Odesa, 13-15 veresnia- Forensics and Forensic Expertology: Science, Education, Practice: Materials 14 Intern. Congress, Odessa, September 13-15, Odesa, 480-501*. [in Ukrainian].

12. Pravyla vykonannia polotiv bezpilotnymy aviatsiynymy kompleksamy derzhavnoi aviatsii Ukrainy: zatv. Nakazom Ministerstva oborony Ukrainy vid 08.12.2016 r. № 661. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17>. [in Ukrainian].

13. Dron, BPLA y Kvadrokopter: skhodstva y otychyia. N. d. N. p. URL: <http://www.rcteam.ru/dron-bpla-i-kvadrokopter-shodstva-i-razlichya.html>. [in Ukrainian].

14. Hlotov, V., Hunina, A. (2014) Analiz mozhlyvostei zastosuvannia bezpilotnykh litalnykh aparativ dlia aeroznimalnykh protsesiv. *Suchasni dosiahnennia heodezichnoi nauky i vyrobnytstva- Modern achievements of geodetic science and production*, issue 2, 65-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sdgn_2014_2_17. [in Ukrainian].

15. Knysh, B. P., Brovko, P. V. (2018) Klasyfikatsiia bezpilotnykh litalnykh aparativ. NTKP VNTU. Fakultet infokomunikatsii, radioelektroniky ta nanosystem. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua//handle/123456789/20928>. [in Ukrainian].

16. Obzor DJI Mavic 2 Pro URL: <https://aero-b2b.ru/blog/obzor-dji-mavic-2-pro/>

17. Kryminalistyka. Multymediinyi pidruchnyk do 50-richchia kafedry kryminalistyky ta sudovoi medytsyny Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. (2015). URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lecture_2.4.html#3. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.02.2020

Перлин С. И.,

кандидат юридических наук,
директор Харьковского научно-исследовательского
экспертно-криминалистического центра МВД Украины
(г. Харьков, Украина)

Лозовая С. Н.,

кандидат психологических наук, доцент,
ведущий специалист по научной работе отдела
обеспечение деятельности центра
Харьковского научно-исследовательского
экспертно-криминалистического центра МВД Украины
(г. Харьков, Украина)

НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЕСПИЛОТНЫХ ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ В СЛЕДСТВЕННОЙ И ЭКСПЕРТНОЙ ПРАКТИКЕ

В статье рассмотрено современное состояние использования беспилотных летательных аппаратов в криминалистической деятельности. Проанализированы новые средства и методы, которые могли бы быть использованы для криминалистической деятельности, связанной с фиксацией следственных (розыскных) действий, а также процесса проведения и результатов экспертных исследований на примере квадрокоптера DJI Mavic 2 Pro, который

используется в практической деятельности Харьковского научно-исследовательского экспертно-криминалистического центра МВД Украины. Дано определение понятия «беспилотный летательный аппарат». Предложена криминалистическая классификация беспилотных летательных аппаратов, основанная на общих подходах к систематизации технико-криминалистических средств. Рассмотрены основные технические характеристики квадрокоптера DJI Mavic 2 Pro и его полезные функции. Сформулированы предложения по внедрению в следственную и экспертную практику беспилотных летательных аппаратов.

Ключевые слова: криминалистическая техника, беспилотные летательные аппараты, технико-криминалистические средства, фото-, видеосъемка следственных действий, следственная и экспертная практика.

Perlin S.,

Doctor of Law, Director of Kharkiv Research
the Forensic center of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine
(Kharkiv, Ukraine)

Lozova S.,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
a Leading specialist in the Scientific work
of the Department ensuring the activities
of the Kharkiv Ministry of Internal Affairs
Expert and Forensic Research Center
(Kharkiv, Ukraine)

SOME WAYS OF USING UNMANNED AERIAL VEHICLES IN INVESTIGATIVE AND EXPERT PRACTICE

In the article the current state of using of unmanned aerial vehicles in forensic activity, which is aimed at solving cognitive tasks during the detection and investigation of crimes, conducting certain investigative (search) actions, carrying out forensic researches, is considered. Attention is drawn to the fact that in modern period unmanned aerial vehicles are widely used by specialists in military equipment, civil defense and some other industries. However, their using is not yet widely used in investigative and expert practice. At the same time, expanding the scope of unmanned aerial vehicles as the mean of forensic technology will contribute to increase the efficiency of solving problems in the detection and investigation of criminal offenses. New means and methods that could be used for forensic activity connected with fixation of investigative (search) actions as well as the process of conducting and results of expert research on the example of the quadcopter DJI Mavic 2 Pro, which is used in the practical activity of the Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, are analyzed. The definition of unmanned aerial vehicles is suggested and terminological differences in concepts "drone" and "copter" are analyzed. The main classifications of unmanned aerial vehicles, which are used by specialists in military equipment and may have some forensic significance, are considered. The forensic classification of unmanned aerial vehicles that is based on common approaches to the systematization of technical and forensic means is suggested. The main criterion for the differentiation of unmanned aerial vehicles as technical and forensic means is the purpose of their using, because it defines the sphere of the using these means and the result of their using. The classification of unmanned aerial vehicles helps to facilitate the selection of their certain kind to perform investigative or expert task. The main technical characteristics of the DJI Mavic 2 Pro Quadcopter and its useful features such as flight on the

proposed trajectory, functions of smart flight: Point of Interest and some others. Suggestions for the implementation in investigative and expert practice of unmanned aerial vehicles and scientific and practical recommendations for improving the process of training specialists in using the means, techniques and methods of forensic photo-, videoshooting with unmanned aerial vehicles are formulated.

Keywords: forensic technology, unmanned aerial vehicles, technical and forensic means, photo-, videoshooting of investigative actions, investigative and expert practice.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.279-287

УДК 343.98

В. М. Плетенець,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

e-mail: viktor_plet@i.ua

 <https://orcid.org/0000-0002-3619-8624>

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В ПОДОЛАННІ ПРОЯВІВ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

Стаття присвячена висвітленню можливостей використання слідчим профайлінгу для виявлення проявів протидії розслідуванню. Наголошується на поширеності його використання в діяльності правоохоронних органів розвинених країн. Прیدіляється увага напрямкам профайлінгу та ситуації, що склалась із його застосуванням у діяльності правоохоронців. Зауважується, що практичне значення профайлінгу полягає в можливості прогнозування вірогідності відповідних проявів для їх попередження та керування ними. Водночас констатується факт епізодичного характеру застосування профайлінгу в практичній діяльності співробітників правоохоронних органів, що унеможливило належний рівень діяльності, у тому числі подолання проявів протидії розслідуванню.

Ключові слова: протидія розслідуванню, профайлінг, прояви емоцій, рішення слідчого.

Постановка проблеми. Незважаючи на суттєвий розвиток техніки та діджиталізацію суспільства, перехід на електронний документообіг, спілкування онлайн, комунікація від цього не перестала бути важливою, а навпаки набуває більшого значення та необхідності правильного використання в діяльності співробітників правоохоронних органів. Усвідомлення того, що доведеться спілкуватися з правопорушниками, котрі можуть характеризуватися високою освіченістю та інтелектом, обумовлює необхідність правоохоронців підвищувати не тільки свій комунікативний рівень, а й навички виявлення неправдивих свідчень здійсненого з боку зацікавлених осіб, тиску на учасників розслідування.

Цьому може сприяти профайлінг, який набув значного поширення в діяльності правоохоронців багатьох країн, зокрема Великої Британії, Ізраїлю, Канади, Німеччини, США та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням профайлінгу приділяли увагу такі вчені, як: Ю. М. Антонян, О. І. Анфіногенов, В. О. Бакальчук, В. Біркенбіл, А. О. Бухановський, П. Екман, В. А. Лабунська, О. А. Мартиненко, Ф. Олдерг, О. М. Подільчак, В. Селянин, Є. Спіріца, О. Фрай, В. Фрізен, М. Цукерман, Є. С. Чесакова, К. Шерер, Д. Ющенко та інші.

Водночас можливостям використання профайлінгу в діяльності правоохоронців України взагалі та у виявленні проявів протидії розслідуванню зокрема належної уваги приділено не було, що обумовлює складність оцінки проявів дій відповідних осіб. Несвоєчасне діагностування проявів протидії розслідуванню, значною мірою, впливає на формування несприятливої обстановки, неможливості з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення та реалізації визначених КПК України завдань кримінального провадження.

Формулювання цілей. Метою даної статті є висвітлення можливостей використання профайлінгу в подоланні проявів протидії розслідуванню.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що прояви протидії набувають усе більшого поширення, постає питання про необхідність застосування правоохоронцями знань поведінкових елементів, котрі можуть виявлятися в діях учасників розслідування та зацікавлених осіб.

Профайлінг – це поняття, що означає сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних особистісних ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки [1].

Усталеною точкою зору є й та, що *профайлінг* є практичною реалізацією теоретичних досліджень особи злочинця, результатом накопичення і узагальнення знань про соціальні, демографічні та психологічні криміногенні особливості осіб, які вчиняють ті чи інші злочини [2, с. 151].

Походження *профайлінгу* відносять до передполітного спостереження за поведінкою пасажирів, запровадженого в 70-х роках ХХ століття. Однак ще Г. Грос, аргументуючи можливості розуміння злочинця через учинений ним злочин, обґрунтував сутність профайлінгу [3]. Водночас ґрунтовних наукових розробок у Криміналістичній науці він так і не отримав, однак досить швидко набув свого поширення в інших сферах.

Окрім забезпечення безпеки в цивільній авіації, Д. Ющенко серед напрямків, що є основою профайлінгу, як-от: науково-дослідницький, медико-психологічний, спеціальний, психотехнологічний, - виділяє і криміналістичний [4]. Окремого значення набуває застосування профайлінгу в діяльності співробітників митниць та поліції.

Поліцейський профайлінг розглядають як практику поліції, згідно з якою визначений набір характеристик (профіль) використовується для пошуку та затримання особи, яка вчинила злочин (кримінальний профіль), або для виявлення осіб, які мають відношення до злочинної діяльності (*поведінковий профайлінг*) [5].

У кримінологічному контексті профайлінг розглядають як створення психологічного портрету невідомої особи на основі виявлених на місці події (кримінального правопорушення) слідів.

Кримінологічному профайлінгу С. Г. Дзиконська пропонує наступну систематизацію:

1. Профілактичний – зводиться до встановлення та кримінологічного аналізу інформації щодо осіб з метою ранньої профілактики їх злочинної поведінки, зокрема:

– *страховий профайлінг* як допомога страховим компаніям у виявленні шахрайських дій під час оформлення страхування;

– *профайлінг на транспорті* виявляє пасажирів, «які здатні вчинити дебош, які ховають під одягом зброю та інших (особливо виокремлюється авіаційний профайлінг)»;

– *готельний профайлінг*, який спрямований на профілактику злочинів.

2. Прогностичний (профільне моделювання) – це оцінка мотиваційно-диспозиційної сторони особистості та прогнозування поведінки особи на підставі аналізу найбільш інформативних особистісних ознак.

3. Типологічний – віднесення особи за рядом невербальних ознак до безпечного або небезпечного типу залежно від соціального оточення й контексту розслідування.

4. Оперативно-розшуковий – складання пошукового психологічного портрету (профілю) невідомої особи за слідами на місці вчинення злочину;

5. Судово-слідчий профайлінг – не інструментальна детекція брехні – оцінка достовірності інформації, що повідомляється людиною за її невербальною поведінкою;

– *тактичний* – побудова слідчої стратегії на підставі побудованого профілю особистості;

6. Вікімологічний профайлінг – це складання портрету жертви, або потенційної жертви [6, с. 95].

Однак наведена класифікація не позбавлена, у першу чергу, термінологічних неточностей. Так стратегія С. Г. Дзиконської входить в тактику. Обидві зазначені категорії широко використовуються в багатьох галузях знань, проте мають військове походження.

«Стратегія – мистецтво підготовки та ведення війни та великих воєнних операцій // наука про систему гри в спорті, за якої окремі ходи, комбінації, прийоми підпорядковано загальному, раніше обміркованому плану» [7, с. 1399].

Тактика з часів Плутарха вважалась вінцем військового мистецтва [8].

Своєю чергою, Г. Жомини визначає стратегію як мистецтво вести війну за картою, мистецтво охопити увесь театр війни. Тактика, на думку автора, це мистецтво битися на місцевості, розташовувати сили відповідно до місцевих умов та вводити їх у бій на різних пунктах поля бою [9, с. 109].

Не вдаючись у поглиблений аналіз, можемо зрозуміти, що тактика і стратегія хоч і споріднені й нерозривні категорії, однак не є тотожними та мають відмінності в масштабі діяльності. Сама по собі стратегія не може існувати без визначення конкретних дій та заходів її реалізації, які виступатимуть тактикою. Тобто наведене визначає тактику як складову стратегії.

Тому, на нашу думку, С. Г. Дзиконській доречніше було б казати про стратегію, у рамках якої, на підставі побудованого профілю особистості, розроблялася б слідча тактика.

Окрім того, остання є розділом науки «Криміналістика», тому коректність її включення як складової кримінологічного профайлінгу також викликає питання.

Незважаючи на те, що думки вчених розходяться в належності профайлінгу, вважаємо, що він має значний потенціал застосування, зокрема й у криміналістиці. Прилаштування профайлінгу можливе для підвищення рівня застосування знань криміналістичної тактики, організації та планування розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій тощо. Певного значення, на нашу думку, потребує дослідження можливостей використання профайлінгу в діагностуванні провів провіді розслідуванню.

На сьогодні тільки людина з певною долею вірогідності спроможна до зчитування внутрішньої інформації, визначення особливостей та динаміки поведінки інших людей та до оперативного прийняття рішень [10].

Навчитися правоохоронцям зазначеному є не тільки можливим, а й необхідним у сучасних умовах боротьби зі злочинністю. Однак лише 33 % проінтерв'юваних слідчих вказують на застосування профайлінгу у своїй діяльності. Це, на нашу думку, демонструє неналежне ставлення та, відповідно, рівень його застосування правоохоронцями, що не сприяє покращенню їхньої діяльності.

Неправдива інформація має доволі широкий синонімічний ряд: брехня (контрарний антонім до «правда»), обман, кривда, ошука, фальш, вигадка, наклеп, байка та ін. [11, с. 32]. Та які б синоніми не використовувалися для трактування неправдивих показань відповідних учасників, вони є доволі поширеним явищем у діяльності правоохоронців, а їх виявлення – запорукою встановлення об'єктивної картини події вчиненого кримінального правопорушення.

Для того щоб виявити брехню, необхідно шукати невідповідності між змістом і невербальними засобами вираження повідомлення [12].

Однак, перш ніж виявляти протиріччя, слідчий має ввести особу в спілкування, створити сприятливу атмосферу, встановити психологічний контакт, визначити загальний рівень розвитку, здатність співрозмовника адекватно оцінювати обстановку, реагувати на її зміни. Нейтральні теми дозволяють виявити реакції співрозмовника, ступінь емоційності, його готовність до діалогу тощо.

Зазначене має стати відправною точкою в аналізі отримуваних при подальшому спілкуванні відомостей на предмет неповноти та недоставірності. Зокрема, коли слідчий торкатиметься так би мовити «незручних» питань (тобто тих, котрі особа не бажає, унаслідок певних причин, висвітлювати), порівнюючи реакції та емоції особи при спілкуванні на нейтральні теми, можуть виявлятися зміни в її поведінці. Їх аналіз сприятиме обґрунтованим припущенням про переслідувані цілі та мотиви, котрими керується відповідна особа, причини зайнятої позиції, визначення шляхів впливу на неї, найбільш доцільну лінію поведінки, доречність застосування відповідних тактичних прийомів тощо.

Якщо основу концепції профайлінгу «накласти» на процес розслідування, отримаємо положення про те, що причетність до факту протидії розслідуванню відповідних учасників можемо виявлятися за проявами їхніх емоцій.

Факти протидії розслідуванню, за більшістю кримінальних проваджень, обумовлюють необхідність вжиття для їх виявлення будь-яких заходів та засобів, у тому числі й профайлінгу. Зокрема, недобросовісна позиція певного учасника може бути пояснена застосованим по відношенню до нього тиском із боку зацікавлених осіб. Однак через об'єктивні та суб'єктивні чинники, своєчасне виявлення зазначених проявів не відбувається, що унеможливає їх оцінку, у тому числі й правову.

Окрім виявлення фактів тиску, практичне значення профайлінгу полягає в прогнозуванні вірогідності відповідного прояву з метою їх упередження. Усвідомлення того, що особа може стати об'єктом тиску з боку зацікавлених осіб, слідчому необхідно прийняти дієві організаційно-тактичні заходи, спрямовані на його недопущення.

Відомості про відповідного учасника можуть отримуватися шляхом аналізу кримінальних проваджень, баз даних, характеризуючого матеріалу, соціально демографічних відомостей, мотивів можливих дій тощо. Це сприятиме формуванню припущень про вірогідні способи здійснення протидії розслідуванню.

У системі профайлінгу значний інтерес викликають особливості поведінкових реакцій відповідних учасників розслідування. Виявлення реакції особи на відповідний подразник визначає необхідність встановлення її причини. Серед можливих пояснень, варто розглядати таке: володіння інформацією про подію та спроби її приховати; особа не має відношення до події, однак емоційно реагує на те, що відбувається.

Так виявлення у спілкуванні з особою невластивої поведінки, відстороненості, награності, показовості, варто розглядати важливим проявом загальної неадекватності психологічного стану. Причина перебування у відповідному стані може бути перевірена шляхом зосередження уваги на певних темах, зокрема на зміні свідчень, формуванні уявлення про непоінформованість, неможливість зрозуміти вимоги, що ставляться до особи.

Зміна поведінки (спостереження страху, тривоги, напруженості), зазвичай відбувається під час зачіпання відповідних тем, що є проявом, котрий може бути зчитано, у першу чергу, з обличчя.

Емоції виступають, приміром, як індикатор трудності чи оцінка значущості ситуації для особи; або чинник, що призводить до зміни поведінки в ситуації. Емоційні переживання є найважливішим компонентом адаптивної поведінки людини у складній ситуації [13, с. 198]. Прояви емоції можуть бути використані слідчим у розслідуванні кримінального правопорушення та діагностуванні можливої участі в здійсненні відповідним учасником тиску, протидії або того, що якийсь учасник став його жертвою.

На основі аналізу рухів м'язів обличчя компанія Paul Ekman Group навіть розробила Систему кодування рухів обличчя (The Facial Action Coding System (FACS)) [14].

Реакції на переживання можуть проявлятися у вигляді жестів, міміки, поз, збільшеного потовиділення, збліднення або почервооніння шкіри і т. інш. Однак навчена контролювати прояви своїх емоцій особа може не настільки яскраво їх проявляти. У результаті цього спостерігач, імовірно, і не помітить проявів емоцій або неправильно їх інтерпретуватиме і, таким чином, може бути введений в оману.

Більшість співробітників поліції, діяльність яких пов'язана зі спілкуванням, здобувають практичні навички отримання вагомої інформації за зовнішніми проявами реакцій та емоцій відповідної особи. Зокрема, у випадку зупинки наркомана, який у спілкуванні виявляє показну, зазвичай, не властиву йому люб'язність, сприймається співробітниками оперативних підрозділів, як маркер, що вказує на наявність у даної особи при собі наркотичних засобів (психотропних речовин, прекурсорів). Інші особи, навпаки, використовуючи прояви агресії, намагаються подолати в правоохоронців бажання здійснювати зовнішню перевірку.

Обидва зазначені прояви варто оцінювати як захисну реакцію, спрямовану на уникнення викриття.

Підозріла поведінка, коли особа, побачивши співробітників поліції, змінила траєкторію свого руху (розвернулася, пішла в іншу сторону, перейшла на протилежний бік вулиці, забарилася), визначається співробітниками патрульної поліції та дільничними проявами, котрі можуть вказувати на вчинення особою правопорушення.

Зазначене варто оцінювати проявом інстинкту самозбереження, спробою дистанціюватися, що реалізується в намаганні уникнути небажаного контакту та можливого викриття в причетності до правопорушення.

Наведені приклади вказують на те, що за відсутності правильної інтерпретації поведінки зазначенх осіб з боку співробітників правоохоронних органів звужуються можливості їхньої діяльності. Водночас для більшості суддів зазначені прояви не є аргументом для здійснення, наприклад, зовнішньої перевірки особи та виявлення заборонених до обігу предметів, про що наголосили всі проінтерв'ювані співробітники оперативних підрозділів, патрульної поліції та дільничні офіцери поліції. Це, своєю чергою, може поставити під сумнів законність виявлених в особи об'єктів.

Фактично відбувається ситуація, коли недостатнє усвідомлення можливостей профайлінгу особами, котрі приймають рішення за відповідними, наприклад, адміністративними протоколами, ставлять під сумнів те, що в більшості розвинених країн є практикою.

Через те знання профайлінгу не тільки не заохочуються, а й піддаються сумніву щодо його можливості, що ще більше переводить їх у розряд епізодично використовуваних.

Зазначене повною мірою відображає реалії використання профайлінгу та, як наслідок, недостатньої продуктивності діяльності правоохоронців.

Висновки. Отже, використання профайлінгу в практичній діяльності співробітників правоохоронних органів носить епізодичний характер, що унеможливує належний рівень діяльності, у тому числі подолання проявів протидії розслідуванню.

Зміна ситуації на краще нам вбачається в застосуванні як міжнародного, так і вітчизняного досвіду профайлінгу в діяльності правоохоронних органів взагалі та слідчих підрозділів зокрема.

Своєчасна та правильна інтерпретація проявів поведінки відповідних учасників забезпечить правоохоронців інформацією для оцінки їхніх дій. Правильне трактування правоохоронцями виявлених маркерів є запорукою прийняття обґрунтованих рішень. Прояви емоцій можуть бути використані слідчим у розслідуванні кримінального правопорушення та при діагностуванні застосованого відповідним учасником тиску, а також того, що якийсь учасник став його жертвою.

Сподіваємося, наші подальші дослідження спрямовуватимуться на приділення уваги *семіотиці* - науці про знаки та знакові системи.

Використані джерела:

1. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary / *English Dictionary*. New York: Oxford University Press, 1971. 1616 p.

2. Подільчак О. М. Криміналістичний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Частина 2. С. 148
3. Gross, H. *Criminal Investigation*. L. 1924.
4. Ющенко Дмитрий. Современный профайлинг. Менталист на страже наших интересов. URL: <https://www.b17.ru/article/30624/>
5. *Ethnic profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective, and Discriminatory*. Published by Open Society Institute, New York, 2009.
6. Дзиковская, С. Г. Криминалогический профайлинг: понятия и виды // *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2015. № 4. С. 93-95.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред.: В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Плутарх. *Сочинения* URL: <https://books.google.com.ua/books?id>
9. Жомини Г. Стратегия и тактика в военном искусстве URL: <https://www.litmir.me/br/?b=193225>
10. Цветков В. Л. Профайлинг в деятельности органов внутренних дел. М.: Юнити-Дана: Закон и право, 2014.
11. *Психологический словарь* / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – [2-е изд., испр. и доп.]. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
12. Экман П. Узнай лжеца по выражению лица / П. Экман, У. Фризен; пер. с англ. В. Кузина. СПб.: Питер, 2010. 336 с.
13. Андулов А. Я., Шипилов А. И. *Конфликтология: Учебник для вузов*. М.: ЮНИТИ, 2000. 551 с.
14. The Paul Ekman Group is now offering FACS. Facial Action Coding System. URL: <http://www.paulekman.com/product-category/facs/>.

References:

1. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary (1971). *English Dictionary*. New York: Oxford University Press. [in English].
2. Podil'chak O. M. (2017) Kryminalistychnyj profajling – realizacija vchennja pro osobu zlochyncja -Forensic profiling is the realization of the doctrine of the offender. *Pravo i suspil'stvo - Law and Society, 4, part. 2, 148*. [in Ukrainian].
3. Gross, H. (1924) *Criminal Investigation*. L. [in English].
4. Jushhenko Dnmitrij. *Sovremennij profajling. Mentalist na strazhe nashih interesov-Modern profiling. The mentalist on guard of our interests*. URL: <https://www.b17.ru/article/30624/>. [in Russian].
5. *Ethnic profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective, and Discriminatory*. (2009) Published by Open Society Institute, New York. [in English].
6. Dzikonskaja, S. G. (2015). *Kriminologicheskij profajling: ponjatija i vidy Aktual'nye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk – Actual problems of the humanities and natural sciences, 4, 93-95*. [in Russian].
7. Busel, V. T. (Eds.). (2005) *Velykij tлумачnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy(z dod. i dopov.)*. Kyiv: Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].
8. Plutarh . *Sochinenija*. N. d. N. p. URL:<https://books.google.com.ua/books?id>
9. Zhomini, G. *Strategija i taktika v voennom iskusstve*. N. p. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=193225> [in Russian].
10. Cvetkov, V. L. (2014) *Profajling v dejatel'nosti organov vnutrennih del*. Moskva:«Juniti-Dana»: Zakon i pravo. [in Russian].
11. Petrovskii A. V., & Jaroshevsko M. G. (1990). *Psihologicheskij slovar'* (Vol.1-2; Vol.2, ispr. i dop.). Moskva: «Politizdat». [in Russian].

12. Jekman P. (2010). *Uznaj lz eca po vyrazheniju lica*. P. Ekman, U. Fryzen (Eds.); V. Kuzyn et al. SPb.: «Piter». [in Russian].
13. Ancupov A. Ja., & Shipilov A. I. (2000). *Konfliktologija*. Moskva: «JuNPI» [in Russian].
14. The Paul Ekman Group is now offering FACS. Facial Action Coding System. N. d. N. p. URL: <http://www.paulekman.com/product-category/facs/>. [in English].

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2020

Плетенец В. Н.,
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры криминалистики,
судебной медицины и психиатрии
Днепропетровского государственного
университета внутренних дел
(г. Днепр, Украина)

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОФАЙЛИНГА В ПРЕОДОЛЕНИИ ПРОЯВЛЕНИЙ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РАССЛЕДОВАНИЮ

Статья посвящена освещению возможностей использования следователем профайлинга в выявлении проявлений противодействия расследованию. Отмечается распространенность его использования в деятельности правоохранительных органов развитых стран. Уделяется внимание направлениям профайлинга и самой ситуации, которая сложилась с его использованием в деятельности сотрудников правоохранительных органов. Подчеркивается, что практическое значение профайлинга заключается в возможности прогнозирования вероятности соответствующих проявлений для их предупреждения и управления. В то же время констатируется факт эпизодического характера использования профайлинга в практической деятельности сотрудников правоохранительных органов, что делает невозможным надлежащий уровень деятельности, в том числе и преодоления противодействия расследованию.

Ключевые слова: противодействие расследованию, профайлинг, проявления эмоций, решения следователя.

Pletenets V.,
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate professor of the Department of criminalistics,
forensic medicine and psychiatry
of Dnepropetrovsk State
University of Internal Affairs
(Dnipro, Ukraine)

POSSIBILITIES OF USING PROFILING IN OVERCOMING THE MANIFESTATIONS OF RESISTANCE TO INVESTIGATION

The article is devoted to highlighting the possibilities of the investigator using profiling to identify signs of resistance to investigation. It is widely used in law enforcement, in particular by customs and police officers in the developed world.

In the criminological context, profiling is viewed as the creation of a psychological profile of an unknown person, based on traces found at the scene of the incident (a criminal offence).

Although scientists differ on the subject of profiling, it has considerable potential for use, including forensic science. Profiling can be used to improve the use of forensic tactics, the organization and planning of investigations, the conduct of individual investigative (search) actions, and so on.

The above-mentioned results of the interviews with the officers of the investigative units reveal a lack of application, which does not help to improve their work.

It is noted that if the basis of the profiling concept is "superimposed" on the investigation process, it is possible to obtain a provision that the reactions of the participants concerned will be detected on the basis of their emotions. However, due to objective and subjective factors, these manifestations are not detected in a timely manner, which makes it impossible to assess them, including legal ones. Based on the analysis of the situation, it is determined that profiling knowledge is not only not encouraged, but also questioned. In this way, what is practised in most developed countries becomes even more ad hoc.

In addition to detecting pressure, the practical value of profiling is that it is possible to predict the probability of occurrence and can be used to pre-empt unlawful acts. It is noted that emotions act as: an indicator of difficulty; an assessment of the significance of the situation for the person; a factor that changes the behaviour of the situation. A change in behaviour (fear, anxiety, tension) usually occurs when the relevant subjects are touched, which can be indicative. In this case, information may be taken from the person concerned.

The fact that the investigator ascertains the involvement of the relevant investigator (an outsider) in the counteraction necessitates the adoption of appropriate organizational and tactical decisions on the conduct of the investigation and individual investigative (search) actions. That is, the investigator, feeling the pressure, can understand, the course of action, and the motivation of the person concerned and thus make more informed decisions, overcome the resistance. The decision to do so, in each case, involves a thorough investigation and a comprehensive approach to the proceedings under investigation.

The findings point out. A change in the situation can be seen in the application of both international and domestic profiling experience in the activities of law enforcement agencies in general and investigative units in particular.

Keywords: resisting investigation, profiling, displaying emotions, investigating officer's decision.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.287-297

УДК 343.34

М. О. Семенішин,

кандидат юридичних наук,

докторант Донецького юридичного

інституту МВС України

(м. Кривий Ріг, Україна)

e-mail: gupolice@dn.npu.gov.ua

 <https://orcid.org/0000-0002-4892-2843>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У статті, за матеріалами операції Об'єднаних сил, виокремлені головні проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з терористичною діяльністю. На підставі аналізу правових норм Кримінального кодексу України, що стосуються терористичної діяльності та їх практичного застосування під час досудового слідства встановлено,

що нині постала низка проблем, найголовніші з яких: відсутність визначення термінів «терористична група» і «терористична організація», що є базовими для кваліфікації об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 258³ КК України. Досліджені об'єктивні та суб'єктивні підходи до визначення терористичної діяльності. Запропоновані зміни до кримінального законодавства стосовно удосконалення кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації.

Ключові слова: тероризм, терористична організація, терористична діяльність, терористичний акт, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Тероризм як негативне соціально-політичне та кримінальне явище є предметом наукових досліджень учених різних часів. У сучасному світі з-поміж уже визнаних «традиційними» проблем термоядерної, екологічної, енергетичної, демографічної, продовольчої кризи дедалі вагоме місце посідає насильство щодо великих груп населення. Глобалізація соціально-економічних процесів, зростання рівня міграції, зокрема нелегальної, складне безпекове середовище, у якому перебуває нині наша Україна, зростання обсягів незаконного обігу вогнепальної зброї, передусім за рахунок її витоку з тимчасово неплідконтрольних владі регіонів, широкі можливості, які надає користувачам Інтернет, і новітні інформаційні технології, подекуди несистемні заходи, яких уживають правоохоронні органи в протидії цим явищам, є об'єктивними чинниками для поширення в нашій країні виявів тероризму.

В умовах збройної агресії проти України, суттєвого збільшення в незаконному обігу кількості засобів ураження відбувається зростання рівня особливо тяжких кримінальних правопорушень терористичного спрямування, учинених у складі організованих груп і злочинних організацій шляхом зрощування з корумпованим чинівництвом і криміналітетом, що породжують нові загрози й виклики на тлі активізації співпраці українського злочинного світу з терористичними угрупованнями країн близького й далекого зарубіжжя.

Нині тероризм перетворився на потужну динамічну зброю, інструмент і навіть технологію, яку використовують проти влади, суспільства й людства загалом. Злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, щороку стають дедалі організованими та більш жорстокими. Упродовж 2014–2019 рр. зареєстровано понад 15 тис. терористичних актів (ст. 258 Кримінального кодексу (далі – КК) України) та інших категорій кримінальних правопорушень (ст. 258¹–258⁵ КК України). За офіційними даними МВС і Генеральної прокуратури України, протягом останніх п'яти років на території нашої держави виявлено 75 організованих груп і злочинних організацій терористичного спрямування (2015 р. – 13; 2016 р. – 12; 2017 р. – 17; 2018 р. – 15; 2019 р. – 18) [1; 2].

Високий рівень стійкості та законспірованості, орієнтованість організаторів злочинної діяльності на максимальне розгалуження міжнародних зв'язків очолюваних ними організованих груп і злочинних організацій є системоутворювальними факторами, що нині обумовлюють відтворення на території України позицій організованої злочинності, сприяють ескалації жорстокості й насильства, дестабілізації внутрішньої соціально-політичної ситуації.

Упродовж усього періоду існування незалежної України проблема комплексної протидії злочинам, пов'язаним із терористичною діяльністю, які становлять найвищу загрозу безпеці громадян, суспільства та держави, залишається надзвичайно актуальною. В умовах зростання організованої злочинності та терористичних

діянь ще більш серйозну небезпеку становить злиття цих двох негативних явищ сучасності та набуття терористичною діяльністю організованих форм злочинності. Це, безумовно, потребує наукових розробок, спрямованих на дослідження й удосконалення конкретних заходів протидії організованому тероризму і, у першу чергу, кримінально-правових заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці кримінального права питання про терористичний акт, різні інші аспекти тероризму викликали інтерес дослідників ще з початку ХХ ст. Цій проблематиці присвятили свої публікації Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, В. К. Гришук, О. О. Дудоров, Г. П. Жаровська, В. П. Ємельянов, В. С. Зеленецький, В. А. Ліпкан, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, М. І. Хавронюк та ін. Водночас сучасні реалії розвитку злочинності, пов'язаної з терористичною діяльністю, засвідчують, що вона набула принципово нової якості, трансформується не лише в злочинні організації різного ступеня складності, чисельності та масштабів впливу, а й здатна утворювати квазідержавні об'єднання кримінальної спрямованості, що й потребує кримінально-правового дослідження.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз спірних питань кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з терористичною діяльністю й вироблення рекомендацій на їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Тероризм – це одне з найнебезпечніших і найскладніших явищ суспільного життя та сучасного історичного процесу. Саме тому навіть у масштабах світової правової науки досі немає єдиного загальноприйнятого підходу до трактування його сутності. У науковій і публіцистичній літературі здійснено чимало спроб сформулювати його визначення, укласти класифікацію, розглянути його види та форми через призму філософського, соціологічного, семантичного, психологічного осмислення. Однак єдності в жодному з напрямів досягнуто не було [3, с. 234].

У сучасних умовах тероризм і його вияв – терористична діяльність у різних зовнішніх формах – є одним із найнебезпечніших видів злочинної діяльності [4, с. 41]. Підходи дослідників до цієї проблеми означені тим, що тероризм виявився безпосередньо пов'язаним із проблемою виживання людства, забезпечення безпеки держав. Це злочинне явище в усьому світі має тенденцію до стійкого зростання [5, с. 70].

Не містять чіткого тлумачення поняття тероризму й міжнародні акти. Попри те що в низці з них сформульовано визначення поняття «тероризм», вони не мають універсального міжнародно-правового значення. Вітчизняні й іноземні фахівці [6; 7] причиною цього вважають відсутність єдиного міжнародного договору з протидії тероризму.

Війна на Сході України повсякчас трансформується, пристосовуючись до нинішніх умов. І війна, і тероризм породжують страх як елемент масових потрясінь, який може набувати форму паніки. Водночас визначальні ознаки тероризму (наявність незаконних збройних формувань; антигромадський спосіб діяльності вкрай агресивних специфічно організованих суб'єктів; реалізація шляхом безпосереднього насильства чи загрози його застосування; мета – дезорганізація суспільного життя (не за допомогою вбивства максимальної кількості людей, а через залякування мирного населення результатами терактів). У цьому контексті тероризм на Сході України необхідно розглядати як засіб психологічного впливу, обов'язковими ком-

понентами якого є наявність організаційно-управлінської структури, маніпулятивний характер впливу, застосування високотехнологічних удосконалених засобів для досягнення мети, високий ступінь суспільної небезпеки, на підставі чого його визначають як форму вияву війни, що має на меті провокування негативного суспільного резонансу, нагнітання паніки, за допомогою чого так звані «ДНР» і «ЛНР» (по суті, терористичні організації) впливають на органи влади [9, с. 265; 10, с. 134].

У новому КК України від 5 квітня 2001 р. відповідальність за вчинення терористичного акту передбачено в ст. 258 [11] розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини. У зв'язку з ратифікацією Україною міжнародних конвенцій [12], підписання двосторонніх угод щодо протидії виявам тероризму, прийняття 20 березня 2003 р. Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [13], було внесено зміни та доповнення у КК України, зокрема: змінено редакцію ст. 258 «Терористичний акт»; виокремлено кримінально-правові норми щодо втягнення в учинення терористичного акту (ст. 258¹), публічних закликів до вчинення терористичного акту (ст. 258²), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴), фінансування тероризму (ст. 258⁵) (2006 р.). Згодом у ст. 258, 258¹–258⁵ цього Кодексу було внесено зміни та доповнення, пов'язані здебільшого з редагуванням незначних положень диспозицій і санкцій (2014 р.).

На думку М. В. Семикіна, поняття «тероризм» слід розглядати на трьох рівнях: 1) у вузькому значенні, що охоплює вчинення чи погрозу вчинення вибуху, підпалу, інших соціально небезпечних дій, які можуть спричинити загибель людей чи інші тяжкі наслідки та спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 2) у широкому значенні, що охоплює тероризм у вузькому значенні й усі інші злочини терористичної спрямованості, тобто суспільно небезпечні діяння, метою яких є залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 3) у найширшому значенні, що охоплює тероризм у широкому значенні, а також створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації. Зіставивши ці рівні поняття тероризму з термінологією, яку використано в Законі України «Про боротьбу з тероризмом», автор доходить висновку, що вони відповідають таким поняттям, як «терористичний акт», «злочини терористичної спрямованості», «терористична діяльність» [14, с. 11].

В. С. Канцір розуміє тероризм як низку злочинів проти громадської безпеки, що полягають у здійсненні вибуху, підпалу або інших дій, що становлять небезпеку загибелі людей, заподіяння значних втрат майну або настання інших суспільно небезпечних наслідків, якщо такі дії вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або впливу на прийняття рішення органами влади, а також погрозу вчинення таких дій [15, с. 16].

Однак такий спрощений підхід до визначення тероризму не поділяє І. М. Зубач, який стверджує, що стрижень тероризму становить протиправна діяльність, яка може полягати в будь-яких формах і діях, які в загально-кримінальному контексті

можна вважати злочинами проти безпеки руху й експлуатації транспорту, злочини проти основ національної безпеки України тощо. Нагальною є потреба у формуванні такої складової тероризму як злочини терористичної спрямованості [3, с. 236].

Терористичною організацією слід вважати стійке об'єднання трьох і більше осіб, створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого розподілено функції, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки й учинення терористичних актів. Організацію визнають терористичною, якщо принаймні один із її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) цієї організації [13; 16, с. 204].

Терористична діяльність – це вид протиправної діяльності, спрямований проти громадської безпеки або міжнародного правопорядку на досягнення терористами політичних цілей шляхом насильницького примусу органів державної влади. Варто ототожнювати за смисловим значенням терористичну діяльність із тероризмом. Такий підхід є виправданим із позицій розслідування злочинів, оскільки для розмежування понять «тероризм» і «терористична діяльність» немає достатніх підстав, тому що істотні ознаки обох понять фактично збігаються, є єдиними, а тому збігаються обсяги їхнього змісту. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», терористична діяльність – діяльність, яка охоплює:

- планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само, як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду й поширення ідеології тероризму;
- фінансування та інше сприяння тероризму;

На нашу думку, у вітчизняному кримінальному праві терористичну діяльність необхідно тлумачити як низку злочинів, передбачених ст. 258, 258¹–258³ КК України. Варто проаналізувати основні ознаки цієї категорії кримінальних правопорушень.

Першою та однією з визначальних ознак, за якою цю категорію кримінальних правопорушень можна відрізнити від інших злочинів, є цілі їх учинення. До них належать ті, що визначені в ч. 1 ст. 258 КК України «Терористичний акт», а саме: «...якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень, учинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою» [11].

Діяння, що належать до поняття кримінальних правопорушень терористичного характеру, мають *спеціальну мету*, завдяки чому вони відрізняються від злочинів проти життя, здоров'я, власності, порушення громадської безпеки (наприклад, низка терористичних актів у публічних місцях і під час проведення масових заходів). Таким чином, злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, неодмінно

мають бути тяжкими та мати високий ступінь суспільної небезпечності у зв'язку з тим, що іншими способами терористи навряд чи зможуть досягти цілей, передбачених у ч. 1 ст. 258 КК України. Учинення терористами злочину має викликати резонанс у суспільстві, залякати та деморалізувати населення жорстокістю дій [17; 18, с. 121]. Важливим компонентом терористичного акту є вчинення загальнонебезпечних дій, а саме: убивство людей, застосування зброї, учинення вибуху, підпалу чи інших дій, які спричинили небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди, настання інших тяжких наслідків (застосування отруйних речовин, газів, затоплення, обвали, каменепаді, руйнування будівель, будинків, споруд, шляхів і засобів сполучення, пошкодження об'єктів довкілля, систем життєзабезпечення тощо) або погрозу вчинення таких дій.

Другою особливістю є *суб'єкт злочинів*, пов'язаних із терористичною діяльністю. Раніше суб'єктом тероризму були недержавні структури, тобто представники організації приватних осіб, які не перебувають на службі в державі, не мають верховної влади над об'єктами насильства. Дії державних служб слід кваліфікувати як військовий напад, геноцид, терор або ж фінансування тероризму. У період «гібридної» війни окремі державні структури, як Головне управління Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації, відоме як Головне розвідувальне управління, а також Федеральна служба безпеки Російської Федерації, є організаторами та в окремих випадках виконавцями терористичних актів, а також активно вербують осіб для здійснення таких злочинів на території України.

Третьою ознакою слід вважати *багатооб'єктність*. Вона відбиває соціально-політичний характер цього феномену. Тероризм як соціальне явище здійснює на суспільство певний вплив. Це безпосередньо стосується владних структур, які реалізують внутрішню й зовнішню політику. Ідеться про фізичне насильство, яке застосовують щодо одних осіб, і водночас психологічний тиск з метою схилення до необхідної поведінки або прийняття певного рішення здійснюють на інших осіб. Об'єктом фізичного насилля є переважно соціальні групи (група), а об'єктом психологічного тиску є керівні органи держави [19, с. 38]. Для терористів не завжди обов'язковим є негайне виконання їхніх вимог (їх і декларувати можуть не одразу) під час захоплення заручників або після певного вибуху. Для них значно важливішим є створення такої соціальної атмосфери, яка буде сприяти виконанню їхніх вимог (страху, напруження, неспокою тощо). Отже, тиск на кінцевий об'єкт здійснюють не прямим, а опосередкованим шляхом, здебільшого через населення.

Четвертою характерною рисою злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, є *спеціальна мета терористичної групи (організації)*. Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 258, 258¹–258⁵ КК України, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа має усвідомлювати, що вчинює визначені в законі дії, створює ними загрозу та бажає їх учинення. Із суб'єктивної сторони особа також прагне, щоб її дії стали відомими невизначено широкому колу осіб, бажає спровокувати стан страху, прагне висунути вимоги й домогтися їх задоволення або змусити адресата погроз до вигідної для винуватого поведінки [20, с. 179]. Цілі діяльності терористичної організації, що спрямовані на зміну суспільних відносин, окреслено в ідеологічних доктринах, якими вони керуються. Терористична організація, крім головної мети, має так звані проміжні цілі (завдання), спрямовані на забезпечення існування групи (матеріальне, кадрове, ідеологічне тощо). Ці завдання підпоряд-

ковані кінцевій меті, яка пов'язана з політикою держави в будь-якій сфері: економічній, національній, релігійній, правовій, екологічній тощо. До завдань можна також віднести тиск на населення чи окремі соціальні групи: залякування, провокування почуття роздратованості або апелювання до прагматизму (зіставлення втрат і переваг від певної політики). Ці завдання є засобом досягнення глобальніших цілей. Отже, забезпечення досягнення кінцевої меті, яка стосується політичних дій держави, відбувається за допомогою реалізації проміжних завдань.

П'ята ознака злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, – це *ідеологічне мотивування насильства*, навіть якщо суб'єктом тероризму є державні структури. Кожна терористична організація має певний ідеологічний фундамент, на якому її створено і який є формальним мотивом її діяльності. Певну ідеологію як цілісну систему поглядів та ідей формують об'єктивні умови, за яких вона виникає. У ній відображено усвідомлення й ставлення певної групи людей до дійсності й один до одного, соціальних проблем і конфліктів, а також цілі діяльності, спрямовані на зміну чи підтримання наявних суспільних відносин. Зокрема, терористична ідеологія – це комплекс украї радикальних ідейних настанов (ультралівих, ультраправих, націонал-екстремістських, сепаратистських, великодержавних, релігійних, соціально-економічних і духовно-психологічних), які є теоретичним обґрунтуванням застосування насильства в різній формі на нелегітимних засадах заради досягнення певних цілей [21, с. 206–207].

Отже, головними ознаками тероризму є такі: це протиправна суспільно небезпечна діяльність; зміст її має ознаки різноманітних складів злочину, які належать до злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. Важливою ознакою тероризму є застосування насильства фізичного, майнового, морально-психологічного або погроза його застосування; стрижнем тероризму є процес залякування. Як правовий феномен, тероризм має тактичну та стратегічну мету: тактична – досягнення успіху в здійсненні конкретного акту тероризму, а стратегічна – спрямована на виконання завдань у політичній або релігійній сферах. Об'єктом тероризму є найважливіші сегменти життя суспільства – його безпека, а також безпека держав(и) в особі їх представників тощо.

Висновок. На підставі аналізу правових норм КК України, що стосуються терористичної діяльності, та їх практичного застосування під час досудового слідства встановлено, що нині постала низка проблем, найголовніші з яких: відсутність визначення термінів «терористична група» і «терористична організація», що є базовими для кваліфікації об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, а також визначення статусу терористичної організації так званих «ДНР» та «ЛНР».

Злочини, пов'язані із терористичною діяльністю слід тлумачити як протиправні дії, передбачені ст. 258, 258¹–258⁵ КК України, які варто розмістити у структурно-логічному порядку від загального до одиничного, тобто від ширшого поняття до вузького. Під організованою терористичною групою чи терористичною організацією слід розуміти такі формування, які створюються для вчинення діянь, передбачених частинами першою, другою або третьою цієї статті, а також інших злочинів терористичної спрямованості, тобто діянь, спрямованих на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи до прийняття чи відмови від прийняття будь-якого рішення. Таке визначення включити в примітку до ст. 258³ КК України.

Організованим терористичним групам і терористичним організаціям притаманні ті ж системно-структурні ознаки, що притаманні організованим групам і злочинним організаціям, але при цьому викликає сумнів правильність віднесення до ряду ознак злочинної організації спрямованості на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. По-перше, сама тяжкість злочину не впливає на стійкість, наявність чи відсутність системно-структурної побудови злочинного об'єднання; це взагалі не є системно-структурною ознакою. По-друге, це може призвести до необгрунтованого послаблення боротьби з організованою злочинністю, оскільки реальні злочинні організації (у тому числі й організації терористичні) при відсутності цієї ознаки штучно переводитимуться до розряду організованих груп. Тому вбачається за необхідне цю ознаку виключити з ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК України.

Варто запропонувати внести зміни до ст. 28 КК України, у якій ч. 3 та 4 викласти в такій редакції: «3. Злочин визнається вчиненим організованою чи терористичною групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом із розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи; 4. Злочин визнається вчиненим злочинною чи терористичною організацією, якщо він учинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп».

Використані джерела:

1. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналіт. огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 26 с.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*: [сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
3. Зубач І. М. Соціально-правовий феномен тероризму як об'єкт криміналістичного вивчення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 813. С. 232–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpum_2015_813_37.
4. Кузьмін С. А., Азаров М. Ю. Сучасний стан терористичної загрози в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією*. 2012. № 2. С. 40–48.
5. Журавльов А. Ю. Поняття та сутність злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. *Митна справа*. 2014. № 3 (2). С. 65–74.
6. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
7. Половко О. О. Особливості політичного тероризму в сучасному суспільстві : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2005. 19 с.
8. Ємельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості. Харків, 1997. 160 с.
9. Дитюк В. З. Терористична діяльність на об'єктах транспортної інфраструктури у контексті подій на Сході України : аналіз проявів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 262–267.
10. Давтян А. С. Історія становлення й розвитку в законодавстві України кримінальної

відповідальності за зносини, пов'язані з публічними закликами до вчинення терористичного акту. *Право і суспільство*. № 4. 2015. С. 132–138.

11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

12. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 340.

13. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

14. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.

15. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі : філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Край, 2011. 554 с.

16. Цюприк І. В. Щодо визначення термінів «терористична група» та «терористична організація». *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 200–204.

17. Взрив автомобіля в Мариуполі: журналіст назвав причину убиства полковника СБУ. URL: <https://apostrophe.ua/news/society/accidents>.

18. Скуба Г. В. Поняття та сутність кримінальних правопорушень терористичного характеру. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 12. Т. 2. С. 120–122. (Серія «Юрисприденція»).

19. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 291 с.

20. Форос А. В. Кримінально-правові ознаки терористичного акту. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 175–183.

21. Афанасьев Н. Н. Идеология терроризма. *Социально-гуманитарные знания*. 2001. № 6. С. 206–207.

References:

1. Vplyv sotsialno-ekonomichnykh protsesiv na zlochynnist v Ukraini ta u sviti (za ofitsiynymi materialamy OON, Vsesvitnoho banku, statystychnoho orhanu Yevrosoiuzu (Eurostat), Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy) (2020). Kyiv, DNDI MVS Ukrainy. [in Ukrainian].

2. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia (2020). *Heneralna prokuratura Ukrainy*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>. [in Ukrainian].

3. Zubach, I. (2015) Sotsialno-pravovyi fenomen teroryzmu yak obiekt kryminalistychnoho vyvchennia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»- Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 813, 232–238. [in Ukrainian].

4. Kuzmin, S, Azarov M, (2012) Suchasnyi stan terorystychnoi zahrozy v Ukraini. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieu - Combating Organized Crime and Corruption*, 2, 40–48. [in Ukrainian].

5. Zhuravlov, A (2014) Poniattia ta sutnist zlochyniv, poviazanykh iz terorystychnoiu diialnistiu. *Mytna sprava-Customs business*, 3 (2), 65–74. [in Ukrainian].

6. Kubalskyi, V (2007) Kryminalno-pravovi problemy protydii teroryzmu v Ukraini. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

7. Polovko, O (2005) Osoblyvosti politychnoho teroryzmu v suchasnomu suspilstvi. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

8. Iemeljanov, V (1997) Zlochyny terorystychnoi spriamovanosti. Kharkiv. [in Ukrainian].

9. Dytiuk, V (2014) Terorystychna diialnist na ob'ekтах transportnoi infrastruktury u konteksti podii na Skhodi Ukrainy : analiz proiaviv. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava-Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, 12, 262–267. [in Ukrainian].

10. Davtian, A (2015) Istorii stanovlennia y rozvytku v zakonodavstvi Ukrainy kryminalnoi vidpovidalnosti za znosyny, poviazani z publichnymy zaklykamy do vchynennia terorystychnoho aktu. *Pravo i suspilstvo - Law and Society*, 4, 132–138. [in Ukrainian].

11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. No 2341-III. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 25–26, art. 131. [in Ukrainian].

12. Konventsia Rady Yevropy pro zapobihannia teroryzmu (2006). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 39, art. 340. [in Ukrainian].

13. Pro borotbu z teroryzmom: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 r. No 638-IV (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 25, art. 180. [in Ukrainian].

14. Semykin, M (2004) Kryminalna vidpovidalnist za stvorennia terorystychnoi hrupy chy terorystychnoi orhanizatsii. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

15. Kantsir, V (2011) Teroryzm u suchasnomu hlobalizatsiinomu prostori: filozofsko-pravovyi vymir. Lviv: Krai. [in Ukrainian].

16. Tsiupryk, I (2016). Shchodo vyznachennia terminiv «terorystychna hrupa» ta «terorystychna orhanizatsiia». *Pravo i suspilstvo - Law and Society*, 3, part. 2, 200–204. [in Ukrainian].

17. Vzrux avtomobilya v Maryupole: zhurnalyst nazval prychnu ubystva polkovnyka SBU. N. d. N. p. URL: <https://apostrophe.ua/news/society/accidents>. [in Ukrainian].

18. Skuba, H (2014) Poniattia ta tnutist kryminalnykh pravoporushen terorystychnoho kharakteru. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu - Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 12, 120–122. [in Ukrainian].

19. Emelianov, V (2002). Teroryzm y prestupleniia s pryznakamy terroryzrovanyia: uholovno-pravovoe yssledovanye. SPb.: Yuryd. tsentr Press. [in Russian].

20. Foros, A (2012) Kryminalno-pravovi oznaky terorystychnoho aktu. *Pravova derzhava - Constitutional state*, 15, 175–183. [in Ukrainian].

21. Afanasev, N (2001) Ydeolohiia terroryzma. *Sotsyalno-humanitarnye znaniia - Socio-humanitarian knowledge*, 6, 206–207. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 16.02.2020

Семенишин Н. А.,
кандидат юридических наук,
докторант Донецького юридического
інститута МВД України
(г. Кривой Рог, Україна)

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

В статье, по материалам операции Объединенных сил, выделены главные проблемы криминальной ответственности за преступления, связанные с террористической деятельностью. На основе анализа правовых норм Криминального кодекса Украины, что касаются террористической деятельности и их практического применения, во время досудебного следствия установлено, что в настоящее время появился ряд проблем, наиболее значимыми из которых есть: отсутствие определения терминов «террористическая группа» и «террористическая организация», что являются базовыми для квалификации объективной стороны состава преступления, предусмотренного в ст. 258³ КК Украины. Исследованы объективные и субъективные подходы к определению террористической

деятельности. Предложены изменения в криминальное законодательство Украины по совершенствованию уголовной ответственности за создание террористической группы или террористической организации.

Ключевые слова: терроризм, террористическая организация, террористическая деятельность, террористический акт.

Semenishin M.,

Doctor of Law,

Doctoral student in Donetsk Law

Institute of the Ministry of

Internal Affairs of Ukraine

(Kryvyi Rih, Ukraine)

SEPARATE CRIMINAL LIABILITY ISSUES RELATED WITH TERRORIST ACTIVITY

Terrorism as a negative socio-political and criminal phenomenon has been the subject of scientific research by scholars of different times. In today's world, among the already recognized «traditional» problems of thermonuclear, environmental, energy, demographic, food crises, violence against large populations is becoming increasingly important. The globalization of socio-economic processes, the increase in the level of migration, including illegal migration, the difficult security environment in which Ukraine is located, the increase in the volume of illicit trafficking in firearms, primarily due to its leakage from temporarily out of control regions, ample opportunities provided by Internet users, and The latest information technologies, sometimes unsystematic measures taken by law enforcement agencies to counter these phenomena, are objective factors for the spread of terrorism in Ukraine.

The article highlights the main issues of criminal responsibility for terrorist offenses, according to the operations of the Joint Forces. Based on the analysis of the legal norms of the Criminal Code of Ukraine relating to terrorist activities and their practical application during the pre-trial investigation, a number of problems have emerged, the most important of which are the lack of definitions of the terms «terrorist group» and «terrorist organization», which are the basic ones. to qualify the objective side of the crime under Art. 258³ of the Criminal Code of Ukraine, as well as determining the status of a terrorist organization of the so-called «DNR» and «LNR».

Crimes related to terrorist activities should be interpreted as unlawful acts under Art. 258, 258¹–258⁵ of the Criminal Code of Ukraine, which should be placed in structural and logical order from general to single, is from a broader concept to a narrower one. A terrorist organization is a stable association of five or more persons, created for the purpose of terrorist activity, within which functions are divided, certain rules of conduct are obliged for these persons in the preparation and commission of terrorist acts. An organization is recognized as terrorist if at least one of its structural units carries out terrorist activity with the knowledge of at least one of the leaders (governing bodies) of that organization.

Keywords: terrorism, terrorist organization, terrorist activity, terrorist act, criminal responsibility.

DOI: 10.33766/2524-0323.89.298-310
УДК 343.983.22

О. С. Соколов,
завідувач відділу досліджень зброї
лабораторії досліджень,
сертифікації зброї та обліку
Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
(м. Київ, Україна)
e-mail:ballistek@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0001-7613-1590>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІСТОЛЕТІВ ТА РЕВОЛЬВЕРІВ ПІД 4-ММ ПАТРОН ФЛОБЕРА

У статті розглянуті проблемні питання обігу пістолетів, револьверів та патронів калібру 4-мм Флобера в Україні. Проведено порівняльний аналіз нормативного урегулювання обігу цих виробів на території України та в інших країнах, проаналізовано експертну практику досліджень револьверів та патронів калібру 4-мм Флобера в підрозділах Експертної служби МВС України, у ході проведення експериментальних досліджень балістичних характеристик та уражаючих властивостей снарядів 4-мм патронів Флобера визначено характер ударно-контактної взаємодії із балістичним пластиліном, який є імітатором біологічного об'єкта (тіла людини), висунуто пропозиції щодо вдосконалення нормативного урегулювання обігу пістолетів, револьверів та патронів калібру 4-мм Флобера в Україні.

Ключові слова: балістичний пластилін, 4-мм патрон Флобера, пістолети, револьвери, вогнепальна зброя, боеприпаси, питома кінетична енергія, тренувально-розважальна стрільба, уражаючі властивості снарядів.

Постановка проблеми. Значення предмета кримінального правопорушення, його місце в складі кримінального правопорушення завжди перебували у фокусі пильної уваги правників, адже їхнє теоретичне осмислення дозволяє правильно розв'язувати суто прикладні проблеми кримінально-правової кваліфікації. Немає сумнівів у тому, що нормативне урегулювання обігу зброї та боеприпасів в Україні є на сьогодні назрілим питанням, вирішення якого здатне покращити стан правозастосування та забезпечити бажану єдність судової практики.

Регулювання цілої низки питань, від яких залежить обіг зброї та боеприпасів має неупорядкований характер, а відповідне правове поле складається з норм різних галузей права: адміністративного, кримінального, інформаційного, котрі розрізняються за юридичною силою. Зокрема, питання обігу зброї в Україні регулюється переважно на підзаконному нормативному рівні.

Відсутність дієвого нормативного урегулювання обігу зброї та боеприпасів у державі містить ризики розповсюдження об'єктів з ознаками вогнепальної зброї під виглядом т. зв. «іграшок», призначених для розважальної стрільби. Мовиться про револьвери та патрони калібру 4-мм Флобера, які, за інформацією виробника, призначені для розважальної та тренувальної стрільби поза межами тирів та стрільбищ, водночас окремі моделі фактично мають усі криміналістичні ознаки вогнепальної зброї та боеприпасів.

У слідчій і судовій практиках почали траплятися випадки заперечення обвинуваченим чи його представниками факту притягнення до відповідальності за ознаками

ст. 263 КК через відсутність закону про дозвільний характер обігу зброї, з чого випливає відсутність об'єкта злочину, передбаченого ст. 263 КК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання дослідження проблем обігу в Україні пістолетів, револьверів та патронів калібру 4-мм Флобера були предметом наукового аналізу криміналістів та судових медиків, а саме: В. Т. Бачинського [1, с. 75-77], Д. Ю. Гамова, В. М. Зозулі [2, с. 12-13; 3, с. 12-13], І. В. Ігнат'єва, А. В. Кокіна [4], О. В. Коломійцева [5, с. 215-227], А. М. Коструба [6], В. Д. Мішалова [7, с. 53-57], О. С. Павленка, О. Г. Паливоди, А. А. Смирнова, В. П. Янковського [8, с. 164-168] та інших учених [9, с. 234-238].

Можемо констатувати, що сьогодні відсутня чітко регламентована правова позиція щодо обігу пістолетів, револьверів та 4,0-мм патронів Флобера.

Зокрема, представники судової медицини стверджують, що патрони Флобера можуть бути віднесені до категорії боєприпасів вогнепальної зброї. Обґрунтовується це тим, що до їх складу входять металеві гільзи циліндричної форми; ініціюючий склад; кулі діаметром 4,2 мм. При пострілах патронами «Sellier&Bellot» (Чехія) впритул та з відстані до 50 см і патронами «Дунамит Nobel» (Німеччина) впритул та з відстані до 1 м питома кінетична енергія снарядів перевищує граничне значення (0,5 Дж/мм²), необхідне для заподіяння проникаючого поранення тіла [1; 2; 3; 7].

Водночас, деякі представники криміналістичного зброезнавства (А. М. Коструб, І. В. Ігнат'єв, О. В. Коломійцев, О. С. Павленко та ін.) указують на те, що ці предмети не становлять загрози для життя людей та суспільства в цілому, тому можуть перебувати у вільному доступі для населення [6].

Формулювання цілей. Метою статті є визначення експериментальним шляхом балістичних характеристик та уражуючих властивостей пістолетів, револьверів та патронів калібру 4-мм Флобера, які перебувають у вільному обігу в Україні, встановлення їх здатності спричинити проникаючі тяжкі та смертельні тілесні ушкодження людині, аналіз сучасного стану та визначення перспектив удосконалення нормативно-правового регулювання обігу зброї та боєприпасів в Україні для покращення стану правозастосування і єдності судової практики.

Виклад основного матеріалу. Патрони, у яких використовується у якості металевий речовини капсульний ініціюючий склад та які не містять власного порохового заряду, були розроблені у 1842 році французьким зброярем Луї Флобером. Такі патрони призначалися для стрільби з револьверів та мали вельми оригінальну конструкцію: складалися із цільнонатягнутої мідної гільзи із кільцевим пристроєм запалення та круглої кулі зі сплаву на основі свинцю. Калібр 9 мм слугував для зовнішньої стрільби, а патрони такої конструкції були запатентовані в 1849 році та отримали назву «патрони Флобера» (рис. 1).

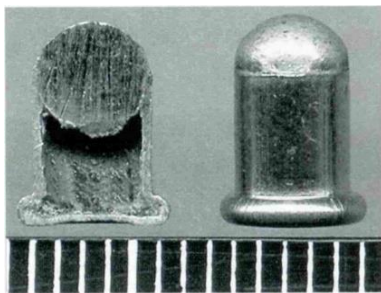

Рис. 1. Патрон калібру 4-мм Флобера

Патрон Флобера за способом запалення називається патроном кругового або бічного вогню. В історії вдосконалення патрону ця система цікава тим, що його гільза слугувала зразком для гільзи малокаліберного патрона, тому саме на базі патронів Флобера були розроблені патрони кільцевого запалення .22 Short та .22 LongRifle (5,6 мм) [4; 13].

Зброя під патрони Флобера набула широкого розповсюдження у світі на початку ХХ століття завдяки своїй надійності відносно невеликої вартості та слабкого звуку пострілу, але вже в середині ХХ століття вони були витіснені патронами центрального бою, які відрізнялися кращими балістичними та експлуатаційними характеристиками. Незважаючи на це, зброя під патрони Флобера до цього часу виготовляється та використовується для розважальної та спортивної стрільби.

Сучасне нормативне регулювання обігу зброї під патрони Флобера в різних країнах суттєво відрізняється. Зокрема, у більшості країн Європейського Союзу зброя під патрони Флобера підлягає обов'язковій реєстрації; у Чехії власники такої зброї не потребують авторизації, а в Російській Федерації ці вироби є забороненими до обігу, оскільки не відповідають Криміналістичним вимогам МВС РФ від 20 вересня 2011 р. № 1020 [13, с. 27-44].

Основними нормативно-правовими актами в сфері обігу зброї є Інструкція про порядок придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання зброї та боєприпасів до неї на державних підприємствах, що належать до сфери управління Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 24 жовтня 2013 р., Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної та охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 21 серпня 1998 р. № 622, Перелік сфер діяльності, у яких центральні органи виконавчої влади та Служба безпеки України здійснюють функції технічного регулювання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2015 р. № 1057, Положення про дозвільну систему, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576.

Законодавчі акти України, які регулюють обіг зброї, не містять, по-перше, визначення цього поняття, по-друге, класифікації кола об'єктів, на яке має поширюватись відповідний адміністративно-правовий режим. До таких документів варто віднести Конституцію України, Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» Закон України «Про Національну поліцію», Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Цивільний кодекс України.

Можливі прогалини заповнює судова практика. Так Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. №3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» визначає, що до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених ст.ст. 262-264, 410 Кримінального кодексу України, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється під час згорання вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей).

Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів,

артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною й призначені для стрільби з вогнепальної зброї або для вчинення вибуху. Патрони й набой до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених ст.ст. 262, 263 Кримінального кодексу України [15].

В Україні револьвери та патрони 4-мм Флобера (рис. 2) вперше з'явилися на цивільному ринку на початку 2000-х років. Незважаючи на те, що такі вироби мають всі конструктивні ознаки вогнепальної зброї (ствол з патронником, пристрій запирання каналу ствола, пристрій запалення металевого заряду), вони без реєстрації та будь-яких обмежень реалізуються під виглядом виробів, призначених для розважальної та тренувальної стрільби поза межами стрілецьких тирів та стрільбищ, як такі, що не мають достатньої уражаючої здатності, необхідної для заподіяння людині тяжких та смертельних тілесних ушкоджень. За свою доступність та відносно невисоку ціну такі вироби одразу набули широкої популярності серед населення та почали широко застосовуватись не тільки з метою розважальної та тренувальної стрільби.

Рис. 2. Револьвер «Snipe - 3», призначений для стрільби патронами калібру 4-мм Флобера

Слід зазначити, що, починаючи з 2010 року, пістолети та револьвери під патрони калібру 4-мм Флобера, які реалізуються на території України, перед надходженням до цивільного ринку почали проходити сертифікацію на відповідність стандарту СОУ 78-19-003:2010 «Пістолети та револьвери під патрон Флобера. Загальні технічні вимоги, вимоги безпеки. Методи контролювання» [18]. Зазначений стандарт установлює конструктивні вимоги до пістолетів та револьверів під патрони калібру 4 мм Флобера, які не є вогнепальною зброєю та призначені для тренувальної стрільби поза межами тирів та стрільбищ.

Відповідно до положень зазначеного стандарту, до таких пристроїв висувається ряд криміналістичних вимог, зокрема неможливість спричинення тяжких та смертельних

тілесних ушкоджень людині на відстані більше як 1 метр від дульного зрізу. Відповідно до положень діючих методик, проведення судових балістичних експертиз, мінімальною енергетичною характеристикою, достатньою для заподіяти людині чи тварині небезпечно для життя або смертельного ушкодження, вважається кінетична енергія, рівна або більша за $0,5 \text{ Дж/мм}^2$ [13; 14]. Таким чином, під час сертифікації пістолетів та револьверів під патрони калібру 4 мм Флобера проводиться експериментальна стрільба, за результатами якої встановлюється відповідність виробів, що проходять випробування, криміналістичним вимогам стандарту СОУ 78-19-003:2010. Відповідно до зазначених вимог, питома кінетична енергія пострілу штатним для таких пристроїв патроном калібру 4 мм Флобер будь-якого типу, який в установленому порядку допущений до обігу в Україні згідно з чинним законодавством, не повинна перевищувати $0,5 \text{ Дж/мм}^2$ на відстані 1 метра від дульного зрізу [18].

Зазначимо, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1057 «Про визначення сфер діяльності, у яких центральні органи визначають функції технічного регулювання» до сфери технічного регулювання органів системи МВС України належать також охорона громадського порядку, забезпечення громадської безпеки (у тому числі піротехнічні вироби; технічні засоби охоронного призначення; спеціальні засоби індивідуального захисту та активної оборони; мисливська і спортивна вогнепальна зброя; холодна зброя; конструктивно схожі із зброєю вироби для розваг і відпочинку).

Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України з 2003 року є державним органом сертифікації різних видів зброї – спортивної та мисливської вогнепальної зброї, газової, пневматичної, вихолощеної і набоїв до неї, побутових піротехнічних виробів, спецзасобів самозахисту тощо.

Як бачимо, будь-яких форм контролю технічних та балістичних характеристик патронів калібру 4 мм Флобера, конструктивні особливості яких напряму впливають на енергетичні характеристики відстріляних снарядів та на їх уражуючі властивості нормативно не передбачено. Це створює ризики того, що, завдяки недосконалій процедурі сертифікації на випробування пістолетів та револьверів під патрони калібру 4 мм Флобера, до вільного продажу потрапляють так звані «поширені» патрони, при стрільбі якими питома кінетична енергія снарядів може перевищувати $1,3 \text{ Дж/мм}^2$.

Відповідно до положень СОУ 78-19-003:2010, патронами Флобера є патрони кільцевого запалення малої потужності, які не мають власного порохового заряду, а метання снаряду здійснюється лише за рахунок згоряння капсульного складу, який запресований до закраїни гільзи [18].

На сьогодні в продаж на території України перебувають патрони лише двох виробників: фірм «Sellier&Bellot» (Чехія) та «Dynamit Nobel» (Німеччина) (рис. 3).

Рис. 3. Патрони калібру 4-мм Флобера чеської фірми «Sellier&Bellot» (ліворуч) та німецької фірми «Dynamit Nobel» (праворуч)

За результатами аналізу висновків експертиз, проведених працівниками підрозділів Експертної служби МВС за останні 2 роки, об'єктами досліджень яких були патрони калібру 4-мм Флобера, встановлено, що патрони виробництва чеської фірми «Sellier&Bellot», окрім капсульного складу, який запресований до закраїни гільзи, мають також власний пороховий заряд, що в разі збільшує уражувачі властивості відстріляних снарядів (рис. 4). Не меншої модернізації зазнали також патрони, виготовлені німецькою фірмою «Dynamit Nobel», які, хоч і не містять власного порохового заряду, але метання їх снарядів здійснюється не лише за рахунок згоряння капсульного складу, який запресований до закраїни гільзи, але також за рахунок піроскладу, яким вкривається вся внутрішня частина дна гільзи.

Рис. 4. Патрон калібру 4-мм Флобера виробництва чеської фірми «Sellier&Bellot» (у демонтованому вигляді).

З метою встановлення уражувачі властивостей пістолетів та револьверів під патрони калібру 4 мм Флобера, на базі лабораторії балістичних досліджень ДНДЕКЦ МВС була проведена експериментальна стрільба з використанням 4-мм револьверу «Snipe - 3» та патронів калібру 4-мм Флобера виробництва фірм «Sellier&Bellot» та «Dynamit Nobel», придбаних у роздрібній мережі одного з найбільших торговельних підприємств України. Для визначення швидкостей польоту уражувачі снарядів використовувався вимірювальний комплекс моделі «ІБХ-731.3». Потім на основі масо-габаритних характеристик куль розрахунковим способом були визначені відповідні значення розмірів питомої кінетичної енергії.

Оскільки на практиці застосування зброї не завжди здійснюється на дистанціях, обумовлених виробниками патронів чи діючими нормативними актами, то з точки зору криміналістичного дослідження патронів калібру 4-мм Флобера суттєвого значення набуває встановлення початкових швидкостей стрільби уражувачими елементами на відстані, яка дорівнює 1,0 м (усереднена дистанція стрільби, на якій вважається, що післядія порохових газів уже не впливає на зростання початкової швидкості кінетичного снаряда після його виходу із каналу ствола).

Результати експериментальних досліджень та розрахунків балістичних показників відстріляних куль патронів калібру 4-мм Флобера наведені в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Балістичні показники відстріляних куль патронів 4-мм Флобера на відстані 1 м від дульного зрізу зброї

V_0 , м/с		$E_{0\text{тип}}$, Дж/мм ²	
DynamitNobel	Sellier&Bellot	DynamitNobel	Sellier&Bellot
195	205	0,71	0,84

Варто зазначити, що існуюча оцінка уражуючих властивостей кінетичних снарядів базується на енергетичній концепції, розробленій О. І. Устиновим та Л. Ф. Савранем, згідно з якою відстріляні снаряди, питома кінетична енергія яких перевищує або дорівнює $0,5 \text{ Дж/мм}^2$, здатні заподіяти тяжкі тілесні або смертельні ушкодження тілу людини.

Дані таблиці 1 свідчать, що значення питомої кінетичної енергії експериментально відстріляних куль патронів калібру 4-мм Флобера, на відстані 1 метра від дульного зрізу, значно перевищує граничне ($0,5 \text{ Дж/мм}^2$) та, відповідно, є достатнім для спричинення тяжких та смертельних тілесних ушкоджень людині.

При оцінюванні енергетичних параметрів снарядів патронів калібру 4,0-мм Флобера щодо їх спроможності до нанесення тих чи інших ушкоджень можна керуватися такими даними:

- садна шкіри голови можуть бути утворені при питомій енергії уражаючого елемента $0,022\text{--}0,0312 \text{ Дж/мм}^2$, рани на шкірі голови можуть бути утворені при значенні питомої кінетичної енергії $0,074 \text{ Дж/мм}^2$;

- садна на шкірі стегна можуть бути утворені при питомій енергії уражаючого елемента $0,14 \text{ Дж/мм}^2$, рани на шкірі стегна та в підшкірній клітковині можуть бути утворені при $0,228 \text{ Дж/мм}^2$;

- садна на шкірі груднини можуть бути утворені при питомій енергії уражаючого елемента $0,075 \text{ Дж/мм}^2$; рани на шкірі груднини та в підшкірній клітковині можуть бути утворені при $0,193 \text{ Дж/мм}^2$.

Стовсво впливу величини кінетичної енергії на характер ушкодження приймається, що руйнування очного яблука відбувається при значенні кінетичної енергії понад $3,9 \text{ Дж}$. Ушкодження кісток черепа – при значенні кінетичної енергії понад 80 Дж . Ушкодження ребер відбувається при значенні питомої кінетичної енергії понад $0,24 \text{ Дж/мм}^2$. Проникнення уражаючого елемента крізь шкірний покрив тіла ймовірно 50% відбувається при значенні питомої кінетичної енергії понад $0,239 \text{ Дж/мм}^2$.

Стовсво значень параметрів ударів уражаючих елементів, за яких виникають больові відчуття відповідної інтенсивності, слід зауважити, що «слабкий» біль відчувається при питомій кінетичній енергії понад $0,0215 \text{ Дж/мм}^2$. «Сильний» біль виявляється при питомій кінетичній енергії понад $0,036 \text{ Дж/мм}^2$. «Дуже сильний» біль відчувається при питомій кінетичній енергії понад $0,06 \text{ Дж/мм}^2$ [5, с. 220-221]. На основі цих даних можна зробити певні висновки стосовно прогнозування характеру спричиненого ушкодження з урахуванням балістичних характеристик снарядів патронів калібру 4,0-мм Флобера: снаряд спроможний нанести біологічному об'єкту (людині) проникаючі поранення в одну із порожнин тіла, а спричинені ним тілесні ушкодження можуть бути діагностовані як тяжкі.

Для дослідження характеру ударно-контактної взаємодії відстріляних куль патронів калібру 4-мм Флобера з імітатором біологічного об'єкта (тіла людини), проводилася експериментальна стрільба із використанням 4-мм револьверу «Спіре - 3» по блоку балістичного пластиліну марки «RoMa Plastilina Clay», яка за своєю структурою імітує м'язові тканини тіла людини. Усього було проведено 40 експериментальних пострілів на відстані 1 метра від дульного зрізу револьвера, при цьому перед блоком балістичного пластиліну було встановлено вимірювальний комплекс моделі «БХ-731.3».

За результатами проведеного експерименту встановлено, що кулі калібру 4-мм з початковою швидкістю від 185 до 210 м/с занурювалися в блок балістичного пластиліну на глибину від 43 до 48 мм (рис. 5).

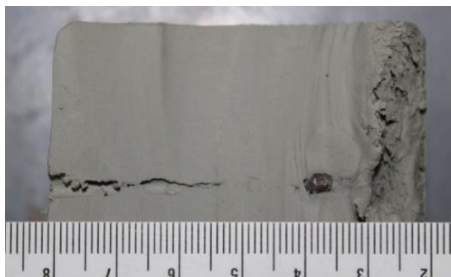

Рис. 5. Результати експериментальної стрільби в блок балістичного пластиліну, з використанням 4-мм револьвера «Spire - 3» та патронів калібру 4-мм Флобера.

Ураховуючи те, що глибина занурення куль калібру 4-мм у блок балістичного пластиліну перевищує середню відстань від зовнішньої поверхні тіла людини до життєво важливих органів (серце, легені, печінка тощо), проведені експерименти дають підставу стверджувати, що револьвери та патрони калібру 4 мм Флобера, які перебувають у вільному продажу, як вироби, призначені для розважальної та тренувальної стрільби, насправді становлять серйозну загрозу, оскільки можуть спричинити тяжкі та смертельні тілесні ушкодження людині.

Отже, виробники та ритейлери (постачальники) патронів калібру 4-мм Флобера, використовуючи нормативні прогалини правового врегулювання обігу зброї в Україні, підвищують комерційну привабливість своєї продукції за рахунок зміни в бік підвищення її технічних та балістичних характеристик, що, як наслідок, є причиною застосування виробів, призначених виключно для розважальної та спортивної стрільби не тільки за цільовим призначенням. Окрім того, такі патрони не відповідають визначенню патронів Флобера, адже метання їх снарядів здійснюється не лише за рахунок згоряння капсульного складу, який запресований до закраїни гільзи, але також завдяки додатковому пороху заряду або піроскладу.

Проблема обігу револьверів та патронів калібру 4-мм Флобера одразу викликала суперечки серед судових експертів, що проводять їх дослідження, через те що питома кінетична енергія відстріляних з них снарядів, у більшості випадків, перевищує порогове значення 0,5 Дж/мм², що є достатнім для визнання цих виробів вогнепальною зброєю та боєприпасами за цією ознакою відповідно до положень методик проведення балістичних експертиз.

Окрім того, виходячи з результатів аналізу слідчої та судової практики, зазначені револьвери, які вже набули широкого поширення серед населення, неодноразово використовувались як знаряддя та засоби нанесення тяжких тілесних ушкоджень, які є небезпечними для життя в момент спричинення, вчинення убивств та інших кримінальних правопорушень [19–21].

Недосконалість процедури сертифікації призвела до надходження у цивільний обіг виробів, які не є об'єктами дозвільної системи України та не потребують оформлення дозвільних документів, але фактично можуть бути предметом кримінальних правопорушень, відповідальність за які встановлена у ст.ст. 201, 262, 263 КК України, адже за своєю конструкцією та технічними характеристиками вони є вогнепальною зброєю, яка перебуває в обігу без передбаченого законом дозволу.

Питання особливостей криміналістичного дослідження та обігу револьверів і патронів калібру 4-мм Флобера неодноразово були предметом обговорення на різних наукових заходах за напрямками досліджень зброї експертних установ України та окремих країн Європейського Союзу. Експертна спільнота погоджується з тим, що зазначені виробниці мають усі ознаки вогнепальної зброї і боєприпасів, вільний обіг якої містить серйозні ризики для життя та здоров'я людини. Однак ініціативи лише експертних установ у вирішенні актуалізованої проблеми недостатньо, адже, у випадку визнання цих револьверів вогнепальною зброєю під час експертного дослідження, їх власникам загрозуватиме кримінальна відповідальність за незаконне поводження із вогнепальною зброєю, а, враховуючи кількість вже реалізованих таких виробів, це може викликати широкий резонанс та невдоволення серед населення.

Для розв'язання зазначеної проблеми пропонується:

а) віднести зазначені 4,0-мм патрони Флобера до переліку виробів, на які поширюється дозвільна система України;

б) забезпечити надійну, позбавлену корупційних ризиків процедуру реєстрації цих виробів, яка виключатиме можливості надходження у вільний обіг вогнепальної зброї та боєприпасів до неї під виглядом конструктивно схожих із зброєю та боєприпасами виробів для розваг і відпочинку.

Висновки. Результати проведених експериментальних досліджень, а також вивчення балістичних характеристик дозволяють обґрунтувати висновок про спроможність снарядів патронів калібру 4-мм Флобера спричинити тяжкі тілесні та смертельні ушкодження людині.

З метою нормативного урегулювання обігу зброї та боєприпасів в Україні та покращення стану правозастосування, забезпечення єдності судової практики пропонується:

- передбачити обов'язкову сертифікацію патронів калібру 4-мм Флобера, що ввозяться для реалізації на території України;

- віднести револьвери та патрони калібру 4-мм Флобера до об'єктів, на які поширюється дозвільна система та які потребують реєстрації відповідно до положень Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України від 21.08.1998 № 622;

- забезпечити надійну, позбавлену корупційних ризиків процедуру реєстрації з веденням реєстрів подібних виробів, яка виключатиме можливості лобювання виробниками надходження у вільний обіг вогнепальної зброї та боєприпасів до неї під виглядом конструктивно схожих із зброєю та боєприпасами виробів для розваг і відпочинку.

Використані джерела:

1. Бачинський В. Т., Зозуля В. М., Паливода О. Г., Павлюкович О. В. Судово-медична характеристика тілесних ушкоджень, заподіяних пострілами з використанням патронів «Флобер». *Судово-медична експертиза*. № 1. Травень 2018. С. 75-77.

2. Зозуля В. М. Морфологічні особливості ушкоджень, незахищених одягом ділянок грудної клітки і живота, що заподіяні пістолетними патронами «Флобер» 4 мм. *Український медичний альманах*. 2011. Т. 14. № 6. С. 79-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uma_2011_14_6_23 (дата звернення: 10.01.2020).

3. Зозуля В. М., Мишалов В. Д., Ганский А. В. Судебно-медичинская характеристика огнестрельных повреждений грудной клетки и живота при выстрелах патронами «Флобер»

4 мм. *Актуальные вопросы судебной медицины. Материалы международной научно-практической конференции. Минск, 5–6 октября 2016 г.* С. 12-13.

4. Кокин А. В., Ярмач К. В. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза: учебник. М.: МосУ МВД РФ, 2018. 354 с.

5. Коломійцев О. В., Сапелкін В. В. Особливості криміналістичного дослідження балістичних характеристик та уражаючих властивостей еластичної картечі патронів травматичної дії «Терен-12К». С. 215-227.

6. Коструб А. М. Револьвери калібру 4 мм (Флобер): Довідник для судових експертів, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС; Харківський НДІ судових експертиз. Засл. проф. М. С. Бокаріуса К., 2006. 22 с.

7. Мішалов В. Д., Хохолева Т. В., Петрошак О. Ю., Гуріна О. О., Бачинський В. Т., Кривда Г. Ф., Козлов С. В. Особливості вогнестрільних ушкоджень, заподіяних сучасними набоями до короткоствольної зброї. Здобутки і перспективи досліджень. *Судово-медична експертиза*. № 1. Травень 2018. С. 53-57.

8. Янковський В. П. Окремі аспекти дослідження револьверів калібру 4 мм Флобер, споряджених способом роздільного заряджання. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 1 (29). С. 164-168.

9. Бондарь В. С. Общометодические проблемы криминалистического исследования огнестрельного оружия и следов его применения. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Экономика. Управление. Право*. 2014. Том. 13. № 1-2. С. 234-238.

10. Гамов Д. Ю. Встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та придатності його до стрільби : методика. К.: ДНДЕКЦ МВС України, ДЗЗП МІО України, 2006. 28 с.

11. Гамов Д. Ю. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) : методика. К.: ДНДЕКЦ МВС / ДЗП МІО України, 2005. 32 с.

12. Данилин Г. А., Огородников В. П., Заволокин А. Б. Основы проектирования патронов к стрелковому оружию: Учебник. СПб.: Балт. Гос. ун-т, 2005. 374 с.

13. Ерахтина Е. А., Смирнов А. А. Исследование револьверов иностранного производства, для стрельбы из которых используются патроны Фlobера калибра 4 мм. *Криміналістика: вчєра, сєгодня, завтра*. 2019. № 4 (12). С. 27-44.

14. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України від 21.08.1998 № 622 URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 12.01.2020).

15. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.12.2019).

16. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02> (дата звернення: 12.01.2020).

17. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боеприпасів: навч. практич. посіб. / Б. І. Бараненко, В. С. Бондар, О. В. Бочковий, М. В. Кривонос та ін.; за заг. ред. В. М. Комарницького. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєвєродонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 800 с.

18. Стандарт СОУ 78-19-003:2010 «Пістолети та револьвери під патрон Фlobера. Загальні технічні вимоги, вимоги безпеки. Методи контролювання». К.: ДНДЕКЦ МВС, 2010. 19 с.

19. Архів Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області, справа № 263/10602/18 (провадження № 1-кп/263/661/2018).

20. Архів Куп'янського міськрайонного суду Харківської області, справа № 263/10602/18 (провадження № 1-кп/628/72/19).

21. Архів Самарський районний суд м. Дніпропетровська, справа № 204/4589/17 (провадження № 1-кп/206/66/18).

References:

1. Bachynskiy, V. T., Zozulya, V. M., Palyvoda, O. H., Pavliukovych, O. V. (Traven 2018) Sudovo-medychna kharakterystyka tilesnykh ushkodzen, zapodiianykh postrilamy z vykorystanniam patroniv «Flober». *Sudovo-medychna ekspertyza- Forensic examination*, 1, 75-77. [in Ukrainian].

2. Zozulya, V. M. (2011) Morfolohichni osoblyvosti ushkodzen, nezakhyshchennykh odiahom dilianok hrudnoi klytky i zhvyota, shcho zapodiiani pistoletnymy patronamy «Flober» 4 mm. *Ukrainskyi medychnyi almanakh- Ukrainian Medical Almanac*. Vol. 14, 6, 79-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uma_2011_14_6_23 [in Ukrainian].

3. Zozulya, V. M., Mishalov, V. D., Ganskij, A. V. (2016) Sudebno-medicinskaya harakteristika ognestrel'nykh povrezhdenij grudnoj kletki i zhvyota pri vystrelah patronami «Flober» 4 mm. Aktual'nye voprosy sudebnoj medicyny. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Minsk, 5-6 oktyabrya 2016 g.- *Current issues of forensic medicine. Proceedings of the international scientific-practical conference*. Minsk, October 5-6, 2016, 12-13. [in Russian].

4. Kokin, A. V., YArmak, K. V. (2018) Sudebnaya ballistika i sudebno-ballisticheskaya ekspertiza: uchebnik. Moskva: MosU MVD RF. [in Russian].

5. Kolomiitsev, O. V., Sapielkin, V. V. Osoblyvosti kryminalistychnoho doslidzhennia balistychnykh kharakterystyk ta urazhaiuchykh vlastyvoستي elastychnoi kartechi patroniv travmatychnoi dii «Teren-12K», N. d. 215-227. [in Ukrainian].

6. Kostrub, A. M. (2006) Revolvery kalibru 4 mm (Flober): Dovidnyk dlia sudovykh ekspertiv, Derzhavnyi naukovo-doslidnyi ekspertno-kryminalistychnyi tsentr MVS; Khar'kivskiy NDI sudovykh ekspertyzim. Zasl. prof. M. S. Bokariusa Kyiv. [in Ukrainian].

7. Mishalov, V. D., Khokholieva, T. V., Petroschchak, O. Yu., Hurina, O. O., Bachynskiy, V. T., Kryvda, H. F., Kozlov, S. V. (Traven 2018). Osoblyvosti vohnestrilnykh ushkodzen, zapodiianykh suchasnymy naboiamy do korotkostvolnoi zbroi. Zdobutky i perspektvy doslidzen. *Sudovo-medychna ekspertyza -Forensic examination*, 1, 53-57. [in Ukrainian].

8. Yankovskiy, V. P. (2018) Okremi aspekty doslidzhennia revolveriv kalibru 4 mm Flober, sporiadzhennykh sposobom rozdilnoho zariadzhannia. *Kryminalistychnyi visnyk- Criminal news*, 1 (29), 164-168. [in Ukrainian].

9. Bondar, V. S. (2014) Obshchemetodicheskie problemy kriminalisticheskogo issledovaniya ognestrel'nogo oruzhiya i sledov ego primeneniya. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya: Ekonomika. Upravlenie. Pravo*. Vol. 13, 1-2, 234-238. [in Russian].

10. Hamov, D. Yu. (2006) Vstanovlennia nalezhnosti obiekta do boiovykh prypasiv vohnepalnoi striletskoi zbroi ta prydatnosti yoho do strilby: metodyka. Kyiv: DNDEKtS MVS Ukrainy, DEZP Mlu Ukrainy. [in Ukrainian].

11. Hamov, D. Yu. (2005) Metodyka vstanovlennia nalezhnosti obiekta do vohnepalnoi zbroi ta yoho prydatnosti do strilby (provedennia postriliv): metodyka. Kyiv: DNDEKtS MVS, DZP Mlu Ukrainy. [in Ukrainian].

12. Danilin, G. A., Ogorodnikov, V. P., Zavolokin, A. B. (2005) Osnovy proektirovaniya patronov k strelkovomu oruzhiyu: Uchebnik. SPb.: Balt. Gos. un-t, [in Russian].

13. Erahtina, E. A., Smirnov, A. A. (2019) Issledovanie revol'verov inostrannogo proizvodstva, dlya strel'by iz kotorykh ispol'zuyutsya patrony Flobera kalibra 4 mm. *Kriminalistika: vchera, segodnya, zavtra - Forensics: yesterday, today, tomorrow*, 4 (12), 27-44. [in Russian].

14. Instruksiiia pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi i kholodnoi zbroi, prystroiv vitchuznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhenykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta zaznachenykh patroniv, a takozh boieprypasiv do zbroi ta vybukhovoykh materialiv, zatverdzhenoj nakazom MVS Ukrainy vid 21.08.1998 № 622 URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/> [in Ukrainian].

15. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. N. d. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

16. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 3 vid 26.04.2002. Pro sudovu praktyku v spravakh pro vykradennia ta inshe nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy prypasamy, vybukhovymy rehovynamy, vybukhovymy prystroiamy chy radioaktyvnymy materialamy. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02> [in Ukrainian].

17. Rozsliduvannia zlochniv, shcho vchyniautsia u sferi obihu vohnepalnoi zbroi ta boieprypasiv: navch. prakt. posib. (2019) B. I. Baranenko, V. S. Bondar, O. V. Bochkovy, M. V. Kryvonos (Eds.) et al. V. M. Komarnytskyi (Ed.). Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka. Sievierodonetsk: LDUVS im. E. O. Didorenka. [in Ukrainian].

18. Standart SOU 78-19-003:2010 (2010) «Pistolety ta revolversy pid patron Flobera. Zahalni tekhnichni vymohy, vymohy bezpeky. Metody kontroliuvannia». Kyiv: DNDEKTs MVS. [in Ukrainian].

19. Arkhiv Zhovtnevoho raionnoho sudu mista Mariupolia Donetskoi oblasti, sprava № 263/10602/18 (provadzhennia № 1-kp/263/661/2018).

20. Arkhiv Kup'ianskoho miskraionnoho sudu Kharkivskoi oblasti, sprava № 263/10602/18 (provadzhennia № 1-kp/628/72/19).

21. Arkhiv Samarskyi raionnyi sud m. Dnipropetrovska, sprava № 204/4589/17 (provadzhennia № 1-kp/206/66/18).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2020

СОКОЛОВ А. С.,
заведующий отделом исследования оружия
лаборатории исследований, сертификации оружия и учета
Государственного научно-исследовательского
экспертно-криминалистического центра МВД Украины
(г. Киев, Украина)

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПИСТОЛЕТОВ И РЕВОЛЬВЕРОВ ПОД ПАТРОН 4-ММ ФЛОБЕРА

В статье рассмотрены проблемные вопросы оборота пистолетов, револьверов и патронов калибра 4 мм Флобера в Украине. Проведен сравнительный анализ нормативного урегулирования оборота этих изделий на территории Украины и в других странах, проанализирована экспертная практика исследования револьверов и патронов калибра 4 мм Флобера в подразделениях Экспертной службы МВД Украины, в ходе проведения экспериментальных исследований баллистических характеристик и поражающих свойств снарядов 4 мм патронов Флобера определен характер ударно-контактного взаимодействия с баллистическим пластилином, который является имитатором биологического объекта

(тела человека), выдвинуты предложения по усовершенствованию нормативного урегулирования оборота пистолетов, револьверов и патронов калибра 4 мм Флобера в Украине.

Ключевые слова: баллистический пластилин, 4 мм патрон Флобера, пистолеты, револьверы, огнестрельное оружие, боеприпасы, удельная кинетическая энергия, тренировочно-развлекательная стрельба, поражающие свойства снарядов.

Sokolov O.,

Head of the weapons research
Department of the research laboratory,
weapons certification and accounting
of the State MID of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

PROBLEM ISSUES OF THE CRIMINALISTIC STUDY OF GUNS AND REVOLVERS UNDER THE 4-MM FLOBER CARTRIDGE

The article deals with the problematic issues of trafficking of pistols, revolvers and cartridges of 4 mm Flaubert caliber in Ukraine. The history of origin and evolution of this type of weapon is considered. Regulatory documents governing the order of circulation of guns, revolvers and cartridges of 4-mm Flaubert caliber in Ukraine are analyzed. The comparative analysis of the features of the circulation of pistols, revolvers and cartridges of 4-mm Flaubert caliber in the territory of Ukraine and in other countries, including in the countries of the European Union. The expert experience of the study of pistols, revolvers and cartridges of 4-mm Flaubert caliber in the units of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is analyzed. The design features and ballistic characteristics of pistols, revolvers and cartridges of 4-mm Flaubert caliber are investigated, as well as the results of experimental firing at a target that mimics a human body in order to evaluate the striking properties and penetrating ability of 4-mm caliber bullets. Issues that arise during forensic and expert investigations of Flaubert pistols and revolvers are considered. The study of 4-mm Flaubert cartridges of different manufacturers, which are on sale in Ukraine. Examples are given when firing pistols and revolvers of a 4-mm Flaubert caliber causes serious bodily and fatal injuries to a person. The main risks of the lack of effective legal regulation of civilian circulation of pistols, revolvers and cartridges of 4-mm Flaubert caliber were conducted. The best, in the author's opinion, are the solutions of the effective legal regulation of the circulation of pistols, revolvers and cartridges of 4 mm Flaubert caliber in Ukraine, taking into account the international experience and provisions of directives, regulations and other legal acts of the European Union.

Keywords: ballistic plasticine, 4-mm Flaubert cartridge, pistols, revolvers, firearms, ammunition, specific kinetic energy, training and entertainment shooting, striking properties of shells.

Розділ VI. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

DOI: 10.33766/2524-0323.89.311-321

УДК 342.7:332.2:347.235(477)

Б. Г. Розовський,

доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой правоведения
Восточноукраинского национального
университета имени В. Даля
(г. Северодонецк, Украина)
e-mail: rozovskiy@rambler.ru

 <https://orcid.org/0000-0002-5087-7076>

ПАРАДОКС: КОНСТИТУЦИЯ СВОДИТ УКРАИНСКИЙ НАРОД К ПРАВЯЩЕЙ ЭЛИТЕ?

В статье отмечается, что действующая редакция ст. 13 Конституции Украины затрудняет реализацию всеобщего права граждан Украины участвовать в управлении своей страной, в частности, в обеспечении эффективного использования природных и прочих ресурсов, действенной их охраны. Потенциал такой возможности с каждым годом увеличивается с нарастающей диджитализацией, разработкой математических моделей обработки и анализа информации. Гражданин Украины является не собственником, а лишь пользователем природных ресурсов. По букве Конституции, они принадлежат марксовому господствующему классу, в современной интерпретации – экономически привилегированной прослойке общества. Для устранения коллизии автор выносит на суд читателей предлагаемую новую редакцию ст. 13 Конституции Украины.

Ключевые слова: конституция, закон, земля, природопользование, права граждан, окружающая среда.

Светлой памяти, Валентин Карлович Мамутов является инициатором, организатором и исполнителем исследований по многим научным направлениям. Одно из них – правовая охрана природного окружения человека в процессе хозяйственной деятельности. По сей день пророчески звучит его констатация: «В таких регионах как, например, Донбасс, речь идет уже не столько об охране «окружающей нас природной среды», сколько об «окруженной нами природе». При развитии такой тенденции может наступить время, когда не природа будет средой для промышленности и транспорта, а последние станут средой для природы» [1]. Без преувеличения, ситуация стала актуальной не только для Донбасса, но и для всех промышленно развитых стран.

Сделано много. Однако до завершения решения проблемы еще далеко. Проблемы и противоречия содержатся не только в практической деятельности, но и в правовом регулировании ее основ.

Начну с фундамента, основополагающего закона большинства государств мира – Конституции Украины, ст. 13 которой гласит: «Земля, ее недра, атмосферный воздух, водные и другие природные ресурсы, находящиеся в пределах территории

Украины, природные ресурсы ее континентального шельфа, исключительной (морской) экономической зоны являются объектами права собственности Украинского народа. От имени Украинского народа права собственника осуществляют органы государственной власти и органы местного самоуправления в пределах, определенных настоящей Конституцией.

Каждый гражданин имеет право пользоваться природными объектами права собственности народа в соответствии с законом.

Собственность обязывает. Собственность не должна использоваться во вред человеку и обществу.

Государство обеспечивает защиту прав всех субъектов права собственности и хозяйствования, социальную направленность экономики.

Все субъекты права собственности равны перед законом» [2].

Данная норма теоретически и практически используется (должна использоваться) в качестве основы для государственной организации управления экономикой и состоянием окружающей природной среды. Но при логическом анализе становится очевидной реальная зыбкость этой основы, этого фундамента. Как, будучи в трезвом уме и светлой памяти, можно понять, что, с одной стороны, собственником природных ресурсов является украинский народ, а с другой – граждане Украины, в совокупности составляющие общность украинского народа, собственниками природных ресурсов не являются? *Им уготовано ограниченное право пользователей!¹ Пользователя, но не хозяина!²*

В Украине природопользование регулируется Хозяйственным, Гражданским, Земельным и другими кодексами. Противоречия регулирования в них со ст. 13 Конституции возрастают. Так, несмотря на заверения в Конституции, граждане автоматически даже пользователями природных ресурсов не являются. Для обладания правом на это требуется, при соблюдении определенных условий, заключение договора с соответствующими органами управления. В зависимости от вида природных ресурсов, предварительно необходимо получение заключения экологической экспертизы на предполагаемую хозяйственную или иную деятельность, лицензии (разрешения), выдаваемой природопользователю специально уполномоченными на то государственными органами, ряда других документов. В заключении договора могут и отказать.

Пользование некоторыми видами природной среды и природных ресурсов на территории Украины является платным. Попутно отмечу: конституционная норма, констатирующая право собственности украинского народа на природные ресурсы,

¹ Невольно слышится отголосок Конституции СССР 1936 года: «Статья 4. Экономическую основу СССР составляют социалистическая система хозяйства и социалистическая собственность на орудия и средства производства, утвердившиеся в результате ликвидации капиталистической системы хозяйства, отмены частной собственности на орудия и средства производства и уничтожения эксплуатации человека человеком». Частной собственности на земельные участки не было вплоть до земельной реформы начала 90-х.

² Специфика отнюдь не отечественная. В преамбуле французской Конституции регламентируется: «Всякое имущество, любое предприятие, эксплуатация которого имеет или приобретает характер национальной публичной службы или фактической монополии, должно стать собственностью всех». Но не каждого.

продублювана в Гражданском кодексе Украины (ст.ст. 318 и 324), а в Хозяйственном ее нет. Необъяснимое скудомыслие!

В свою очередь, граждане Украины по действующему законодательству, вопреки Конституции, могут быть не только пользователями, но и собственниками такого ресурса, как земля. В соответствии со ст. 78 Земельного кодекса Украины земля в Украине может находиться в частной, коммунальной и государственной собственности. Ст. 79 этого Кодекса определяет, что право собственности на земельный участок распространяется в его пределах на поверхностный (почвенный) слой, а также на водные объекты, леса и многолетние насаждения, находящиеся на нем, если иное не установлено законом и не нарушает прав других лиц. Право собственности на земельный участок распространяется на пространство, находящееся над и под поверхностью участка на высоту и в глубину, необходимые для возведения жилищных, производственных и других зданий и сооружений [3].

Удивительно, многие ведущие правоведы не видят противоречивость, практическую несостоятельность основополагающей конституционной нормы. Например, М. В. Шульга, задаваясь вопросом о механизме управления государством собственниками природных ресурсов, пишет: «Одним из вариантов решения такого конфликта видится передача всех земель Украины в доверительное управление государства... Государство, как политический суверенитет, может выступать управляющим всех земель в границах государства. Заключением договора о доверительной собственности между Украинским народом и государством могут быть оформлены отношения, касающиеся земли как объекта и земельных, и конституционных отношений [4, с. 67]. Не вижу в этой части проблем, ибо в Конституции четко регламентировано: «От имени Украинского народа права собственника осуществляют органы государственной власти и органы местного самоуправления». Именно так бюрократическая элита получает тотальную власть в экономике и через неё – в политике.

Не утрируя, по сути, Конституция фактически сводит украинский народ, как собственника природных ресурсов, к марксовому господствующему классу, в современной интерпретации – к экономически привилегированной прослойке общества.

О тонкостях правового регулирования своих прав там не задумываются. А вот как рядовой гражданин - конкретный представитель украинского народа, может реализовать право собственности на природные ресурсы? – ответа нет. Можно ли говорить о наличии у него реальных прав? Каков вообще уровень имеющихся у него прав?

Вопрос только, почему предложение касается лишь земли, а не всех природных ресурсов? Ведь путем их эксплуатации государство обеспечивает реализацию основополагающего права человека на свободу от голода и удовлетворение других жизненно важных потребностей. Эта обязанность государства обеспечивается колоссальным массивом норм, в той или иной мере «рассыпанным» практически по всем отраслям права, в концентрированном виде должны быть собраны в праве

хозяйственном. Но опять-таки, все это – функции государства. Каково же участие в действенном управлении рядовых граждан?¹

В Украине права граждан на природные ресурсы регламентированы Законом «Об охране окружающей природной среды» от 25 июня 1991 года, согласно которому они имеют право на:

- участие в обсуждении и внесении предложений к проектам нормативно-правовых актов, материалов относительно размещения, строительства и реконструкции объектов, которые могут негативно влиять на состояние окружающей природной среды, внесение предложений в органы государственной власти и органы местного самоуправления, юридических лиц, участвующих в принятии решений по этим вопросам;

- участие в разработке и осуществлении мероприятий по охране окружающей природной среды, рационального и комплексного использования природных ресурсов;

- осуществление общего и специального использования природных ресурсов;
- объединение в общественные природоохранные формирования;

- свободный доступ к информации о состоянии окружающей природной среды (экологическая информация) и свободное получение, использование, распространение и хранение такой информации, за исключением ограничений, установленных законом;

- участие в публичных слушаниях или открытых заседаниях по вопросам влияния запланированной деятельности на окружающую природную среду на стадиях размещения, проектирования, строительства и реконструкции объектов и в проведении общественной экологической экспертизы;

- представление в суд исков к государственным органам, предприятий, учреждений, организаций и граждан о возмещении вреда, причиненного здоровью и имуществу вследствие отрицательного влияния на окружающую природную среду;

- обжалование в судебном порядке решений, действий или бездействия органов государственной власти, органов местного самоуправления, их должностных лиц о нарушении экологических прав граждан в порядке, предусмотренном законом».

Без комментариев, граждане Украины наделены перечнем весьма скромно реализуемых на практике прав по охране окружающей природной среды.

¹ Попутно отмечу, условия покупки земли в разных странах различны. Но есть и общий фактор - рост ее стоимости вследствие баланса спроса и предложения. То есть, открытый рынок превратил землю в реальный актив. И чтобы обезопасить этот актив, в каждой стране существует своя система ограничений относительно купли-продажи. В ФРГ, например, ст. 15 Конституции гласит: «Земля и недра, природные ресурсы и средства производства могут быть переданы в целях обобществления в общественную собственность или в иные формы общественного хозяйства согласно закону, регулиющему виды и размеры возмещения». Не являются всенародным достоянием земля в ряде других стран. Она, хоть с ограничениями, продается иностранцам. В Украине ст. 13 Конституции стала камнем преткновения при обсуждении проекта закона «О рынке земли» и снятии моратория на ее продажу. Попытки Президента и правительства добиться принятия его Верховной Радой встретили активный протест оппозиции. Основная мотивировка: земля в Украине является национальным достоянием, выступает в качестве объекта права собственности украинского народа.

Но где предметная регламентация права собственности на природные ресурсы украинского народа? Каков правовой механизм управления своей собственностью? На каком основании государство защищает его права?

Ответ на вопрос содержится в ст.ст. 69 и 72 Конституции Украины: «Народное волеизъявление осуществляется через выборы, референдум и иные формы непосредственной демократии. Всеукраинский референдум назначается Верховной Радой Украины или Президентом Украины в соответствии с их полномочиями, установленными настоящей Конституцией. Всеукраинский референдум объявляется по народной инициативе по требованию не менее трех миллионов граждан Украины, имеющих право голоса, при условии, что подписи относительно назначения референдума собраны не менее чем в двух третях областей и не менее чем по сто тысяч подписей в каждой области» [2].

В Украине дважды проводились общенациональные референдумы, но их целью было обсуждение вопроса о провозглашении независимости государства.

Для сравнения, Швейцария занимает первое место в мире по числу референдумов. С 1848 г., когда было создано государство и принята первая конституция, их было проведено более 500.

Согласно конституции 1999 г., плебисциты проводятся как на общенациональном (федеральном) уровне, так и на местном – в отдельных кантонах (единица административного деления Швейцарии).

На общенациональное голосование выносятся предложения по изменению и дополнению Основного закона, международные договоры и федеральные законы, касающиеся наиболее важных вопросов государственной жизни. Такие (конституционные) референдумы являются обязательными для всех граждан страны старше 18 лет. Для того чтобы инициировать его проведение, необходимо собрать 100 тыс. подписей граждан. Для принятия решения в ходе голосования необходимо получить «двойное большинство» – более 50 % голосов по стране и поддержку более половины кантонов.

Менее значимые вопросы выносятся на законодательные референдумы. Голосование на них в зависимости от проблематики может быть как обязательным, так и факультативным. Для вынесения вопроса на обязательное голосование требуется 100 тыс. подписей, на факультативные – 50 тыс. В первом случае решения принимаются «двойным большинством», во втором – простым большинством.

Референдумы проводятся четыре раза в год, как правило, в одно из воскресений марта, июня, сентября и декабря. Одновременно на рассмотрение граждан может быть вынесено несколько вопросов.

Так 3 марта 2013 года швейцарцы поддержали ограничение заработной платы топ-менеджерам крупных компаний и отмену «золотых парашютов» (68 %). Граждане Женевы высказались за снижение тарифов на общественный транспорт и за создание кассы взаимопомощи при выходе на пенсию, получение инвалидности или смерти.

Понятно, подобными показателями не могут похвастаться большинство других государств. Да и финансовые возможности Украины не сопоставимы со Швейцарией. Мы никак перепись населения произвести не можем. Однако, в принципе,

некий аналог референдума допустимо организовывать с привлечением общественности. Было бы желание. Такого рода опросы при должной организации могут стать одной из школ обучения населения основам государственного управления.

Дискуссионен регламентированный Законом «Об охране окружающей природной среды» порядок разрешения претензий украинских граждан на не удовлетворительное управление качеством природного окружения. Независимо от содержания претензии, для ее удовлетворения предлагается сразу обращаться в суд. В мировой практике это крайняя мера. Наша национальная специфика является свидетельством слабости существующего аппарата государственного управления.

В основе должен быть регламент своевременного и объективного рассмотрения заявлений специальными природоохранительными органами. В суде должен решаться вопрос о компенсации, возмещении вреда населению, предприятиям и организациям, возникшего из-за нарушения правил природопользования.

О практической реализации действующего законодательства можно судить по нынешнему состоянию сельскохозяйственных угодий. Специалисты свидетельствуют: «Как известно, украинские черноземы считаются одними из самых плодородных грунтов в мире. Но на сегодня это, к сожалению, не так. За последнее столетие количество гумуса в наших почвах снизилось с 12 % до 3 – 4 %, причем на 0,04 % – только за последние пять лет. Поэтому сегодня неисчерпаемое плодородие украинских черноземов не более чем миф. Кроме того, наши черноземы являются наиболее освоенными почвами, поэтому потенциальный ресурс расширения пахотных площадей в черноземной зоне почти исчерпан. Экстенсивное развитие земледелия в Украине вызвало чрезмерную распашку черноземных почв – до 80 %, а в некоторых областях, например, в Запорожской, Кировоградской, Николаевской – свыше 90 %.

Для сравнения, средняя распашка территории Западной Европы составляет 31 %, Индии – 30 %, Китая и США – 25 %, Англии, Канады, Германии – 25 – 45 %.

Что провоцирует потерю украинскими грунтами плодородия?

Чрезвычайная распашка черноземов вызывает минерализацию органического вещества почвы и эрозийные процессы. В результате смывается самый богатый органикой слой почвы, в котором содержатся запасы подвижных форм питательных веществ и физиологически активных соединений.

Основные причины – эрозия почв, дегумификация, отрицательный баланс питательных элементов, загрязнение почв остатками пестицидов и минеральных удобрений, радионуклидами, уплотнение грунтов сельхозтехникой» [5].

Погоня за быстрой выгодой лишила современного сельхозработника чувства истинного хозяина своей земли. Однако намечаются позитивные перспективы. Так ученые Сибирского федерального университета (СФУ) и Института биофизики СО РАН разработали концепцию комплексного тестирования сельскохозяйственных земель, загрязненных различными химическими веществами; из-за использования ферментов оно позволит более точно провести анализ почвы.

В Самаре искусственный разум научили выращивать пшеницу. Ученые разработали «Умное поле» – систему, которая позволяет почти без участия человека собирать данные о состоянии посевов, погоде и природных факторах. Затем компьютерный разум сам принимает решения о том, что делать: сколько внести удобрений, какие пестициды применить, какую технику вывести на поле.

Система умеет анализировать агрохимические характеристики поля, его рельеф и на основании заложенных в базу данных выдавать советы и рекомендации. То есть, компьютер практически становится фермером, который может самостоятельно вести хозяйство. При этом он может быстро и качественно учитывать множество факторов, следить за изменениями в погодных прогнозах, переназначать технику, если какие-то машины ломаются. В общем, компьютер посчитает быстрее и точнее, чем человек.

Сам компьютер – мозг, у него есть руки – это дроны и спутники, с их помощью он мониторит проблемные зоны. В итоге, обработав информацию, искусственный интеллект находит проблемные зоны, точно распределяет необходимые ресурсы, в том числе технику, пересчитывает экономику хозяйства.

Новый робот-фермер – не просто фикция, он уже трудится в нескольких хозяйствах России. Пока что он умеет только выращивать пшеницу, но сейчас искусственный мозг учат заниматься рисом и другими культурами. Спрос на компьютерного фермера есть в Китае, Таиланде и Шри-Ланке. Там в скором времени могут примерить пилотный проект российских ученых на местные реалии [6]. Подобные разработки делаются и в других странах.

Полученные результаты имеют (должны иметь) просчитываемую экономическую оценку. Естественно, граждане Украины максимально заинтересованы в реализации подобных новаций. Для стимулирования их внедрения целесообразно поставить целью экологического права не абстрактную, всеобщую охрану природы (люди своим существованием неизбежно вносят в нее изменения), а охрану человека во всех его ипостасях, для чего необходимо социально и экономически эффективное использование природных ресурсов.

Не требуется объяснять, решение актуальных экологических проблем станет предметом активного выдвижения соответствующих требований, как рядовыми гражданами, так и крупными экономическими объединениями тогда, когда каждый из них сможет увидеть в своем кошельке долю от полученного эффекта в результате осуществления ими предписываемых законом затрат. Диджитализация, разработка математических моделей такого рода, их внедрение – внеочередная задача науки [7, с. 61-62].

В качестве одного из практических вариантов в РФ 4 года реализуется проект Комитета гражданских инициатив и АНО «Информационная культура» «Госзатраты». Его пользователи узнают подробности о государственных расходах, получают машиночитаемые данные и участвуют в регулярно проводимых хакатонах и вебинарах.

Основные отличия технологического общественного проекта «Госзатраты» от официального портала госзакупок – это предоставление API для разработчиков, формирование «профилей» заказчиков и поставщиков, позволяющих быстро и без дополнительных подсчетов узнавать, сколько контрактов, с какой общей стоимостью и за какое время было заключено любой организацией, а также стабильная работа сайта и API, в т.ч., в выходные и праздничные дни.

К четвертому дню рождения проект собрал данные о 27,5 миллионах контрактов, 314 тысячах заказчиков, 1,4 миллиона поставщиков. Машиночитаемый фор-

мат данных и разработанные аналитиками проекта алгоритмы позволяют в автоматическом режиме выявлять аномалии и ошибки в госзакупках, число которых на сегодняшний день превысило 10 миллионов [8].

Создание подобной конструкции в Украине позволит улучшить контроль государства и общества за эффективностью использования ресурсов, усилить потенциал действующей системы Prozorro. Генеральный директор ГП «Прозорро» В. Задворный, отмечая большой позитивные результаты ее работы, в то же время, констатирует: «За весь 2019 год в Украине Госаудитслужба промониторила почти 9 тысяч закупок (среди 150 тысяч, которые прошли в системе). Из них в половине нарушения были выявлены, но не исправлены. А штрафы наложили только на 43 человека! То есть, даже в закупках, где найдены нарушения и которые не были исправлены, процент привлечения к ответственности – менее 1 %. В этом году мы действительно имеем шанс на реформу Госаудитслужбы. Ее уже переформатировали на Офис финансового контроля и передали в подчинение Минфину. Аудиторы получили нового руководителя, который выиграл на независимом конкурсе. И очень хочется, чтобы перевоплощение Госаудитслужбы на Офис не закончилось заменой вывески» [9].

Надеяться, безусловно, нужно. Но когда есть возможность, лучше максимально использовать современные информационные технические средства.

Решение поставленных и множества других задач потребует пересмотра стратегии хозяйственного права, концентрации его сущности на системности правового регулирования государственного обеспечения эффективности использования природных и прочих ресурсов.

Как вывод, в целях предупреждения коллизий, подобных возникшим при принятии Закона «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по обороту земель сельскохозяйственного назначения», представляется целесообразным изменить ст. 13 Конституции Украины и вынести на обсуждение следующий текст:

«Государство обеспечивает охрану и условия рациональной эксплуатации земли, ее недр, атмосферного воздуха, водных и других природных ресурсов, находящихся в пределах территории Украины, природных ресурсов ее континентального шельфа, исключительной (морской) экономической зоны.

Наряду с государством, допускается их эксплуатация на правах частной собственности, владения и пользования территориальными общинами, отечественными и иностранными физическими и юридическими лицами, а также лицами без гражданства».

Использованные источники:

1. Мамутов В. К. Экологизация хозяйственного права. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2005. № 6. Том 15. С. 113.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, Ст. 69, 72.
3. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст. 27. [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text)
4. Шульга М. В. Землі як об'єкт земельних відносин. *Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 29 листопада 2019 року*. Київ, 2019. С. 65-67.
5. Гумус исчезает из украинских земель. Владимир Конограй в интервью для сайта

«Сегодня» о состоянии земель Украины и новых технологиях в области земледелия. «Fitо-Lab consulting». [Електрон. ресурс]. [https:// www.fitolab.org/ novosti/item/153-gumus-ischezaet-iz-ukrainskikh-zemel.html](https://www.fitolab.org/novosti/item/153-gumus-ischezaet-iz-ukrainskikh-zemel.html).

6. Афанасьева О. Большой брат следит за полем: в Самаре искусственный разум научили выращивать пшеницу. *Комсомольская правда*. 20 февраля 2020. [Електрон. ресурс]. <https://www.samara.kp.ru/daily/27094/4167470/>

7. Розовский Б. Г. Слепые котятa экологического права. *Объекты экологического и суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 29 листопада 2019 року. Київ, 2019. С. 57-62.

8. Орлова К. «Госзатратам» 4 года: 27,5 миллионов контрактов, миллионы пользователей и другие итоги. *Информационная культура*. 06 февраля 2018. [Електрон. ресурс]. https://www.infoculture.ru/2018/02/06/four_years_old/

9. Задворный В. Система Prozorro наче ввімкнула світло в темній кімнаті закупівель, але корупція в державних тендерах лишилася. *Чому так і коли це зміниться?* «Економічна правда» 23 березня 2020. [https:// www.epravda.com.ua/ columns/ 2020/03/23/658092/](https://www.epravda.com.ua/columns/2020/03/23/658092/)

References:

1. Mamutov, V. K. (2005) Ekolohyzatsiia khoziaistvennogo prava. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy- Science Newsletter NLTU Ukraine*, 6, vol. 15, 113. [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na p'iatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. (1996) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)- Vidomosti of the Supreme For the sake of Ukraine (VVR)*, 30, art. 69, 72. [in Ukrainian].

3. Zemelnyi kodeks Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)- Vidomosti of the Supreme For the sake of Ukraine (VVR)*, 3-4, art. 27. (2002) URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2768-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text). [in Ukrainian].

4. Shulha, M. V. (2019) Zemli yak ob'iekt zemelnykh vidnosyn. *Ob'iekty ekolohichnogo i sumizhnykh haluzei prava: teoretychni ta praktychni aspekti v umovakh staloho rozvytku. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii 29 lystopada 2019 rok.- The topics of environmental and summary legal clauses: theoretical and practical aspects in the minds of old development. Materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference 29 listopad 2019 rok.* Kyiv, 65-67. [in Ukrainian].

5. Humus yschezaet yz ukraynskykh zemel. Vladymyr Konohrai v ynterviu dlia saita «Sehodnia» o sostoianny zemel Ukrainy y novykh tekhnolohiyakh v oblasti zemledelyia. «FitоLab consulting». [Електрон. resurs]. N. d. N. p. URL: <https://www.fitolab.org/novosti/item/153-gumus-ischezaet-iz-ukrainskikh-zemel.html>. [in Ukrainian].

6. Afanaseva, O. (2020) Bolshoi brat sledyt za polem: v Samare yskusstvennyi razum nauchyly vyrashchyvayt pshenytsu. *Komsomolskaia pravda*. 20 fevralia 2020 TVNZ. February 20, 2020- TVNZ. February 20, 2020. [Електрон. resurs]. N. p. URL: [https:// www.samara.kp.ru/daily/27094/4167470/](https://www.samara.kp.ru/daily/27094/4167470/) [in Ukrainian].

7. Rozovskiy, B. H. (2019) Slepnye kotiaty ekologicheskogo prava. *Ob'iekty ekolohichnogo i sumizhnykh haluzei prava: teoretychni ta praktychni aspekti v umovakh staloho rozvytku. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii 29 lystopada 2019 roku -The topics of environmental and summary legal clauses: theoretical and practical aspects in the minds of old development. Materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference 29 listopad 2019 rok.* Kyiv, 57-62. [in Ukrainian].

8. Orlova, K. "Hoszatratam" 4 hoda: 27,5 millionov kontraktov, milliony polzovatelei y druhye ytohy. *Ynformatsyonnaia kultura*. 06 fevralia 2018.- *Information Culture*. February 06, 2018. [Електрон. resurs]. N. p. URL: [https:// www.infoculture.ru/ 2018/02/06/four_years_old/](https://www.infoculture.ru/2018/02/06/four_years_old/)[in Ukrainian].

9. Zadvorniy, V. Systema Prozorro nache vvimknula svitlo v temniy kimnati zakupiveli, ale koruptsiia v derzhavnykh tenderakh lyshylasia. *Chomu tak i koly tse zminytisia?* «Ekonomiczna

pravda» 23 bereznia 2020 - Why so much? "Economic truth" 23 birch 2020. N. p. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/03/23/658092/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 20.02.2020

Розовський Б. Г.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри правознавства
Східноукраїнського національного
університету імені В. Даля
(м. Северодонецьк, Україна)

ПАРАДОКС: КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД ЗВОДИТЬСЯ ДО ПРАВЛЯЧОЇ ЕЛІТИ?

У статті наголошується, що чинна редакція ст. 13 Конституції України ускладнює реалізацію загального права громадян України брати участь в управлінні своєю країною, зокрема в забезпеченні ефективного використання природних та інших ресурсів, дієвої їх охорони.

Причому, традиційно конституція в більшості держав - це основоположний правовий акт, що володіє вищою юридичною силою та визначає так зване «обличчя» держави: його організацію, відносини зі світовим співтовариством, із людиною й суспільством, самої людини з суспільством. В історії відомо небагато випадків, коли б держава існувала з незмінною конституцією. Поправки до неї періодично приймалися, і дотепер у світі вони вносяться (за інтернет-відомостями, у середньому один раз на 15-16 років). Так у Швеції Основний закон з 1991 року змінився тричі, у Норвегії з 1990 року - теж три рази, у Нідерландах з 1995 року - чотири. З 1991 року 7 разів змінювалася Конституція Австрії. Швейцарський Основний закон після ухвалення, з 2001 року, додатково вдосконалювали вже 10 разів. На противагу, в Основний закон Америки з 1787 року були внесені лише 27 поправок.

Попри те що в чинну Конституцію України внесені зміни в 2004, 2011, 2014, 2016 роках, а також 7 лютого 2019 року, невирішені питання залишилися, що викликало труднощі при прийнятті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обороту земель сільськогосподарського призначення». Одна з причин - ст. 13 Конституції України, яка проголошує землю та інші природні ресурси в межах держави власністю українського народу, що ускладнює реалізацію їх іноземним фізичним і юридичним особам, а також особам без громадянства згідно з існуючою міжнародною практикою.

Однак неупереджений аналіз свідчить, що чинна редакція ст. 13 Конституції України має більш істотний недолік: вона ускладнює реалізацію загального права громадян України брати участь в управлінні своєю країною, зокрема в забезпеченні ефективного використання природних та інших ресурсів, а також дієвої їх охорони. Така можливість потенційно збільшується з кожним роком у зв'язку із зростаючою діджиталізацією, розробкою математичних моделей обробки й аналізу інформації. Попри все громадянин України є не власником, а лише користувачем природних ресурсів.

За буквою Конституції, вони належать марксовому панівному класу, а в сучасній інтерпретації - економічно привілейованому прошарку суспільства.

Для усунення колізії автор виносить на суд читачів пропоновану нову редакцію ст. 13 Конституції України.

Ключові слова: Конституція, закон, земля, природокористування, права громадян, довкілля.

Rozovskyi B.,

Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of Law
East Ukrainian National
University named after V. Dahl
(Sievierodonetsk, Ukraine)

PARADOX: CONSTITUTION REDUCES UKRAINIAN PEOPLE TO RULING ELITE?

The article notes that the current version of Art. 13 of the Constitution of Ukraine makes it difficult to realize the universal right of citizens of Ukraine to participate in the government of their country, in particular, to ensure the efficient use of natural and other resources, and their effective protection.

At the same time, the constitution in most states is traditionally the highest legal force, the fundamental legal act defining the "face" of the state: its organization, relations with the world community, with man and society, individual with society. Throughout history, there was no long-existing state with an unchanged constitution. Amendments to it were periodically adopted and continue to be adopted, according to information provided on the Internet on average around the world every 15-16 years. So, in Sweden the Basic Law has changed three times since 1991, in Norway since 1990 - also three times, in the Netherlands since 1995 - four times. The Austrian constitution has been changed 7 times since 1991. After adoption since 2001, the Swiss Basic Law has been further improved 10 times. As an antipode, only 27 amendments have been made to the American fundamental law since 1787.

Despite the fact that the current Constitution of Ukraine was amended in 2004, 2011, 2014, 2016 and February 7, 2019, unresolved issues remained, which caused difficulties in adopting the Law of Ukraine "On amending certain legislative acts of Ukraine regarding the conditions of land circulation agricultural purpose". One reason is Art. 13 of the Constitution of Ukraine declares the land and other natural resources within the borders of the state as the property of the Ukrainian people, which makes it difficult for foreign individuals and legal entities, as well as stateless persons, to implement them in accordance with existing international practice.

However, an unbiased analysis indicates that the current version of Art. 13 of the Constitution of Ukraine has a significant drawback: it complicates the realization of the universal right of citizens of Ukraine to participate in the administration of their country, in particular, in ensuring the efficient use of natural and other resources, and their effective protection. The potential of such opportunity grows every year with increasing digitalization, the development of mathematical models for processing and analyzing information. However, a citizen of Ukraine is not the owner, but only the user of natural resources. By the letter of the Constitution, they belong to the ruling Marxist class, in the modern interpretation - the economically privileged layer of society.

To eliminate the conflict, the author submits to the readers the proposed new edition of Art. 13 of the Constitution of Ukraine.

Keywords: constitution, law, land, nature management, citizens' rights, environment.

Наукове видання

ВІСНИК
Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка

Науковий журнал

Випуск 1 (89)

Українською, англійською та російською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24202-14042 ПР від 16.09.2019

Відповідальний за випуск *В.В. Коваленко*

Комп'ютерна верстка *Л. Б. Комянко*

Підписано до друку 06.03.2020.
Формат 60x84 1/16 Ум. друк. арк. 17.8.
Тираж 100 прим. Зам. № 2712-28.

В И Д А В Е Ц Ь

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.
93400, Луганська обл., м. Северодонецьк, вул. Донецька, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2692 від 17.11.2006 р.

В И Г О Т О В Л Ю В А Ч

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
вул. Бузника 5/1 м. Миколаїв, 54038
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.